Válka z roku 1866

v Čechách,

její vznik, děje a následky.

Sepsal

Dr. Servác Heller.

Illustroval.

Hugo Schüllinger.

Illustrované vydání.

V PRAZE.
Tiskem i nákladem Edvarda Beauforta.
1896.

Prameny,

jichž při sestavování tohoto spisu bylo použito:

Vlastní upomínky a zápisky.
Časopisy »Národní Listy« a »Politik« z r. 1866.
Časopisy v knize citované.
Zpráva rakouského generálního štábu (»Oesterreichs Kämpfe im Jahre 1866«).
Zprávy generálního štábu pruského a saského.
Heinrich Blankenburg: »Der deutsche Krieg von 1866«.
W. Rüstov: »Der Krieg vom Jahre 1866«.
Generalmajor Adolf von Horsetzky: »Vorträge über Strategie«. Víděň 1892.

Rejstřík.

Úvod.

Rok 1866. značí v novodobé historii států evropských veliký mezník, konec dlouhé doby přechodní, vítězné dovršení boje nových idejí proti starému principu politiky kabinetní, vznik mohutného přetvořovacího processu ve všech vnitřních i zevnějších poměrech evropských států, první akt veliké doby převratů, v jejichž snad počáteční periodě my teprve se nalezáme, vstup nové epochy dějin světových.

Válka r. 1866., jež starou kabinetní politiku do ssutin minulosti skácela a novým ideám průchod zjednala, stala se matkou jiných válek, podnícených mladou, svět zvolna uchvacující ideou národností, a tím také matkou proměn a převratů, jejichž svědky jsme dosud byli a kteréž se ještě — tu dychtivě, tam se strachem očekávají.

A kdo chtěl by říci, že veliký ten proces již ukončen jest? Každý politik cítí naopak, že stojí Evropa před další periodou tuhých bojů a mocných převratů, na kteréž se všechny státy kontinentu připravují.

Obrovské zbrojení a chvatné zdokonalování válečných prostředků hlásá výmluvně, že se blíží snad poslední, svých předchůdců bouřnější akt dějinné epochy, jež zahájena byla válkou z roku 1866.

Význam této války, jakožto počátku a východiště dějuplné doby v Evropě, čím dále, tím jasněji teprve vysvitne, i není tedy asi od místa, vylíčiti její dějství spůsobem snadno přístupným širším vrstvám českého čtenářstva.

I.

Příčina a vznik války.

Společnou válečnou výpravou z roku 1864. odňaly Rakousko a Prusko dánskému království dvě vévodství, Šlesvik a Holštýn, a držely je ve své správě. Avšak již v létě r. 1865. vznikly mezi Rakouskem a Pruskem ohledně správy obou labských vévodství vážné rozmíšky. Při schůzi pak obou panovníků, císaře Františka Josefa I. a krále Viléma I. v Gastýně docílena shoda v ten smysl, že se správa obou vévodství rozdělí, Rakousko že bude spravovati Holštýn a Prusko Šlesvik, o budoucnosti pak obou těchto nedílných zemí že rozhodnuto bude svým časem definitivně jenom ve shodě a dorozumění obou mocí.

Z těchto fakt vznikla válka roku 1866.

Avšak válka rakousko-pruská s válkou v Německu nesmí se považovati za pouhý, do obrovských rozměrů vzrostlý rozvoj šlesvicko-holštýnské zápletky, za prostý, dříve nepředvídaný následek zabrání obou shora jmenovaných polabských vévodství. Válka, kteráž politické a státoprávní poměry v Německu naprosto zvrátila, svým vlivem celou Evropu osáhla a celé evropské politice nové směry vykázala, měla zajisté hlubší kořeny a vyplynula z jiných zdrojů hybné síly, z jiných, mocnějších živlů politického života. Šlesvik a Holštýn staly se jenom rukojetí, formální záminkou, zevnějším podnětem.

Válka roku 1866. byla výsledkem dlouhého, několik desítiletí trvavšího procesu, ve kterémž stará kabinetní politika za své brala, hynula a nová národní politika se rodila. Tento přechodný proces

rokem 1866. dospěl. Války první francouzské republiky proti koalici evropských mocí byly jeho začátkem, válka prusko-rakouská pak stala se jeho dovršením. Staroslavnému království Českému, na jehož půdě již tolikeré světové děje se odehrály, bylo určeno, aby stalo se jevištěm první velké novodobé války, jež měla ráz národní.

Německá říše starého složení, pověstný »bund« německý, tato nestvůra čiré reakce, ocítila se šestým desítiletím tohoto věku v ploužívé nezhojitelné krisi, ze kteréž nebylo smírného východu. Dva největší účastníci »spolku«, staří sokové, Rakousko a Prusko, řevnili na sebe vždy více a více a zápolili tiše o vrchní moc v Německu. Dosud mělo hegemonii Rakousko, avšak čím více dozrával a k platnosti docházel princip národnosti, tím obtížnějším stávalo se Rakousku jeho nepřirozené, nepříslušné a dávno již přežilé postavení v německém spolku, a přirozený dědic této hegemonie, Prusko, puzeno bylo živelní silou ducha času, aby starý řád zvrátilo, dávného soupeře vytlačilo a samo vedení německých států se zmocnilo.

Tento tichý a všelijak tlumený zápas o hegemonii v Německu stával se vždy napjatějším, a poněvadž Rakousko od svého prvenství ustoupiti nechtělo a Prusko od svého úsilí po hegemonii upustiti nesmělo, nebylo lze spor odkliditi žádnými chabými kompromissy a musilo se pomýšleti na rozhodnutí radikální. Základní čili fundamentální otázka: »Má býti na dále vůdcem německých států Rakousko nebo Prusko?« musila býti rozřešena, aby odklizeny býti mohly spory pobočné.

Zejména pro Prusko bylo nezbytnou potřebou, aby ihned tato hlavní otázka k rozhodnutí byla dohnána, neboť teprve jejím šťastným rozřešením mohlo Prusko nabyti potřebné síly ku provádění dalších úkolů svého národního programu.

Tento obnovený, rozhodný zápas o hegemonii v Německu zahájen byl roku 1862. povoláním Ottona Bismarcka v čelo pruské vlady. Bismarck měl hotový program a právě ku provádění tohoto programu byl králem Vilémem povolán. Sotva že byl v úřad na-

stoupil, rozhodl se Bismarck, že polovičatému a nehotovému postavení Pruska v německém spolku konec učiní a že zápas o hegemonii rozhodne válkou proti Rakousku a německým partikularistům. Že velký spor ten žádnou jenom diplomatickou výpravou se nevyřídí, bylo mu nade všechno jasno. Na místo politiky »mravních výbojů«, kterouž král Vilém dosud sledoval, nastoupila politika »krve a železa«, kteréž byla válka posledním a jediným prostředkem rozhodnutí.

Prusko převzalo takto iniciativu a zároveň také offensivu, Rakousko pak odkázáno bylo okolnostmi na defensivu, na zápas obranný. V této defensivě mělo Rakousko až do vypovědění války setrvati.

Prusko, usilujíc o rozhodnutí, z něhož jedna nebo druhá strana vzejíti musila značně sesílena, netěšilo se žádné zvláštní přízni evropských velmocí, neboť těmto bylo výhodno, když Rakousko a Prusko svou řevnivostí navzájem se vázaly, a proto byla diplomacie ostatních států proti urychlenému řešení a zejména proti válce. Těm bylo jasno, že kdo z této války jakožto vítěz vyjde, takové moci a váhy nabude, že politickou situaci celé pevniny na delší dobu ovládne. Bismarck se tedy žádné podpory diplomacie nadíti nemohl. Doma pak mělo Prusko poměry tak rozhárané, že bylo nesmírně těžko získati si souhlas většiny národa a učiniti válku s Rakouskem populární. To musilo Bismarckovi usnadniti Rakousko samo a ono také učinilo to tím, že z politické deffensivy, na kterou přirozeně bylo odkázáno, později vystoupilo a takto vlastenecký ruch v Prusku roznítilo.

Bismarck byl tedy odhodlán spůsobiti válku, avšak kdo násilně válku dělá, uvaluje na sebe odium kazimíra a odsuzuje se v nejednom ohledu do nevýhody, zejména když válku spůsobuje křiklavým porušením práva. Toho chtěl se Bismarck vyvarovati. On neměl, jak se říká, záminky k válce a proto vytknul si za nejbližší úkol, že si podnět k ní sám utvoří a to spůsobem takovým, aby formální právo příliš křiklavě porušeno nebylo a odpůrci z toho žádná výhoda nevzešla. Aby se to stalo, musila se z povšechné, hlavní a fundamentální otázky učiniti otázka zvláštní, podrobná čili specialní.

A to se také Bismarckovi skvěle podařilo tím, že dovedl rakouské státníky přemluviti ke společné válečné výpravě šlesvicko-holštýnské. V této válce měly obě strany stejné účastenství, ale výhoda v ní vzešla jenom Prusku. Šlesvicko-holštýnská výprava vrátila Prusku v německých záležitostech volnost ruky a rozvoj šlesvicko-holštýnské záležitosti od vídeňského míru uvedl konečně takřka sám sebou na politické dějiště nároky Pruska na hegemonii v Německu.

* * *

Gastýnská konvence byla poslední úmluvou a přátelskou shodou mezi Rakouskem a Pruskem jakožto spojenci. Avšak ona byla také diplomatickým vítězstvím Pruska, neboť ustanovení, že o budoucnosti obou n e d í l n ý c h zemí rozhodnouti se může jenom v dorozumění obou mocí, čelilo přímo proti rakouské politice ve Šlesviku a Holštýnsku, kteráž po formální stránce rozhodnutí zůstaviti chtěla šlesvicko-holštýnským stavům. Diplomatické vítězství Pruska rozhořčilo veřejné mínění v Rakousku a přimělo Rakousko k tím pevnějšímu a neústupnějšímu jednání — navzdor gastýnské úmluvě. Za takových okolností bylo každému zjevno, že smírné rozřešení sporných věcí gastýnskou konvencí spíše ztíženo bylo než usnadněno. Stav, jejž osudná tato úmluva spůsobila, choval v sobě celou řadu zárodků k novým konfliktům, neboť byl nad míru spletitý, odporoval všem státoprávním pojmům a poskytoval Prusku možnost, aby — kdykoli by se mu zlíbilo — za rozhodnutí mečem žádalo.

Zavedení dualismu do zabraných vévodství, to jest správní rozdělení Šlesviku a Holštýnska, nezměnilo mnoho na poměru, jakýž byl mezi Rakouskem a Pruskem před gastýnskou úmluvou. Prusko nezměnilo svého očividného záměru, obě Dánsku urvaná vévodství ke svým državám připojiti, a Rakousko nevzdalo se snahy, tomu dle možnosti brániti a překážeti. Přemýšlejíce o tom, jak by pruské zálusky na polabská vévodství nejlépe zmařili, uznali rozhodující tehda státníci rakouští za dobré, podporovati nároky vévody z Augusten-

burgu na Šlesvik a Holštýn a dali rakouskému místodržitelovi v Holštýnsku pokynutí, aby aspirace tohoto nápadníka pod rukou, opatrně, ale vydatně podporoval.

Byla-li tato podpora opravdovou aneb toliko líčenou, nechceme tuto rozhodovati. Připomíná se v tom ohledu, že Rakousko r. 1850. Prusko donutilo, aby zbraněmi již dobyté země Šlesvik a Holštýn Dánsku zase vrátilo a že ponavrhlo vypovědění Augustenburga ze země zrovna v době, kdy na toto jméno všechny naděje obou zemí se poutaly. Možno tedy, že nemělo Rakousko v úmyslu, dopomoci vévodovi z Augustenburgu skutečně na trůn šlesvicko-holštýnský, ale jednalo, jako by tomu chtělo, a na tom bylo dosti.

Prusko snažilo se podlomiti rakouskou politiku tím, že se postavilo »na stanovisko protirevoluční« — jak se v úřední mluvě říká — soudíc, že se konservativní Rakousko na tomto poli nedá předstihnouti. Rakousko přistoupilo sice při frankfurtském sjezdě r. 1865. na pruské stanovisko, leč jenom dočasně a částečně. Bismarck však setrval pevně na zaujatém směru předvídaje, že Rakousko vůči této taktice bude musit buď docela ustoupit anebo roztržku spůsobit. A události daly mu za pravdu.

* * *

Většina německých panovníků a také velká část německého národa přály si, aby Šlesvik a Holštýn, jakožto samostatný malý stát odevzdány byly vévodovi Augustenburgskému, kterýž měl na ně stará práva dědičná, ale Prusko, pomýšlejíc na zabrání obou těch zemí, kladlo vévodovi podmínky, kterých on přijati nemohl a také nepřijal. Však proto přece jeho kandidatura s politického jeviště nezmizela, neboť obyvatelstvo obou vévodství, majíc velkou většinou k pruskému poddanství silný odpor, užívalo všech zákonných prostředků, aby agitace pro samostatnost a vévodu Augustenburgského po celé zemi v živém proudu se udržela. Rakouský místodržitel, podmaršálek Gablenz, podporoval ve smyslu vídeňské politiky ono

hnutí, avšak byl vzhledem ku gastýnské konvenci nucen jednati opatrně a tvářiti se, jako by mu ty agitace byly nepříjemny. Pruskou vládu tím arci nikterak nezmýlil.

Již počátkem ledna 1866. zaplavován Gablenz peticemi za neodkladné svolání zemského zastupitelstva. Dne 11. ledna vydal Gablenz reskript, ve kterémž prohlásil, že nebude s to přijímati petic, jež se na různých stranách země podepisují, poněvadž petice tyto na ten čas žádné naděje na úspěch nemají a on, místodržitel, snahám těm vydatné podpory dopřáti s to není. Na to odbývalo se dne 13. ledna v Kielu shromáždění předních mužů Holštýnska a konána porada, co by státi a učiniti se mělo, aby stavovské shromáždění svoláno býti musilo. Usnesení nestalo se žádné, ale přítomní členové stavů převzali další vedení agitace.

Na jejich podnět svoláno pak ke dni 23. ledna do Altony veliké shromáždění důvěrníkův celé země, ve kterémž schválena býti měla petice veškerého obyvatelstva, »aby oběma vévodstvím, jako každému jinému státu, dopřáno bylo po právu mu patřícího zastoupení v zemských stavech, kdež by přání a vůle obyvatelstva v každý čas docházely zákonného výrazu.«

Rakouský místodržitel měl nyní volbu: buď zachrániti sobě a Rakousku docílenou již popularitu a povoliti shromáždění, anebo vyhověti »konservativním zájmům« a zakázati meeting, o němž se předvídati musilo, že vystoupí proti gastýnské úmluvě a zejména proti Prusku. Na pruské naléhání rozhodl se Gablenz pro zákaz a policie altonská zakázala dne 22. ledna zamýšlené shromáždění delegátů; avšak přes noc zvítězilo jiné přesvědčení a dne 23. ledna zákaz odvolán, když byli pořadatelé slíbili, že sjezdu žádných resoluc nepředloží.

Shromáždění se tedy odbývalo a súčastnilo se v něm asi 4000 zástupců lidu ze všech okresů obou vévodství. Resoluce sice žádné se nepřijaly, ale všichni řečníci žádali důrazně za svolání šlesvicko-holštýnského stavovského sněmu a celé shromáždění poža-

davek ten bouřlivě podporovalo. Na konec pak provoláno třikráte bouřlivé »Hoch!« — »oprávněnému a milovanému panovníkovi, vévodovi Bedřichovi z Augustenburgu«. Celé shromáždění mělo jinak průběh zcela klidný a zvýšilo do bezměrna popularitu Rakouska.

Prusko bylo jím svrchovaně podrážděno a Bismarck, rozmlouvaje následujícího dne s francouzským vyslancem prohodil na vyslancovu otázku, co že by Prusko učinilo, kdyby Rakousko holštýnské stavy svolalo: »Já svolal bych pak německý parlament!«

Již před altonskou velkou demonstrací, dne 20. ledna, zaslal Bismarck do Vídně nótu, ve kteréž si na Prusku nepřátelské smýšlení holštýnské — pod rakouskou aegidou stojící — zemské vlády trpce stěžoval a na srozuměnou dal, že by další trvání onoho stavu poměr mezi oběma dvory zkaliti musilo. Když pak ihned na to altonská demonstrace se udála, zaslal Bismarck dne 26. ledna rakouské vládě do Vídně druhou nótu, ve kteréž celý způsob a systém rakouské správy v Holštýnsku bezohledné kritice podrobil a přerušením dosavadní alliance pohrozil, jestli Rakousko při tomto způsobu vlády v Holštýnsku setrvá.

Tuto nótu sluší považovati za východiště onoho specielního, zvláštního sporu či konfliktu, z něhož nutnost války měla vzejíti; tato nóta byla nepochybným důkazem, že byl řídící pruský státník pevně odhodlán, přivoditi rozhodnutí mocí brannou. Stilisace některých vět zachovávala sice ještě možnost smírného rozřešení, ale neobyčejně ostrý tón mluvy oproti Rakousku vylučoval všelikou toho pravděpodobnost. Na nějaký společný boj »proti revoluci« v obou vévodstvích Bismarck už dávno nepomýšlel a z jeho, už před gastýnskou úmluvou v Italii zahájeného jednání bylo patrno, že si hledá spojence pro příští válku s Rakouskem a také, kde si jej hledá.

Na hrdě vyzývavou Bismarckovu depeši odpověděl rakouský ministr zahraničních záležitostí nótou ze dne 7. února, odmítaje pruskou kritiku rakouské správy v Holštýnsku a prohlašuje, že rakouská vláda

nemá příčiny dosavadní systém v holštýnské správě měniti. Tato nóta hraběte Mensdorffa byla odpírající a vyhýbavá, místy trochu sentimentální, ale celkem rozhodná a pevná. Bismarck seznal z ní každým způsobem, že Rakousko pruskému tlaku povoliti nehodlá. Formální a právnická obrana Gablenzova stanoviska k altonské demonstraci a vůbec k agitaci pro vévodu Augustenburgského byla nešťastna a nepřesvědčila nikoho, jiný pak odstavec nóty ze dne 7. února stal se, ovšem zase jenom po formální stránce, zrovna osudným. Hrabě Mensdorff napsal tu: »Prosto vší zodpovědnosti za to, že cíl konečného rozřešení otázky obou vévodství dosud není dosažen, zaručuje se Rakousko J. V. králi Pruskému přec ještě za to, že nedopustí ničeho, čímž by se předbíhalo vymíněnému dorozumění se obou mocí.« To byl slib, že se dodrží gastýnská úmluva a když pak později Rakousko o své toliko ujmě holštýnské stavy svolalo, prohlásilo to Prusko s jakýmsi právem za porušení slibu jestě dne 7. února daného a za roztržení gastýnské konvence.

Obrněná mluva obou not mohla se považovati za předběžné opovězení války a byla zajisté oběma soupeřům dokonalým vyjasněním stavu. Na skutečnou a zjevnou roztržku sic ještě nedošlo, avšak události braly se vždy určitěji soustředivým směrem k bodu, z něhož vzejíti musil výbuch.

Prusku záleželo od počátku konfliktu na tom, aby z Holštýnska nějaké projevy pro politiku jeho docházely, a výsledkem této snahy bylo asi, že dostal Bismarck dne 23. ledna, v den altonského shromáždění od devatenácti členů holštýnského rytířstva adressu, ve kteréž podpisatelé prohlásili, že »blaho a spásu své vlasti jenom v jejím sloučení s pruskou monarchií spatřují a v moudrost Jeho Veličenstva krále všechnu naději skládají, že vhodné k tomu kroky zvolí, jakož i že zemím, jež co nejdříve pod jeho žezlem sloučeny budou, jejich zvláštní zřízení, pokud se s blahem celku srovnati dají, zachována budou.«

Holštýnská zemská vláda, jež celkem vždy pokyny rakouského místodržitele se řídila, protestovala proti petici devatenácti členův

Proklamace války v Praze 17. června 1866. Původní illustrace H. Schüllingra.

rytířstva a vyhradila si, že zavede proti odesýlatelům adressy trestní řízení.

Netřeba teprve dokládati, že tímto intermezzem napjetí mezi Rakouskem a Pruskem o další stupeň se zvýšilo. Ale nedosti na tom: od pruských soudů stíhaný (pruský) redaktor May uchýlil se z Berlína do Altony a byl tam jakožto rozhlášený odpůrce pruské vlády a mučedník svého přesvědčení demonstrativně uvítán. Komorní soud berlínský požádal rakouského místodržitele za vydání redaktora Maye, ale generál Gablenz to rozhodně odepřel, odkázav žadatele na příslušný soud v Altoně. Bismarck obrátil se za tou příčinou na vládu vídeňskou, avšak tato, uznávajíc Gablenzovo rozhodnutí za správné, odmítla i všeliké diplomatické jednání o věci té s Pruskem. Tento postup sesílil valně popularitu rakouské vlády v obsazených vévodstvích, ale podráždil vládní kruhy pruské, ač nikoli asi řídícího státníka pruského, jemuž bylo vše vítáno, co smírné rozřešení sporu stěžovalo a pro násilné rozhodnutí nový důvod podávalo. Od altonského shromáždění rozproudila se po obou zemích mocná agitace a heslem bylo tu i tam: svolání stavů. Ve Šlesviku, jejž Prusko pod mocí mělo, nemohl arci ruch takové síly nabyti jako v Holštýnsku, ale proto přece podali dne 27. ledna členové bývalého šlesvického stavovského shromáždění pruskému guvernérovi generálu Manteufflovi petici o svolání šlesvických stavů, ku kteréž petici arci Manteuffel odmítavě odpověděl. — Dne 31. ledna podalo pak 31 členů bývalého holštýnského stavovského shromáždění rakouskému místodržitelovi petici o svolání holštýnských stavů. Petice tato byla vzhledem k místodržitelovu reskriptu ze dne 11. ledna odevzdána nikoli přímo jemu, nýbrž zemské vládě, která ji však nepřijala.

Jak pevně a klidně Prusko za svým cílem kráčelo, vidno mimo jiné z fakt, že již dne 15. ledna, tedy týden po odeslání rakouské důrazné odpovědi, povoláno bylo královským kabinetním rozkazem 40.000 mužů pruské zemské obrany ke dni 15. května, tedy dříve než obyčejně »ku cvičením« do zbraně a že dne 29. ledna

pruský vyslanec ve Florencii odevzdal italskému králi Viktoru Emanuelovi odznaky nejvyššího řádu pruského, řádu černého orla, kterýmž okázalým vyznamenáním Prusko diplomatickému světu jaksi na srozuměnou dalo, že s Italií o allianci proti Rakousku aspoň vyjednávati začalo a dobrou naději na úspěch má.

V Šlesviku, kdež agitace pro Augustenburga a svolání stavů stále rostla, zahájilo Prusko pravou hrůzovládu vydáním trestního dekretu ze dne 11. března, ve kterémž král Vilém stanovil, že každý, kdož by »jiné zeměpanské autoritě v obou vévodstvích aneb aspoň v jednom z nich násilně platnost zjednati chtěl,« káznicí od 5 do 10 let potrestán býti má. Ale tento »káznicový dekret«, jak jej veřejné mínění v Německu nazvalo, minul se potud s účinkem, že smýšlení obyvatelstva šlesvického nikterak nezměnil, ba je spíše ještě více proti Prusku popudil. Na lid v obsazených vévodstvích nebylo již žádné spekulace, žádné naděje, na mravní výboj nebylo již ani nejmenšího pomyšlení a Prusko chystalo se tedy klidně a pevně k provedení krvavého násilí.

Řídící státník rakouský byl asi o tom spolehlivě zpraven a poučen, ale proto přece učinil ještě jeden — zajisté beznadějný — pokus o smírné urovnání nótou ze dne 7. února, ve kteréž mimo jiné pravil:

»Ačkoli pohnutkou k válce proti Dánsku nebyly nároky Pruska, nýbrž práva německého spolku a práva obou vévodství, uznal přece císař, náš nejmilostivější pán, že jest přiměřeno váze obou německých velmocí, aby nové politické útvary, jež by z války vzejíti měly, závislými učiněny byly na svobodném dohodnutí mezi dvory vídeňským a berlínským. Nikdy neodporoval císař František Josef myšlénce, že takováto shoda státnímu interessu Pruska spravedlivé uspokojení poskytnouti musí. Z nepochybných důkazů vysvítá přání Jeho Veličenstva, aby konečně rozřešení každým jen možným ústupkem usnadněno bylo.«

To byla zcela zřejmá nabídka na část Dánsku odňatého území, ale Prusko nechtělo onu část, nýbrž obě vévodství celá a kromě

toho ještě hegemonii nad německými státy a kdož ví, co ještě . . . proto nedalo na rakouskou nótu ze dne 7. února vůbec odpovědi.

Žádná odpověď bývá často nejsrozumitelnější odpovědí, a správa rakouské politiky, aby na jevo dala, že odpovědi té náležitě porozuměla, svolala ku dni 7. března do Vídně »maršálskou radu«, po jejímž ukončení (dne 13. března) ve »vojenských konferencích« se pokračovalo. Zcela nepochybnou známkou pak, že Rakousko již vážně na válku se chystá, byl uherskému zemskému velitelství dne 15. března zaslaný rozkaz, aby značnou část pešť-budínské posádky do Čech odeslalo, a podobný, také jiným velitelstvům daný povel. Téhož dne rozhlásilo se již po Rakousku, že je polní zbrojmistr Benedek ustanoven za vrchního velitele armády, jež pro případ války v Čechách (proti Prusku) operovati bude.

Soustřeďování vojska v Čechách zahájeno pod záminkou protižidovských výtržností v některých městech českého království, což byla arci záminka až ku podivu naivní. V Prusku a vůbec v cizině se jí také prostě — vysmáli. Tyto okázalé válečné přípravy neměly na první pohled žádného smyslu, neboť nějakého vpádu pruského vojska nebylo se co báti, ježto Prusko dosud nikterak nezbrojilo a — konečně při výtečné organisaci své armády ani zbrojiti nemusilo, na útočný pak postup proti Prusku byly ty rakouské přípravy až přes příliš skrovné. Výhodu měl z ní toliko Bismarck, jenž důvodně a s jakousi pravděpodobností tvrditi mohl, že je Prusko Rakouskem ohroženo. Časopisectvo jím komandované žalovalo také prudce na rakouské zbrojení a přepínalo věc do nesmírna; také rakouský tisk žaloval na pruské válečné přípravy, ale s nepatrným úspěchem, ježto se v Prusku (od vydání kabinetního rozkazu ze dne 15. ledna) v tom směru buď opravdu nic nedělo aneb aspoň tak opatrně, že nikde téměř nebylo ničeho znamenati.

Rakouská vláda zaslala ihned po ukončení maršálské rady, dne 15. března rakouským vyslancům u některých německých dvorů »zcela důvěrnou« depeši, ve kteréž se předem již ohlašuje, nedopadne-li

uspokojivě dotaz, jenž na Prusko vznesen bude ohledně jeho válečných záměrů, že se Rakousko dovolá zakročení německého spolku vzhledem ke článku 11. spolkové ústavy. Zároveň zůstavilo Rakousko touto nótou spolkovým vládám, aby uvážily, pokud by se pro případ, že by mír spolkový Pruskem ohrožen byl, ve smyslu článku 19. vídeňské závěrečné akty na mobilisování spolkového vojska pomýšleti mělo.

Dne 17. pak téhož měsíce učinil rakouský vyslanec v Berlíně, hrabě Karolyi, Bismarckovi (»zcela důvěrnou« nótou ohlášený) dotaz, zamýšlí-li berlínský dvůr opravdu gastýnskou úmluvu násilně roztrhnouti a spolkovou ústavou zaručený mír mezi německými spolkovými státy porušiti. Bismarck odpověděl arci »že nikoli,« ale toto »nikoli« nebylo prosto oklik a neznělo docela rozhodně. Avšak rakouská vláda telegrafovala přece ihned dvorům německým, že obdržela od pruské vlády odpověď poněkud uspokojivou a že tedy od zamýšleného zakročení u spolku prozatím upouští.

Prusko bylo zatím jinde zaměstnáno pilnou přípravou k válce a koncem března (26. nebo 27.) stala se skutkem prusko-italská allianční smlouva, kteráž od obou mocnářů asi v polovici dubna podepsána byla, ale teprv později v obecnou známost vešla. Touto smlouvou zavázala se Italie, propukne-li mezi Rakouskem a Pruskem do tří měsíců válka, že ona také Rakousku válku opoví, ať si již nepřátelství zahájí Rakousko nebo Prusko. Prusko však zavázalo se toliko (ústně), kdyby Rakousko jenom na Italii útočně udeřilo, že této ku pomoci přispěje. Pro případ společné války proti Rakousku zavázaly se oba státy, že jeden bez druhého mír neuzavrou a vytkly za cíl války: »pro Italii získání království benátského, pro Prusko pak získání přiměřeného rakouského území.« Jaké území by to bylo, ve smlouvě nikterak se neoznačilo, ale nebylo nesnadno toho se domysliti. Jako na výsměch vší politické morálce položena v čelo této válečné smlouvy slova: »Pour assurer la paix de l'Europe — Na zabezpečení evropského míru!«

Dalším průpravným úkolem Bismarckovým bylo, spůsobiti změnu ve vnitřním stavu království pruského sama. Vláda pruská měla tehda proti sobě celou poslaneckou sněmovnu (až na několik konservativců) a od této zaryté opposice proti vnitřní politice Bismarckově nebylo se nikterak lze nadíti, že by podporovala nějaký důrazný krok v politice zahraničné, neboť při podniku, na nějž se nyní Bismarck chystal, nemohl spolehati ani na souhlas feudálů. A opposice poslanecké sněmovny opírala se o zjevně hlásané mínění nejširších vrstev pruského lidu. Vláda odhodlala se tedy k malému státnímu násilí: ještě než rozpočet na plynoucí rok ústavním způsobem vyřízen byl, uzavřela dne 23. února sněm, jehož zasedání teprv dne 15. ledna bylo zahájeno. Obyvatelstvo, jemuž válečný záměr vlády dosud byl tajemstvím, reptalo mocně na porušení ústavy, avšak pozornost jeho byla záhy jinam obrácena.

Bismarck chtěl válce stůj co stůj. Avšak z Mensdorffovy noty ze dne 7. února vycítil, že je Rakousko ve šlesvicko-holštýnské záležitosti k dalekosáhlým ústupkům odhodláno a že by tedy z tohoto konfliktu podnět k válce vyvoditi nemohl, aniž by na se popudil hněv ostatních velmocí. Proto musil šlesvicko-holštýnskou zápletku rozšířiti na pole, kde Rakousko — dle tehdejšího svého stanoviska — ustoupiti nemohlo: otázka, kdo v obou vévodstvích panovati má, musila se umělým převodem proměniti v otázku, kdo na dále míti má hegemonii nad německými státy. Touto transformací měl býti — návratem k vlastní, veliké sporné věci — uzavřen kruh diplomatické Bismarckovy výpravy. Dříve hledán a nalezen zvláštní, drobný předmět sporu a když tento službu svou byl vykonal, ale na odůvodnění velké války nedostatečným se objevil, vržena do arény celá, velká, původní věc sporná.

Poukazuje na hrozivé zbrojení Rakouska a spojeného s ním Saska zaslal Bismarck pojednou, mimo všechno nadání, dne 24. března, německým spolkovým vládám okružní depeši, ve kteréž se pomocí německého spolku co takového zříkal, ale za to jednotlivé státy

vyzýval, aby prohlásily, zdali a do jaké míry by Prusko na jejich pomoc spolehati mohlo pro případ válečné srážky s Rakouskem. Zároveň pak připomenul velmi rozhodným způsobem potřebu, aby německý spolek byl zreformován.

Odpověď německých států dopadla velmi nepříznivě; ani jediná vláda nevyhověla zcela pruskému přání. Hanoveránsko a Kurhessensko daly odpovědi vyhýbavé, většina pak ostatních vlád odkázala Prusko na spolkové shromáždění odvolávajíc se zejmena na 11. článek spolkové akty, kterýž stanovil, že se má, když mezi členy nepřátelství propuklo, svolati spolkové shromáždění, toto pak že má všeliké svépomoci členův zabrániti a především o přesné zachování jejich držav se zasaditi. Tyto odpovědi byly v Berlíně známy již ráno dne 27. března a následujícího dne vydán královský rozkaz, aby pruská armáda na válečnou míru byla uvedena. Tímto rozkazem nařízena arci jenom hotovost částečná, ale to na povšechném stavu mnoho neměnilo, ježto vše ostatní, co ihned nařízeno nebylo, při pokročilé organisaci pruské armády v několika dnech provésti se dalo. Téhož dne povolán v Italii k praporům celý dříve odstavený soubor nováčkův a zahájeny vůbec velké přípravy válečné.

Pruská okružní depeše ze dne 24. března poskytla Rakousku příležitost, aby obnovilo diplomatické jednání, kteréž s pruské strany dovedně přerušeno bylo naprostým nedbáním rakouské nóty ze dne 7. února. Prusko bylo tím časem získalo značnou mravní výhodu tím, že se mohlo prohlašovati za stranu ohroženou a Rakousku šlo nyní o to, aby je této výhody zbavilo. Proto zaslal hrabě Mensdorff dne 31. března do Berlína depeši, ve kteréž proti domněnce, že by Rakousko na Prusko útočně udeřiti chtělo, rozhodně protestuje a prohlašuje, že jest Rakousko pevně odhodláno, neporušiti 11. článku spolkové ústavy. Vykonaná již vojenská opatření odůvodňoval Mensdorff protižidovskými bouřemi v Čechách.

Na tuto depeši zaslal Bismarck pruskému vyslanci do Vídně dne 6. dubna nótu, ve kteréž znovu připomenul, že Rakousko s vále-

čnými přípravami začalo a že jeho zbrojení protižidovskými výtržnostmi v Čechách nikterak odůvodniti se nedá již proto, že by bylo pro ten účel příliš veliké a pak že se rakouské vojsko rozkládá na hranicích, kde židovstvo nikdy nebylo ohroženo. Kromě toho budí prý podezření, že se rakouské zbrojení do přísného tajemství halí, kterážto okolnost ve spolku s faktem, že je rakouská vláda menšími činí, než skutečně jsou, dojem působí, že jsou přece jen určena k útoku na Prusko. Avšak ujišťuje-li rakouská vláda, že na Prusko udeřiti nechce, jest prý Bismarck s to podobně se zaručiti, že také Prusko na žádný útok nepomýšlí. Tímto slovem zavázalo se Prusko, že setrvá oproti Rakousku v defensivě, v prosté obraně; avšak závazek takovýto nemá ve válečných zápletkách žádné ceny, poněvadž platí vždy jenom, dokud se nezmění poměry. Ale ty se ovšem měnívají a měniti musí. Kromě toho: slib, že ta či ona strana na soupeře neudeří, nemá ve strategii žádného smyslu, neboť hrozí-li odněkud skutečně útok, bývá začasté jedinou nadějnou obranou — také útok, ale zrychlený, aby se útok útokem předešel a útočný záměr odpůrcův neškodným učinil.

Na uvedenou právě pruskou nótu odpověděl hrabě Mensdorff dne 7. dubna novou depeší, ve kteréž — snaže se zbaviti Prusko mravní výhody, že ohroženým se jeví — prohlásil: poněvadž tedy není důvodu k dalšímu zbrojení (ježto žádná strana druhou napadnouti nechce), očekává rakouská vláda zvěsť, že v Prusku dne 28. března vydaný mobilisační rozkaz bude odvolán. Bismarck odvětil: Prusko čekalo čtrnácte dní (po rozkazu v Rakousku vydaném, aby se vojsko z Uher a odjinud do Čech posílalo), než se k částečným opatřením odhodlalo a může tedy nařízené rozmnožení vojska odvolati jenom pak, když odpadne příčina, jež nutným je učinila. Na rakouské vládě jest tedy, aby začátek učinila a dřívější stav obnovila, chce-li, aby s obou stran daná ujištění také ve skutcích se zobrazila.

Tato odpověď dána teprv dne 15. dubna, tedy po uplynutí celého téhodne. Vůbec je z dat střídajících se depeší vidno, že Ra-

kousko s jakýmsi nervosním chvatem jednalo, kdežto Bismarck s vypočítavou klidností a chladně kalkulující rozvahou postupoval. Bismarck sledoval vší silou velký svůj plán v Německu a vybýbal se všelikému chvatu v kontroverse s Rakouskem. Mezi tím, co rakouské nóty na vědomí bral a na ně zvolna odpovídal, pokračoval energicky na dráze dne 24. března v německé otázce nastoupené a podal již dne 9. dubna německému spolku návrh na svolání německého parlamentu na základě přímých, všeobecných voleb lidových a uvedl tím v úžas celou Evropu. Všeho na světě bylo by se veřejné mínění evropské od »junkera« Bismarcka spíše nadálo, než toho. Bismarck žádal a ponavrhl tu, aby osud Německa svěřen byl k rozhodnutí lidovému sněmu, učinil tím demokracii veliký ústupek a zasadil těžkou ránu partikularismu německých dynastií. Proti Rakousku jakožto dosavadní hlavě nemeckého spolku vynesen tu trumf, jejž přetrumfnouti lze bylo jenom vítěznou válkou.

V úvodě ku svému návrhu odvolal se Bismarck na faktum, že Rakousko r. 1863. při sjezdu německých panovníků ve Frankfurtě prohlásilo, že ani ono samo ani Prusko »s jakousi důvěrou o německý spolek v jeho nynějším stavu op'rati se nemohou« a že za pouhé přání považovalo naději, »že by setlelé stěny spolku příští bouři ještě přestály, kterážto naděje však budově žádoucí pevnosti dodati s to není.« V dalším pak odůvodňování návrhu pravil Bismarck:

»Spolková ústava předpokládá vůbec — a to jest jejím základem — že Rakousko a Prusko ve své politice svorny jsou a jednotně vystupují; že pak spolková zřízení dosud trvati a držeti se mohla, sluší děkovati ustavičné povolnosti Pruska proti Rakousku. Avšak vážného sporu a napjetí mezi Rakouskem a Pruskem spolkové poměry nesnesou a zrovna nynější napjatý stav mezi oběma ruší celý základ spolkové ústavy, bez něhož na její plné provedení není lze pomysliti.«

Vyčerpav pak celou soustavu důvodů, zformuloval Bismarck svůj návrh takto:

»Slavné spolkové shromáždění račiž se usnésti: Ke dni, který

teprv se určí, budiž svoláno shromáždění, vzešlé ze přímých voleb a všeobecného hlasovacího práva celého národa, aby vyslechlo a v úvahu vzalo předlohy německých vlád o reformě spolkové ústavy; v době pak do jeho svolání buďtež tyto předlohy dorozuměním se vlád mezi sebou sestaveny.«

Již v této listině žádal Bismarck, aby doba svolání lidového sněmu pevně byla určena a nalehal na to ještě zvláštní depeší, ale ovšem marně.

Německé státy nebyly na žádnou toho druhu politickou akci rozpoloženy. Jim nebyl předně Bismarckův demokratický, nejširší vrstvy národa za rozhodčího povolávající návrh nikterak po chuti a kromě toho bylo všem jasno, že ani na slabý pokus toho spůsobu není pomyšlení, dokud spor o prvenství mezi Rakouskem a Pruskem válkou nebude rozhodnut.

Po příkladu Bavorska začaly tou dobou válečně se hotoviti Virtembersko a Sasko, tak že v ten čas, kdy Bismarck na svolání parlamentu nalehal, již dvě třetiny středních států německých na válku se chystaly — buď proti Rakousku nebo proti Prusku.

Válka považovala se v Německu již skoro za neodvratnou. Neboť jisté bylo, že se Prusko ani rakouskými přípravami ani nepřízní německých států nedá zastrašiti a neméně jisté bylo, že Rakousko, když největší státy užšího Německa při něm jsou, Prusku prvenství dobrovolně nepostoupí.

Tu však překvapilo Rakousko dne 18. dubna svět návrhem, že odvolá všechny své dosavadní válečné přípravy, když pruský král dekret na rozmnožení vojska odvolá a uvedením vojska na míru pokoje dřívější stav obnoví.

Tento návrh spůsobil jásot mezi přátely míru v Evropě. Mír zdál se býti zachráněn a kursy na bursách vesele stoupaly. Mensdorffův návrh na odzbrojení považoval se skoro všude za opravdový a ihned sestavena pro mínění to řada důvodů. Rakousko má prý na osudu Šlesviku a Holštýnska zájem jenom negativní a ten nestojí

za velkou válku. Dále ví Rakousko, že by musilo bojovati nejenom proti Prusku, nýbrž také proti Italii. Kromě toho: Bismarckův návrh na svolání německého lidového parlamentu byl všude chladně přijat a Rakousko vystihlo, že se tomuto opravnímu návrhu ostří ulomiti dá rychlým zabočením na dráhu míru. Rakousko ví také, že ostatní velmoci s jeho politikou hrubě nesympathisují a že se z ciziny žádné pomoci nadíti nemůže a konečně: jeho finance jsou tak rozhárané, že při pohledu na zbědovaný stav říšské pokladny hraběte Mensdorffa asi všechna bojovnost přechází... Tak a podobně argumentovalo se všude a všechno věřilo v mírumilovný obrat rakouské politiky — jenom pruská vláda v něj nevěřila.

Bismarck odpověděl již dne 21. dubna do Vídně, že bude Prusko tou měrou své vojsko na míru pokoje uváděti, jakou Rakousko samo bude odzbrojovati, že však při tom předpokládá, že také ostatní státy německé válečné přípravy zastaví. Návrh na vzájemné odzbrojení byl tedy učiněn a s výhradou i přijat, ale ani ta ani ona strana nechtěla, ba snad ani nemohla ho provésti. Věci byly již příliš daleko dospěly, aby návrat k míru byl ještě možným.

Místo odzbrojování zahájeny dne 21. dubna ve Vídni nové vojenské porady, ve kterých usneseno bylo, že se má armáda v Italii sesíliti a na válečnou míru uvésti. Arcivévoda Albrecht ustanoven za vrchního velitele v Italii, Benedekovi pak (kterýž byl dosud zemským velitelem v Benátkách) svěřen těžší úkol vedení severní armády.

Rakouský velevyslanec v Berlíně, hrabě Karolyi, obdržel dne 23. dubna rozkaz, aby na zamezení dalšího nedorozumění pruské vládě vojenská opatření proti Italii ohlásil. Ale v Berlíně neuvěřili, že by věc tak prostou byla. Oni soudili, že chce Rakousko buď skutečně útočnou válku proti Prusku podniknouti aneb aspoň docíliti, aby svou politiku opříti mohlo o větší válečnou hotovost než Prusko. Berlínská vláda nechtěla a nemohla také věřiti, že by Rakousko zbrojilo jenom proti Italii, neboť o tom se žádný

politik v celé Evropě neklamal, že Italie sama na Rakousko neudeří. Prusko pak, jakožto spojenec a důvěrník Italie, vědělo ovšem velmi dobře, co Italie zamýšlí nebo nezamýšlí.

Když tedy ústní výklad hraběte Karolyiho s účinkem se minul, zaslal hrabě Mensdorff do Berlína novou, dne 26. dubna datovanou nótu, ve kteréž rakouský ministr známo činil, že císař nařídil, aby vojska na sesílení posádek v Čechách a na Moravě vyslaná do vnitř z říše se vrátila, aby se jich jiným směrem mohlo použiti. To nebude prý jistě Prusku na závadu, aby odpovědělo odvoláním svých vojsk od českých hranic a snížením armády. Co ostatních spolkových států se týče, neděje prý se tam žádné vážné zbrojení a Prusko má prý ostatně v moci, aby všechny obavy německých vlád rozptýlilo.

Ve Vídni cítili, že návrhem na současné vzájemné odzbrojení Prusku novou výhodu zjednali a proto, nechtíce odzbrojiti, připojili k dotčené právě nótě druhou nótu, kterouž trvající konflikt zpáčiti chtěli na jeho východiště, na Šlesvik a Holštýn. Na tom poli mělo Rakousko jakési formální právo, tam mělo přízeň nerozhodnutých dosud středních států a sympathie německé demokracie, tam doufalo, že udusí v zárodku úspěch, jehož docílilo Prusko svým demokratickým opravním návrhem.

Druhá tato depeše ze dne 26. dubna navrhuje Prusku, aby obě vévodství bez prodlení odevzdána byla dědičnému princi z Augustenburgu. Jakožto odškodnění nabízí Prusku některé territorialní ústupky, upravení cest, připojení obou vévodství k německému celnímu spolku atd. To všechno mělo býti provedeno v mezích dosavadního spolkového práva, tedy rozhodnutím spolkového shromáždění dle souhlasného návrhu Rakouska a Pruska. Pro případ však, že by Prusko tento poslední návrh zamítlo, hrozí Rakousko, že odevzdá celou záležitost spolku k rozhodnutí, a že svolá holštýnské stavy, aby v té příčině přání země pronesly.

Tímto prohlášením vyvleklo se Rakousko — dle pruského názoru — najednou ze tří smluv: z tajné smlouvy, uzavřené před

válkou v lednu 1863., z vídeňského míru a z gastýnské konvence, dle kterýchžto smluv otázka souverenity vyřízena býti měla jenom shodou obou velmocí. Ale přes to zaujímalo Rakousko v otázce šlesvicko-holštýnské sympathické stanovisko a kromě Pruska mu porušení těch podivných smluv nikdo ve zlé nevykládal.

Prusko odpovědělo nejprv jen na první z uvedených tuto depeší a to nótou ze dne 30. dubna, ve kteréž Bismarck — a to bylo jádrem listiny — prohlásil: »Královské vládě není možno kráčeti vstříc nejbližší budoucnosti, ve kteréž jí nastává důležité a vážné jednání s vládou císařskou jinak, než když do stavu válečné hotovosti obou uvedena bude rovnováha.«

Rakousko odpovědělo dne 4. května, že vzhledem k tomuto prohlášení císařská vláda vyjednávání o současné odzbrojení považuje za vyčerpané. Avšak opětovalo při tom ujištění, že nezamýšlí útočně vystoupiti ani proti Prusku ani proti Italii. Ohledně jeho hotovosti oproti Italii, kteréž prý také v zájmu Německa jest potřebí, že nepřísluší žádné cizí moci právo kontroly.

Na druhou rakouskou depeši ze dne 26. dubna Bismarck vůbec odpověděti nechtěl, jak vidno bylo z inspirovaného jím článku v pruském »Staats-Anzeigeru«, ve kterémž se (několik dní po dodání oné rakouské depeše) pravilo, že by beztoho pruský protinávrh na zcela jiném základě učiněn a podán býti musil než rakouský, kterýž prý vídeňského míru a gastýnské konvence nikterak nedbá. Avšak vysoce postavené osobnosti z přísně konservativního tábora v Prusku, kterýmž se demokratický opravní návrh Bismarckův nikterak nelíbil a kteréž následkem toho o Bismarckovo svržení usilovaly, přiměly krále Viléma, že uložil Bismarckovi odeslání »zcela důvěrné depeše« ze dne 7. května, ve kteréž Prusko vzhledem k rakouské (druhé) nótě ze dne 26. dubna ochotu projevilo, dohodnouti se s Rakouskem ohledně postoupení jeho práv na polabská vévodství za přiměřenou náhradu. Přijetím tohoto (králem Bismarckovi vnuceného) návrhu byl by povalen býval celý veliký Bismarckův

plán a Bismarck sám byl by nepochybně — jsa takřka již u cíle — musil odstoupiti. (Bismarck sám konstatoval v okružní nótě ze dne 4. června, rozeslané zahraničním mocem, že »ono důvěrné sdělení Rakousku bylo učiněno nikoli na radu pruských ministrů, nýbrž na nátlak třetích osobností, kteréž (prý) na mírumilovnost a konservativní smysl krále Viléma spekulovaly«.)

Bismarckova celá politika visela nyní ve vzduchu. Avšak Rakousko, nedůvěřujíc mírumilovnosti pruského krále a vázáno vysoce pokročilým napjetím, hlavně mezi ním a Italií, nechopilo se rukojeti z Berlína mu podané a Bismarck měl diplomaticky vyhráno. Důvěrného nabídnutí ze dne 7. května, k jehož odeslání králem donucen byl, dovolával se pak jakožto skvělého důkazu pruské smířlivosti a dobré vůle.

Tím časem, ježto na nějaký úspěch jakýchkoli diplomatických kroků ani tu ani tam nebyla téměř žádná už naděje, učiněny poslední vážné kroky ve válečných přípravách. Dne 4. května nařízena v Prusku královským dekretem mobilisace větší části pruské armády a dekretem ze dne 8. května povolán do pole zbytek, tak že týmž dnem celá pruská armáda byla mobilisována.

Rakouský pak císař nařídil dne 6. května, aby celá rakouská armáda na válečnou míru uvedena byla a severní armáda aby se na české a slezské hranici soustředila. Jižní armáda pod arcivévodou Albrechtem vypravena proti Italii.

Mobilisační tyto rozkazy byly vlastně už jenom formálními akty, ježto se jimi pouze potvrzovalo a dovršovalo, co dříve již bylo nařízeno.

Dne 12. května převzal polní zbrojmistr Benedek vrchní velení nad severní amádou a vydal svůj první denní rozkaz. Tento rozkaz, jejž za vlastní opovězení války v Rakousku považovati dlužno, zněl takto:

»Ve hlavním stanu ve Vídni dne 12. května 1866. Jeho Veličenstvo náš nejmilostivější císař a vojevůdce ráčil nejvyšším rozkazem

nařiditi, bych převzal velitelství severní armády, kteráž do pole bude vypravena. Můj hlavní stan bude ode dne 15. t. m. prozatím ve Vídni zřízen a týmž dnem vstoupí pp. c. k. generálové, vojsko, branže, jakož i ústavy k armádě patřící pod moje velitelství.

Osvědčiv se jakožto věrný a oddaný vojín, dovedu každého císařského rozkazu s radostí uposlechnouti. Avšak můj radostný cit pro povinnost prodchnut jest tentokráte vědomím, že každý jednotlivý člen armády pod mým velením spojeně proniknut jest největší odhodlaností k odražení nepřítele a k boji s ním, kterýž se odvažuje nespravedlivě a svévolně našemu dědičnému císaři a pánu, jeho nejjasnějšímu panovnickému rodu a jeho říši, naší drahé vlasti hroziti.

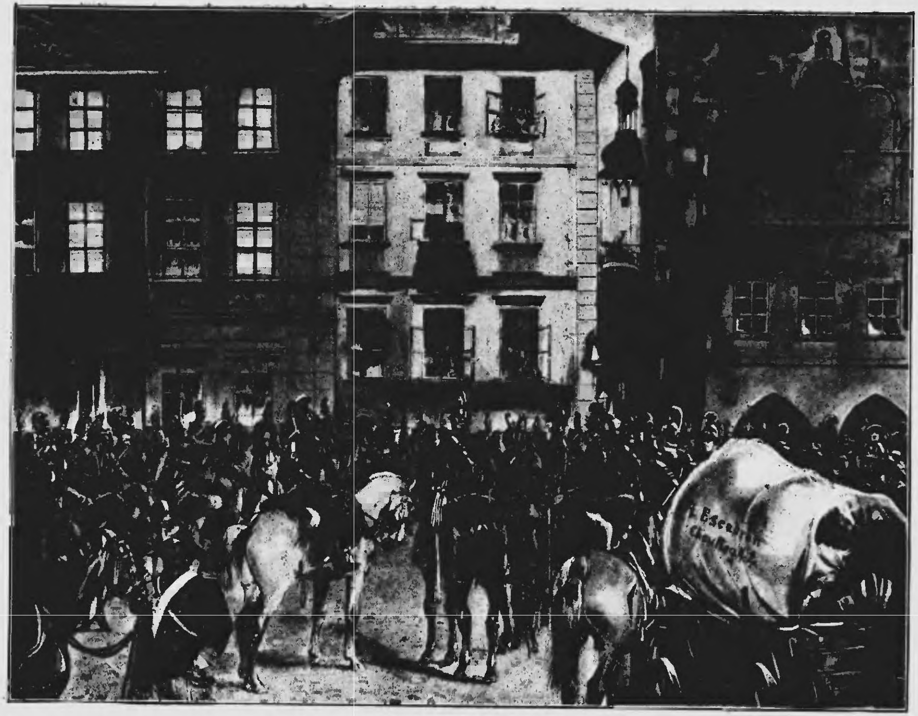
Vojsko bude v brzku shromážděno, ve všem uspořádáno, vším opatřeno, krásné, statečné a udatné, neseno a povzneseno nejlepším duchem pořádku a kázně, cti a věrnosti, udatnosti a neobmezené odanosti.

Oko císařovo a jeho šlechetné srdce sledovati budou všude vojsko, obětavost a nadšení všech národů rakouskych budou nás provázeti, účastenství, očekávání a naděje našich krajanů a vašich milých budou s námi i tehdy, kdyby dojíti mělo na rozhodnutí pro svaté právo císaře a vlasti.

C. k. vojsko zvítězí v každém boji s nadšením a starorakouskou neustupností ve věrnosti a cti, dovede zemříti věrně a čestně pro císaře a vlast. Vojínové! K tomu přináším Vám své celé vřelé vojenské srdce, přináším Vám svou želenou vůli, svou svrchovanou důvěru ve Vás, svou nejponíženější důvěru v našeho všemohoucího Pána Boha a důvěru v své staré válečné štěstí.

Jménem Páně Vás tedy pozdravuji, vojínové, jež vůle a rozkaz císaře svěřily mému vedení a opatrování, pozdravuji Vás v pevném přesvědčení, že naší spravedlivé věci, naší věrnosti a udatnosti, naší vytrvalosti a neustupnosti Boží požehnání nebude scházeti.

Benedek P.-Z.-M.«

Saská jízda v Praze r. 1866.

Původní illustrace H. Schüllingra.

Tento dle nadpisu dne 12. května vydaný armádní rozkaz uveřejněn byl teprv dne 18. května. Vydání a uveřejnění tohoto armádního rozkazu považovalo se v diplomatickém světě vším právem za formální zahájení války a žádný jen poněkud soudný politik neoddával se již marné naději, že by krvavé rozřešení sporu ještě nějakým spůsobem se dalo zažehnati. Z něho, jakož i ze všeho jednání pruské vlády bylo nade všechnu pochybnost jasno, že jest o válce na obou stranách již pevně rozhodnuto a že válka tu a tam již dříve uznána byla za jediný možný spůsob rozřešení zápletky.

Nad míru charakteristickou byla okolnost, že pruský král tou dobou blahosklonně odpovídal na adressy těch pruských měst, kteráž válečně rozpoložena byla a válku odporučovala, kdežto na. adressy o zachování míru prosící vůbec žádná odpověď se nedávala Válečné přípravy byly by se vždy ještě snad mohly považovati za pouhý nátlak na odpůrce aneb za pouhá opatření bezpečnosti, avšak němé odmítání adress za mír se přimlouvajících v Prusku a okázalé vydání prvního Benedekova armádního rozkazu v Rakousku byly přímým oboustranným doznáním, že válka jest věcí pevně již rozhodnutou.

Ale navzdor tomu zahájeno a vedeno ještě čtyři neděle beznadějné diplomatické jednání, kteréž jiného účinku nemělo a míti nemohlo, než že se stranám zjednala potřebná lhůta k dovršení válečných příprav.

Dne 19. května podalo devět německých států spolkovému shromáždění návrh, aby všechny spolkové státy současně odzbrojily v den, jejž by spolkové shromáždění k tomu určilo. Tento návrh byl dne 24. května od spolkového shromáždění jednohlasně přijat a Rakousko a Prusko prohlásily, že sdělí ve příští schůzi podmínky, za jakých ochotny jsou odzbrojiti.

Avšak dva dni na to, 26. května přeložil Benedek hlavní stan severní armády z Vídně do Olomouce, a dne 27. května vydal Bismarck okružní depeši, ve kteréž znovu

dokázati se snažil potřebu Pruskem navržené opravy německého spolku, jakož i skromnost pruských požadavků. Dne 28. května učinily (na podnět Francie) Anglie, Rusko a Francie zástupcům Rakouska, Pruska a Italie pozvání ku konferenci, na kteréž by spor smírně se vyřídil. Prusko ohlásilo dne 29. května a Rakousko dne 1. června, že pozvání ku konferenci přijímají, avšak Rakousko s výhradou, »že se při ní nebude jednati o žádné kombinaci, kterouž by se některému z pozvaných států dostati mělo nějakého rozšíření území aneb zvýšení moci.« Tato výhrada učinila konferenci zbytečnou a rovnala se tudíž prostému odmítnutí. Téhož dne vzneslo Rakousko rozhodnutí šlesvicko-holštýnké zápletky na německý spolek, jehož rozhodnutím »nejochotnější uznání« slibovalo a prohlásilo zároveň, že udělilo místodržiteli v Holštýně zvláštní plnou moc, aby svolal holštýnské stavy, ježto přání a právní přesvědčení země při rozhodování důležitým jsou činitelem. Dne 2. června svolal již rakouský místodržitel v Holštýnsku generál Gablenz stavovský sněm ke dni 11. června do Itzehoe. Dne 3. června zaslalo Prusko Rakousku depeši, kterouž proti svolání holštýnských stavů protestovalo a je za zrušení gastýnské smlouvy prohlásilo dokládajíc, že se následkem tohoto aktu obě vlády zase ocítily na půdě vídeňského smíru ze dne 30. října 1864. Oba kabinety mají prý tedy nadále všechna vládní práva zase vykonávati společně, pročež si Prusko hned také osobuje právo, položiti své vojsko do Holštýnska dovolujíc ovšem, aby zase Rakousko nějakou část svého vojska poslalo do Šlesvicka.

Následujícího na to (dne 4. června) rozeslal Bismarck velmocem depeši, ve kteréž dovozuje, že se ve Vídni již pevně pro válku rozhodli a že rakouským státníkům jenom o to jde, aby k ní vhodnou záminku našli. Téhož dne oznámila telegrafická zpráva francouzské vlády francouzským vyslancům v Berlíně a ve Vídni, že Francie, Anglie a Rusko následkem rakouského kroku u německého spolku ze dne 1. června od zamýšlené smírné konference ja-

kožto beznadějné upouštejí. Dne 5. června prohlásil pruský »Staats-Anzeiger«, že Rakousko svým podáním německému spolku ze dne 1. června nejenom gastýnskou smlouvu porušilo, nýbrž také tajnou úmluvu, uzavřenou v Berlíně dne 10. ledna 1864., jejíž 5. článek takto prý zněl: »Pro případ že by došlo ve Šlesvicku k nepřátelským činům a že by tudíž platnosti pozbyly nynější mezi německými mocemi a Dánskem trvající ze smlouvy plynoucí poměry, vyhražují si dvory pruský a rakouský, že příští poměry obou vévodství jenom po vzájemné shodě upraví. K docílení takovéto shody zahájí, bude-li potřebí, přiměřené další úmluvy. Žádným spůsobem nerozhodnou ohledně práva posloupnosti v obou vévodstvích jinak, než ve společném dorozumění.«

Dne 6. června oznámil pruský místodržitel v Šlesvicku, generál Manteuffel, rakouskému místodržitelovi v Holštýnsku, generálu Gablenzovi, že následujícího dne se svým vojskem do Holštýnska vtrhne a to směrem na Bramstedt a Itzehoe, vyhýbaje se místům od rakouského vojska obsazeným, aby prý naprosto smírný ráz této okupace nijak nebyl porušen, ježto prý mu král nařídil, aby se vystříhal všech konfliktův. On prý doufá, že se Gablenz s ním o nových poměrech snadno dohodne; civilní vlády prý se nedotkne, trvaje na pevné naději, že panovníci smírnou shodou válku zamezí. Následujícího dne vtrhli Prusové skutečně s velkou přesilou do Holštýnska. Rakušané opustili Kiel a soustředili se protestujíce u Altóny, kamž generál Gablenz sídlo náměstnictva byl přeložil.

Dne 9. června předložilo Prusko radě německého spolku své prohlášení proti rakouskému kroku ze dne 1. června a íhned na to podalo svou odpověď a svůj protest Rakousko. Téhož dne dodána pruské vládě depeše vlády rakouské, ve kteréž tato protestuje proti pruskému tvrzení, že Rakousko svoláním holštýnských stavů gastýnskou smlouvu porušilo a prohlašuje, že Prusko vtrhnutím do Holštýska 11. článek německé spolkové listiny (ústavy) porušilo a tím případ přivodilo, na kterýž se vztahuje 19. článek

závěrečné listiny vídeňské z r. 1820. Článkem 11. spolkové ústavy zakazovalo se členům německého spolku, aby své spory vyřizovaly násilím, článek pak 19. závěrečné listiny vídeňské stanovil, že má spolek prozatím učiniti opatření, kterýmž by se každému násilí s kterékoli strany zabránilo aneb přítrž učinila.

Dne 10. června rozeslalo Prusko německým vládám depeši s návrhem nové spolkové ústavy. Tato Pruskem navržená nová ústava pro německý spolek stanovila pruského krále za spolkového vrchního velitele severní armády, bavorského pak krále za spolkového vrchního velitele armády jižní. O císaři rakouském nečinila již zmínky. »Poměry německého spolku k německým územím rakouského císařství« — praví X. článek řečené ústavy — »upraví se po docílené shodě o něm zvláštními smlouvami s německým parlamentem, kterýž co nejdříve bude svolán«.

Téhož dne převzal pruský generál Manteuffel v Holšýnsku správu také tohoto vévodství, rozpustil dosavadní zemskou vládu a zamezil násilím zahájení stavovského sněmu v Itzehoe. Rakouský místodržitel prohlásil dne 11. června, že ustupuje moci. Téhož dne podalo Rakousko u německého spolku na Prusko žalobu pro násilnou svépomoc v Holštýnsku a učinilo návrh na mobilisaci celé spolkové armády — vyjma spolkový sbor pruský — dle XIX. článku závěrečný akty vídeňské. Téhož dne opustilo také rakouské vojsko spolkové pevnosti a Frankfurt. Následujícího dne vyklidilo rakouské vojsko Holštýnsko; v týž den odvolalo Rakousko svého vyslance z Berlína a vrátilo pruskému vyslanci ve Vídni jeho průvodní listy.

Dne 14. června přijalo spolkové shromáždění 9 hlasy proti 6 rakouský návrh ze dne 11. června na mobilisaci celé spolkové armády, avšak bez jeho důvodův a mimo odstavec čtvrý, dle něhož měl zvolen býti spolkový vrchní velitel. Pro rakouský návrh hlasovaly: Rakousko, Bavorsko, Virtembersko, Sasko, Hannoversko, Kurhessensko, velké vévodství Hessenské, Nassavsko a 16. kurie (Lichtenstein,

Reusz a t. d.); proti němu se prohlásily: 12. kurie (velkovévodské a vévodské dvory saské) mimo Meiningen, 14. kurie (obojí Meklenbursko), 15. kurie (Oldenburg-Anhalt-Schwarzburg), 17. kurie (svobodná města Hamburk, Frankfurt, Lubek, Brémy) a Badensko, kteréž hlasovalo pro odkázání návrhu zvláštnímu výboru. Pruský vyslanec v. Savigny, který nehlasoval, prohlásil toto usnesení za přímé zrušení německého spolku, položil na stůl pruský návrh na reformu spolku a opustil zasedací síň.

Následujícího dne dalo Prusko Sasku, Hannoversku a Kurhessensku krátkou lhůtu, aby se prohlásily za nestranné a když tato sommace zamítnuta byla, dán dne 16. června pruským vojům rozkaz, aby do jmenovaných států nepřátelsky vtrhly. Tím byly v Německu válečné operace zahájeny.

Dne 17. června pak vydány válečné manifesty císaře rakouského ve Vídni a krále pruského v Berlíně.

Manifest Jeho Veličenstva císaře rakouského zněl takto:

»Mým národům!

Uprostřed díla míru, kteréž jsem předsevzal, abych položil základy ke spůsobě ústavní, ježto má jednotu a mocné postavení veškeré říše upevniti a jedné každé zemi i jednomu každému národu volné vnitřní vyvinování pojistiti, kázala Mi Moje povinnosť panovnická, bych všechno Svoje vojsko povolal ku zbrani.

Na hranicích říše, na jihu a na severu, stojí armády dvou nepřátel spojených, v tom úmyslu, aby evropské mocné postavení Rakouska rozviklaly.

Ani tomu ani onomu nebylo s Mé strany dáno příčiny k válce. Zachovati pokoj blahodárný národům Mým pokládal jsem, toho jest Bůh vševědoucí Můj svědek, vždy za jednu z Mých prvních a nejsvětějších povinností panovnických a hleděl jsem ji věrně vyplniti.

Avšak jedna z těchto dvou mocností nepřátelských nemá

zapotřebí žádné záminky; chtiva jsouc, loupeží Mi odejmouti některé části Mé říše, má příhodnou dobu za příčinu k válce.

Část Mého věrného a udatného vojska, spojena s voji pruskými, kteréž nyní co nepřátelé stojí naproti nám, táhla přede dvěma lety k pobřeží severního moře.

Vešel jsem v ten spolek bojovný s Pruskem, abych zachoval práva smlouvami stvrzená, abych chránil jednoho kmene německého, jemuž nastávalo nebezpečenství, abych zkázu a neštěstí války nevyhnutelné na nejužší meze obmezil, a aby v úzkém spojení dvou středoevropských velmocí, jimž předkem za úkol se dostalo, zachovat mír evropský, k dobrému Mé říše, Německa a Evropy nabylo se rukojemství trvalého míru.

Dobývati nechtěl jsem ničeho; jsa nezištný, vcházel jsem ve spolek s Pruskem, nehleděl jsem také ve Vídeňské smlouvě o mír nižádného prospěchu Svého.

Rakousko nemá žádné viny ve smutných i neblahých zápletcích, kteréž, kdyby úmysl Pruska byl býval stejně nezištný, nikdy by nebyly vzešly a ihned by byly vyrovnány, kdyby smýšlení proti spolku bylo bývalo stejně věrné.

Tyto zápletky spůsobeny byly pro dosažení účelův sobeckých, protož Mé vládě nebylo lze, spůsobem smírným jich rozplésti.

Tak stala se situace vždy vážnější.

Ale i tu, když v obojích zemích nepřátelských přípravy válečné zjevně se konaly, umluvení mezi nimi, jehož jediným účelem byl společný nepřátelský útok na Mou říši, vždy jasněji vycházelo na jevo, setrval jsem v úplném míru, jsa Sobě povědom povinnosti panovnické, a jsa hotov, povoliti ve všem, co by se srovnávalo se ctí a blahem Mých národů.

Znamenaje však, že by další prodlévání mocnému odražení útoků nepřátelských bylo na újmu a přivedlo mocnářství v nebezpečí odhodlal jsem se k těžkým obětem, jež s přípravami válečnými nevyhnutelně jsou spojeny.

Když Moje vláda dala ujištění Mé mírumilovnosti a opětně prohlásila povolnost Mou k tomu, aby stejnou dobou obapolně zbrojení se zastavilo, učinilo Prusko takové požadování se strany své, jehož přijetím by čest a bezpečnost Mé říše v šanc byla dána.

Žádaloť Prusko, by se napřed zbrojení zastavilo ne toliko proti němu, ale také na hranicích Mé říše ve Vlaších stojící, za jejíž mírumilovnost nebylo a nemohlo býti podáno žádného rukojemství.

Veškeré vyjednávání s Pruskem v záležitosti vojvodství Zálabských podávalo vždy více důkazů, že záležitosti této, tak jak by toho vyhledávala důstojnost Rakouska, právo a prospěch Německa i vojvodství dotčených, hledíc k násilné i dobývavé politice od Pruska zjevně na jevo dávané, úmluvy s tímto státem vyříditi nelze.

Vyjednávání se přetrhlo, záležitost ta odkázána jest spolku německému, aby o ní rozhodl a svoláni jsou řádní zástupcové Šlesvicka.

Hrozící válka přiměla tři mocnosti: Francouzsko, Anglicko a Rusko k tomu, že také Mou vládu pozvaly k účastenství v poradách společných, jichž účelem mělo býti zachování míru. Vláda Moje dosti činíc úmyslu Mému, aby pokudkoliv možné, národům Mým pokoj byl zachován, účastenství v těchto poradách neodepřela, slíbila je však pod tou určitou výminkou, že základem všelikého prostředkování má býti veřejné právo evropské a smlouvy platné a že mocnosti v poradách účastenství mající nepůjdou za svými prospěchy zvláštními na ujmu rovnováze evropské a právům Rakouska.

Ježto pak již pouhé zavádění těchto porad pro dotčené přirozené výjimky se nezdařilo, jest to důkazem, že by porady samy nebyly vedly k zachování a utvrzení míru.

Nejnovější příběhové potvrzují nevyvratně, že Prusko nyní zjevně klade násilí na místě práva. Ani právo a čest Rakouska, ani právo a čest veškerého Německého národa nebylo již Prusku hrází, kterou by se dalo v osudné ctižádosti své zadržeti. Pruské vojsko vtrhlo do Holštýnska, sněm náměstkem rakouským svolaný násilně jest rozehnán, moc vládní v Holštýnsku, kteráž Vídeňskou smlouvou o mír vznesena jest na Rakousko a Prusko, stržena jest výhradně

na Prusko a posádka rakouská musila přemoci desateronásobné ustoupiti. Když pak spolek německý, spatřuje v tom provozování své vůle smlouvám odporující, k návrhu Rakouska na tom se usnesl, aby vojsko spolkové se postavilo ve zbraň, dokonalo Prusko, honosící se rádo, že jest šířitelem interesů německých, nastoupenou zkázyplnou cestu. Roztrhši národní svazek německý, proneslo se, že vystupuje ze spolku, žádalo, aby vlády německé přijaly tak nazvaný návrh oprav, jímž se rozdělení Německa má ve skutek uvésti a přikročilo násilím vojenským k panovníkům spolku německému věrným.

Tím stala se nevyhnutelná válka ta nejhorší, válka Němců s Němci.

K odpovídání ze všeho toho neštěstí, kteréž tato válka uvalí na jednotlivé osoby, rodiny, krajiny a země, volám ty, kteří ji spůsobili, před soudnou stolici dějinstva a věčného všemohoucího Boha.

Podnikám boj s důvěrou, kteréž dodává věc spravedlivá, povědom Sobě jsa moci, ježto záleží ve velké říši, kdež panovník a národ proniknuti jsou jednou myšlénkou mocným právem Rakouska, s myslí čilou a odhodlanou, patře na Svoje vojsko udatné a k boji hotové, kteréž činí ohradu, o niž se zlomí moc nepřátel Rakouska a hledě k Mým věrným národům, kteří sjednocení, odhodlaní a obětiví ke Mně vzhůru pohlížejí. Čistý plamen nadšení vlasteneckého plápolá rovnou měrou v širých krajinách Mé říše; radostně pospíchali povolaní bojovníci v řady vojska, dobrovolníci hrnuli se ke službě vojenské, veškeré branné obyvatelstvo některých zemí, jimž nejvíce nebezpečenství hrozí, chystá se k boji a šlechetní a obětiví lidé přispívají k umírnění neštěstí a přinášejí pomoc na potřeby vojska.

Jediný cit proniká obyvatele Mých království a zemí, cit, že všichni k sobě náležejí, cit moci ve své sjednocenosti, cit nevole nad neslýchaným porušením práva.

Dvojnásobně těžce to nesu, že započaté umlouvání se o vnitřní záležitosti ústavní nedospělo posavade dotud, abych v této vážné době mohl zástupce všech Mých národů svolati okolo Mého trůnu.

Této podpory na ten čas nemaje, tím více jsem Sobě povědom Mé povinnosti panovnické, a tím pevnější úmysl mám, pojistiti ji Své říši na všechny budoucí časy.

Nebudeme v tomto boji osamělí.

Knížatům i národům německým známo jest nebezpečenství, kteréž jejich svobodě a neodvislosti nastává se strany mocnosti, jejížto jednání spravuje se jediné sobeckými plány bezohledné chtivosti zvětšiti sama sebe; i neníť jich tajno, jakou záštitou těchto jejich nejvyšších statků a jakou podporou moci a celosti veškeré vlasti německé jest jim Rakousko.

Jakož my stojíme ve zbrani, abychom chránili statkův nejsvětějších, jichž národům jest hájiti, tak i naši spojenci v německém spolku.

Nám byla zbraň do rukou vnucena. Nuže! nyní, když se jí chopíme, nesložíme jí dotud, pokud nebude Mé říši a spojeným státům německým volné vyvinování uvnitř zajištěno a mocné postavení v Evropě znovu utvrzeno.

Však důvěra a naděje naše nezakládej se jediné na naší sjednocenosti a na naší moci; Já ji zakládám zároveň na nejvyšším; na všemohoucím spravedlivém Bohu, jemuž Můj Dům od svého prvopočátku sloužil, a který neopouští těch, kdož v spravedlivosti v Něho důvěřují. Jeho chci vzývati o pomoc a o vítězství volati a vyzývám Své národy, aby to učinili se Mnou.

Dáno ve Vídni, Mém sídelním a hlavním městě říšském, dne 17. června 1866.

František Josef v. r.«

Válečný manifest pruského krále zněl takto:

»Mému národu! Ve chvíli, kdy pruské vojsko do rozhodujícího boje odchází, cítím se povinna, promluviti k Svému národu, k synům a vnukům statečných otců, ku kterýmž můj v Pánu odpočívající otec pronesl nezapomenutelná slova: »Vlasť je v nebezpečí!« Rakousko a velká část Německa jsou proti ní ve zbrani. Jenom několik málo let je tomu, co jsem z vlastního rozhodnutí a nevzpomínaje dřívějšího

příkoří, rakouskému císaři spojeneckou ruku podal, abych německou zemi z cizího panství vysvobodil. Ze společně prolité krve doufal jsem, že vykvete vojenské bratrství, jež povede k pevnému, na vzájemném uznání spočívajícímu spojenství a tím také ku společnému působení, z něhož vzejíti měly, jakožto plod a ovoce, Německu vnitřní blaho a zevnější váha. Avšak naděje tato byla sklamána. Rakousko nechce zapomenouti, že jeho knížata kdysi v Německu panovali a nechce ve mladším Prusku uznati přirozeného spojence, nýbrž toliko nepřátelského soupeře. Prusko musí býti ve všech snahách potíráno, jest jeho heslem, neboť co Prusku prospívá, škodí Rakousku.

Stará, neblahá žárlivost plným plamenem vyšlehla. Prusko má býti oslabeno, zneuctěno, zničeno. Vůči němu neplatí již žádné smlouvy. Proti němu se německá spolková knížata nejenom do zbraně volají, nýbrž i k porušení spolku svádějí.

Kamkoli se v Německu ohledneme, jsme obklopeni nepřátely a válečným heslem těchto jest: ponížení Pruska! Avšak v mém národě žije duch z roku 1813. Kdo uloupí nám píď pruské půdy, jsme-li pevně odhodláni, uhájiti si toho, co nám vydobyli otcové, když král a národ v nebezpečí vlasti těsněji, než kdy jindy k sobě přilnou a za čest i blaho otčiny všechno, krev i statek nasaditi za svoji nejvyšší a nejsvětější úlohu uznají?

Předvídaje v pečlivosti Své, co nyní nadešlo, považoval jsem od let již za první povinnost Svého královského úřadu připraviti bojovný národ pruský na rozvinutí silné moci. Uspokojen a pln důvěry patří se Mnou každý Prus na brannou moc, jež naše hranice střeží. Maje v čele svého krále, bude se pruský národ cítiti jako pravý národ ve zbrani. Odpůrcové naši se klamou, že je Prusko vnitřními spory ochromeno; proti nepříteli je svorno a silno, neboť vůči nepříteli srovnává se, co dříve proti sobě stálo, aby pak ve štěstí i neštěstí sjednoceno zůstalo. Učinil jsem všechno, abych Prusku uspořil břemena i oběti války; to Můj národ ví, to ví také Bůh, jenž zkouší ledví.

Až do poslední chvíle hledal jsem společně s Francií, Anglií a Ruskem cestu smírného vyrovnání a choval ji volnu. Rakousko nechtělo a jiné německé státy postavily se zřejmě na jeho stranu. A takž není mojí vinou, musí-li národ Můj těžký boj bojovati a krutou svízel snášeti. Musíme zápasiti o svoje bytí, musíme jíti do boje na život a na smrt proti těm, kdož Prusko velkého kurfiřta a velkého Bedřicha, kteří Prusko, jak z válek o svobodu vzešlo, sraziti chtějí s výše, na niž je povznesly jeho knížat duch i síla a jeho národa udatnost, obětavost a mravnost.

Prosme Všemohoucího, aby požehnal našim zbraním! Propůjčí-li nám Bůh vítězství, budeme také dosti silni, abychom volnou pásku, jež německé země spíše jen dle jména, než vskutku dosud k sobě poutala a kteráž nyní přetržena byla těmi, kdož právní síly národního ducha se bojí, v jiné podobě, pevnější a blahodárnější obnovili. Bůh s námi!

Vilém v. r.«

II.

Praha před válkou.

Z přehledu diplomatických kroků, politických skutků a vojenských opatření jest patrno, že byla válka mezi Pruskem a Rakouskem od samého začátku hádek o správu zabraných Zalabských vévodství, ve kterémžto sporu již také obsažena byla choulostivá otázka o konečném těch zemí osudě, ba více ještě: válka o hegemonii v Německu, věcí naprosto neodvratnou a tu i tam pevně usnesenou. Tak aspoň zdá se, ba jest docela zjevno politikovi a historikovi, jenž v aktech onoho roku se probírá; avšak neúřadní kruhy v Rakousku a zejména širší, byť i politisující obecenstvo nemělo dlouho ani tušení, že válečné události rychlým krokem a nezdolnou silou se blíží, že mír je vážně ohrožen, ba již docela zardousen. *Všechna téměř veřejnost v Rakousku byla zaujata vnitřními otázkami, hlavně jednáním sněmův uherského a českého*, a v Čechách zejména věnovala se předehře prusko-rakouského rozvodu jenom nepatrná pozornost. Všechno podceňovalo Prusko a nikomu nechtělo ani napadnouti, že by z prusko-rakouské řevnivosti v německém spolku a dokonce již z diplomatické hádky o správu Holštýnska mohla vzniknouti velká válka. Bismarckova nota ze dne 26. ledna a rakouská odpověď na ni neučinily v Praze žádného zvláštního dojmu, hlavně asi proto, že celé znění těchto not teprve později na veřejnost se dostalo.

»Národní Listy« pojednaly sice dne 11. února v úvodním článku o poměru mezi Pruskem a Rakouskem, upozorňovaly na odhodlanost

Bismarckovy politiky, dovozovaly, že by válka s Rakouskem v Prusku velmi populární byla, líčily neblahé následky, jež by válka Rakousku za neurovnaných poměrů politických a finančních spůsobiti mohla, zrazovaly důtklivě od války k vůli Šlesviku-Holštýnu a radily, aby Rakousko spíše Holštýn docela odstoupilo a takto škodám se vyhnulo, jež by mu spůsobiti mohly odložení ústavního díla a germanofilská válka s Pruskem. »Ten okamžik železa a krve« — pravilo se na konci článku — »ta rozhodná válka Pruska s Rakouskem o panství a rozhodnutí otázky německé, musí ovšem jednou jistě přijíti, ale zdá se nám býti pro Rakousko veleprospěšno, když ještě tak hned nepřijde.« — Potom nemluvilo se opět celý měsíc o možné válce s Pruskem, až zase dne 11. března »Národ. Listy« přinesly článek nadepsaný »Řinčení šavlemi«: Ve článku tom líčil se dále napjatý poměr mezi Rakouskem a Pruskem, zaznamenávala se pověst, že Prusko s Italií spolek uzavřelo a uváděly se hrozby pruské; avšak »Národní Listy« byly ještě přesvědčeny, že »z toho mračna nebude déšť« a že se všechny hrozby berlínských vládních listů osvědčí jakožto »plané demonstrace a strašáky na slepo«. A to čtyři dni po svolání »maršálské rady« do Vídně a za jejího zasedání! Tak pevná byla důvěra v mírumilovnost Rakouska a nepříznivé poměry pro Prusko. Připomenutí však zasluhuje, že den před tím Bismarckův hlavní list »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« v úvodním, míru přejícím článku, i všelikou »možnost války prusko-rakouské za vzdálenou a absurdní« prohlásil, a že všechno politisující obecenstvo tou dobou ve všemohoucnost císaře Napoleona věřilo a tudíž důvěrně očekávalo, že navržený jím kongres se sestoupí a válce zabrání.

Veřejnost v Čechách byla všecka zaujata epochálním zápasem uherského sněmu o uznání a provedení uherského státního práva, nad míru poutavým a často bouřlivým jednáním českého sněmu, ve kterémž se zápolilo o opravu volebního řádu, o provedení rovnoprávnosti na pražské universitě, o novém politickém rozdělení (okresů) v králov-

ství Českém a jiných věcech velmi důležitých, dále krvavými bouřemi cvokařů v Hořovicích a Hostomicích, protižidovskými bouřemi v Sušici, Žatci a jiných městech a obcích venkovských, prohlášením stanného práva s náhlými soudy v Čechách, rozkládáním vojska po Čechách »na potlačení venkovských, hlavně protižidovských bouří« atd., tak že pokrok a proměny diplomatického souboje mezi Rakouskem a Pruskem jenom nepatrného povšimnutí docházely. Teprve dnem 21. března začaly se ve zvláštní rubrice »Národ. Listů« pravidelně zaznamenávati »pověsti o válce« a dne 31. března vykládaly »Národní Listy«, že se nebezpečí války přiostřilo, že se válka již možnou jeví, a vyzývala Rakousko, aby v národech svých mocně roznítilo nadšení pro obranu vlasti a říše uspokojením jejich spravedlivých požadavků.

Od té doby pojednával už veřejný tisk v Čechách pilněji o rostoucí prusko-rakouské zápletce, uznával politický stav za stále povážlivější, až konečně dne 1. dubna »Národní Listy« válku za neodvratnou již uznaly, prusko-italskou allianci jakožto nepochybné faktum konstatovaly a dne 4. dubna stálou rubriku »Přípravy k válce« otevřely. Týmž volným postupem rostl a dospěl i v ostatních pražských politických listech soud o možnosti, pravděpodobnosti a neodvratnosti prusko-rakouské války, až tato před zrakoma všech myslících lidí stanula jako železná skutečnost.

* * *

Válečný ruch a neklid od nynějška zvolna, ale ustavičně stoupal. Časopisy začaly přinášeti zprávy o pruských důstojnících špehounech, kteří tu a tam v civilním obleku přes hranice přecházeli a všeho druhu výzvědy konali. Prvním vojenským výzvědou, jejž na české půdě jali, byl hrabě Waldersee, tehda podplukovník u královské pruské gardy, později generál a náčelník pruského generálního štábu, nyní jedna z nejznámějších vojenských a politických pruských osobností. Hrabě Waldersee přibyl dne 3. dubna do Prahy a obrátil záhy na se pozornost tím, že se pilně vyptával na zdejší

Princ Bedřich Karel Pruský překročil hranice české 23. června 1866.

Původní illustrace H. Schüllingra.

vojenské poměry, na sílu posádek v pevnostech atd. Cestoval na tři průvodní listy s různými jmény a při zatčení — dne 7. dubna — nalezeno u něho hojně zápisek o rozložení vojska, o síle posádek a podobných, nepříteli užitečných věcech. Potom se zprávy o chytání a zatýkání špehounů ustavičně množily a rozumí se samo sebou, že bylo do Prahy hlášeno také mnoho falešných, komicky provedených zatčení.

Krom toho dopisováno do pražských listů z pohraničních krajů hojně o různých válečných pověstech, planých poplaších a veselých událostech, jež působil tu a tam u německého lidu předčasný strach před nepřítelem. V nitru země tou dobou ještě žádného válečného prostrachu nebylo a v samé Praze neovládla ještě blížící se válka veřejnou pozornost. Vlastenecké obyvatelstvo sbíralo s nevyrušenou horlivostí dárky pro velký bazar ve prospěch Národního divadla, kterýž dne 14. května zahájen býti měl, průmyslnictvo bylo zaujato přípravami pro světovu výstavu v Paříži, a jako komické intermezzo ve vážné vojenské činohře zahájeno dnem 15. dubna veřejně verbování vojenských dobrovolníků do Mexika. Verbování to rozvrženo na léta 1866—1870; na rok 1866 svolávaly se dva tisíce dobrovolníků a vyplaceno závdavků čili »peněz na ruku« pěšákovi 25 zl., jezdci 30 a každému technickému vojákovi — dělostřelci nebo pionýrovi 35 zl. Odvod měl býti skončen do konce dubna, aby odvedeni již počátkem května do Mexika mohli býti dopraveni. Do sboru rakouských dobrovolníků v Mexiku najímali se zdraví »zachovalí« muži, kteří své vojenské povinnosti v Rakousku již vyhověli, aneb od ní sproštěni byli.

Toto verbování dobrovolníků pro armádu císaře Maxmiliana dělo se za silného návalu dobrodružného lidu i zvědavců všeho druhu a poskytovalo obyvatelstvu Prahy bohatý material pro smích a krvavý sarkasmus. Ježto se kromě mladších vysloužilců nabízeli také dobrodruzi a veselí ptáci hrubšího kalibru, sehrávaly se ustavičně více nebo méně rozmarné a často velmi drastické výjevy.

Jinak zaměstnávala veřejnost vynikající měrou otázka rakouských financí, kteréž byly touto dobou ve stavu velmi bídném,

projekt nového vydávání ničím nekrytých státovek s nuceným oběhem, veliká nouze o drobné peníze a stále rostoucí ažio na stříbrné peníze, i drobné! Aby nesnesitelně trapné nouzi o drobné odpomoženo bylo, učiněno dnem 12. května při pražské c. k. hlavní zemské pokladně opatření, že se mohly den co den tam vyměňovati bankovky a státovky (zlatky a pětky) až do jednoho sta zlatých za drobné peníze. Tou dobou objevil se mezi lidem zvláštní druh hyén, kteréž ze všeobecné kalamity nestoudným způsobem těžily v ten způsob, že skupovaly od mlékařek, zelinářů a vůbec drobných prodavačů stříbrné šestáky (desetníky) roztrušujíce všelijaké smyšlenky, aby lid těchto peněz spíše se zhošťoval. Úřady nebyly s to, tento špinavý druh ažiotáže samy potlačiti a úřadní list musil se dovolávati pomoci obecenstva, aby toto špekulanty udávalo a zatýkati dávalo. Spekulace záležela v tom: skupováním stříbrných drobných kurs šestáků do výše vyšroubovat, potom na státovky proměněné zlatky a pětky za bezcenné prohlašovat a je pak za nahromaděné a nepřirozeně zdražené šestáky výhradně vyměňovat. Tato podvodná manipulace zvýšila nouzi o drobné tou měrou, že obchodníci kupujícímu obecenstvu místo drobných dávati musili soukromné, papírové poukázky s vlastnoručními podpisy a že pražská obchodní komora za nutné uznala, odporučiti vládě rychlé ražení drobných peněz z niklu. Avšak vláda na tento návrh nepřistoupila a nařídivši výměnu bankovek za drobné u zemské pokladny začala spekulační stahování šestáků potlačovati postupem trestním.

Výměna bankovek za stříbrné šestáky při c. k. hlavní zemské pokladně děla se za ohromného návalu lidstva. V prvních dnech mohl si každý vyměniti za šestáky až i sto zlatek. Toho však použili spekulanti a sorganisovali pravou válečnou výpravu na zemskou pokladnu. Postavili se »u Montagů« a vysílali odtud bez přestání své běhouny ke kase s bankovkami pro stříbrné šestáky. Tím způsobem vzrůstal počet stříbrachtivých čekatelů měrou takovou, že se musilo povolati oddělení policejních strážníků, aby je před kasou zadržovalo. Když pak úřad zvěděl o zvláštní manipulaci spekulantů, ustanoveno,

že se na dále budou vyměňovati stříbrné šestáky pouze za 5 zlatých. Za vyšší bankovky dávaly se pak peníze měděné. Zároveň zapovědělo se ministerským nařízením vyvážení drobných stříbrných peněz přes zemské hranice v království Českém a nařízeno všem zemským pokladnám, aby obecenstvu vyměňovaly zlatky, pětky a vyšší bankovky za drobné peníze měděné a stříbrné. Za tím účelem dala vláda raziti dostatečné množství měděných peněz a vyhlásila, že dá v případě velké potřeby do oběhu zbylou ve státní pokladně zásobu papírových desetníků obnosem asi dvou millionů zlatých.

Mezi tím, co tyto potíže se odklízely, vyzváno obecenstvo, aby se zařídilo na ubytování vojska v soukromých domech a majitelům domů nařízeno, aby se na to bez meškání zařídili, ježto prý kasárny a erární budovy nebudou s to pojati všechno vojsko, jež přibude a zde delší nebo kratší dobu se pozdrží. Zároveň poučeno obecenstvo, čeho vojsko v soukromém ubytování má a nemá právo žádati.

Zatím proskakovaly už na různých stranách znepokojivé slechy. Nejprve rozhlásilo se, že konají už na pražském místodržitelství pilné přípravy, aby se celý náměstnický úřad v případě potřeby přestěhovati mohl — jak se tehdá říkalo — do Budějovic. Potom zvěstovalo se novinám, že byly za příčinou hrozícího nebezpečí války do Vídně odvezeny všechny klenoty kostela Loretánského, jakož i klenoty císaře Ferdinanda a kostelní paramenty z císařské kaple na hradě pražském. Zároveň oznámeno, že jsou královské klenoty a vůbec poklady chrámu svatovítského již do beden uloženy, aby po výbuchu války na bezpečnější místo zavezeny byly a že magistrát pražský nařídil, aby veškery klenoty a vzácnější paramenty kostelů pražských uschovány byly na místa bezpečná.

Tyto na pravdě spočívající zprávy spůsobily tak asi první značnější rozechvění, ve kterémž tu a tam již víry docházely i pověsti naprosto plané, jako na př. že Prusové již do Saska vtrhli, že svedeny už ostré šarvátky atd.

Každým dnem mizely pochybnosti, že válka propukne a noviny byly nuceny zaznamenávati zprávy o válečném poplachu na různých místech krajů, kteréž se obecně považovaly za jeviště válečných dějství pro případ, že by se Prusům podařilo vniknouti do vnitř země. Obyvatelstvu Králové Hradce, Josefova a Terezína nařízeno, aby se na tři měsíce potravinami zásobilo, aneb na dané ohlášení vystěhovalo a následkem toho začaly se četné rodiny z těchto měst strojiti na odjezd a ceny potravin úžasně tam stoupaly. Obyvatelstva v okolí Mladé Boleslavi zmocnil se velký postrach. Mnozí lidé, obávajíce se obecného drancování, spěchali, aby si uložené úspory z mladoboleslavské spořitelny vyzdvihli a časopisy měly co činit, aby postrach ten zažehnaly.

Kdežto tu a tam předčasný postrach vznikal, zmocňovala se jiných kruhů válečná dychtivost. Sokolstvo pražské nabídlo se, že utvoří ze sebe dobrovolnickou legii na obranu vlasti a požádalo místodržitelova náměstka, aby mu vymohl dovolení cvičiti se po vojensku ve zbraních. Hrabě Lažanský odpověděl, že vláda toto loyalní osvědčení s radostí na vědomí béře, že ale dosud není na čase zřizovati dobrovolnické sbory, poněvadž válka ještě vypovězena není a diplomatické jednání dosud trvá. Dříve ještě, než se deputace Sokolstva na místodržitelství odebrela, otázán byl srbský vlastenec z r. 1848. a tehda poslanec na uherském sněmu, generál Stratimirovič, zdali by nebyl ochoten převzíti velení nad válečným sborem sokolským. Generál Stratimirovič dojel v té příčině do Vídně, aby si osobně na nejvyšším místě vyžádal dovolení. Jak známo, bylo nabídnutí Sokolstva zamítnuto, jako vůbec všechny podobné projekty vlasteneckých spolků v Praze i po venkově.

Touž dobou došlo měšťanských sborů pražských vyzvání, aby pro případ války pohotově byly zastávati služby vojenské, na kteréžto vyzvání zástupcové sborů projevem největší ochoty odpověděli.

Vlastenecká odhodlanost některých vrstev obyvatelstva učinila

již tehdá dojem dobromyslné naivnosti Tak na příklad konalo rolnictvo obcí na úpatí Krkonošských hor rozložených pilné přípravy, »aby nezvané hosty z Pruska jak náleží uvítalo«. Nejenom že všechnu obyčejnou zbraň, pokud ji sehnati lze bylo, přichystali a dostatečným nábojem se opatřili, oni proměnili též různé nástroje a nářadí hospodářské na zbroj válečnou, dělali ze srpů a háků k tahání střech při ohni — kopí, nasazovali na rovno kosy, pobíjeli cepy železem a hřeby atd. . . . Kosy a cepy na — pruské jehlovky!

Dne 15. května bylo obyvatelstvo pražské velice pobouřeno impertinentním (v pražských listech na ukázku otištěným) dopisem, jejž dostala pruská »Kölnische Zeitung« od svého zvláště do Prahy vyslaného dopisovatele. Člověk ten nadělav si trochu úšklebků na svolávané právě dovolence a reservníky rakouské, vypravoval v posledním dopise, jakými prý prostředky se podněcuje fanatismus vojska proti Prusům: »Rozšiřují se mezi polskými a českými pluky zvláštní nové tištěné písničky, jimiž se vojáci vyzývají, aby šli na Prušáky, kteří chtějí potupiti Matku Boží, a aby všecky německé psy bez milosrdenství pobili.« — To podkládal ten výtečník rakouskému vojenskému náčelnictvu! — »Bůh budiž milostiv našemu Německu« — volal pak patheticky — »jestli tyto divoké, surové, rozeštvané slovanské massy, jež Rakousko proti nám vede, skutečně k nám vtrhnou! . . .« Tomu se čtenáři pražských listů, jež korrespodenci »Kölnische Zeitungu« v překladu otiskly, jenom smáli; líčení politických a společenských poměrů je již rozzlobilo, avšak do nejvyššího rozhorlení uvedl je závěrečný odstavec dopisu, ve kterémž se pravilo: »Přijdou-li pruští plukové do Prahy, budou čeští mužové ovšem mračně zatínat pěsti v kapsách, avšak hezké, ohnivé Češky uvítají je měkkými náručemi, předpokládajíce totiž, že Prusové přinesou tvrdé, lesklé stříbro, aby si zakoupili jejich lásku. Mužové jsou prostopášní, líní, pouštějí se do podvodných, nesolidních podniků a jsou stálými navštěvovateli hospod; paní naproti tomu jsou marnotratné parádnice, špatné ženy a matky a čím dále tím více náchylny k prostituci, aby si zaopatřily peníze na svoje rozkošnictví a parádnictví. Za hrstku dukátů lze si

zakoupiti přízeň paní i vznešeného postavení« . . . Vůbec dostupoval tón mluvy pruských listů vrcholu podrážděnosti a vzbuzoval zde přiměřenou ozvěnu.

Za stálých příprav válečných sběhly se rychle za sebou tyto události. Dnem 15. května zahájeno najímání dobrovolníků pro rakouskou armádu. Dne 17. přijal sbor obecních starších v mimořádné schůzi adressu oddanosti k Jeho Veličenstvu císaři. Dne 18. najata pro 15 vyšších důstojníků generálního štábu severní armády v hotelu »U modré hvězdy« řada pokojů. Dne 19. dán na veřejnost první Benedekův armádní rozkaz ze dne 12. května. Dne 22. opustil císař Ferdinand Prahu, ubíraje se přes Bavorsko do Inšpruku. Téhož dne nařízeno asi 90 berním úřadům v severních Čechách, blíže hranic prusko-rakouských, aby všechna deposita a všechny peníze, jež pohotově mají, odeslaly ústřední pokladně do Prahy. Následujícího dne nařízeno všem pražským státním pokladnám, aby všechny hotové peníze bez prodlení odesílaly do Vídně. Dnem 23. května začalo následkem vojenských transportů na sever nepravidelné expedování a docházení pošt a dne 24. odvezeny tajně z Prahy do Vídně česká koruna s korunovačními insigniemi.

Tajné odvezení koruny a korunovačních insignií vzbudilo ve veřejnosti různé domněnky a námitky, jež Dr. František Brauner rozptýliti se pokusil veřejnosti daným prohlášením:

»Císařským rozhodnutím ze dne 11. května t. r. schváleno, aby korunní klenoty české za příčinou hrozícího nebezpečí války odvezeny byly do Vídně, aby tam v c. k. pokladní komoře uloženy, avšak nikoli na odiv vystaveny byly (tedy co depositum). Následkem toho vyzval Jeho Excellence státní ministr zemský výbor království Českého, aby, dorozuměv se s c. k. místodržitelstvím českým, postaral se o převezení korunních těch klenotů do Vídně a sice spůsobem méně zřejmým. Povinnost tu složil na mne výbor zemský praesidialním dekretem ze dne 20. května čís. 55., kdežto c. k. místodržitelství ustanovilo k tomu účelu jakožto komisaře c. k. místodržitelského radu p. Hlávku. —

Dne 22. května byly za přítomnosti Jeho Excellence nejvyššího maršálka zemského, ředitele českého místodržitelství, jakož i všech, jimž svěřeny klíče ku korunnímu archivu, české korunní klenoty ohledány, určitě poznamenány a nám vydány, když byl Jeho Excellence nejvyšší zemský maršálek jménem zastupitelstva českého ohradil se, že toto zatímné opatření, spůsobené toliko nynějšími okolnostmi, nikterak není na újmu právům království Českého na tyto korunní klenoty, kteréžto ohrazení c. k. ředitel místodržitelství jménem vlády přijal. Opatřivše po té vydané nám klenoty praesidialní pečetí zemského výboru, jakož i c. k. místodržitelství, vezli jsme je téhož ještě dne po železnici do Vídně, kdež nás v noci ze dne 23. května již očekávala zvláště k tomu konci vyslaná dvorní komisse, aby klenoty přímo na stvrzení dvojnásob vyhotoveného sepsání převzala a v c. k. klenotní komoře uložila. — Když jsem dne 24. května, jsa spolučlenem deputace pražského obecního zastupitelstva, měl slyšení u Jeho Veličenstva, pronesl jsem se, že právě vykonal jsem jakožto vyslanec českého zemského výboru úkol svůj, odevzdav české korunní klenoty k zatímnému uložení do c. k. klenotní komory, načež Jeho Veličenstvo ráčil odpověděti, že toto opatření bohda nebude na dlouho trvati. — I cítil jsem se pohnuta ubezpečiti Jeho Veličenstvo, že Čechy toužebně očekávají chvíle, až bude se moci užiti českých korunních klenotů k posvátnému obřadu historickému. Toť pravý sběh věcí, jehož tajiti nemám již příčiny.«

Dne 14. června objevilo se na nárožích ulic v Praze provolání místopředsedy jakožto správce či ředitele českého místodržitelství, Antonína hraběte Lažanského, ve kterémž se obyvatelstvo království Českého vyzývalo, aby zasílalo pro raněné vojíny ve válce, jež nastává, cupaninu, obvazy, roušky, povijadla a věci tomu podobné. To bylo jaksi prvním úřadním ohlášením války již neodvratně jisté, a proto vydala obec Pražská již následujícího dne vyhlášku, že chce najati c. k. vojsku na dobu zákonního trvání vojenské služby jistý počet dobrovolníků, kterýmž vyplatí každému 50 zl. na ruku. Podmínkou nájmu bylo, aby hlásící

se byli příslušníky obce Pražské, aby nenáleželi ku žádné ze tříd, jež ku odvodu na ten rok byly povolány, a aby byli nejméně 15 a nejvýše 30 let staří. Najímání začalo za obrovského návalu lidu ještě téhož dne a bylo záhy ukončeno.

Dnem 15. června začala v Praze úřadovati polní pošta čís. 7. prvního rakouského sboru armádního. Poštovní výpravna byla umístěna v domě zemského finančního ředitelství v Penízkové ulici ve velkém dvoře; vlající nad domem prapor a schránka na psaní označovaly místo té vojenské pošty. Téhož dne přivezeny do Prahy drážďanským vlakem na devíti vagonech klenoty a poklady královské rodiny saské, aby dopraveny byly dále do Bavorska. Váha přivezeného stříbra udána na 600 centů a váha klenotů na 200 centů. Že nevšední tato doprava po celý den na státní nádraží veliké množství diváků vábila, netřeba ani dokládati. Zároveň přivezeny ze Saska ohromné zásoby mouky a sucharů. Po dvě noci a dne 17. po celý den dopravovány úžasné náklady obilí, mouky, sucharů a jiných potrav do Prahy a odtud na kvap do Lince. Zároveň s dopravou potravin ze Sas přibylo dne 16. ráno do Prahy první malé oddělení saského vojska. Dne 18. pak uveřejněn v čele všech novin pražských a nalepen obvyklým spůsobem na nároží ulic manifest Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa k rakouským národům. Tím ukončena doba válečných příprav a zahájena doba válečná.

* * *

Doba války, doba mocného rozruchu!

Jako předehra světoborného dějství ohlásily se v Praze letní události roku 1866. Po stu letech měla se země česká opět státi jevištěm války, jejíchž konců a následků nikdo nebyl s to dohlednouti. Týž nepřítel, který korunu českou a říši rakouskou oloupil o krásnou a bohatou zemi Slezskou, blížil se s velkou brannou mocí ku hranicím Českého království a všechen lid očekával s velkým napjetím začátku válečného dramatu. Velké rozechvění zmocnilo se všeho lidu, kterýž

dosud běh politické zápletky a pozvolné přípravy k válce sledoval se vzácným a jinde snad nemožným klidem. Teď byl rozechvěn.

Však příčinou tohoto rozechvění nebyla příčina války: hegemonie rakouské říše nad německými státy a správa Dánsku odebraných vévodství, Šlesviku a Holštýnska, byly českému národu věcmi naprosto lhostejnými; jej vzrušovala jenom myšlénka, že hrůzami válečné lítice vlast naše zase bude spustošena, vydrancována a na krev vyssáta, jakož i z dějin čerpané vědomí, že válka na této klassické půdě rozpoutaná druhdy ani konců nemůže nalézti. Jaké spousty přinese tato válka? Jak skončí? A jaké budou její následky?... Tyto a podobné otázky zaměstnávaly všechny vlastence a vzrušení jejich bylo tím mocnější, ježto se určitě proslýchalo, že Prusko pro případ svého vítězství království české v jeho dosavadním stavu ponechati nehodlá a tudíž na jevě bylo, že propuknuvší válka snadno také o osudu země české rozhodne.

Byla sice veliká, ba až přílišná důvěra ve vítězství zbraní rakouských, avšak ani ta největší důvěra není s to zaplašiti trapnou nejistotu a na srdci hlodající strach, když jde o věci tak veliké. Také nebyly ještě zapomenuty hrůzy bývalých válek, na půdě české svedených a možný vpád nepřátelských vojsk do země představovali si lidé většinou asi tak, jak líčí kronika a legenda vpády vojsk z minulých století. O zmírněném, humanitou a mezinárodními smlouvami zjemněném novodobém spůsobu válčení lid náš z blízké zkušenosti ničeho ještě nevěděl a sami pilní čtenářové novin a politických letopisů namnoze vážně pochybovali, že budou Prusové, dostanou-li se do Čech, mezinárodních smluv a příkazů novodobé humanity hrubě šetřiti.

Vpád nepřátelských vojsk provázela — v obraznosti převalné části obyvatelstva — nepřetržitá řada násilností všeho druhu: drancování, pálení měst a vesnic, lapání žen a dívek .. Proto byla pravým štěstím veliká důvěra ve vítězství rakouských zbraní, jakož i naivnost, s kterouž se všude téměř podceňovaly síla pruské armády, účinnost její zlepšené střelné zbraně a působivost její novější taktiky. Nebyti

této zrovna dětinský prostomyslné důvěry v převahu rakouské moci branné a ve »vítězství spravedlivé věci«, obyvatelstva Prahy a snad celé země byly by se zmocnily místo rozechvění, jímž namnoze mocně prošlehovaly plameny bojovné odvahy a vlasteneckého nadšení — čirý postrach, málomyslný poplach a úzkostné pomatení myslí.

Takto ale převedly ona naivní důvěra a ještě naivnější bojovnost některých vrstev obyvatelstva všechen lid český ještě dosti příznivě přes rozčilující a nervy jitřící dobu prvních válečných operací až k samému téměř rozhodnutí. Po krátké době silného válečného rozruchu, jejž naděje na vítězství rakouských zbraní do valné míry trpkosti zbavovala, ba nezřídka i opojným činila, následovalo jen několik málo dní trapné, téměř zoufalé nejistoty a — bylo po naději i strachu.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Pražské příkopy bývaly tehda podvečer oživeny jako boulevardy největších měst světových. Studenstvo konalo před uzavřením škol poslední promenády, celé mraky důstojnictva procházejících tudy pluků loučily se na delší dobu, snad na vždy s velkoměstským životem a zvědavost lákala pod večer na pražské korso všechen elegantní svět ženský. Kde pak mnoho mladých dam promenuje, bývá vždy také spousta mužů, kteří ještě smysl pro ženskou krásu neztratili. K těmto vrstvám družily se pak ještě zástupy zvědavců, kteří na Příkopech spatřiti chtěli některé ze vznešených osobností saského dvora.

Bylyť tou dobou již v Praze z královské rodiny saské mimo panující královnu Amalii ještě korunní princezna Karolina, choť korunního prince Alberta, dále choť prince Bedřicha Augusta Jiří, princezna Marie Anna, infantka portugalská i algabarská se svými dětmi, princeznou Mathildou a princem Bedřichem Augustem. Kromě těchto královských paní a dívek meškali v Praze němečtí státníci: saský státní ministr Bedřich Ferdinand von Beust (kterýž se později stal rakouským říšským kancléřem), všichni saští ministři, královský virtemberský jednatel při saském dvoře baron Maxmilian Gise, dále

mnoho diplomatického úřadnictva a také již značný počet saských důstojníků.

Dne 18. června přinesl úřadní list zprávu, že přijede večer drážďanským vlakem asi tisíc raněných saských vojínů a lid valil se k šesté hodině Celetnou ulicí a Příkopy ke státnímu nádraží, aby je uvítal. Prusové byli toho dne do Drážďan vtrhli a do Čech ustupující saské vojsko posílalo napřed své nemocné. Než šestá hodina udeřila, stáli tisícové lidu ve státním nádraží, před nádražím na hradbách a na velikém kamenném mostě, kterýž se tehda přes státní nádraží pnul a hradby mezi Novou a Poříčskou branou spojoval. Když pak dlouhý vlak zvolna do nádraží vjížděl, uvítal lid saské vojíny máváním šátků a hlučným voláním »Na zdar!« Sasíci byli tím uvítáním radostně překvapeni. Nebylo okna ve vagonech, z něhož by nebylo vlálo několik bílých šátků na přátelský pozdrav Praze. Neméně vroucně byli Sasíci pozdraveni v nádraží samém, jež bylo přeplněno vybraným obecenstvem. Před nádražím pak stálo pohotově neobyčejné množství fiakrů, drožek, omnibusů a vojenských vozů pro nemocné, ve kterýchž nemocní saští hosté ihned rozvezeni byli do kasáren Hradčanských.

* * *

V Praze dostupoval vůbec tou dobou válečný ruch svého vrcholu. Aby se na ubytování stále procházejícího vojska a na zřízení nemocnic získaly co nejrychleji místnosti, zavřeny na místodržitelský rozkaz gymnasia i vyšší realky pražské a nařízeno, aby do 24 hodin všechny jejich místnosti byly vyklizeny. Tolikéž byly zavřeny ústav učitelský i školy městské a obsazeny ihned vojskem, vyvedeným z kasáren, jež se hodily na zřízení nemocnic, jako kasárny Hradčanské a Karlovy.

Avšak nejenom obecné a střední školy, jejichž žákovstvu vysvědčení buď hned vydána byla, aneb slíbeno, že je dostane poštou, uzavřeny také universita a technika a místnosti jejich zařízeny na ubytování vojska. Studující nižších i vyšších ústavů opouštěli

šmahem Prahu a nezůstali ani všichni maturanti, ježto byly ústní maturitní zkoušky na začátek října odročeny pro abiturienty, kteří pro zkrácenou dobu přípravní ihned maturitě podrobiti se nemohli. Pomocný výbor pražský zahájil energickou činnost, sbíraje penize, opatřuje na kvap materialie a věci pro léčení, ošetřování a posilňování raněného, nemocného a znaveného vojska potřebné, na nárožích ulic nalepovány plakáty s různými vlasteneckými provoláními, vyhláškami a příkazy, ulice hemžily se vojskem pěším a jízdním, vojenskými vozy, odváděným koňstvem, kočáry, potahy všeho druhu a ručními vozíky. Vše bylo přímo či nepřímo zaměstnáno válečnými věcmi. V koutech mezi domy, ve vratech a kde jen jaký útuleček byl, stáli lidé čtoucí noviny. Nikdy před tím nečtly se v Praze tak hojně a dychtivě politické listy.

Největší ruch a šum kypěl okolo nádraží, hlavní pošty, telegrafického úřadu a staroměstské radnice, ve které pomocný výbor ve dne i v noci pracoval. Sta a sta lidu očekávalo každý vlak doufajíce, že přijede nějaký pozoruhodný transport ze Saska, ne-li již transport rakouských raněných vojínů, na jichž přijetí se ve vojenských nemocnicích činily kvapné přípravy. Kromě zástupů zvědavého lidu a skupin živě rokujících obchodníků bylo na nádraží stále viděti také množství důstojníků a vojska čekajícího na odjezd vlaků. Ze škol na kasárny proměněných dívalo se všude vojsko, sám arcibiskupský seminář pojal 2500 vojínů a v Klementině ubytováno přes 4000 mužů mladého vojska, kteréž se na rozsáhlých dvorech někdejší jezovitské koleje pilně ve zbrani cvičilo. Také Karolinum bylo přeměněno na kasárny. Zvláštní obraz poskytovala louka u invalidovny: zde stálo ustavičně pohotově na tisíc venkovských povozů a přípřeží čekajících na povel, aby se dostavily ke službám vojenským.

Dne 19. června přijel saský král Jan a byl na nádraží se všemi poctami uvítán, potom pak nesčíslnými zástupy lidu bouřlivě pozdravován od státního nádraží až k hotelu »U zlatého anděla«, kdež královská rodina saská bydlela. Následujícího dne odejely královna, korunní princezna saská a princezna Marie s dítkami západní drahou do Řezna a král Jan zůstal v Praze samoten.

Král Jan, kterýž jako linguista ve vědeckém světě chvalnému jménu se těšil a také českému jazyku od našeho krajana, drážďanského gymnasijního professora p. Hraběty se naučil, čítal tehda již 65 let a těšil se v Praze zcela neobyčejné přízni lidu; procházel se co den ulicemi pražskými, provázen toliko pobočníkem svým, prohlížel si starožitnosti našeho královského města a byl všude předmětem srdečných ovací. Navštěvoval co den kostel svatojakubský, potom udílel audience, pracoval se svými ministry a po obědě, k němuž obyčejně také několik vojenských a civilních hodnostů zdejších pozváno bylo, konal procházky městem a návštěvy, tu nemocným vojínům saským, tu chovancům dělostřelecké a kadetní školy saské, ubytovaným v hostinci »U modré hvězdy« a. t. d. Vůbec byl král Jan jedním z nejzajímavějších pražských zjevů té doby.

Den 21. června byl zase pro Prahu dnem neobyčejného vzrušení. Téhož dne totiž plnily se již z rána ulice a náměstí pražská saským vojskem, přibylým minulé noci z Lovosic do Prahy vedením majora Rohrschaita. Cizí hosté prohlíželi si zvědavě Prahu a Praha prohlížela si neméně zvědavě cizí hosty. Pěchota saská nezdála se Pražanům dosti martialní, ale za to líbila se jim tím více statná, skoro hřmotná saská jízda v bleděmodrých uniformách s bílými ozdobami.

Pražané chovali se k saskému vojsku s nelíčenou upřímností a vybranou pozorností. Každý činil Sasíkům s největší ochotou, co jen jim na očích viděl. Po tři dni přicházelo pak nové vojsko saské a bylo již v nádraží, po ulicích a kde se jen objevilo, hlučně pozdravováno a pivem, kávou, doutníky, máslem, chlebem, houskami, uzeninou a t. d. častováno, jako se dříve a stále ještě dělo vojsku rakouskému.

Tou dobou skládali se po celý týden do beden poklady chrámu svatovítského a hrob sv. Jana Nepomuckého, aby v čas nebezpečí dopraveny býti mohly na bezpečnější místa. Stříbrný hrob sv. Jana byl až na skleněnou truhlu úplně rozebrán

a do beden uložen. Dne 20. června pak o 7. hodině večerní byly tělesné ostatky sv. Jana ve skleněné truhle přeneseny prozatím do kaple svatováclavské, kdež zůstati měly, dokud by nenadešlo nejvyšší nebezpečí vpádu Prusů do Prahy. Přenesení ostatků do kaple svatováclavské dělo se za obřadů, jež vykonal kardinál-arcibiskup kníže Schwarzenberg za assistence četného duchovenstva a kanovníků svatovítské kapitoly. Po modlitbách, litaniích a žalmech vyzdvihli páni kanovníci tělo sv. Jana a při záři četných pochodní nesli je do jmenované již kaple, kdež je složili na oltář svatého Václava.

Takto byla Praha na počátek a jakýkoli průběh války opatřena. Avšak zatím rostl neklid ve všem lidu a stav věcí stával se nesnesitelným. Den ke dni cítila Praha blížící se světodějnou bouři. Praha nevstávala již a nelehala s myslí pokojnou. Od té chvíle co první pruská stráž — snad jenom náhodou — překročila české hranice, rostlo napjetí, rostlo rozechvění ve všech vrstvách obyvatelstva. Dlouho již nebyly ulice matičky Prahy tak oživeny, jako v tyto dni trapné nejistoty. Kdo nemusil, nepracoval, nýbrž obcházeje rozmnožoval obecný ruch a stupňoval všeobecnou nedočkavosť. Praha neměla ani chvilky klidu, ani dost malého oddechu. Sotva že poněkud minul ruch spůsobený stěhováním se saského dvora, saského vojska a četných zámožných rodin saských Prahou, přišly nové dojmy, nové sensace. Dne 25. června ráno byla všechna nároží pražských ulic obklopena hustými davy lidu, čtoucího místodržitelské zprávy o vítězné bitvě u Custozzy v Italii. Ráno zvěstováno pouze, že »po parném boji voje naše dobyly vítězství« a teprv o polednách nalepeny podrobnější zprávy o rakouském vítězství. Po celý den nebylo lze k nárožním plakátům se protlačiti. Nemenší shon byl odpoledne všude, kde se vydávaly zvláštní přílohy novin, obsahující kromě zpráv z italského bojiště také telegramy o postupování Prusů na české půdě. Téhož odpůldne roznesla se městem rychlostí blesku pověsť, že kdesi nad Mnichovým Hradištěm svedena byla bitva, ve kteréž prý zajato 16.000 pruských vojáků. Pověsť ta byla arci naprosto planá, ale

První srážka mezi Kuřími Vodami a Mnich. Hradištěm.

Původní illustrace H. Schüllingra.

našla mnoho věřících. Když pak později na to vezen ulicemi transport ochuravělých vojínů rakouských a saských, myslil lid, že jsou to již ranění a hrnul se velkým davem na vozy. Nebyli to ještě v bitvách ranění, ale Praha nemusila již dlouho na ně čckati.

III.

Stav soupeřů před válkou.

Rakousko i Prusko měly na přípravu k válce času dosti. Diplomatický boj zahájen koncem ledna a za vlastní začátek válečných příprav lze považovati královský rozkaz ze dne 15. února, kterýmž bylo 40.000 mužů pruské zemské obrany ke dni 15. května, tedy dříve, než obyčejně — »ke cvičením« — do zbraně povoláno. V Rakousku zahájeny válečné přípravy svoláním »maršálské rady« ke dni 7. března a komandováním vojska do Čech, jež začalo dnem 15. března.

Rakousko seznalo záhy, přesně a určitě, že Prusko všemi prostředky diplomatického umění usiluje o rozhodnutí brannou mocí, a objasnilo vzhledem k tomu svým spojencům v německém spolku záměr svůj dokonale »zcela důvěrnou« nótou ze dne 16. března, ve kteréž celý diplomatický program jeho byl vyložen.

Rakousko jednalo — nehledíme-li na cíl jeho politiky — zcela správně: nechtíc Prusku v Německu ustoupit, nechtělo mu zůstaviti volnost, aby si politickou situaci dle vlastní potřeby upravilo. Rakousko hledělo si zabezpečiti účinnou pomoc a proto objevilo svým přátelům, na něž spolehalo, v čas svoje záměry a vyzvalo je ku zbrojení. Když tedy situace takto v čas byla objasněna, mohlo se očekávat, že německé státy, jež s Rakouskem jíti chtěly ve vlastním interessu co možná silně se vyzbrojí, a že Rakousko potom bude mnohem silnější než Prusko. Ale v tom ohledu zklamalo se

Rakousko a s ním všechen politický svět tak dokonale, že všechny jejich plány a kalkulace naprosto selhaly a ve světle rozprouděných událostí jako naivní plody dětské fantasie se objevily. Výzbroj německých, Prusku nepřátelských států propadla posměchu a ukázala v potupném světle celou tu úžasnou hnilobu, ve kteréž se »bund« německý již nalézal. Prusko jenom do něho koplo, a on se rozsypal. »Armády«, jež němečtí přátelé Rakouska proti Prusku vypravili, nesvedly pranic a nestojí tedy ani za zmínku.

Rakousko zůstalo v boji proti Prusku a Italii vlastně samo na sebe odkázáno, neboť výpomoc saského sboru nebyla s to na celkovém poměru nic změniti. Avšak proto přece nebylo slabším svého odpůrce. Síla válečných stran odhaduje a měří se z pravidla dle počtu obyvatelstva jejich zemí. Roku 1866 čítalo Rakousko asi 35 millionů duší. Oproti Italii, kdež mělo Rakousko závidění hodnou strategickou posici v proslulém pevnostním čtverci, nebylo žádným spůsobem potřebí více zaměstnati a upoutati, než jednu třetinu branné síly, tedy ve hrubém, základním počtu 12 millionů obyvatelstva. Na Prusko zbývalo tedy Rakousku 23 millionů obyvatelstva a Prusko čítalo tehda jenom 19 millionů lidí!

Nebyl tedy poměr síly pro Rakousko nikterak nepříznivý. Hůře bylo s financemi. Ty byly tehda v Rakousku ve stavu velice žalostném a proto soudilo se dlouho v Evropě, že se Rakousko války neodváží. Nelze sice popříti, že jest k válce potřebí peněz, mnoho peněz, avšak neméně pravdou jest, že nedostatek peněz ještě nikdy výbuchu války nezábránil, když jiné okolnosti k ní hnaly. Když o válku jde, nezáleží na tom, aby aktiva ve státní bilanci byla větší než passiva, tu jde jen o hotovosť, o možnosť sehnati dostatečné množství peněz vůbec a v tom ohledu byli rakouští státníci skoro bez starosti. Otázkou: »Co bude potom?« nic si hlavu nelámali, spekulujíce nepochybně na velikou válečnou náhradu a značné zvýšení úvěru následkem vítězné války. Kromě toho utěšovali se poukazováním na »nevyčerpatelné prameny« některých bohatých zemí rakouských,

o nichž se ve Vídni soudilo, že ještě mnohem více unesou, než jim dosud bylo naloženo.

Horší hospodářský stav Rakouska proti Prusku byl tedy zvážen lehkou myslí a jakousi hazardní důvěrou, že žadným spůsobem nebude zle. Na válečné čáky pak nemohl míti žádného vlivu, ježto se z dějin ví, že druhdy i při nejbídnějším finančním stavu nejskvělejší válečné činy se konají.

Rozhodnou strategickou výhodu mělo Rakousko v povaze terénu: železné dráhy, vedoucí nejbohatšími zeměmi od severu na jih monarchie, poskytovaly možnosť, aby po opovědění války Rakousko na jednom bojišti jenom demonstrovalo nebo v obraně se drželo a na druhém pak bojišti s převahou sil operovalo. Mělo tedy Rakousko, jak stratégové říkají, výhodu »vnitřní linie«, kdežto italskému a pruskému vojsku nikterak nebylo lze se sjednotit.

Prusko nemělo uzavřeného komplexu zemí. Východ říše byl od západu oddělen cizími (byť i německými) državami, a to državami států, kteréž se při hlasování dne 14. června ve spolkovém shromáždění k Rakousku přidaly, zejmena Kurhessensko a Hanoversko a právě těmito zeměmi šly železné dráhy, kterýmiž jedině udržovati se mohlo spojení mezi oběma velkými polovicemi pruské říše. Bylo tedy Prusko co do strategické polohy a povahy terénu v nevýhodě. Ale proto přece bylo silnější než Rakousko a tuto přesilu zjednávala a propůjčovala mu lepší organisace a výzbroj jeho vojska.

Vedlo by nás příliš daleko, kdybychom skutečnosť této převahy blíže chtěli dovozovat a líčit. Bylo by to také zbytečné, neboť nic nedošlo účinkem války r. 1866 tak obecného uznání jako právě tato okolnost.

Co se jakosti rakouského vojska týče, říkalo se ve Vídni, že armáda proti Prusku vypravená jest ta nejlepší armáda, jakou kdy Rakousko mělo. Možná! Opatřena byla aspoň vším a nedostatky objevily se jenom u těch sborů, které teprve přímo před výbuchem války byly vybaveny, jako zejména vozotajstvo a ambulance.

Avšak organisace rakouské armády osvědčila se nedostatečnou již tím, že rakouská armáda nebyla operací schopna ani tehda ještě, když státníci rakouští výbuch války již byli přivodili. Za ošklivý účinek této okolnosti byli ovšem zodpovědni řídící státníci rakouští, neboť ti měli v moci, výbuch války dle potřeby a libosti protáhnouti. Avšak na jejich omluvu bylo zase tvrzeno, že neměli správné či pravdivé informace o stavu, organisaci a pohotovosti rakouské armády a že byli v této příčině ukájeni, jako všechna veřejnost, nejrůžovějším optimismem.

Vojsko rakouské se roku 1866 nadmíru velebilo a z kompetentních kruhů bylo tvrzeno, že některé novoty, jež v něm zavedeny byly, vojsko rakouské na roveň postavily nejlepším armádám světa.

Ale byl to sebeklam. To nebylo již vojsko, jaké kdysi Rakousko mívalo. Politický duch jeho byl arci lepší než roku 1848. a 1849. a za nespolehlivé považovali se už jenom Italové, kteří tvořili asi jednu dvanáctinu armády, ale proto přece armáda z roku 1866 úkolu svému nestačila.

To nebyla již armáda vojáků z povolání, kteří kapitulaci za kapitulací sloužíce, jiného úkolu neznali a znáti nechtěli, dokud jen ke službě byli způsobilí, většina vojska — pěchota — měla již zkrácenou praeseční dobu v čase míru a výcvik tou dobou získaný nestál na výši časových požadavků již proto, že se tehda v Rakousku vojsko doplňovalo jenom z nejnižších společenských vrstev a z mladého lidu, který ve studiích a intelligenčních zaměstnáních nikterak neprospíval. Všechna vlastní intelligence byla od vojska osvobozena a vůbec hledělo se při odvodech ještě k tomu, aby společnost zbavena byla živlů nesolidních, nedbalých a ničemných. Armáda považovala se po této stránce ještě za jakýsi polepšující ústav, za ústav, ve kterémž se nezřízení a i neschopní mladí lidé cepovati měli aspoň na dobré vojáky. Vzdělaného lidu bylo tehdy ve vojště rakouském velmi málo a zejména důstojnictvo vyznamenávalo se úžasnou nevzdělaností, spářenou s nadutostí, jakéž právě toliko ignorance schopna bývá.

Staré veteránství a jeho ctihodný, do jisté míry také silný duch byly ty tam, ale nový duch »národního« vojska nebyl ještě do rakouské armády zavítal.

Dalším nedostatkem byla střelná zbraň pěchoty. Rakouská pěchota z roku 1866. měla ještě pušky na perkussi (kapsle, zápalky) zařízené, do kterýchž se patrona dosti zdlouhavě z předu nabíjela. Tato puška nemohla ovšem vítězně konkurovati s pruskými jehlovkami, kteréž byly tou dobou nejlepší střelnou zbraní v Evropě, avšak dle soudu pruských i cizích strategů se váha tohoto rozdílu po válce příliš přeceňovala. Mnohem více škodila prý po Francouzích převzatá taktika bezohledného, stálého prudkého útočení, kterýmž vítězství se měla dobývati.

Jízda rakouská byla však ještě starého zrna a jádra. Ona byla miláčkem vojenské správy, její chloubou a zřítelnicí oka. Na jízdu se při praesenční době nespořilo, jako u pěchoty, u ní byla ještě pravidlem plná osmiletá doba služební (rozuměj praesenční). Na české bojiště brala se tedy samá stará, vyškolená jízda, kterouž jenom několik nově utvořených pluků provázelo.

Největší síla rakouského vojska spočívala však v dělostřelectvu. To bylo v každém ohledu výtečné. Bylo také hojné a mělo lepší děla (tažená), než dělostřelectvo pruské, jež dosud pracovalo děly hladkými. V rakouském dělostřelectvu byly ještě starý dobrý duch a stará solidnost.

Snad nejslabší stránkou rakouské armády z roku 1866. bylo důstojnictvo. Nad tímto pronesli pruští stratégové po válce nejkrutější ortel. Statečné bylo a věrné, o tom není sporu, ale jemu scházely: mravní převaha nad mužstvem a vojensky-vědecké, ne-li vůbec všeliké vzdělání. O postupu v důstojnickém sboru nerozhodovaly ani talent, ani vědomosti, ani doba služby: kdo z vynikajícího, zejména šlechtického rodu byl a větším jměním se honosil, postupoval jako v operetě. Mladí, vzdělaní a nadaní muži nedávali se k vojsku — leda když ve svém občanském povolání nemožnými se učinili — a vojsko neumělo zabloudilých tam talentů nikterak využit-

kovati nebo vzdělávati. Aristokracie rodu a peněz měla všude přednost — od majora nahoru obsazovala se všechna místa skoro jenom šlechtici — a tento protekční systém kazil ducha důstojnických sborů, byl stálým pramenem nespokojenosti a podlamoval celému stavu křídla.

Ale navzdor tomu všemu šlo všechno vojsko do Čech s velikým sebevědomím a pevnou nadějí ve velké vítězství. Snilo o »veselé procházce na Berlín« a přeceňovalo se nesmírně. To přešlo také do lidu a tak vznikl posměšný humbug, že »čepicemi a mokrým hadry Prusy z Čech vytlučeme, jestli sem vtrhnou.« Když však pruské armády svou skutečně veselou procházku Holštýnskem, Hanoverskem a t. d. vykonaly, v Čechách pak stratégický postup jaksi váznouti začal a nemožnost útočného postupu na Prusko obecně se nahledla, nastala ve vyšším i nižším důstojnictvu silná reakce, kteráž před nepřítelem vzrůstala a vážnosti vůdců i podřízených na ujmu byla. Ani ve vyšších kruzích nebylo vzájemné důvěry a důvěrnosti, každý nosil jenom škrabošku a hleděl se vyzouti z odpovědnosti.

* * *

Vrchní velitel severní armády rakouské, polní zbrojmistr Benedek, čítal sice již 62 roky, avšak byl tělesně i duševně zcela svěží. Byl muž, — který — jak se říká — od píky sloužil, byl osvědčený vojín, který již r. 1849 vedením svého pluku si získal jméno vůdce nad míru smělého a při tom chladnokrevného, a kterýž si toto svoje renomée ještě zvýšil vedením celého armádního sboru r. 1859 u Solferina. Jeho zvolení uvítáno bylo v širších kruzích s uspokojením, jakožto známka pokroku k lepšímu, že nebyl v čelo hlavní armády povolán žádný domácí ani přistěhovalý šlechtic, žádný favorit, nýbrž muž z lidu, voják od tornistru.

Lepšího vojevůdce rakouská armáda snad neměla. Ale proto přece Benedek oproti Moltkovi za vrchního velitele nestačil. Aby svému soupeři se vyrovnal, k tomu scházely mu některé nutné vlastnosti. Především: Benedek neměl tolik mravní převahy, aby se mu byly musily podříditi všechny politické, správní a dvorní vlivy, jakož aby

byl dovedl zmařiti důsledky starého aristokratického hospodářství ve vojště. On nebyl dále tak genialním stratégem, aby byl mohl postrádati rady duchaplných pomocníků, a takových se mu nedostalo.

Benedekovi měla se odevzdati v čas armáda úplná a dokonale hotová, armáda, kteráž by mu nebyla dělala již žádných organisačních obtíží. To pak bylo opomenuto a již tím byl podlomen mocný impetus a naturalistický rozmach tohoto smělého vojáka. Kromě toho měla se mu dáti úplná volnost ve volbě sborových velitelů . . . nikdo nechce zajisté sborové velitele severní armády z r. 1866 podezřívat, ale již při mobilisaci vojska vrtělo se ve vojště i v lidu hlavami nad obsazením sborových velitelstev, neboť nebylo tu ani zevně žádoucího souladu, ani poměru. V čele armády stál povýšenec z lidu, pod ním pak byli pánové z vysoké aristokracie, arcivévodové, ba i osobní nepřítel Benedekův — jak se i tiskem obecně tvrdilo — Ramming.*)

Také při volbě generálního štábu. měla státní moc jednat s větší obezřelostí než se skutečně stalo. Benedekovi zůstavena volba náčelníka generálního štábu, aby měl v tom ohledu sám plnou zodpovědnost.

Na Benedekův návrh jmenován již r. 1865. podmaršálek Henikstein náčelníkem generálního ubytovacího štábu. Henikstein byl židovského původu a rodina jeho teprv od r. 1784. šlechtickou. Proto byl aristokratům trnem v oku. Ale Benedek měl v něm zalíbení. On byl tehda velícím generálem v Benátkách a potřeboval ve Vídni opory proti aristokratům. Že pak si téhož Heniksteina udělal náčelníkem generálního štábu, jest pochopitelno. Henikstein byl muž duchaplný, diplomaticky obratný, ale hodil se méně ku řízení válečných

*) Úřadní »Wiener Abendpost« ohlašujíc dne 4. července porážku celé rakouské severní armády u Král. Hradce prohlásila sice, že měl Benedek »v každém ohledu největší volnost«, a že »nebylo ani nejmenšího vlivu na vrchní velitele armády a na ustanovení podřízených velitelů . . .«. avšak tvrzení officiosních listů v Rakousku nedocházela již tehda nikde víry. a vojsko i pověsti mezi lidem kolující tvrdily opak toho. Benedek sám sliboval, že ve svých zápiskách příčinu nezdaru objasní a celý svět vykládal si tuto vyhlášku jako vyvrácení toho, co byla prohlásila »Wiener Abendpost.« Škoda, že na uveřejnění Benedekových pamětí nedošlo!

operací velké armády. On si toho byl asi vědom, proto uvázal se sice v úřad, ale nikoli v jeho agendu. On staral se hlavně o podávání zpráv nahoru a na venek — tisk prý ho více zaměstnával, než válčení.

Vlastním ředitelem operací byl generál-major Krismanič, muž intelligentní, uhlazených forem, ale bez ostrého vojenského rozhledu a schopnosti krátkého, decisního rozhodování. On byl dosud brigádním generálem ve 3. sboru a Benedekovi cizí. Však proto přece měl pak samojediný vliv na vrchního velitele.

Henikstein a Krismanič nezůstali přes celou válku v úřadech — v den rozhodující bitvy byli odvoláni a náčelníkem generálního štábu jmenován generál-major Baumgarten od generálního ubytovacího štábu. To byl zase návrat ke starým tradicím: Baumgarten byl méně schopný než Krismanič, ale dvořan a tím udělal karieru. Ostatně přišel už tak pozdě, že neměl už hrubě co pokazit.

* * *

Politický stav obou říší před válkou byl neuspokojivý. V Rakousku byly ústavní boje v plném plápolu: ministerstvo Richarda Belcrediho zastavivši Schmerlingovu oktroyovanou (únorovou) ústavu pracovalo zatím se zemskými sněmy a hledalo formuli k upokojení neněmeckých národů a srovnání jejich oprávněných požadavků s ideou státu rakouského, jak ji konservativní šlechta česko-moravská tehda rozuměla. Neněmečtí národové zemí, jež dosud k německému spolku náležely, očekávali důvěrně zdravého, přirozeným poměrům i historickým právům slušně hovícího rozvoje věcí státních a snažili se získati pro snahy své domácí odpůrce na zemskýcn sněmích Ale v Uhrách dostupoval boj o uznání státního práva uherského a obnovení zákonů z roku 1848. prudce svého vrcholu a otřásal samými základy říše. Však proto přece považovalo se i uherské vojsko všude za spolehlivé.

V Prusku měl Bismarck, jak na jiném místě již vzpomenuto, proti sobě rozhodnou většinu poslanecké sněmovny, kteráž mu dělala

jak se říká, oposici ze zásady čili ve všem všudy. Tato většina sledovala s netajeným hněvem rozvinování pruského praporu rukou Bismarckovou. Sněmovna poslanců nepovolila Bismarckově vládě na armádu ani haléře, ale Bismarck pomohl si prostými královskými dekrety a staršími úsporami. Když Prusko již zcela zjevně zbrojiti začalo, prohlásily všechny čtyři volební okresy berlínské, že je válka, již Prusko podniknouti chce, nespravedlivá a nemravná, Prusko že nemá žádného práva na Šlesvik a Holštýnsko a jenom vévodstvím samým a příštímu parlamentu německému že přísluší o osudu jich rozhodnouti.

Také na venkově vál tento oposiční vítr. Shromáždění lidu v Královci prohlásilo dne 9. května právo sebeurčení obyvatelstva šlesvicko-holštýnského, zamítlo pruské nároky na obě vévodství a tolikéž i Bismarckem ohlášený německý parlament (že Bismarck na zavedení všeobecného hlasovacího práva pomyšlí, nebylo tehda ještě známo). Sjednocení svého nesmí prý se Německo domáhati cestou Bismarckovou, nýbrž toliko cestou svobody. Proto jest prý třeba, aby lidová strana i na dále Bismarcka potírala. V témž smyslu zaslala dne 24. května králi Vilémovi města Královec, Štětín, Kolín nad Rýnem, Kolberg a Magdeburg důrazné adressy žádajíce za změnu soustavy i vlády. Takto burácela a bouřila kolem vlády, ana pilně na válku se strojila, obecná nespokojenost a nedůvěra.

Ústavní rozbroj v Prusku trval již několik let, ale vláda provedla prodlením času navzdor všemu odporu poslanecké sněmovny reorganisaci pruské armády. Tato reorganisace odstranila zejména všechny nedostatky, jež se byly prodlením doby zahnízdily v soustavě zemské obrany, ona byla celkem i ve všech podrobnostech nejdříve důkladně promyšlena a potom co nejpečlivěji provedena, tak že mělo Prusko přese všechnu nepřízeň politického stavu armádu v každém ohledu výbornou. To nestalo se ostatnímu světu známým teprve z pruských vítězství, to vědělo se všude, kde otevřený zrak měli, již dříve a zejména v Anglii uznávána a velebena výtečnost pruského vojska i jeho zřízení spůsobem na mnoze až dithyrambickým.

V Prusku důvěřovali sice staré statečnosti a dokonalé organisaci svého vojska, ale nadšení pro válku nebylo nikde žádného. Rozpoložení mysli a smýšlení bylo v Prusku tak zvláštní, že v dějinách války snad nemá sobě rovného. Vláda shromáždila si za posledních let válečný poklad, z něhož náklad na zbrojení uhrazovala, ježto jí poslanecká sněmovna žádných peněz nepovolila, ona provedla zcela potichu reorganisaci vojska a tím dle obecného soudu znalců pravý div válečnického umění, ale uznání nedostávalo se jí za to žádného. Naopak naléháno ustavičně na krále, aby ji propustil a brojeno proti ní — z důvodu vnitřní politiky — na celé čáře.

O nějakém válečném zápalu nebylo nikde ani potuchy a tolikéž scházel všeliký hněv na Rakousko a střední státy německé. Zeměbranci pruští šli neradi k praporům, ale šli a konali pak svoji povinnost.

Pruská armáda, jež proti Sasku a Rakousku vypravena byla, čítala sice zrovna tolik kombattantů, jako severní armáda rakouská, ale měla kromě toho v pozadí reservní sbor mobilní zemské obrany a tedy převahu. Krom toho měla, jak již vzpomenuto, pruská pěchota mnohem lepší a výhodnější střelnou zbraň, proslulé svého času jehlovky.

Širším kruhům nebude asi známo, že byla jehlovka v té úpravě, jak jsme ji roku 1866. zde v Čechách seznali, u pruské pěchoty zavedena již za krále Bedřicha Viléma IV. na podzim roku 1840. A rakouští válečníci trvali stále na starých puškách se zápalkami a zdlouhavým nabíjením od předu!

Pruský generální štáb byl od časů Gneisenaua a Grolmanna vždycky výtečný a události dosvědčily, že se ani před rokem 1866. nezhoršil. Jak obezřele si pruský generální štáb vedl již dříve, dávno před výbuchem války — na kterouž se v Prusku již léta pomýšlelo — vidno z fakta, kteréž se zjistilo prodlením války. Dávno před válkou cestovali po Čechách němečtí fotografové, kteří v menších městech lidi za malý peníz fotografovali a při tom také snímky krajin činili,

aby prý si domů přinesli pěkné krajinové obrázky na památku. Když pak po Královéhradecké bitvě okupační vojsko po Čechách se rozložilo, poznáni tu a tam v důstojnících generálního štábu — někdejší němečtí fotografové! Domnělí fotografové, štábní důstojníci pruští, zkoumali znalecky terrén a dělali si mapky i fotografické snímky.

Vrchní velení nad pruskou armádou převzal král Vilém sám, avšak jeho hlavní komando bylo jenom titulární aneb chceme-li, formální. Nadaným vojevůdcům, jako Velký kurfürst nebo Bedřich Velký král Vilém nebyl, on odebral se v čelo svého vojska na bojiště jenom, aby zachránil »mravní kázeň«, kterouž se Prusko ode dávna vyznačovalo. Kromě toho byl Vilém zkrz na zkrz voják, chtěl býti při vítězstvích své armády a v jiné hodnosti, než jako vrchní velitel, dle pruských názorů přítomen býti nesměl. Ale jeho přítomnost vrchnímu řediteli operací, Moltkovi nikterak nevadila.

Generál Moltke byl hlava nad míru jasná. Zvláštností jeho talentu bylo, že uměl každý úkol zjednodušovat a hlavní věci od vedlejších přesně odlišovat. Proto dovedl Moltke vždycky ze zmatku věcí možných vyloupnouti to pravé, anebo, pokud to ve válce možno není, aspoň to, co právem za pravdě nejpodobnější považovati se musilo a na základě této volby činil disposice vždy prosté a pevné. Břitká soudnost a správné kombinování byly Moltkovou největší silou. Všechny tyto vlastnosti Moltkovy vrchní vojenská správa pruská znala a také cenila, avšak proto přece nebyla by se asi odhodlala, učiniti jej jediným, samostatným, nezávislým vrchním velitelem, neboť Moltke neměl žádných pratických zkušeností v komandování a vedení větších sborů vojenských. On byl velký theoretik jako Vilém praktický voják; tím pak, že král jeho disposice jakožto nejvyšší povely vyhlašoval, nabývala jeho rozhodnutí vzácné autority. Moltke určoval ostatně ve svých disposicích jenom cíle a hlavní direkce a zůstavoval vždy rozsáhlou volnost provádějícím sborovým velitelům.

Moltkovi bylo už více než sedmdesáte let, když poprvé velkou vojenskou funkci přebíral. Před tím byl sice několikrát účasten

podřízených válečných operací, avšak úkol jeho při nich nebyl vynikající a také zkušeností při tom Moltke valných nenabyl. Co tedy ve válce r. 1866. vykonal, bylo výsledkem jenom jeho genialního nadání, břitké soudnosti a obsáhlých válečných historických studií.

Moltke neměl klassického vzdělání. Jeho vychování bylo docela realistické. Avšak Moltke měl velké linguistické nadání a osvojil si několik jazykův. Mluvil i psal vždy velmi stručně, jak se strategovi sluší; co pak promluvil nebo napsal, bylo přísně logické a nade všechnu pochybnost jasné.

Měla-li proti Rakousku operující pruská armáda v Moltkovi skvělého řídícího ducha, měl zase Moltke ve známých velitelích velkých sborů pruských duchaplné, zkušené a — šťastné vykonavatele svých disposic. Generálové: Herwarth z Bittenfeldu, vůdce labské armády, Voigts-Rhetz, náčelník generálního štábu armády prince Bedřicha Karla, generál Blumenthal, náčelník generálního štábu armády korunního prince a generál Steinmetz, samostatný vůdce sboru při této armádě, byli strategové a vůdcové vesměs výteční, důmyslní, vzdělaní a zkušení. Že pak také komandující princové zcela na svém místě byli, události skvěle dosvědčily.

Všichni tito strategové a vůdcové pruští se válkou z roku 1866. proslavili a nelze jim upřiti uznání; avšak při oceňování jejich schopností nesmí se zapomínati na okolnost, že měli proti sobě odpůrce — celkem slabé a armádu co organisace se týkalo, zanedbanou. Tomu pak říká se vším právem — štěstí.

IV.

Válka začala.

V noci ze dne 15. na 16. den měsíce června vtrhla pruská vojska skoro v tutéž hodinu do Saska, Hanoverska a Kurhessenska a stala se v několika málo dnech pány těchto zemí.

Dne 19. června bylo celé Sasko v pruské moci a vrchní velitelství pruské armády učinilo ihned potřebné disposice ku vtržení do severo-východních Čech.

Tři armády pruské byly určeny, aby vtrhly do Čech:

a) první armáda pod velitelstvím prince Bedřicha Pruského, 93.000 mužů, rozložená v Lužici a obsahující druhý, třetí a čtvrtý sbor armádní;

b) labská armáda pod velitelstvím generála Herwartha z Bittenfeldu, sestávající ze tří divisí počtem 46.000 mužů, rozložená kolem Torgova;

c) druhá armáda pod velitelstvím korunního prince Pruského, pozůstávající z gardy, prvního, pátého a šestého sboru silou 115.000 mužů. Stanoviskem jejím bylo Slezsko.

Kromě toho pozorovaly dva létací sbory čítající 9000 mužů, slezskou hranici proti Moravě a vyzbrojen v Berlíně první reservní sbor 24.000 mužů z mobilní zemské obrany. Tento reservní sbor však nesetkal se po celou dobu s nepřítelem obstarávaje toliko službu posádkovou. Jakožto bojující polní armádu vypravilo tudíž Prusko proti Rakousku 263.000 mužů, tedy skoro zrovna tolik, jako odpůrce (238.000 Rakousko a 23.000 Sasko).

Odchod pražské policie z Prahy.

Původní kresba H. Schüllingra.

Prvním úkolem labské armády generála Herwartha z Bittenfeldu bylo co nejrychlejší obsazení Saska; to vykonavši měla labská armáda společně s první armádou (prince Bedřicha Karla) proniknouti od severu průsmyky hor Lužických a Rudohoří do Čech. Tři dni později měla pak z východní strany do Čech vtrhnouti druhá armáda (korunního prince) průsmyky hor Krkonošských. Všechny tři armády měly dále operovati tak, aby se kdesi u Jičína sešly a spojily.

General Moltke pravil ve svých instrukcích: »Dle všech zpráv, jež máme, jest naprosto pravdě nepodobno, že by Rakušané již v několika dnech velké massy svých bojovných sil na severu Čech sjednotiti s to byli. Postoupíme-li rychle ku předu, můžeme snad nepřátelské síly rozptýlené zastati, je pak s výhodou číselné převahy napadnouti a potom jiným směrem se obrátiti, abychom opět zde zvítězili. Nikdy však nesmíme spustiti se zřetele, že můžeme dosíci rozhodujícího výsledku jenom sražením všech sil bojovných«.

* * *

Rakouská armáda a její rozložení.

V polovici měsíce června stála c. k. severní armáda rakouská, 6 armádních sborů, 4 devise jízdy a 166 baterií dělostřelecké reservy, armáda to, jež proti prusům měla operovati téměř plným počtem na Moravě a ve Slezsku. Co ještě scházelo, brzy se dostavilo.

Celá severní armáda čítala:

203 prapory (mimo vojsko technické a štábní), 155 eskadron jízdy (mimo jízdu štábní) a 736 děl. — kombattantů čili bojovného lidu celkem 192.089 mužů pěchoty, 22.832 mužů jízdy a 23.288 mužů dělostřelectva a technického vojska. Hlavní stan na Moravě a ve Slezsku rozložených vojsk byl v Olomouci.

V Čechách nalézali se pod velitelstvím generála jízdy hraběte Clam-Gallasa jeden armádní sbor (první) a jedna (první) devise lehké jízdy. Armádní sbor Clamův byl rozložen po těchto

městech: Praha, Mladá Boleslav, Josefov a Teplice; lehká jízda pak konala službu u Turnova a pohraničných horských průsmyků.

Sborový stan byl v Praze.

Královský saský armádní sbor, kterýž ihned po vypuknutí války do Čech přijíti měl a na nějž se tedy bezpečně spoléhalo, čítal 20 praporů, 16 eskadron a 58 děl, celkem bojovných mužů 18.841 pěchoty, 2574 jezdců a 2044 dělostřelců s technickým vojskem.

Dokud císařské armádní velitelství vědělo, že je většina pruského vojska rozložena mezi Torgovem a Waldenburkem, mělo v úmyslu poslati celou na Moravě shromážděnou armádu do Čech. Za tím účelem vykonány dne 9. června některé přípravné práce pro těsnější soustředění u Olomouce. »Avšak — praví zpráva generálního štábu rakouského — tyto záměry začaly se teprve prováděti, když byla pruská armáda své operace zahájila obsazením Saska . . « Proč se k tomu nepřikročilo dříve, úřadní zpráva nepovídá.

Dne 8. června vykázána 1. armádnímu sboru (Clam-Gallasovu) za shromaždiště krajina kolem Mladé Boleslavi jakožto nejpříhodnější místo pro přijetí Sasíků; oba armádní sbory měly pak společně přiraziti k armádě.

Hrabě Clam-Gallas soustředil po vpádu pruského vojska do Saska a po zahájeném ústupu saského armádního sboru svůj armádní sbor na Jizeře a v naznačeném mu rozložení u Mladé Boleslavi

Tato posice nebyla na tuhý odpor rozpočtena, nýbrž měla se opustiti, jakmile saský armádní sbor za 1. sborem se shromáždí a spořádá. Vykonav svůj okamžitý úkol: zabezpečení pochodu a transportu saského vojska měl 1. armádní sbor, nesetkav se ani s nepřítelem, ku hlavní armádě se navrátit.

Avšak situace byla změněna večer dne 21. došlým rozkazem vrchního velitele, aby rakoský 1. sbor a saské vojsko pro-

zatím mezi Mladou Boleslaví a Mnichovým Hradištěm setrvaly.

* * *

Polní zbrojmistr Benedek zpraven byl dne 15. června ministrem zahraničných záležitostí o pruské sommaci na saskou vládu, jakož i že saská vláda záporně odpoví, a vyzván zároveň, aby vyslal vojsko v Čechách rozložené ku přijetí a podpoře královského vojska saského.

Den na to, dne 16. června o $9^{1}/_{2}$ hodině ranní zaslal Jeho Veličenství císař Benedekovi do Olomouce tento telegram: »Události v Německu činí nutně žádoucím, aby operace byly zahájeny. Ježto však vojenské důležitosti rozhodují, zůstavuji Vám, abyste určil, kdy pochod zahájen býti má a očekávám telegrafickou zprávu jak Jste se rozhodl.«

Na to ohlásil Benedek o $1^{1}/_{2}$ hod. s poledne telegraficky:

»Rozkaz ku koncentraci již vydán; do 20. t. m. bude proveden. Disposice učiněny takové, aby byla armáda z nového shromaždiště v 11 dnech na boj připravena, u Josefova, zůstane-li pruská hlavní moc u Zhořelce a Landshutu; do 4 dnů pak u Olomouce, zůstane-li hlavní moc nepřítele ve Slezsku, čemuž nejnovější zprávy nasvědčují. Vojsko v Čechách rozložené má pro oba případy rozkaz, aby ku hlavní armádě přirazilo.«

Téhož dne o polednách vydal Benedek rozkazy, aby se většina sborů na blízku svých dosavadních štábních míst soustředila, některé pak z nich aby se málo na sever posunuly. Dle těchto rozkazů měla se hlavní armáda do 24. června rozložiti na železnici a silnici mezi Svitavou a Brnem, u Svitavy, u Brna, na železnici mezi Českou Třebovou a Napajedly, u Landškrounu, Jablonného, Žamberka, Kyšperka, Ústí nad Orlicí, u Mohelnice, Šumberka, Zábřehu, Přerova a Lipníku, u Ostravy a Nového Jičína. Druhá divise lehké jízdy měla zůstati na svém dosavadním místě ve Slezsku a za ní na Moravě tři

reservní divise jízdy s jednou brigádou u Šternberka a druhou u Římařova.

Avšak dne 17. rozhodl se Benedek — obdržev z Vídně zprávu, že se hlavní síla pruského vojska vždy ještě nalézá blíže k Labi a že byly zpozorované pohyby pruských sborů směrem k Nise pouhými demonstracemi na oklamání odpůrce — pro postup do Čech a rozlohu mezi Josefovem a Miletínem, a vydal téhož dne příslušné rozkazy.

Většina hlavní armády hnula se do Čech teprve v dnech 20., 21. a 22. června a to třemi proudy. Vojsku nepovoleny zásadně žádné odpočinky; ono mělo vykonati 7 až 11 denních pochodů nepřetržitě, po silnicích namnoze — zejmena v horách — nehrubě valných. Avšak celkem neobnášely denní pochody mnohem více než tři míle. Železnice zůstaly vyhrazeny vojsku technickému a dovozu zásob.

To byly disposice, jak sama správa generálního štábu uznává, chybné; mělo se odraziti dříve, také se mělo několik brigád železnicí rychle dopraviti k východním průsmykům českým, aby tyto obsazeny, zahrazeny a všemi prostředky neschůdnými učiněny byly a takto nepříteli vstup do země na nějakou dobu se zabránil. Avšak proto přece dorazila hlavní armáda na svá místa nikoli sice v pravý čas, ale ještě dosti záhy, aby učiněnou chybu odčiniti mohla.

Odchod hlavní armády do Čech byl do 24. června proveden.

Dle disposicí, jež polní zbrojmistr Benedek dne 20. června večer učinil, měla 1. reservní divise jízdy zůstati u Skalice a Dolan, hlavní pak síla armády měla se rozložiti v posici Josefov — Žírec — Miletín — Hořice od pravého křídla k levému; levé křídlo mělo se do 28. června rozepnouti až k Hořicím.

Měly pak vykázaná sobě stanoviska zaujati: dne 25. června 10. sbor armádní, dne 26. června dva sbory, (10. a 4.) dne 27. června tři sbory (10., 4. a 3.) dne 28. června pět sborů (dřívější, pak 6. a 8., tento v reservě u Hořiněvsi). Dne 29. června měl doraziti zbytek

armády a doplniti celé rozestavení na východ, na levém břehu labském. Z toho vyplynulo takovéto rozestavení:

Na pravém břehu (západním) labském v oblouku, jehož spojovací body tvoří Josefov — Žírec — Králové dvůr — Miletín — Hořice v čele 4 armádní sbory, v záloze 1 armádní sbor v Hořiněvsi a na levém křídle u Milovic druhá reservní divise jízdy:

na levém pak (východním) břehu: divise reservní jízdy u Dolan a Skalice, druhý armádní sbor u Plesu, druhá divise lehké jízdy u Jasené a třetí divise reservní jízdy u Smiřic.

Dělostřelecká armádní reserva a park se střelivem stály u Králové Hradce, technické vojsko nedaleko Josefova, hlavní stan pak byl v Josefovské pevnosti.

Na opevnění a obranu česko-slezských hraničních průsmyků nebyla učiněna žádná opatření a bylo nařízeno jenom pozorování jich lehkou jízdou, tak že armáda pruského korunního prince při průchodu těmito průsmyky na žádný vážný odpor naraziti nemohla.

Ohledně svého útočného plánu dopsal polní zbrojmistr Benedek dne 20. června podmaršálkovi Crennevillovi: »Až dosáhnu rozestavení u Josefova, hodlám po nezbytně nutné přestávce několika dní zahájiti útočný postup. Směr však, kterýmž tento postup bráti se bude, v tu chvíli blíže udati s to nejsem, neboť závisí na okolnostech a zejména na místě, kde nepřítel v tu dobu nalézati se bude.«

Ohledně sboru, kterýž se na Jizeře shromažďoval, stanovila disposice ze dne 20. června:

»Vojska rozložená u Mladé Boleslavi a Mnichova Hradiště zůstanou tam prozatím, tolikéž setrvá na svém místě 1. divise lehké jízdy. Všechno ostatní, k 1. armádnímu sboru patřící vojsko, jakož i královské saské vojsko shromáždí se ve jmenované posici.

Budou-li tato vojska přesilou k ústupu donucena, zahájí zpáteční pochod směrem k místům dříve označeným.«

Na bližší pak dotaz korunního prince saského ze dne 21. června nařídil Benedek v listě, který do Mladé Boleslavi došel dne 24. června mezi 1. a 2. hod. odpolední, ohledně vojsk, jež na Jizeře se shromažďovala:

»Vojska tato mají za úkol, aby se opřela nepřátelskému útoku, kterýž by přišel asi od Liberce nebo Jablonného. Při plnění tohoto úkolu budou buď podporována oddíly vojska od hlavního voje anebo, kdyby značnou přesilou napadena byla, ustoupí k hlavní armádě. — Královský saský armádní sbor tvoří reservu c. k. vojsk u Mladé Boleslavi a Mnichova Hradiště rozložených a přiblíží se za tím účelem blíže k jejich rozloze a to, je-li nutně potřebí, ihned, jinak teprve po přiměřeném odpočinku a zařízeném zásobování vojska.«

Mezi postupem hlavní armády k Josefovu došly Benedeka zprávy, kteréž mu ohledně záměru a pohybů armády korunního prince pruského úplnou již jistotu podávaly. Zpráva generálního štábu praví: »Velitelství armády znalo již (dne 25.) zcela přesně počet nepřátelských sborů, kteréž se ode dne 20. v Horním Slezsku směrem na západ pohybovaly, a lze těžko vysvětliti, proč znalosti věcí těch dle všeho tak malou váhu přikládalo.

Nechalo ještě dne 26. armádu ve směru, kterýž jí dne 20. předepsán byl. Armádní velitelství soudilo asi, že z Horního Slezska postupující pruská armáda tak brzy hranice nepřekročí a že císařská armáda dosti času míti bude, aby přikázaná sobě, pochodovou disposicí ze dne (20. června) postavení mezi Josefovem, Králové Dvorem a Hořicemi zaujala.

Při důsledném provedení a jakémsi zrychlení mohla skutečně císařská vojska do 29. a 30. června dotčené posice plným počtem zaujati a — když by ještě první a saský sbor zavčas nazpět byly povolány, — za dosti příznivých podmínek bitvu svésti. Dva nebo tři sbory, kryty pevnostmi Josefovem a Králové Hradcem a opřeny o silnou posici na Labi od Jaroměře ke Králové Dvoru byly by slezskou armádu (korunního prince) zadržely a 5 nebo 6 armádních

sborů se 3 nebo 4 divisemi vždy mohlo se vrhnouti na armádu prince Bedřicha Karla.

Avšak disposice, jež později byly učiněny, nemohly provedení tohoto plánu zajistiti.«

* * *

Již od 21. května byly v pohraničných místech zřízeny na pruské straně všude strážnice pro pruské pikety a hlídky, jež — na samé hranici — od toho dne ustavičně na stráži stály, a města na pruském pomezí dostávala silné posádky. Také do českých měst pomezních přicházely tou dobou již válečně vypravené oddíly rakouského vojska a pruské pikety měly nařízeno pozorovati bedlivě každý pohyb rakouského vojska a zjišťovati dle možnosti jeho postavení. Za dne nebyla tato jejich pozorovací činnost nikterak nápadna, avšak v noci obracela na se tím více pozornost všech, kdož vozmo nebo pěšky pomezím se brali, neboť Prusové vypalovali všude v nestejných přestávkách rakety a osvětlovali si takto dosti široký pás naší země.

Malá nedorozumění, jež se tu a tam mezi rakouskými a pruskými předními strážemi přiházela, neměla valné důležitosti a nedocházela také dále v zemi zvláštní pozornosti jakožto příběhy, kteréž se při rozložení byť i sebe menších oddílů vojska na obou hranicích samy sebou rozumějí, ale obyvatelstvo pomezního pásu trpělo jimi dosti citelně a odlevovalo si častými stesky v pražských politických listech. Válečný stav na hranici trval již několik neděl před zahájením vlastních operací.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Dne 22. června obdržely všechny tři pruské armády rozkaz, aby dle známých jim už instrukcí hranice české překročily a směrem k Jičínu operovaly.

Formálně válka opověděna nebyla. Opovědění považovala pruská vláda za zbytečné, odvolávajíc se na císařský manifest rakouský, ve kterémž Prusko jakožto nepřítel označeno bylo a válka za neod-

vratnou se prohlásila. Avšak proto přece bylo dne 21. června ráno s pruské strany na několika místech rakouským předním strážím písemně ohlášeno, že Prusko následkem usnesení německého spolku ve Frankfurtě (aby se Sasku, Hanoversku a Virtembersku spolková pomoc poskytla) válečný stav již za skutečně propuklý považuje a vojsku tedy rozkaz dalo, aby dle toho jednalo.

* * *

Operační plán generála Moltka, kterýž byl jakožto náčelník generálního štábu pruského vlastním ředitelem válečných operací, totiž označený již plán: vtrhnouti současně Rudohořím, Lužickým pohořím a průsmyky hor Krkonošských do Čech, srazit tyto tři armády kdesi u Jičína a postoupiti potom plnou, sevřenou mocí směrem k Vídni, tanul asi genialnímu stratégovi v hlavních rysech hned z počátku na mysli, avšak on se však vyvíjel a měnil a ustálil se — dle tvrzení německých odborníků — teprve, když byl Benedek dne 17. června své postavení u Olomouce opustil a tak zvaný bokový pochod na západ zahájil, aby svoji armádu u Josefova znovu strategicky rozložil a od tohoto na přímé cestě do Berlína se nalezajícího bodu potom přes Drážďany nebo Zhořelec útočně postoupil.

Až do toho dne musili Prusové souditi aneb aspoň za možné považovati, že Benedek třebas jenom s částí své armády do Slezska vtrhnouti a zem tuto obsaditi chce a proto vyslán korunní princ pruský s druhou armádou původně na obranu Slezska. V domnění, že Rakousko na okupaci Slezska pomýšlí, utvrdilo Prusy nápadné faktum, že v druhé polovici května, když se bylo v Rakousku ku vlastní válečné formaci přikročilo, hlavní shromaždiště vojsk z Čech přeloženo bylo k Olomouci, kterouž Benedek nyní učinil středem vojenského rozložení. Zda-li rakouská vojenská správa obsazení pruského Slezska na mysli měla anebo skutečně snad sama odtud vpád hlavního pruského voje očekávala, zůstalo hádankou, ale její opatření měla každým spůsobem ten účinek, že původní plán Moltkův si zviklal. Teprve když Benedek dne 17. června Olomouc opustil, viděl Moltke

jasně, co dříve bezpečně předpokládal, že totiž chce Benedek dle nejprostšího plánu na přímou cestu mezi Vídní a Berlínem se postavit a při útočném postupu na této cestě hlavní bitvu svésti. Tento plán uznávají stratégové za nejsprávnější, avšak soudí, že neměl asi Benedek v pravý čas dosti volné ruce anebo že tu dva různé plány se křížily a o vítězství spolu zápolily, až — se Benedek opozdil.

Na pochod od Olomouce k Josefovu bylo při tehdejším stavu komunikačních prostředků potřebí desíti dní, ale tolika času Moltke Benedekovi nedopřál. Dne 19. června večer obdržel korunní princ pruský rozkaz, aby toliko jeden armádní sbor u Nisy zůstavil, s ostatními pak v ten spůsob na pochod se dal, aby připraveny byly začíti s první armádou útočné operace. Leč pruský plán nemohl býti konečně skombinován a pevně ustálen, dokud nebylo jisto, že Benedek do Slezska vtrhnouti už nechce a proto dán teprve dne 22. června, kdy už o Benedekově pochodu na Josefov pochybnosti býti nemohlo, všem třem pruským armádám telegrafický rozkaz, aby do Čech vtrhly a na Jičín operovaly.

O tomto Moltkově plánu, kterýž tak skvěle se osvědčil, tvrdí stratégové — i němečtí — že byl velmi smělý, ba až nebezpečně odvážný. On postavil se totiž na odpor starému pravidlu, že musí vojevůdce své síly pohromadě držeti a že nesmí poskytnouti nepříteli možnost, aby celou shrnutou mocí rozptýlené jeho armády porážel. Moltke neměl z počátku dosti volnosti, aby své šiky dle vlastního uznání rozestavil. Politické poměry, zejmena dlouho trvavší ohledy na Sasko jakož i zdánlivá potřeba hájiti Slezska, vytvořily mu situaci, ze kteréž se vymknouti nemohl, a tím stalo se, že zvolena za východiště operací místa tak daleko od sebe rozložená, jako jsou Drážďany, Zhořelec a Nisa.

O tom, že se armádám generála Herwartha z Bittenfeldu a prince Bedřicha Karla podaří překročiti hranice a sestoupiti dolů do české kotliny, neměli Prusové žádné pochybnosti. Avšak

armáda korunního prince byla ohrožena. Kdyby se byl Benedek hlavní silou své armády na vcházející armádu korunního prince vrhl, měl dle číselných poměrů i dle povahy terénu bezpečnou naději na vítězství. Aby toto nebezpečí co možná zmenšil, použil Moltke jediného prostředku, jejž po ruce měl: on nařídil hlavní armádě (armádám prince Bedřicha Karla a generála Herwartha), aby o tři dni dříve do Čech vtrhla a takto možnost spůsobila, aby se korunnímu princi ku pomoci přispělo. Avšak na vzdor tomu mohla korunního prince snadno stihnouti pohroma, jak z dalšího líčení vysvitne.

Požadavek, držeti vojsko pohromadě, má vlastně smysl jenom pro bitvu. Držeti armády při postupu těsně pohromadě, jest při obrovské velikosti novodobých vojsk holou nemožností. Jest tudíž pravidlem, aby vojska rovnoběžnými cestami postupovala, ale jenom v takových vzdálenostech od sebe, aby se navzájem ještě mohla podporovati. Soustředivý pak postup, jakýž Moltke svým armádám uložil, je smělý, odvážný, ale může na bojišti docíliti nejskvělejších výsledků, neboť sejdou-li se armády — dříve daleko od sebe vzdálené — šťastně k bitvě, mají tu nezměrnou výhodu, že mohou podniknouti obsáhlý, bok i ústup nepříteli ohrožující útok. Východiska křídelních armád pruských byla od sebe vzdálena třicet zeměpisných mil, — to bylo při postupu velkým nebezpečím — ale armády pruské měly štěstí. . . .

Dvěma okolnostmi: že krajina u Josefova ku strategickému rozložení rakouské hlavní armády zvolena byla a že touž dobou již pruské armády z Lužice a Kladska útočným postupem do Čech vtrhly, bylo bojiště přeloženo do severo-východních Čech, tedy do krajiny, kteráž útvarem své půdy pro obranu výhodně se hodila. Útočník byl odkázán na neveliký počet veskrze obtížných horských průchodů a když jimi prošel, vstoupil do vlnité, všelijak prorvané, vrchy a lesy hojně poseté vysočiny, která všudy poskytuje výtečná stanoviska obranná.

Kdyby byl Benedek — tvrdí stratégové — svoje strategické rozložení mezi Labem a Jizerou, opřev pravé křídlo o Josefov, dosti

brzy provedl, mohl plnou měrou vykořistit výhody středového čili centrálního postavení oproti svým daleko od sebe vzdálenými kolonnami postupujícím nepřátelům. Byl by se mohl vší silou a tedy s rozhodující přemocí vrhnouti na tu neb onu do Čech vtrhnuvší armádu a poslati na druhou jenom menší počet vojska, aby ji na tak dlouho zaměstnávalo a zadrželo, až by ona první armáda přesilou byla poražena.

Tím však, že Benedek své postavení u Josefova příliš pozdě zaujal, bylo valně zmenšeno nebezpečí pruského soustředivého postupu. Benedek neměl již aspoň svobodné volby, kam by se s hlavní silou svého vojska obrátil. On byl již odkázán jenom na armádu korunního prince. Než i v této nucené poloze bylo ještě možno skvěle zvítězit. Na Jizeře stáli generál Clam-Gallas s pěti brigádami a Sasíci, tedy malá armáda asi 60.000 mužů, kteráž zcela dostatečna byla, aby daleko mocnější vojska generála Herwartha a prince Bedřicha Karla na nějaký čas zadržela. Tím časem mohl pak Benedek značnou přesilou napadnouti do Čech sestupující voje korunního prince. On se hnul od Olomouce o tři dni dříve, než korunní princ od Nisy a tím byl rozdíl vzdálenosti vyrovnán; ty pak sbory rakouské, které u Josefova nestály, byly těm místům, kde korunní princ hranici překročil, ještě tak blízky, jako kdyby se bylo rozložení v pravý čas provedlo.

Benedek mohl tedy, ba měl se na korunního prince pruského vrhnouti a byl by ho nepochybně porazil. Potom stačily malé oddíly vojska, aby poraženou armádu do hor zatlačily. Benedek mohl s hlavní mocí ke Clam-Gallasovi přiraziti a opět s valnou přesilou princi Bedřichu Karlovi a Herwarthovi z Bittenfeldu se postaviti. Pak nalezal se na přímé cestě k Berlínu a mohl své druhé vítězství žádoucím směrem sledovat. Ale Benedek tuto prostou strategickou myšlénku odmítl. On chtěl se korunnímu princi jen tak zatímně ubránit a ihned vítězný postup na sever zahájit. Nebezpečí, jež na sever postupující armádě vzniknouti mohlo z objevení se korunního prince v jejím pravém boku nebo v týlu, Benedek podceňoval a to bylo pro Prusy nezměrným ziskem.

V.

Operace prince Bedřicha Karla a generála Herwartha.

Princ Bedřich překročil dne 23. června časně z rána hranici Českého království. Z podřízených mu přímo armádních sborů posunul 4. sbor svůj přední voj až k Žitavě, na levo pak stojící 3. sbor vyslal svoji avantgardu až k Seidenberku a Marklise, kdežto část jízdy tohoto sboru ještě dále na levo na hranici stála. Nejbližším společným cílem těchto sborů byl Liberec. Generál Herwarth z Bittenfeldu překročil hranici u Hanšpachu a Šluknova a minul Lužické pohoří s hlavní mocí u Rumburku.

Nikde nenarazily pruské kolonny na žádný odpor, což bylo tím podivnější, ježto by — jak očividno a všestraně uznáno jest — i sebe menší síla rakouského vojska byla postačila nepřítele v obtížných průsmycích, na něž odkázán byl, delší dobu zadržeti. Bylo-li úkolem generála Clam Gallasa, nepřítele co možná zadržovati — a víc se přece na jeho menšině žádati nemohlo — proč nevyužil generál známým strategickým spůsobem všech výhod terénu, jichž mu poskytovaly nečetné hlavní silnice, jež z Lužického pohoří mezi Labem a slezskou hranicí dolů sestupují? On neučinil nic, než že dal postupující pruské voje v prvních dnech invase lehkými jízdnými hlídkami pozorovati. Clam Gallasovi dělaly se proto trpké výčitky, avšak neprávem: on jednal toliko dle instrukce, jež mu byla dána. Dne 21. června došel ho totiž rozkaz vrchního velitele, polního zbrojmistra Benedeka, ve kterémž se nařizovalo, aby celý saský armádní sbor

ke sboru generála Clam Gallasa přirazil, při čemž se pro oba předpisovalo rozestavení u Mladé Boleslavi (Bakova), tedy za levým křídlem sboru, jenž u Mnichova Hradiště měl býti rozložen. Tímto rozkazem vysvětluje se, proč Prusové bez překážky pohořím prošli: naprostý odkaz na posici mezi Mnichovým Hradištěm a Mladou Boleslaví zbavil Clama Gallasa úplné volnosti jednání. Benedek neměl dáti Gallasovi žádného jiného úkolu, než aby nepřítele co možná zadržoval, ústup na Josefov volným držel a všelikému boji se vyhýbal, kterýmž by jeho armáda pro další hotovost oslabena býti mohla. Vše ostatní mělo býti zůstaveno generálovu uznání na místě samém — tak zní soud všech kompetentních znalců.

Prusové v Liberci.

V Liberci a v celém jeho okresu byly do příchodu Prusů posádkou rozloženy: husarský pluk Radeckého pod velitelstvím generalmajora Fratričeviče, 33 pionýrů s důstojníkem, 8 polních děl se 147 dělostřelci a 145 koní.

Dne 19. června o polednách přišlo do Liberce asi 50 mladých mužů ze Saska, kteříž byli utekli ze strachu, aby nebyli od Prusů k vojsku odvedeni. Ale uprchlíci tito následujícího dne opět se domů vrátili, když byli bezpečnou zprávu dostali, že Prusům ani nenapadá Sasíky do svého vojska verbovati nebo násilím rekrutovati. Odpoledne, krátce po jejich příchodu spůsobila v Liberci veliký poplach zpráva, že Prusové přes Hrádek na Liberec postupují. Ulice a náměstí naplnily se rychle lidem. V divém postrachu vlnily se davy semo tamo nevědouce, co počíti. Zavíraly se krámy, odnášely se na bezpečná místa cennější věci a s úřadních budov snímaly se císařské orly; přikvapily přípřeže, aby odvezly úřadníky a úřadní akta, na nádraží chystal se železniční personál k odjezdu ruše kvapně vyhýbky a také husarská škadrona hotovila se k odjezdu. Avšak záhy ukázalo se, že byla pověsť předčasna, lid se stišil, krámy se zotvíraly; orly se opět zavěsily, úřadnictvo i vojsko zůstalo a přípřeže se rozejely.

Den na to bylo v Liberci ticho. Avšak již následujícího dne vydal magistrát vyhlášku, kterouž se nařizovalo, aby odpoledne téhož dne o 3. hod. 37 minutách poslední vlak byl vypraven a všechna další vozba se zastavila. Následkem toho zastavila pošta na nádraží svoji činnosť a zařídila obyčejné poštovní spojení s nádražím v Hodkovicích. Všecky ostatní poštovní jízdy byly zaraženy.

Dne 23. června z rána byl Liberec zase nesmírně pobouřen: došlať bezpečná již zpráva, že Prusové hranici překročili a na Liberec postupují. O 9. hod. nařídil Fratričevič vyklizení nádraží a roztrhání červené skály u Hodkovic. Vlak s pionýry odejel, státní telegraf se strhal, pošta přestala úřadovat a přesídlila se do Hodkovic. Státní úřady zastavily svou činnost, úřadníci a četníci přesídlili se do Turnova a husaři odejeli se štábem ke Chrastavě.

U Friedrichshainu setkaly se o 2. hodině odpolední nepřátelské přední stráže. Strhla se šarvátka, ve kteréž jeden pruský husar padl, několik jich poranění si utržilo a jeden zajat byl. O 3. hodině odpolední byl tento první zajatec dopraven do Liberce a uzavřen v obecní šatlavě. Touž dobou jeli Libercem Lichtenštejnští husaři a hodinu na to husaři od pluku pruského krále — kam? Říkalo se, že na bojiště. Později strhla se u Schönbornu šrůtka mezi předními strážemi, ze kteréž pozdě večer čtyři zajatí pruští dragouni do Liberce byli přivedeni.

O půlnoci přijelo tryskem do města a uhánělo dále několik rakouských husarů, kteří na ulicích stojícím lidem poplašně oznamovali: »Prusové jdou!« .... Prusové jdou! — Prusové jdou! letělo pak od domu k domu a za krátko bylo všechno na ulicích. Nikdo nechtěl již spáti a v trapném rozechvění setrvalo všechno pod širým nebem až do rána. Avšak teprve k osmé hodině Prusové přišli: deset pruských hulánů obsadilo vchod Friedlanské ulice, hulánský důstojník provázen několika muži přiklusal před radnici, sestoupil, vešel do zasedací síně a žádal, aby purkmistr s ním za město odejel. Ptal se na státní pokladny, ale nežádal prohlídky, nýbrž vzal prostě na

Bitva na hoře »Mužským« mezi Klášterem a Mnich. Hradištěm.

Původní illustrace H. Schüllingra.

vědomí, že jsou kasy odvezeny. Za nějakou chvíli přijel kočár. Do něho vsedli purkmistr Gustav Schirmer, purkmistrův náměstek a dva radní a odejeli, důstojníkem a eskortou provázeni, směrem k Friedlandu. U hostince »Zur Wiesenhöhe« se zastavilo a důstojník odvedl zástupce města na polní cestu, která pruskými vojáky byla obsazena. Zde očekával je již pruský štábní důstojník a začal s nimi hned vyjednávati o ubytování vojska. Po skončené konferenci vrátili se hodnostové do města a o 10. hodině začal vchod pruského sboru. Princ Bedřich Karel stanul na vysokém hřebci před radnicí a přes čtyřicet tisíc mužů defilovalo pak kolem něho volajíce ustavičně bouřným sborem: »Hurá!« Přední voj bral se k nářadí, jiná oddělení šla ulicemi Střeleckou, Českou a Pražskou a opět jiné oddíly rozestavily se na Staroměstském náměstí. Nikdo neptal se na cestu, nikdo nežádal průvodčího. — O 11. hodině začalo ubytování vojska, jež řídil pruský major dle vlastního svého plánu města. Přes 20.000 mužů zůstalo v Liberci. V hraběcím zámku ubytoval se princ Bedřich Karel s 68 důstojníky, 42 poddůstojníky a sluhy, 278 prostými muži a 263 koni.

Město bylo plno koňstva. Koně byli všude nejenom v konírnách a stájích, nýbrž také v besídkách, verandách, ba i v přízemních bytech. Před městem, směrem k Rochlici, tábořila jízda, za železničním viaduktem rozložili se myslivci; batterie děl rozestaveny kolem města i v něm samém.

Všechny obydelné místnosti v obsazených domech zabrali vojáci a vlastník domu byl rád, když mu zbyla aspoň komůrka. Každé divisi vykázal ubytování řídící major jednu část města a každý jednotlivý voják vyhledal si tam byt sám. Následkem toho nedostal některý dům ani jednoho vojáka, kdežto se jich do jiného nahrnulo třebas sto. Vojáci vrhali se tam, kde se jim lépe líbilo. Mnozí domácí páni musili si potom sami nějaké přístřeší u známých a přátel vyhledávati.

Ještě větší potíž byla se stravováním pruského vojska. Ani nejlepší vůle nestačila na opatřování té spousty pokrmů, jež pohlcovaly

snídaně, obědy, svačiny a večeře. Vyhláška pruského velitelství stanovila sice, že má dostávati voják denně jenom $^3/_4$ libry masa, 1 láhev piva, 2 loty kávy a 5 cigar, ale tím by se byli vojáci nenasytili a každý hostitel snažil se tedy dáti, co mohl a čeho si vojáci přáli, jenom aby měl s nimi dobrou vůli.

Příchodem pruského vojska nastala perioda nesčíslných rekvisicí. Ačkoli vojsko v bytech od obyvatelstva dokonale bylo stravováno, žádaly se přece na radnici ustavičně mouka, chléb, maso a jiné potraviny i seno, oves a přípřeže musily býti dodávány. Na námitky, že není lze žádaných věcí v žádaném množství opatřiti, odpovídalo se hrozbou, že použito bude vynucovacích prostředků.

Že se při invasi pruských vojáků do Liberce také různé nepřístojnosti a násilnosti udály, rozumí se samo sebou. Hned prvního dne o 5. hodině jmenován plukovník Minamaeir městským a etapním velitelem. Zasedací síň sboru obecních starších upravena na komandanturu, z přízemních místností radnice učiněna hlavní strážnice a z tržnice arrest. — O 6. hodině bylo vojsko na poplach svoláno a odešlo, ale vrátilo se brzy opět do svých bytů. Ihned na to dostavil se do purkmistrovy úřadovny intendanční úředník s několika důstojníky a diktoval obci »za opětné škádlení pruského vojska« pokutu 16.800 kvartů piva a 1200 kvartů kořalky. Ale piva bylo v pivovaře jenom 31 sudů, — kořalky ovšem sehnalo se celé žádané množství. Kde kdo pruské vojsko škádlil, zůstalo tajemstvím pruské komandantury.

Následujícího dne vojsko odešlo, ale jiné ihned zase přišlo, tak že měl Liberec opět 20.000 mužů na starosti. Rekvisice stíhala rekvisici a opatřování potravin pro válečný lid a koňstvo dělalo každou chvíli větší obtíže, ježto spojení na všechny strany bylo přerušeno. Avšak dodávati se musilo. Magistrát obdržel v té příčině od intendantury výměr, dle něhož se dávati musilo každému muži denně jenom $^3/_4$ libry masa a příkrmu, mnoho-li k nasycení je potřebí, 26 lotů chleba, $1^1/_2$ lotu soli, 1 lot kávy, 1 láhev piva, 10 cigar a třetinu libry tabáku, každému pak koni 10 až $11^1/_4$ libry ovsa, 3 libry sena

a $3^1/_2$ libry slámy. Magistrátu bylo uloženo, aby do 8. hodiny večer určitě prohlásil, je-li ochoten celou vyznačenou potřebu krýti bud dávkami hostitelů anebo hromadnými dodávkami obecního úřadu. Kdyby nechtěl či nemohl, že se přikročí dle válečného práva k exekuci a vojenským opatřením. Zcela týmž spůsobem mluvila i další oddělení pruského vojska.

Na dodávky chleba spotřebovány zásoby, jež v městě nahromaděny byly pro očekávané posily rakouské, avšak zle bylo o maso a píci pro koně. Neméně obtížno bylo opatřovati žádané obrovské množství cigar. Trafiky byly od vojska vydrancovány a hlavní sklad, jejž Prusové za erární majetek považovali, dalo vrchní velitelství zabaviti. Teprve na důtklivé námitky, že jsou zásoby tabáku ve hlavním skladě soukromým majetkem paní baronky Villaniové, byla polovice jich vrácena.

Aby těm obecným svízelům aspoň poněkud odpomohl, usnesl se sbor obecních starších nabídnouti na dobu velkých vojenských pochodů denní výkupné obnosem 2000 zlatých. Na tuto nabídku odpověděno z hlavního stanu prince Bedřicha Karla, aby město platilo denně 3000 zlatých ve stříbře a povoleno na nové zakročení městské rady, aby se tyto tři tisíce zlatých den co den odváděly v bankovkách s ažiovou přirážkou.

Ačkoli výkupné řádně a přesně se odvádělo, obdrželo město dne 26. přece ještě rozkaz, aby opatřilo do 2. července úplné lazaretové zařízení pro 600 raněných a nemocných vojínů, totiž: 600 vlněných přikrývek, 1200 prostěradel, 600 dřevěných postelí dle daného výkresu, 10 věderců s poklopy na rozdělování pokrmů, 600 lžic, 600 plechových misek na jídlo, 1200 ručníků, 6000 košil, 5 kotlů s poklopy různé velikosti od 11—80 kvartů, 600 županů, 600 dlouhých žíněnek a 600 žíněnek pod hlavu, 6 nočních věder z cínu s poklopy a dřevěnými stojany, 300 nočníků, 600 párů trepek, 300 stolic, 400 párů bavlněných mužských punčoch, 200 párů ponožek vlněných, 300 plivátek, 600 slamníků, 3 teploměry, 6 stolů

se zásuvkami, 600 pohárů, 1200 povlaků na přikrývky, 1200 povlaků na podušky, 60 sklenic močových, 12 soudků močových, 150 umyvadel, 12 nových zinkových nebo dřevěných štoudví na vodu kromě drobných předmětů, jež opatřeny budou rekvisicemi. Za každý den prodlení uložena pokuta 200 tolarů. Horlivému úsilí komitétu a obětavosti obyvatelstva podařilo se, sehnati v předepsaný čas obrovskou rekvisici pro liberecký lazaret.

Pochody vojska trvaly až do konce měsíce a při nich opakovaly se stále rekvisice; potom přicházeli ranění a zajatci, tak že potíže města dále trvaly až do konce hlavních operací. Časopisy pražské uveřejňovaly dlouhé seznamy různého zboží, jež při první invasi obyvatelům města Liberce násilně bylo pobráno. Jako Liberci dělo se i jiným navštíveným městům, jež teprve po nastalém rozhodnutí úlevu pocítila.

Další postup.

Dne 25. června pruské vojsko nepostupovalo. Princ Bedřich Karel chtěl vojsko svoje více dohromady sraziti a pochodové kolony zkrátiti, aby potom tím bezpečněji mohl postupovati. Proto byl ten den dnem klidu.

Dne 26. června dala se první armáda, majíc 4. sbor v čele, na pochod k Turnovu, labská pak armáda ke Kuřím Vodám, dvě míle na severozápad od Mnichova Hradiště. Zároveň však vypravil generál Herwarth 14. divisi z Jablonce na Český Dub, tak že ještě téhož dne spojení mezi oběma armádami zase obnoveno bylo.

Přední voj armády prince Bedřicha Karla, jež utvořila divise Hornova, narazil na pochodu k Turnovu u Sychrova na oddíl rakouské jízdy, kterouž byl Clam-Gallas až sem posunul a při kteréž se dvě baterie děl nalezaly. Strhl se ostrý dělostřelecký boj, kterýž několik hodin potrval a ústupem rakouského vojska skončil. Ztráty na obou stranách byly nepatrné. Nyní měl

Bedřich Karel volnou cestu do Turnova, kamž také vojsko jeho večer dorazilo.

Když ráno téhož dne rakouské vojsko Turnov opouštělo, nařídil generál Edelsheim městské radě, aby velký most přes Jizeru neprodleně dala strhati, kterémužto rozkazu také ochotně bylo vyhověno. Ale sotva že bylo trhání mostu o 1. hodině s poledne ukončeno, objevily se již na oné straně řeky první pruské hulánské pikety a ujížděly po kojejích železné dráhy k nádraží.

O půl páté hodině odpolední pokrývaly už davy nepřátelského vojska výšiny Sychrovské a blížily se od Hrubého Rohozce k Turnovu. Silný oddíl pruských husarů pluku Cumberlandova přebředl pod jezem na mělkém místě Jizeru a uháněl s bambitkami v rukou do města. Zde rozptýlili se husaři rychle do všech ulic, vykonali prudkým tryskem obhlídku, zastavili na význačných místech stráže a uzavřeli v okamžiku téměř všechny východy z města.

Na náměstí očekávalo je obecní zastupitelstvo majíc v čele purkmistra dra. Šlechtu a děkana P. Jana Šolce. Zde diktoval pruský intendant Turnovu první rekvisici: 1500 porcí potravin, z nichž každá obsahovati měla 1 libru hovězího masa, 7½ lotu rýže, 1 lot kávy, 1 lot cukru, 1½ lotu soli, 1 pintu piva, 2 libry chleba a 2 pinty vína, dále 2500 porcí ovsa po 11¼ libře, tolikéž sena po 3 librách a slámy po 3½ librách; kromě toho 15.000 kusů různého druhu cigar, 32 centů tabáku, 160 liber másla, 2407 centů ovsa, 1216 cvilichových pytlů, 235 centů sena, 15 centů kávy, 10 sáhů dříví na palivo, dále dříví na stavbu mostu, 83 železných svěráků, 300 kusů velikých hřebů a 2500 kop podlažníků, tesařské a truhlářské pily, tesáky a sekyry, lana a provazy, 200 dělníků podavačů, dva páry koní s povozy, 938 věder vína, 305 nádob na pivo a 40 nádob na víno, 200 kusů hovězího dobytka na zabití, požárovou stříkačku a stravování služebného personálu generál-lieutenanta a velitele 7. pěchotní divise Franseckého jakož i strážního mužstva.

Mezi tím, co se o provedení této rekvisice vyjednávalo, zahajila pruská kavelerie pravou honbu na lidi. Sotva stržený most měl

býti znovu zbudován. Kdo jen se na ulici ukázal a zdravé údy měl, byl tasenými šavlemi a nataženými bambitkami donucen snášeti k řece prkna, trámy, nářadí a čeho jen bylo potřebí. Práce bez prodlení začala a prováděla se kvapně pod dozorem pruských vojáků s nataženými karabinami, kteří každému zastřelením hrozili, kdo by se útěkem chtěl vzdáliti. O 6. hodině večerní byl již most pro okamžitou potřebu hotov. Již dříve přepravilo se několik oddílů vojska po pontonovém mostě, jejž byli pionýři sestavili, nyní pak daly se po dřevěném mostě na pochod do města dva pomořanské pěší pluky, magdeburský pluk pěchoty, pomořanský pluk střelců, pěší pluky čís. 12. a 14. Jízdní posádka náležela magdeburskému pluku husarskému a brandeburskému pluku hulánů.

Většina vojska rozložila se táborem za městem. Když pak noc nadešla, plápolaly kolem Turnova nesčíslné táborové ohně a zavdaly podnět k pověsti, že město od Prusů na několika stranách zapáleno bylo a hoří.

Ihned po příchodu hlavní síly vojska vypravily se létací hlídky směrem k Jičínu a Sobotce, prolezly pole s žitem a pšenicí, jímaly každého, kdo jim vstříc přicházel a pronikly ještě dne 26. na jičínské cestě až ke dvorci Hořensku. Vypravena také část vojska do Podolí, ale tato vrátila se o půlnoci do Turnova.

Princ Bedřich Karel postarav se o zřízení mostu pontonového a postavení nového mostu dřevěného, otevřel si cestu na město J i č í n, kteréž toliko $3^1/_2$ míle od Turnova vzdáleno jest a nejbližším strategickým cílem jeho operací bylo.

V jeho pravém boku u Mnichova Hradiště, stál sice nepřítel, avšak moc tohoto byla mnohem slabší než princova, a také měl Clam Gallas ze svého postavení další cestu k Jičínu než princ z Turnova. Princ Bedřich Karel snažil se dříve, než dále postoupí, zmocniti se obou břehů Jizery a zabezpečiti si zároveň provedené již spojení s generálem Herwarthem. Za tím účelem vyslal ještě večer dne 26. června osmou divisi (Hornovu) po pravém břehu na západ s rozkazem, aby se zmocnila u vesnice P o d o l í mostů přes Jizeru vedoucích.

Přední voj generála Herwartha z Bittenfeldu narazil dne 26. června u Kuřích Vod na slabé oddíly rakouského vojska, kteréž však dle obdrženého příkazu nepříteli prudce ku předu se deroucímu povolily a na Mnichovo Hradiště ustoupily. Při tom strhla se malá jezdecká šarvátka, o kteréž Prusové tvrdí, že zbavila rakouskou jízdu nimbu, kterýž ji v očích pruského vojska dosud obestíral. Večer téhož dne vypravili Rakouští opětně dva prapory ke Kuřím Vodám, avšak i tyto se po krátkém boji s nepořízenou vrátily. Zpráva rakouského generálního štábu z r. 1868 udává, že v této bitce rakouské prapory ztratily 27 mrtvých, 114 raněných, 54 pohřešované a 18 zajatých; Prusové udávají svoji ztrátu na 9 mrtvých, 80 raněných a 3 pohřešené. Herwarthův přední voj toho večera přes Kuří Vody nepokročil.

Když byla rakouská oddělení na oné straně Jizery dle Benedekových disposicí pravý břeh řeky a Turnov již v šanc vydala, došel do hlavního stanu korunního prince Saského mezi 2. a 3. hodinou odpolední telegrafický rozkaz Benedekův, aby se Turnov a Mnichovo Hradiště za každou cenu držely. Udržeti Turnov a Mnichovo Hradiště znamenalo: uhájiti strategickou čáru jizerskou. Takto a nikoli slovně pojal Benedekův rozkaz Clam Gallas a nařídil Poschacherově brigádě (kteráž si byla ve Šlesviku zasloužila jméno »železná brigáda« a jejíž vynikající součástí byla pražská »osmnáctá chasa«), aby přes oba mosty u Podolí pronikla a na oné straně Jizery, na výšinách u Svijan postavení zaujala, kterýmž by ostatním sborům na ráno zabezpečen byl přechod přes řeku.

Následujícího rána měl nastati obecný pochod přes Jizeru. Brigáda Poschacherova měla odraziti první o 6. hodině od Svijan a postoupiti přes Vlastibořice na Sychrov. Brigáda generála Abela, aby jízdě na pochodu nepřekážela, měla u Loukova Jizeru překročiti a posunouti se, jakožto druhý stupeň na pravou stranu brigády Poschacherovy. Za nimi oběma měla následovati jakožto reserva brigáda generála Pireta. Pěchota brigád Abelovy a Piretovy měla jíti malý

kus cesty po dráze a jenom batteriím bylo dovoleno použiti hlavní silnice až k Loukovu, kde vozová cesta od silnice odbočuje. U Podolí mělo se přejíti do Svijan po železničním mostě, »bude-li do té doby opraven.«

Hned za Poschacherovou brigádou měla přes dřevěný most u Podolí a přes brody přejíti 1. divise lehké kavalerie a postoupiti po silnici, jakož i po obou stranách silnice k Turnovu a Sychrovu. Za ní měla Jizeru překročiti 2. divise armádního sboru saského, pak rakouská dělostřelecká reserva, 1. saská divise a saská dělostřelecká reserva, všechny po hlavní silnici a přes dřevěný most. Za mostem měla saská pěchota postupovati ve dvou kolonách a tvořiti třetí a čtvrtý stupeň. — Saská jízda měla postupovati, nedotýkajíc se hlavní silnice, přes Plavkonice, Všeň a Modřice k Přepeři, přecházejíc Jizeru u brodů. U Turnova měla se spojiti s vojskem tam stojícím. Brigáda Leiningenova měla setrvati ve svém postavení a hledět zadržeti nepřítele, kdyby od Mimoně se přiblížil. Brigáda Ringelsheimova měla u Hoškovic vyčkati dalších rozkazů. Další ustanovení týkala se vozatajstva, parku se střelivem, zásob potravin atd. Všechno vojsko mělo před odchodem vařiti, polévku pojísti a maso studené s sebou si vzíti.

Brigáda Poschacherova, která mezi Březinou a Honsobem rozložena byla a tři setniny pluku Martiniho již od rána u Svijan a Podolí na stráži měla, obdržela o $8^1/_2$ hodině večerní rozkaz, aby ještě, než noc nastane, se všemi svými oddíly výšiny na pravém břehu Jizery u Svijan obsadila. Generál Edelsheim měl s několika prapory brigády Abelovy přes Podolí dále postoupit a nočním přepadením Turnova se zmocnit, o němž se soudilo, že jest nepřátelským vojskem jenom slabě obsazen.

Plán tento byl smělý, ale ztroskotal se odporem, jejž mu na pochodech vstříc vrhla brigáda Hornova, téhož večera od prince Bedřicha Karla do Podolí vypravená.

Noční bitka u Podolí.

Rakouská setnina od pluku Martiniho, jež od rána v Podolí posádkou byla, postavila z počátku hlídky jenom u sýpky a na lukách na východní straně vesnice; když pak došly rozkazy pro útočný postup na den 27. června, obsadila severovýchodní konec vesnice a zřídila tam barykády zůstavivši jednu četu na mostě.

O šesté hodině odpolední srazily se rakouské, z Podolí ke Štveřínu vyslané hlídky s nepřítelem a byly nuceny se navrátiti. O půl sedmé pak přirazily k Podolí dvě pruské setniny magdeburského 4. praporu myslivců a udeřily ihned na vesnici útokem. Rakouská setnina vzdorovala za barykádami dlouho prudkému útoku, avšak nebyla s to přesile odolati a ustoupila až k mostu na druhém konci vesnice, kamž byla tím časem — palbou přivolána — od Svijan sestoupila 18. setnina téhož pluku. Zde držely se obě setniny statečně, až nepřítel prorvaným terrénem podporován, Jizeru přebředl a v hospodě se usadil, kteráž asi 600 kroků od mostu na jih se nalézá. Sem položili pak Prusové dvě setniny střelců.

Tím ocítily se rakouské setniny v nebezpečí, že budou odříznuty, spojení zbaveny; opustily tedy most a uchýlily se na levý břeh, pokračujíce v palbě puškové.

Brigáda Poschacherova odrazila před 9. hodinou ze svého stanoviště mezi Březinou a Honsobem k Podolí. Aby rychleji tam se dostala, rozdělil ji plukovník Bergou, jenž místo generál-majora Poschachera (který právě ve sborovém stanu Clamově meškal) jí velel, na dvě kolonny. Jedna kolonna postupovala (vedením plukovníka Schwertführera) přes Loukov, druhá (vedením plukovníka Bergou) po silnici přímo na Podolí.

Tato kolonna urazila sotva polovinu cesty k Podolí, když od vesnice dolehla prudká palba pušková — to byl pruský útok na setninu pluku Martiniho. Nežli plukovník Bergou se svojí kolonnou na místo dorazil, byly již obě rakouské setniny most opustily, avšak udržovaly ještě palbu . . . Měsíc objéval tichým, jako hedvábným

svitem všechen kolem kraj a v ostrém stínu, jejž vysoké topoly na konci vesnice tvořily, mihaly se bleskovitě červené ohýnky puškové palby.

Plukovník Bergou rozkázal, aby se ihned na most útokem udeřilo. Velitel »osmnácté chasy«, plukovník Hohendorf, měl útok provésti třemi setninami svého praporu, ku kterýmž se připojila polovina setniny, jež dosud u Žďáru na přední stráži stála, třemi setninami třetího praporu Martiniho a třemi setninami třetího praporu pluku krále pruského, kdežto zbytek (9 setnin Martiniho) jakožto reserva měl následovati.

S velkým ohněm a mladistvou bravurou vrhly se setniny 18. praporu myslivců na hospodu a zmocnivše se jí téměř na ráz udeřily s rostoucí prudkostí na most a zachvátily také tento, ačkoli s velkými ztrátami. Zůstavivše pak čtyři setniny pluku krále pruského na mostě, vtrhly kompagnie »osmnácté chasy« s ostatními částmi útočné kolonny do vesnice pruským vojskem obsazené a útok jejich, provázený neochabující třaskavou palbou, byl tak prudký, že pruská posádka, kteráž se byla tím časem zbytkem střeleckého praporu sesílila, z Podolí v pravém toho slova smyslu byla vyhozena.

Podolí bylo tedy v moci »železné brigády«, avšak pokus, proniknouti k blizounkým Přišovicům, byl zmařen vražednou palbou, jíž nepřítel — sesílený opět dvěma prapory — z pevné, kamenné sýpky za Podolím a z přišovických zahrad, na vchod do vesnice chrlil. Boj zuřil plnou silou, když k 10. hodině noční generál major Poschacher a záhy na to také hrabě Clam Gallas do Podolí přijeli. Clam Gallas přehlednuv situaci dal rozkaz, aby se od dalších útočných pokusů upustilo.

Tím časem sesílili se Prusové ještě dvěma prapory střelců (od brigády Hornovy) a hnali znovu na Podolí útokem. Na kraji vesnice strhl se zuřivý boj, kterýž se záhy dále rozšířil do vnitř vesnice. Na zářezech silnice, kteráž se táhlou linií Podolím vine, narovnány rychle barykády, zahradní ploty u kamenných domů se upevnily a na zahradách, v nádvořích, na barykádách i ploché silnici

bojováno s nevídaným zápalem. Měsíc skryl se za oblaka a boj veden dále po tmě. Prusové zuřivě útočili a »železná brigáda« s obdivuhodnou bravurou se bránila. Pušková palba s obou stran byla tak živá, že se zdálo, jako by vzduch naplněn byl třaskavými plyny, jež nesčíslnými, drobnými, trhanými blesky za ohlušujícího třeskotu bez ustání a konce vybuchovaly. Dva veliké, vší silou podniknuté a důrazně vedené hlavní útoky Prusů byly odraženy, ale nesmírné síle třetího útoku nebyla »železná brigáda« s to odolati a ustoupila k dřevěnému mostu, kterýž asi na tisíc kroků před vesnicí se nalézá. Zde nastal nový, veliký, zoufalý boj o přechod přes řeku. Tlak pruského útoku byl vždy prudší a palba jehlovek jevila takovou přesilu nad účinností starých rakouských pušek, že důstojníci výsledek boje s určitostí již předvídali. Rozebrali tudíž, pokud možno bylo, železný most české severní dráhy a činili přípravy k zapálení dlouhého dřevěného mostu silničního. Čekalo se jenom na rozkaz k zapálení. Když už nebylo naděje a ústup za Jizeru nezbytným se jevil, přikvapil poručík od ženijního sboru nejhustším deštěm nepřátelských kulí s pochodní v ruce k mostu a volal: »Máme už zapálit?« — »Ještě není rozkaz!« zněla odměřená odpověď. Poručík odhodil pochodeň — a v tu chvíli projela mu nepřátelská kule prsa.

O druhé hodině s půlnoci skončil boj ústupem znavené, zdecimované »železné brigády«. Poslední četa byla ještě na mostě, když tento celou délkou vzplanul a hlučně praskaje první plamenné sloupy do jitřního vzduchu vmetal. Ještě stříleno ostře do pruských řad přes řeku, aby most dokonale se mohl rozhořet a to když se bylo stalo, dán poslední signál k ústupu. Clam Gallas odeslal sice k 11. hodině rozkaz, aby brigády Abelova a Piretova na podporu Poschacherovy brigády k Podolí postoupily a povolal zatím na ochranu mostu a nejbližšího pobřežního pásu třetí prapor pluku Rammingova, kterýž se byl na blízku objevil, jsa na pochodu k Turnovu, avšak když dvě setniny tohoto praporu k mostu dorazily, nebylo již na další odpor lze pomýšleti. Vycházející slunce spatřilo vesnici zkrvácenou, opálenou, rozstřílenou, plnou vojska živého i mrtvého.

Zahrady byly zdupány, ploty servány, okna samá díra, stromy jako oklěštěny a šumná Jizera zbarvena do ruda. Osmnáctá chasa získala si tu první krvavý vavřín, ale bitky rozhodnouti s to nebyla.

Ztráty rakouského vojska udává zpráva generálního štábu takto: mrtvých 106, raněných 247, pohřešených 140, zajatých 555.

* * *

Vítězná bitva u Podolí byla pro Prusy výtečným začátkem války. Oni seznali velkou převahu svojí střelné zbraně nad zbraní rakouskou a překonali do jisté míry svůj počáteční velký strach před udatností rakouského vojska. Ale proto přece nedovolil opatrný princ Bedřich, abynepřítel stíhán byl a rychle ku předu dále se postoupilo; on nechal celý následující den — 27. červen — minouti, aniž k Jičínu se přiblížil aneb na Clam Gallasa udeřil. Dne toho použil ku přípravě na oba dni následující a dal za tím účelem provésti jenom několik krátkých pohybů. Poslal osmou divisi 4. sboru (Fransekého) a celý 3. sbor armádní do Turnova, 2. pak armádní sbor do Podolí, kdež se tento s Hornovou divisí spojil.

Dne 28. června ráno měl Clam Gallas ještě obsazeno Mnichovo Hradiště a naproti na pravém břehu Jizery rozloženou vesnici Klášter. Dvě brigády stály v horách na levé straně Jizery. Hory tyto vyplňují celý prostor mezi Podolím, Mnichovým Hradištěm a Kněžmostem a z jejich jižní skupiny vystupuje jako příkrý, srázný kužel hora Mužský. Sasíci stáli na Levém křídle Clamově, na jihu od Mnichova Hradiště. Několik oddílů bylo již večer před tím posláno do Jičína, a ohrožená i sama nebezpečím hrozící silnice z Podolí do Sobotky byla kryta obsazením průsmyku u Podkosti.

Princ Bedřich Karel chystal velkolepý útok na Clam-Gallasa. On nechtěl ho prostě zatlačit neb odmanevrovat, on ho chtěl sevřít a naprosto zdrtit. Avšak plán se mu nezdařil, neboť princ poskytl Clamovi dosti času, aby se z kleští vytáhl; bez útoku a postupu uplynulý den 27. června zmařil princův grandiosní záměr.

S výšin na východní straně Mnichova Hradiště — stanovišti sasko-rakouské armády — pozorován postup Prusů na Podolí a Mnichovo Hradiště a Clamovi bylo jasno, že bude napaden obrovskou přesilou. Jemu bylo také jasno, že zaujaté jím dříve postavení již oprávněnosti nemá a že ztrátou Podolského přechodu přes Jizeru se strany i v týlu ohroženo jsouc, své dřívější hrozivé taktické síly pozbylo. Proto rozhodl Clam-Gallas, *že své postavení na Jizeře bez marného boje opustí.*

Princ Bedřich Karel zahájil útok svůj dne 28. června ráno v ten spůsob, že vyslal divisi Hornovu z Podolí a divisi Franseckého z Turnova do pravého boku armády Clamovy; 2. armádní sbor zůstal z části jakožto reserva v Podolí, z části pak poslán na Podkosť nepříteli do týlu; v čele byl vyslán Herwarth na *Mnichovo Hradiště*, při čemž zároveň také proti levému boku odpůrcově operovati mohl. Zbývající 3. armádní sbor obdržel rozkaz, aby z Turnova postoupil do Rovenska, tedy asi na polovinu cesty k Jičínu.

Takto byl velkolepě založený útok zahájen, ale tím časem začala již také Clamova armáda ustupovat a celý boj toho dne podržel ráz pouhé předvojové bitky. Herwarthovo vojsko zmocnilo se vesnice *Kláštera* naproti Mnichovu Hradišti, avšak zastihlo jizerský most tamější již v plamenech; Herwarth dal pod ohněm rakouských děl zříditi most pontonový. Vydatná palba Herwarthova dělostřelectva měla za následek, že *rakouské vojsko Mnichovo Hradiště opustilo a směrem ke Kněžmostu odešlo.*

Mezi tím postoupily také řady 4. armádního sboru pruského na různých cestách přes výšiny na jižní straně Jizery a zatlačily rakouské vojsko na vesnici Boseň mezi Mnichovým Hradištěm a Kněžmostem. V této vesnici boj skončil.

Prusové byli sice vítězi, ale výsledek toho dne nebyl nikterak přiměřen velkolepým přípravám a veliké síle vojska, jež s pruské strany do ohně byla vyslána.

Rakouská ztráta (ze dne 28. června) udává se takto: 181 mrtvých, 116 raněných, 134 pohřešených a 1216 zajatých. Prusové ztratili prý celkem mrtvých a raněných 341 mužů.

Tuto ztrátu mohl si Clam Gallas uspořiti, kdyby byl — jsa již k ústupu odhodlán — o den dříve ku zpátečnímu pochodu rozkaz vydal. Když se dne 28. ráno za oprávněna považoval, svobodně, dle vlastního uznání a bez dotazování se Benedeka rozhodnouti, mohl tak zajisté učiniti již dne 27. odpoledne.

Obsazením průsmyku u Podkosti byl rakousko-uherskému vojsku ústup zabezpečen a zároveň byla mu poskytnuta možnost, aby se u Sobotky táborem rozložilo.

Prusové v Klášteře.

Zde budiž založen malý obrázek, jak si Prusové vedli v Klášteře.

Tím časem, co Prusové u Podolí Poschacherovu brigádu zaměstnávali a po jejím zatlačení na Mnichovo Hradiště postupovali, vzdálila se od Kláštera hlavní síla rakouského vojska. Jenom několik praporců pěchoty a jedna batterie děl zůstaly. Zřizovaly se náspy, kácely se stromy a vůbec počínáno si, jako by se pomýšlelo na zarputilé hájení klášterské posice. Ale navzdor tomu všemu zmocnily se dne 28. června o 7. hod. ranní kolonny pruské armády labské po hodinu trvavším boji Kláštera.

Po čas boje uchýlila se většina v Klášteře pozůstalého obyvatelstva do sklepů proslulého tehda velkého pivovaru a lihovaru. Když ustal boj, opustil lid svoji skrýš a klidné z počátku chování se Prusů zaplašilo prvotní obavy. Avšak klid nepotrval dlouho. Několik uherských vojáků, kteří se beze zbraně ve sladovně byli ukryli, zavdalo Prusům podnět k láteření a spílání a střelná rána, kteráž kdesi na půdě pivovaru z pohozené rakouské pušky nejspíše náhodou jen vytřáskla, poskytla záminku k bezuzdnému drancování pivo- a lihovaru. Všechny zásoby piva staly se obětí odvety. Co se nevypilo, bylo v sudech odvlečeno. Brzy však objeven také sklad lihovin,

Noční bitva u Podolí. (Osmnáctá chasa.)

Původní illustrace H. Schüllingra.

a když se byli Prusové na domácích lidech přesvědčili, že ohnivý ten mok není nikterak otráven, zahájeno pití jako o závod. Z počátku posluhoval domácí personal, avšak ten objevil se záhy nedostatečným a vojáci si pak posluhovali sami. Kaluže kořalky pokrývaly za krátko půdu a ze sudů stáčeny různé druhy pálenky do hrnců, konví, láhví a džbánků. Také sklep na líh dostal nevítanou návštěvu a větší část zásoby vypuštěna na zem. Lihem promočeni a zpiti brouzdali se vrávorající vojáci loužemi kořalky v rozsáhlých klenbách lihovaru.

Tu pojednou, asi v hodinu s poledne vyšlehly z otvorů pivovaru žluté a modré plameny; dveřmi řítily se a z oken skákaly hořící postavy, kteréž šatstvo s těla trhajíce v nedalekém potoce spásu hledaly. Přes čtyřicet pruských vojáků strašně bylo popáleno a většina jich zahynula.

Tato katastrofa přivedla pruské vojáky do děsného vzteku. Oni byli přesvědčeni, že lid v lihovaru zaměstnaný zúmyslně lihové kaluže zapálil a začali se mstíti. Nábytek, dvéře a okna roztřískali, trhali a ničili, obchodní knihy a korrespondence rvány na kusy a hubeny. Apparáty probodány bodáky, do vyšších oken metány spousty kamení. Potom nastalo nové drancování. Všechny zásoby ječmene ze sladovny a obilí ze dvora byly odvlečeny, vojáci prohlíželi soukromé byty, odnášeli potraviny, vytloukali u zavřených bytů dvéře a okna, odnášeli cennější věci a co se jim nelíbilo, ničili. Kavaleristé proháněli se na koních vesnicí, stíhajíce tasenými šavlemi drůbež, malá prasátka atd. V některých bytech a zejména v krámech bylo spustošení jako po zemětřesení. Ječmen z hraběcí valdštýnské sladovny odvlečený dali kavaleristé ihned koním do žlabů, ale nezvyklé toto krmivo spůsobilo koním všelijaké obtíže a vojáci začali křičeti, že jest voda v kašně otrávena. Nastalo nové jitření, kteréž vrcholu dostoupilo, když náhodou voda do kašny pojednou prouditi se přestala. Správce, který již pro požár v lihovaru veliké příkoří zkusil, musil utéci, aby hrozícímu týrání ušel, a hraběcí stavební ředitel, provázen povykující tlupou vojáků, byl nucen až do půl noci s lidmi pracovati, aby příčinu, proč voda se zastavila, objevil a odstranil.

Následujícího dne nastalo sice utišení, ale v rekvisicích se pokračovalo. Z panského dvora odvedli Prusové 90 kusů hovězího dobytka, 500 ovcí a 3 koně; stavebnímu řediteli odňali 3 koně a vesničanům 14 krav a 4 koně. Sláma a seno odvlečeny do stébla a kde dříví scházelo, spáleny ploty, latě a rozbité dvéře. Škoda, spůsobená valdštýnskému dvoru, odhadnuta na 16.000 zlatých, ztráta pak vesničanů na 20.000. Piva vypito v prvních třech dnech invase přes 2000 věder.

* * *

Bitva u Jičína.

Široká fronta, ve kteréž se obě, princi Bedřichu Karlovi podřízené armády na Jizeře rozvinuly, zachována a podržena i pro další postup. 4. armádní sbor, který dosud skoro výhradně zaměstnán byl, vzat do reservy a jinak dán rozkaz, aby 3. armádní sbor, maje 5. (Tümplingovu) divisi v čele, po turnovské silnici na Jičín postoupil. 2. pak armádní sbor, maje v čele 3. (Werderovu) divisi, přes Sobotku za týmž cílem ku předu se hnul. Labské armádě přikázány dále na západ vedoucí silnice, mimo jiné také silnice podél Jizery přes Mladou Boleslav vedoucí. Na této čáře nebylo žádného nepřítele a princ rozhodl se pro ni snad jenom z ohledu na obtížné zásobování vojska, ač neklamal-li se ohledně směru, jímž se bralo vojsko saské.

První rakouský armádní sbor provedl k poledni dne 29. června šťastně svůj ústup na Jičín, ačkoli byl na pravém křídle stále ohrožen (na »pravém« ve smyslu fronty proti nepříteli obrácené, jakož se vůbec technicky říká i při ústupu). Část vojska dorazila k Jičínu již minulého večera a časně z rána.

Clam-Gallas postavil se u Jičína zase k bitvě, protože bylo, jak sám ve své zprávě praví, saského korunního prince došlo od Benedeka psaní, oznamující, že přibude téhož dne (29. června) 3. armádní sbor rakouský a že následujícího dne tři ostatní sbory hlavní

armády směrem k Turnovu a Lomnici postoupí. Tak nedostatečné měl Benedek spojení s podřízenými sobě vojevůdci!

Dne 28. června byla rozdělená Benedekova vojska ve třech velkých bitkách od vojů korunního prince poražena, druhá armáda pruská byla již jenom den cesty od Labe vzdálena a Benedek chtěl ještě na sever postoupiti! Patrně neměl ještě ani tušení o tom, co se bylo u Trutnova, Náchoda a Skalice přihodilo, — princ Bedřich Karel, jehož zprávy docházely cestou desetkráte delší, věděl již dne 28. června o bojích, jež dne 27. svedeny byly na hranici kladské.

Postavení, jež Clam-Gallas k bitvě aneb spíše na obranu Jičína zaujal, bylo na míli cesty od města vzdáleno. Byla to řada jednotlivých posicí, kteráž u Železnice počínajíc, u vesnice Brady přes turnovskou silnici se vinula a u Lochova levým křídlem sobotecké silnice se dotýkala. Před touto čarou bylo ještě několik vhodných bodů na obranu vojskem obsazeno. Levé, skoro ve vzduchu visící křídlo kryla saská jízda. Kromě této byla ze saské armády po ruce jenom pěchotní divise Stieglitzova; druhá divise byla již dříve poslána do Jičínovsi. Stieglitzova divise, rozložená u Podhradu, obdržela rozkaz, aby jakožto záloha do středu rozlohy postoupila.

Této bitevní rozloze vytýkají stratégové, že byla na pohotovou sílu vojska příliš dlouhá (přes míli) a za druhé, že čelíc skoro čistě na sever, proti útoku od Sobotky nikoli čelem, nýbrž levým bokem se postavila. Jinak byla, vzhledem ku četným a z části i lesem pokrytým výšinám pro obranu výhodna.

Asi o půl čtvrté hodině odpolední narazila od Turnova přicházející pruská divise Tümplingova na nepřítele u Libuně, na severu od Brady. Po krátké přestřelce rozvinul se přední voj a záhy spustil se dělostřelecký boj před středem a pravým křídlem posice. Na rakouské straně hřímalo 96 děl s dobře volených výšin a jim odpovídalo s velkou energií pruských děl asi 40. Tato převaha byla na počátku bitvy velmi citelna.

Postup boje záležel v tom, že se přední voj pruský a část divise Tümplingovy ihned vrhly na pravé křídlo rakouské rozlohy, kterouž stůj co stůj povaliti chtěly, kdežto proti silnému středu jenom nepatrné síly v boj postoupily. Teprve v poslední době bitky hnáno útokem na střed posice a generál Tümpling vedl posléze sám svoje reservy do výšin u Brady. — Tümplingova divise byla asi hodinu v ohni, když se kolem 5. hodiny, od Sobotky přicházejíce, před levým křídlem rakouské rozlohy objevily špice pruské divise Werderovy, kteráž se také ihned v boj dala s rozloženou u Lochova brigádou Ringelsheimovou. Boj byl na obou stranách a na celé čáře velmi prudký . . .

K 7. hodině měli již útočníci, zejména na pravém křídle značný zisk terrénu a tu teprv objevila se v rakouském středu část saské divise Stieglitzovy. Podpora tato přišla pozdě a byla příliš slabá, aby byla oprávnila naději, že se její pomocí podaří celou posici do noci udržeti. Kromě toho odpadla Clam Gallasovi potřeba provésti až do konce možnosti boj s nepřítelem, jemuž každou chvíli nové kollony na posilu přijíti mohly, neboť přijel z Benedekova hlavního stanu ordonanční důstojník s rozkazem, aby Clam všelikému boji s přesilou se vyhýbal a přes Hořice a Miletín ku hlavní armádě přiraziti se snažil.

S nastávající nocí zahájen tedy spořádaný ústup, o němž sami Prusové doznávají, že nebyl žádným útěkem. Prusové postupovali ostře za Clamovým vojskem, avšak noc a únava učinily u prvních domů jičínských a u přechodů přes Cidlinu stíhání tomu konec.

Nějaký čas bylo ticho. Avšak ještě před půlnocí nařízen s pruské strany útok na Jičín, k jehož obraně Clam Gallas zavčas použil části saského vojska, která ještě nebyla v ohni. Tento smělý a — jak se tvrdí — i genialní podnik zdařil se úplně. Jeho provedení bylo svěřeno brigádě Winterfeldově (od Werderovy divise); avšak sotva že byly první rány padly, přikvapily ještě bataillony divise Tümplingovy. Takto bylo město se dvou stran napadeno a po

krutém boji, který až do svítání v ulicích zuřil, musilo saské vojsko ustoupit a Prusové byli pány Jičína.

* * *

Prusové u Jičína.

Dne 28. června svedena za městem u Brady potyčka s pruskou přední stráží, jež od Turnova na výzvědy byla vyslána.

Sotva že byly zahoukly první dělové rány, utíkala a ujížděla z města polovice obyvatelstva, zvláště mladý lid. Po šťastném odražení Prusů se mnozí zase večer vrátili. Avšak navrátili se jen proto, aby vyspavše se doma, druhého dne znovu utekli a to již na dobro.

Bylo to na den sv. Petra a Pavla, v den bitvy.

Dokud svítala naděje, že rakouské vojsko bojiště opanuje, dalo se polekané obyvatelstvo ještě držeti; jakmile však rakouské vojsko k městu počalo couvati, strhla se náramná vřava provázená bezdůvodným strachem. Kdo mohl, sedl na vůz a ujížděl se svým nejmilejším nábytkem, kdo nemohl, hledal spásu v útěku pěším, vleka uzel na zádech nebo pod paždím. Prchající obyvatelé pomýšleli nejvíce na zachránění peřin a světské parády, v šanc zůstavujíce, po čem vyhladovělý vojín nejspíše se shání — spíži. Jak současní vypravovatelé ujišťují, měli mužští vůbec více strachu, než ženské a ženské zase bály se více o mužské než o sebe. Stalo se i, že ženy, přemluvivše své muže k útěku, samy doma zůstaly. Spoléhaly patrně, že mají Prusové aspoň trochu galantnosti, a nesklamaly se.

Bitva byla skončena. Rakouské vojsko ustupovalo městem i mimo město směrem na jih a jihozápad. Před zámkem knížete Trautmannsdorfa na náměstí stály tři řady dopravních vozů, čekajících na rozkaz k odjezdu.

Před městem slručily se tím časem obě pruské kolonny. O 10. hodině přiblížila se pruská patrola až k prvním domům Holínského předměstí, otázala se kolem jdoucího muže, je-li rakouské vojsko v městě a obdrževši neurčitou odpověď, odešla rychle nazpět.

O 11. hodině přiblížil se prapor 2. granátnického pluku k městu a vyslal hlídku dvacíti mužů k Holínské čtvrti. Hlídka ptala se na rakouské vojsko a purkmistra, ale odešla zase, než tento se mohl dostavit. Avšak za chvíli přikvapil celý prapor, vnikl do města a prošel bez překážky až na velké náměstí.

Tím časem vniklo saské vojsko lipovým stromořadím a Valdickou branou do města, aby krylo odjezd dopravních vozů od zámku a přední voj jeho, spustiv ihned prudkou palbu, vyhodil nepřátelský prapor z města.

Velitelství 1. armádního sboru rakouského setrvalo do 9½ hod. před Mnichovsko-hradišťskou »branou« a odebralo se pak dovnitř na náměstí, aby vydávalo další písemné rozkazy. Mezi tím, co se pro jednotlivé oddíly disposice vyhotovovaly, přikvapili ordonanční důstojníci se zprávou, kteráž se z počátku zdála víře nepodobnou, že Prusové již do města vnikli. Ale hrabě Clam Gallas se nehýbal a teprve když důtklivě upozorněn byl, že mu hrozí zajetí, hnul se se svým sborovým stanem z města, aby za Miletínskou »branou« zbývajícím ještě brigádám rozkazy vyhotovil. A sotva že tam dorazil, zazněla již z velkého náměstí pušková palba. To bylo o 11¼ hodině.

Sotva že byl totiž pruský granátnický prapor z města vyhozen, obnoven kombinovaný útok četnějších mass nepřátelského vojska. Prusové vnikli za stálé palby do ulic a postupujíce opatrně, dorazili až na velké náměstí. Tím časem dostal se druhý oddíl pruského vojska do hořejší části Holínského předměstí a spojil se s prvním oddílem. Oba udeřili pak útočně na postavení Sasíkův u Holínské brány, odkudž se boj protáhl až na velké náměstí. Tam shromáždili se Sasíci před děkanským chrámem a vystřelivše plným sborem do Prusů, opustili Valdickou »branou« města.

Nyní naplnilo se náměstí rychle pruským vojskem a na všech stranách ozvalo se velitelské volání: »Světlo! Světlo!« Kde okamžitě nebylo rozsvíceno, tam lítaly kule do oken. Ještě strhla se krvavá šarvátka před Valdickou branou, kde Sasíci Prusy očekávali, klečíce

nebo na zemi ležíce, ale ve čtvrt na druhou hodinu bylo město již celé v rukou nepřítele.

Pruské vojsko obsadilo všechny vchody do města, postavilo na východní a jižní straně stráže; zřídilo ještě v noci na zámku, v kasárnách, ve školní budově, jakož i v několika soukromých domech lazarety a tábořilo až do bílého dne na náměstí, pod loubím a na ulicích.

Když pak ráno slunce vzešlo, vypadalo město i jeho obyvatelstvo všecko změněno. Tu a tam ležely mrtvoly zastřelených vojáků, hlavně saských; na místech, kde se bojovalo, stály kaluže krve a všude téměř jevily se krvavé stopy. Domy na velkém náměstí jevily účinky prudké noční palby: rozstřílená okna a kulemi otlučenou omítku. Kromě náměstí utrpěly noční střelbou nejvíce domy v bráně, v ulici k Holínské bráně vedoucí a v Holínském předměstí. Některé byly jako posety stopami odrazivších se kulí. Na holé dlažbě leželi, do zaprášených a zablácených plášťů zabaleni, pruští vojáci. Uprostřed náměstí stály pyramidy pušek a stráže obcházely hřmotně, na všechny strany nedůvěřivě se rozhlížejíce. Z obyvatelstva vycházel málo kdo na ulici, a kdo vyšel, měl na tváři až příliš zřetelné stopy noci v rozčilení probdělé.

Sotva že byl den nastal, musila správa obce sehnati Prusům v nejkratší době 32 volů a 44 krav. Na rohu radnice zřídili si Prusové veřejnou porážku a zabíjeli kus po kuse. Hostince a hospody byly záhy vydrancovány a před kořalnami stály tlupy vojáků čerpajících z věder líh a pálenku. Kaluže lihu odtékaly drobným potůčkem a vzduch plnil se odporným zápachem přiboudliny. Zásoby piva, vína a kořalky zmizely rychle v jícnech žíznivého vojska a Jičín i se svými nezvanými hostmi byl odkázán jen na vodu.

Za městem, na silnicích k Sobotce a do Turnova vedoucích, tábořilo ustavičně vojsko a shromažďovaly se procházející pluky. U rybníku a podél Cidliny tábořila jízda, na návrší směrem k Sobotce odpočívala v obrovském čtverci pěchota a pod horou Bradou stály vozy se střelivem a spíží. Na východní straně města byly menší tábory a s vrchů Veliše a Zebínu zely dolů hrozebné jícny batterií.

Městem procházela stále nová vojska. Každou chvíli ozvala se protivná disharmonie bubínků a píšťal a dlouhými řadami braly se ulicemi pěchota, jízda, dělostřelectvo i vozatajstvo. Rachocení těžkých vozů otřásalo po celý den domy. Náměstí bylo ustavičně naplněno vozy nejrůznějších tvarů a barev, kteréž vždy jenom kratinko si odpočinuly a hned zase jiným ustupovaly. Dostavili se také markytáni a rozbili tu a tam svoje stany. Ve všech domech bylo ubytováno vojsko, kteréž po krátkém odpočinku zase odcházelo, načež ihned zase jiné se dostavilo.

Dne 30. odpoledne provedeno velké rekvirování čili drancování města. Vojáci chodili v tlupách od domu k domu a sbírali především potraviny, avšak nešetřili ani jiných věcí, vyráželi zamčené dvéře, vypáčovali skříně, prolézali sklepy a půdy a dopouštěli se při tom různých násilností. To bylo pravé nepřátelské drancování, prý za to, že se v noci na pruské vojsko z oken střílelo. Cena porabovaných věcí vypočtena později na více než 100.000 zl.

Avšak na tom nebylo ještě dosti. Purkmistr pan František Rutte neměl ve dne v noci chvíle klidu a pokoje; ustavičně si Prusové něčeho žádali, ustavičně si něco poroučeli. Při tom žádaly se věci namnoze zhola nemožné. Celkem vydala obec na rekvisice 63.868 zl.

Dne 30. června přijel do Jičína generál Lengsfeld a téhož dne večer generál Herwarth z Bittenfeldu. Dne 1. července provedena po celém městě prohlídka domů, nejsou-li nikde zbraně. Večer téhož dne očekával se totiž do Jičína král Vilém a bylo za tou příčinou nařízeno všeobecné osvětlení. V předepsanou hodinu zapálena ve všech oknech světla, ale po půl hodině oznámeno obyvatelstvu, že král toho večera již nepřijede.

On přijel teprv o polednách dne následujícího. Z obyvatelstva objevil se málo kdo na náměstí a takž uvítalo jenom pruské vojsko svého krále bouřným voláním »Hurá!« S králem přibyli do Jičína Bismarck a ministr války Roon, náčelník generálního štábu Moltke,

dvorní maršálek Perponcher, dvorní štalmistr Rauch a jiné dvorské osobnosti. Král ubytoval se v domě purkmistrově a ostatní panstvo v sousedních domech. Králova družina nebyla s to nalézti pro královské a svoje koňstvo koníren; tyto bylo všechny již obsazeny, ba i v kůlnách stála všude stáda koní a takž musilo se královské koňstvo umístit pod loubím. Tři strany náměstí proměnily se rázem v konírny. Tou dobou postaveny v loubích u zámku řady hokynářských a kramářských budek, ve kterýchž se vojákům prodávaly nejrůznější věci: rohlíky, salát, na tvrdo uvařené vejce, máslo, cerbuláty a především kořalka. Ba, dostavili se i lidé s různými hrami o peníze, a všude bylo stále živo.

Když byl pruský král přijel, odebrala se k němu městská rada s purkmistrem v čele prosit, aby město nadále již bylo ušetřeno. Král odpověděl purkmistrovi: »Nevedu války s vaším národem, než toliko s vojáky, již proti mně stojí. Chtějí-li se však obyvatelé města bez příčiny k mému vojsku nepřátelsky chovat, budu nucen nařiditi repressalie. Moje vojska nejsou žádné divoké hordy a žádají jenom, čeho k živobytí nezbytně potřebují. Vaší péči jest, aby nemělo vojsko zde odpočívající příčiny si naříkati. Řekněte obyvatelstvu, že jsem nepřišel vést války proti klidným občanům, nýbrž jenom, abych čest Pruska obhájil.« Na purkmistrovu námitku, že to nikoli jičínští měšťané na pruské vojsko nestříleli, nýbrž saští vojáci, odpověděl král: »Nemám času, abych tento případ vyšetřoval; bylo by také těžko provésti důkaz nebo nalézti svědky, když saského vojska tu již není!« Pak pokynul hlavou na znamení, že deputaci propouští.

V Jičíně zůstal král Vilém až do rána dne 3. července. Toho dne pak odejel s družinou o 5 hodině kvapně směrem k Hořicům.

* * *

Rakouská zpráva udává, že padlo v bitvě u Jičína 490 vojáků a 723 že jich bylo poraněno; počet pohřešených udává zpráva generálního štábu na 637, zajatých na 3048. Prusové pak udávají

svou vlastní ztrátu na 1556 mrtvých, raněných a pohřešených, avšak na tyto číslice netřeba přísahat.

Sami němečtí odborní spisovatelé tvrdí, že se Clam Gallasovi činily pro boje u Jičína výtky namnoze nezasloužené. Že se vůbec Prusům zde postavil a s nimi bitvu svedl, bylo zcela odůvodněno Benedekovým, o polednách došlým rozkazem a hovělo také celému předepsanému hlavnímu úkolu jeho armády. Taktické vedení boje nebylo prý nikterak špatné, zaražení pak boje, když už hrozila porážka, prohlašují pruští strategové dokonce za manévr velmi zdařilý. Pokládají však Gallasovi za chybu, že všechny Sasíky do bitvy nepovolal, neboť tím byl prý by si téměř zabezpečil, co původně zamýšlel: u Jičína se udržeti.

Clam Gallas mohl ve své zprávě vším právem říci, že vyklidil bojiště, aniž byl poražen. Teprve dobytím Jičína učinili Prusové ze svého úspěchu nad ním dokonalé vítězství.

O následcích tohoto vítězství pronáší se Clam Gallas sám v úřední zprávě takto:

»Politování hodná událost, že Prusové do Jičína vnikli, měla několikerým směrem osudné následky; ona ztížila nesmírně zasílání rozkazů, jež potom většiny vojska vůbec ani nedocházely, spůsobila nejistotu u mnohých velitelů, kteří se domnívali, že je střed bitevní čáry rozražen a nyní sami dle vlastního vnuknutí na ústup se dávali; ona učinila konečně nemožným, aby na jeho západní straně od Jičína stojící vojska po silnici do Miletína odešla, tak že tato po silnici do Hořic odvolána býti musila, při čemž vyhledávání přechodů přes potok Cidlinu za nočního temna mnohý průtah a nepořádek spůsobilo.«

»Jízda stáhla se na silnici vedoucí na jih do Bydžova. Připadl tedy pěchotě, která neustálými boji a pochody valně oslabena a znavená byla, nesnadný úkol, aby provedla další ústup po obou silnicích, hořické a miletínské, za neustávající obavy, že bude od nepřátelské jízdy napadena . . .

Zvláště nešťastny byly dva prapory pěchoty Gyulayovy a jeden prapor pěchoty Khevenhüllerovy; prapory tyto nemohly v čas na ústup se dáti, zapadly pak v temnotě do bahna a ztratily velmi mnoho zajatých.«

Princ Bedřich Karel uznal za nutné, aby po útrapách a parnech minulých dnů a po docílení strategicky předepsaného cíle volněji se postupovalo, a přerušil přímý styk s nepřítelem. Provedení dalšího hlavního úkolu: sražení se pruských armád, bylo nyní, po dobytí Jičína, nade všechnu pochybnost již zajištěno, ježto byl tím časem také korunní princ vítězně až k Labi pronikl.

Clam Gallas raportoval o dalším ústupu svého sboru: »U Miletína a Hořic učiněna delší zastávka, pak postupovalo se s větší částí vojska na Králové Hradec, kdežto brigády Poschacherova a Leiningenova ještě ve svých posicích u Sadové setrvaly.

U Králové Hradce shromažďovaly se rozptýlené namnoze prapory příslušných brigád, dne 2. července tábořil už 1. armádní sbor úplně scelen a spořádán s první divisí lehké jízdy u Kuklen; královský saský armádní sbor stál u Nechanic. Dne 3. července pak brala se tato vojska, čerstvým střelivem zásobena, v dokonalé pohotovosti, s veselou myslí a plna důvěry ve vítězství u Králové Hradce na vykázaná sobě místa v bitevní čáře.«

Zpráva rakouského generálního štábu praví o následcích dobytí Jičína:

»Vrchnímu velitelstvu nastaly krušné hodiny. Nemohlo si již zapírat, že byly plány jeho zmařeny a že se operace setkaly s naprostým nezdarem. Armáda nalezala se sice v postavení, kteréž jí od počátku operací bylo vykázáno, avšak dostala se do něho za okolností svrchovaně nepříznivých. Vrchní velitelství zamýšlejíc armádu do tohoto výhodně vypadajícího postavení uvésti a zde plnou silou s celou nepřátelskou mocí aneb přesilou dále na západ s polovicí nepřátelské armády pod princem Bedřichem Karlem bitvu svésti, opomenulo v dnech

27. a 28. června použiti příležitosti, aby bližší a osamocenou polovinu pruské armády pod velitelstvím korunního prince napadlo a porazilo.

Ku krytí zamýšlených operací bylo však přece každé z obou nepřátelských armád vstříc posláno několik osamělých armádních sborů a tyto, nemajíce jasných, nebo včasných aneb i vůbec žádných vědomostí o vlastním záměru armádního velitele, vysílily se na všech stranách nad míru krvavými boji s nepřátelskou přesilou. Každý z předešlých tří dnů přinesl, vyjma jediný případ, jenom politování hodné nezdary, kdežto nepřítel nad osamělými rakouskými sbory laciných triumfů dobýval a při tom před tváří císařského vojska těžký manévr sloučení svých armád prováděl.

Z císařského vojska bylo již pět sborů, tedy více než polovice armády v ohni a čtyři armádní sbory utrpěly neobyčejné ztráty. Armádní sbory 6., 10., 8., 4. a 1. a dvě v bojích súčastněné divise jízdy ztratily od 27. do 30. června 30.204 mužů, 1314 koní, 16 děl a několik praporů.

Všechny sbory bez výjimky byly zemdleny a dosavadními nezdary ovšem také zaraženy.

Za takovýchto okolností nebylo na setrvání v zaujatém postavení a podniknutí boje žádného již pomyšlení i nařízen tedy ústup směrem ku Králové Hradci.«

V noci ze dne 30. června na 1. července opustila rakouská armáda své posice a hlavní stan nalezal se od 1. července u Králové Hradce.

* * *

Princ Bedřich Karel přeložil dne 1. července svůj hlavní stan do Kamenice, asi na poloviční cestě mezi Jičínem a Hořicemi. Hlavní massa jeho armády stála na západě od Kamenice, přední voj pak byl u Hořic. Ještě večer dne 30. června zavedeno spojení první armády s armádou korunního prince. — Armáda Herwarthova brala se, jak již řečeno bylo, podle Jizery na Mladou Boleslav. Po bitvě u Jičína obdržel však Herwarth rozkaz, aby směr postupu změnil

a na východ k první armádě přirazil. Dne 1. července stál Herwarth u Smidar, asi $1\frac{1}{2}$ míle na jihozápadě od Hořic.

Všechny tři pruské armády byly si již tak blízky, že mohly zahájiti společnou akci. První a labská armáda měly za tím účelem provésti jenom úkoly, kteréž se při jejich síle každým spůsobem provésti daly; jenom korunnímu princi připadly mimořádné úkoly, o jejichž skvělém provedení v následující kapitole bude pojednáno. — Dokud pruské armády od sebe vzdáleny, každá zvlášť operovaly, dělo se vrchní řízení celku z Berlína. Teprv dne 29. června opustil král Vilém Berlín, provázen Bismarckem, ministrem války Roonem a náčelníkem generálního štábu Moltkem; dne 30. přibyl do Liberce, přeložil dne 2. července svůj hlavní stan do Jičína, aby sám převzal — ovšem jenom formálně — vrchní řízení spojených armád. A již následujícího dne šel s nimi do rozhodující bitvy.

VI.

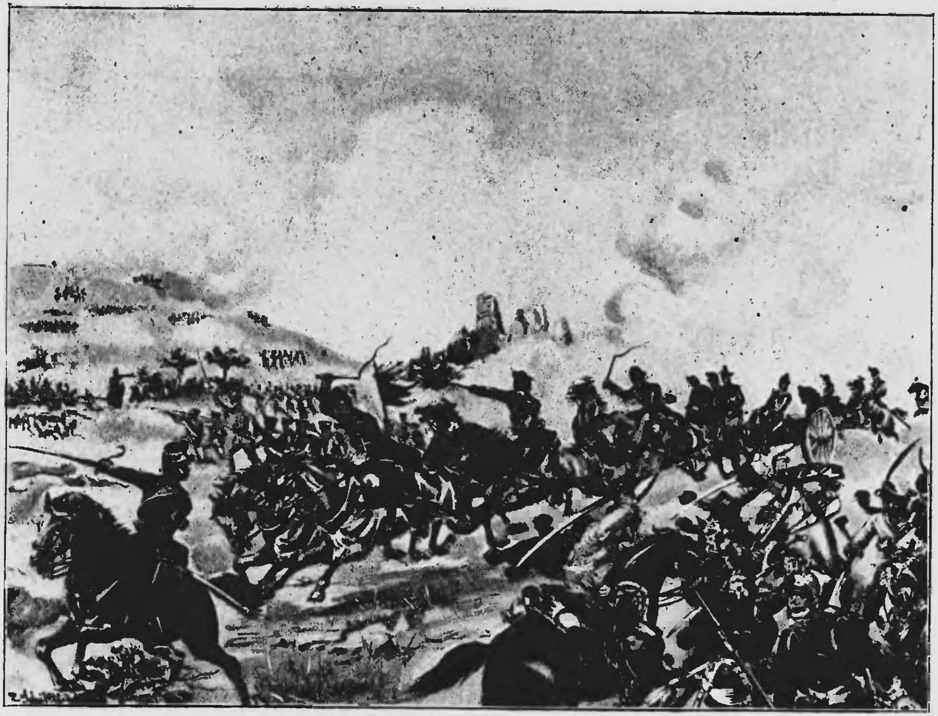
Operace korunního prince pruského.

Druhá armáda pruská, kterouž prostě nazývám armádou korunního prince, obdržela dne 22. června rozkaz, aby zůstavíc 6. armádní sbor u Nisy, společně s první a labskou armádou směrem na Jičín útočně postoupila. Následujícího pak dne obdržel korunní princ dovolení, aby k těmto útočním operacím také 6. armádní sbor si přibral.

Korunní princ, který již z rozkazů dne 19. června ho došlých a z vlastních svých návrhů předvídal, že dojde povel, aby se svojí armádou na pravo odešel, manevroval od 20. do 23. června proti části rakouského vojska, kteráž byla naproti Nise, na východ od Kladského hrabství zatímně zůstavena, takovým způsobem, aby vzniklo domnění, že chce vtrhnouti rakouským Slezskem na Moravu.

Benedek nedal se sice touto demonstrací od svého postupu na Josefov odvrátit, avšak proto přece docílil korunní princ svým manévrem, že se vrchní velitel rakouský aspoň ohledně doby jeho odchodu ke krkonošským průsmykům zmýlil. Když už bylo několik rakouských sborů k Josefovu dorazilo, soudil prý Benedek, že je armáda korunního prince ještě u Nisy a byl prý potom velmi překvapen, uslyšev, že již na české půdě stanula.

Dne 28. června, tři dni po první a labské armádě, měla armáda korunního prince překročiti hranici. Den před tím byly její kolonny soustředěny takto: 1 armádní sbor na krajním

Bitva u Jičína.

Původní illustrace H. Schüllingra.

pravém křídle Libochova a Schömbergu v jižních Krkonoších; gardový sbor u Schlegelu, na silnici vedoucí z Kladska do Broumova; 5. armádní sbor mezi Kladskem a Dušníky; 6. armádní sbor s jednou brigádou u Kladska, zbytek pak uprostřed mezi Kladskem a Nisou. Jízdecký sbor Hartmannův stál na pravém křídle u Waldenburgu.

Gardový sbor byl nejdále v pozadí, ježto broumovský kraj hluboko do pruského území se prostírá; on musil tedy, aby s ostatními sbory do stejné čáry se dostal, získati výhodu jednodenního pochodu a byl tedy první, jenž — dne 26. června — českou hranici překročil. Jedna škadrona jeho divisijní jízdy měla hned při přechodu šťastnou šrůtku s malým oddílem rakouské jízdy. Večer dne 26. června rozložil se celý sbor táborem mezi Policí a Broumovem.

Jeden oddíl 5. sboru (Steinmetzova) překročil dne 26. večer hranici. Přední voj jeho srazil se na západní straně od Náchoda s hrstkou rakouské jízdy, zatlačil ji bez obtíží a ohradil ještě téhož večera několika setninami myslivců město a velkolepou, mohutnými horami utvořenou bránu do dolejšího údolí řeky Oupy.

Prvnímu sboru, jehož přední voj také večer dne 26. června hranici u Königshanu překročil, vykázán byl při vpádu do Čech grandiosní, táhlý průsmyk Trutnovský. Gardový sbor byl odkázán na průsmyk Úpický, při kterémžto postupu s to byl poskytnouti pro případ potřeby pomoc sboru prvnímu i druhému.

R a k o u s k á h l a v n í a r m á d a byla dne 27. června již téměř celá na své čáře u Josefova shromážděna a kolonny korunního prince byly tudíž v nebezpečí, že budou na obtížném průchodu dlouhými horskými průsmyky napadeny značnými přesilami nepřátelského vojska. Proti 125.000 mužů armády korunního prince stál u Josefova Benedek s 200.000 muži. Síly tyto nebyly sice přímo po ruce, avšak stav byl přece takový, že mohl Benedek obě severní kolonny stejnými silami zadržeti a ihned se zdrcující přesilou na jižně postupující sbor Steinmetzův se vrhnouti.

Dne 26. června byla Benedekovi celá situace již jasna a na poražení korunního prince měl vrchní velitel celé dva dni času, ježto

pruské sbory při obtížných cestách, jež po různu uraziti musily, žádným spůsobem před 29. červnem v Labském údolí k hlavní bitvě sraziti se nemohly. Postavení korunního prince bylo tedy nad míru ohrožené.

Dne 26. června dověděl se Benedek od ustoupivších pohraničních hlídek, že druhá pruská armáda do Čech vtrhla.

Benedek věděl sice jistě, že se mu korunní princ pruský v pravém boku objeví, avšak tak brzy ho ještě neočekával.

Bendekovým plánem bylo, jak už řečeno, vrhnouti se hlavní silou na sever, na prince Bedřicha Karla a Herwartha. Zde chtěl dobyti rozhodného vítězství a postoupiti pak na Berlín. Korunního prince doufal, že zadrží 10. armádním sborem generála Gablenze, kterýž byl na jeho rozkaz dne 25. června postoupil do vykázané sobě posice na Labi mezi Josefovem a Žírcem.

Řeže trutnovské.

Trutnov, bohaté město tovární a hlavní tržiště na lněnou přízi nejen v Rakousku, než i také pro severní Německo, rozkládá se malebně ve smavé, líbeznými vrchy obklopené kotlině. Vzezření města je starobylé, ale veselé, pobyt v něm je útulný a pohoštění vzorné. Ulice jsou čisté, úpravné, v dokonalém pořádku držené. Parádní částí Trutnova jest velké náměstí, kteréž má hrdé, patricijské vzezření středověkých rynků. Některé domy jsou prastaré a ty, jež v nové době přestaveny aneb od základů nově vyvedeny byly, zbudovány ve slohu původním i s loubím, kteréž jest nejkrásnější ozdobou starožitných náměstí. —

V nižších údolích, na východ a západ se vinoucích, prostírají se tovární části, Hořejší a Dolejší předměstí, oživená ráno, v poledne a večer šumnými mraky dělnictva.

Rozsáhlou vlnitou vysočinou v okolí Trutnova protéká u města od západu na východ řeka Úpa. Trutnov sám prostírá se na jižní čili pravé straně řeky Úpy, dílem na štíhlém údolí (obě před-

městí), dílem na dolejším sklonu na jih vystupujících výšin. Přímo nad městem vypíná se z okraje vysočiny zvláštní, neveliká hora s kaplí čili kostelíčkem sv. Jana, nazývaná dříve Svatojanskou horou a nyní Horou Kaplovou (Kapellenberg).

Kapellenberg je lesem porostlý, tichý, plný posvátného klidu. Kostelík sv. Jana je kolkolem lesními stromy obrostlý; od jihu čili od zadu stoupá se k němu mírnějším svahem; avšak před ním, směrem k městu, je spád hory velmi příkrý, nyní ovšem krásně upravenými vinutými cestami valně zmírněný. Dolejší svah této hory až k silnici a okraji města jest nyní proměněn v líbezný park a také protější hora, dříve Šibeník, nyní Gablenzovou zvaná, jest vkusně upravena na sad a parkové promenády. Veliká pyramida, památník bojů z r. 1866., označuje její témě na míle cesty.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

* * *

Večer dne 26. června bylo v městě Trutnově velké zděšení. Vědělo se tam sice, že značná síla rakouského vojska na Trutnov postupuje, avšak vidělo se také, kterak obyvatelstvo pohraničných vesnic s dobytkem, šatstvem a peřinami pryč prchalo a Trutnovem dále na jih se bralo. Prchající tento lid vypravoval s ustrašeným dechem, že je na hranici všude plno pruského vojska, ba že nepřátelské vojsko na několika místech již hranici překročilo a k Trutnovu se blíží. Tím bylo obyvatelstvo trutnovské polekáno a s úzkostí očekával každý, brzo-li se Prusové s tasenou zbraní do města vřítí, aneb brzo-li začnou do střech a štítů trutnovských třískat dělové kule a granáty. Nikomu nechtělo se spáti, ulice hemžily se rozčileným lidem a správcové města procházeli se, živě rokujíce pod loubím, jež kolem celého náměstí se vine, a vyzvídali, co prchající lid vypravoval. Noc byla krásná, jasná a teplá. Věže a vysoké štíty starobylých domů vrhaly ostré stíny na měsícem ozářenou dlažbu.

Uprostřed nábřeží stály řady vypřažených vozů, bryček a kočárů. Dragouni pluku Windischgraetzova objížděli tryskem semo tamo a z domů tak leckterého zámožného měšťana vynášely se kufry a bedny s cennými věcmi, jež před drancováním měly býti zachráněny. Osvětlenými okny bylo vidět, kterak se všude téměř uklízelo, schovávalo nebo bednilo. Tu a tam pracovali ještě ve sklepích zedníci, kteří byli již tak mnohou skřínku se šperky, zlatem, stříbrem a uměleckými výrobky do výklenků zazdili. Četné rodiny chystaly se na útěk, ale vyčkávaly přece, až bude-li toho potřebí.

Čím dále noc postupovala, tím více rozčilení rostlo. Od časného rána stála na návrší škadrona dragounů a do 9 hodin vrátily se jeden po druhém malé oddíly jízdy, kteréž venku po silnici, kdesi u Voletin a Gabersdorfu přední stráže postupujícího nepřítele zadržeti chtěly, ale záhy o nemožnosti toho se přesvědčily. O 9. hod. opustila všechna rakouská jízda město ustupujíc zvolna na Humburky.

Touž dobou přiblížila se asi polovice prvního sboru pruského až skoro k Trutnovu a rozložila po polích a lukách a na rozsáhlém bělidle Watzelovy přádelny v Poříčí.

Pruské hlídky přiblížily se zvolna až k městu a s nimi tak asi zároveň dorazily první čety 12. setniny rakouských myslivců na výšiny na jižní straně města. Sotva že se bylo pruské vojsko na dohled přiblížilo, opustily zástupy Trutnovanů město, rozjíždějíce se na jih a západ, velmi mnozí pak pozavírali krámy a uchýlili se do svých bytů. Náměstí docela osiřelo a pod loubími přecházelo jenom několik málo chladnokrevnějších mužů.

O 10. hodině přiklusal na náměstí jízdní pruský důstojník a ptal se na purkmistra. Purkmistr JUDr. Roth, kterýž byl právě ze svého bytu na náměstí, vedle hôtelu »U bílého koně« pod loubí vystoupil, zvěděv, že důstojník se po něm pídí, popošel k němu a tázal se, čeho si přeje? Důstojník (pobočník) odpověděl, že byl od svého velitele vyslán, aby obhlídku vykonal a purkmistra se otázal, není-li už ve městě žádného rakouského vojska? Purkmistr odpověděl

zcela správně a pravdivě, že není, neboť že se na okolních výšinách myslivci shromažďují, nikdo z Trutnovských nevěděl. Důstojník na to hlásil, že pruské vojsko do města vejde, a vyřídiv rozkaz, aby město obstaralo v hôtelu »U bílého koně« oběd pro 20 důstojníků a potravin na polední menáž pro 300 mužů, bodl koně a odejel.

Nejnapjatější chvíle nadešla. Na věžích odbila desátá hodina a za chvíli již vtáhla do města setnina pěchoty se začerněnými přilbami za víření bubnů a pištění pikol. Trutnovští, ačkoliv nemají daleko do Pruska, naslouchali zrovna s ustrnutím té divné, pronikavé muzice a dívali se plni zvědavosti, tu veřejně, z úkrytů nebo koutův oken na vojsko, o němž poslední dobou stále slýchali, že je velkolepě vycepováno a vycvičeno. Sotva že byla první setnina na náměstí pušky do pyramid sestavila, přišla větší massa vojska s řádným hudebním sborem, jenž hrál pochod Radeckého.

Hudba dohrála, dán povel ke klidu a ihned voláno po nápojích. Ze všech hostinců nosil kdo jen nohy měl, žíznivým Prusům pivo, víno, kořalku; každý Prus obdržel, čeho si přál a kdo platil platil, kdo neplatil neplatil. Výčepníci neměli odvahy žádati peněz od těch, kteří se ku placení neměli, neboť byli zastrašeni láteřením důstojníků i mužstva proto, že Trutnovští na rozkaz odcházejícího rakouského vojska most všelijak byli zatarasili. Občanstvo chovalo se k Prusům bojácně nebo vážně, ale veskrz zdvořile a co možná pohostinsky. Nikdo z Prusů si na uvítání v Trutnově nestěžoval a stěžovati nemohl.

Vojsko byvši na náměstí skvěle vyčastováno těšilo se, že v bohatém a úpravném městě s rozkošným okolím příjemné odpůldne stráví, avšak naděje se mu nesplnila.

* * *

Podmaršálek baron Gablenz byl den před tím, dne 26. června odpoledne povolán do hlavního stanu Benedekova v Josefově a obdržel tu rozkaz, aby následujícího dne o 8. hodině ranní na Trutnov postoupil, na tomto postupu aby předvojovou brigádu Mondlovu,

kteráž mezi Brusnicí a Kyjí rozložena byla, s sebou vzal a u Trutnova bitevní postavení zaujal. Zároveň bylo Gablenzovi sděleno, že proti této posici v čele od Libova a Schönbergu, jakož i v obou bocích od Police a Jilemnice nepřátelské oddíly postupují. Podmaršálek Gablenz připomenul namítavě, že budou za takovýchto okolností oba boky i týl jeho sboru ohroženy, avšak vrchní velitel zmocnil ho na to jenom, aby se k zabezpečení levého boku dorozuměl se 4. armádním sborem, kterýž toho večera doraziti měl (dle pochodových disposicí ze dne 20. června) do krajiny u Lanžova, na východní straně od Miletína. To se stalo a 4. sbor posunul ihned brigádu Fleischhackerovu směrem k Hostinnému a Brusníci u Mostku.

Večer o 10½ hodině obdržel Gablenz od knížete Windischgraetze z Trutnova zprávu, že Prusové s pěchotou i jízdou vnikli do okolí Adersbachu, Zdoňova a Weckelsdorfu čili Teplice. Gablenz zaslal tuto zprávu dne 27. června o 7½ hodině ranní do hlavního stanu (Benedek obdržel ji v 8 hodin) a připomenul k ní: »že dle událostí tuto vylíčených a vzhledem k tomu, že 1. reservní divise jízdy od Náchoda ustoupila, poměry na pravém boku jeho postupové rozlohy nepříznivějšími se utvořily, než bylo ve chvíli, kdy armádní disposice pro tento den byla sestavena.« Avšak Benedek nesdílel jeho obavy, nýbrž odpověděl, »že změněné poměry na pravém boku 10. sboru nařízenému postupu asi nebudou na závadu, poněvadž tento bok dostatečně zabezpečen jest příchodem 6. sboru do Skalice s předním vojem u Vysokova.« Podmaršálek Gablenz nebyl tím sice ohledně svého pravého boku nikterak upokojen, avšak musil z toho usoudit, že vrchnímu veliteli na držení Trutnova nad míru záleží i spěchal tedy, aby se tam co nejdříve dostal. Ježto pak byl v noci od knížete Windischgraetze zprávu obdržel, že tento »sice již tváří v tvář pruským předním hlídkám se nalézá, ale proto přece neznepokojován v Trutnově dlí«, nařídil Gablenz Mondlově brigádě (u Něm. Brusnice a Kyjů rozložené), aby ráno (dne 27. června) o 8. hodině do Trutnova vtrhla, před městem hlídky rozestavila a v tomto postavení příchodu devátého sboru vyčkala.

Gablenz ustanoviv, v jakém pořádku oddíly jeho sboru na Trutnov postoupiti mají, odejel před nimi, aby na místě učiniti mohl disposice, kterých by asi bylo potřebí; avšak když asi o 11. hodině ke Trutnovu dorazil, zastal již Mondlovu brigádu v prudkém boji.

Výjev z bitvy u Jičína.

Původní kresba H. Schöllingra.

Brigáda Mondlova hnula se o $6^1/_2$ hodině ráno od Německé Brusnice a dorazila o $7^3/_4$ na výšiny jižně od Humburků, tedy asi v tutéž dobu co pruská divise Clausewitzova u Poříčí stanula. Plukovník

Mondel, obdržev o stavu věcí zprávu, přikázal ihned svojí brigádě úkoly a rozstup bitevní. Když se byla brigáda dle jeho rozkazu rozvinula, dal povel, aby zaujala výšiny na jižní straně Trutnova, jež celé trutnovské údolí ovládají.

Pluk Windischgraetzových dragounů, kterýž byl před Prusy po silnici k Humburkům ustoupil, postoupil nyní k západnímu východu Trutnova.

* * *

Mezi tím, co pruská pěchota dílem na náměstí popíjela, dílem po hostincích, v pivovaře a u kupců častovati se dávala, vyjely z města tři škadrony 1. pluku dragounů, jež tvořily špici Grossmannovy divise. Kníže Windischgraetz uzřev z města vyjíždějící pruské škadrony, udeřil na ně ostrým útokem a zahnal je nazpět do Trutnova. Tím časem byly již výšiny na jižní straně města rakouským vojskem obsazeny a myslivci 12. praporu číhali za každým houštím, za každým křoviskem a v každé prohlubině. Windischgraetzův dragounský pluk žena se za prchajícími dragouny pruskými, dostal se do velmi prudkého ohně nepřátelských myslivců, kteříž byli za jízdou postoupili a za něž se nyní dragouni uchýlili. Windischgraetzova jízda utrpěvši značnou ztrátu, musila od stíhání ustati a na své stanoviště se navrátit. Avšak tu spustil se na pruskou pěchotu s výšin, zejména s vrcholu a svahů Svatojanské hory (kteráž se nyní zove Kapellenberg) déšť rakouských kulí, z něhož jednotlivé kule až do trutnovských ulic, mezi pruské vojáky dopadaly a zároveň zahoukala od Nového Rokytníku prudká kanonáda rakouského dělostřelectva, tak že granáty a shrapnely — z nichž mnohé nevybuchaly — až do města, na velké náměstí dopadaly.

Tyto neočekávané útoky spůsobily mezi Prusy, kteří v Trutnově a jeho okolí bezpečnými se domnívali, velký zmatek, kterýž záhy v prudkou nevoli vybuchl. Pruské vojsko vrátilo se nazpět do města a tu rozkřiklo se v něm, že bylo prve z oken do vojska stříleno. Slech tento zavdal podnět ku strašnému útočení na zavřené krámy, na uzamčené byty a půdy; vojáci stříleli z ulic a náměstí na slepo

do oken prvních a druhých poschodí, hrnuli se útočně do domů na jihovýchodní straně náměstí a okrajině města a začali odtud ze zadních oken a vykýřů prudce střílet na protější, od rakouského vojska obsazené výšiny.

Pruští vojáci, různými nápoji rozpáleni, nevěděli namnoze, co činí, a tak stalo se, že tu a tam zuřivě pálili do zad svých vlastních kamarádů, kteří zahajovali útok na výšiny a svahy Kapellenbergu.

Po 12. hodině byl purkmistr dr. Roth od Prusů zatčen pro »zradu«, kteréž prý se dopustil tím, že Prusům přítomnost rakouského vojska zapřel a pro druhou zradu, kteréž prý se dopustilo obyvatelstvo tím, že na pruské vojsko z oken střílelo. Ještě téhož dne byl — zároveň s některými ještě trutnovskými občany — odvezen do Libova a odtud dále přes Landshut do Hlohova.

Cestou tam i ve vězení bylo jim přetrpěti mnoho krutého příkoří, ježto je Prusové považovali za spoluvinníky, ne-li původce svých ztrát a svého nezdaru u Trutnova. Osmdesáte dní byli v Prusku vězněni a teprv dne 17. září vrátili se pánové do svého města, kteréž je slavnostně vyzdobeno, neobyčejně skvěle, upřímně a vroucně uvítalo.

Mezi tím, co za městem se střílelo, objížděl po náměstí klidně »seržan polní žandarmerie« pruské a vykládal dobrácky každému, kdo se s ním do rozprávky dal, že se město nemá čeho strachovat, že Prusové rakouské vojsko zaženou, že pak bude zase ticho a on že je zde, aby bděl nad zachováním pořádku a šetřením soukromého majetku. Dobrý muž ten padl ještě téhož dne při večerním ústupu pruského vojska, rakouskou kulí zasáhnut, ve Slezské ulici.

Ze zmatku uvnitř města vyvinula se rychle pravidelná bitka. Čety rakouského vojska, které byly s Kapellenbergu do města sestoupily, zatlačeny po krátkém boji nazpět do vrchů, pruští myslivci obsadili hořejší patra domů naproti svahům výšin od Rakušanů obsazených a spustili na tyto prudkou palbu jakožto předehru nastávajícího útoku.

Sedm praporů pruské pěchoty obdrželo rozkaz, aby Kapellenberg steklo, avšak rozmach po rozmachu a rozběh po rozběhu byl

od výhodně postaveného odpůrce odražen. Tu nařídil generál Bonin osmi praporům své hlavní massy, aby vedením generála Buddenbrocka nepřítele obešly a za tím účelem z údolí řeky Úpy po srázném východním sklonu vysočiny, na tak zvaný Katzauerberg vylezly a odtud rakouskému vojsku do boku vpadly. Oba k tomu určené pluky, číslo 44. a 45., byly v posledních 24 hodinách na předních strážích a obhlídkách a přešly pak bez jakéhokoli odpočinku přes hory do Trutnova; jejich nynější úkol pak byl svrchovaně obtížný: na drobné tlupy rozptýleni, ba často muž za mužem drápali se pracně klikatými čarami po příkrém neschůdném srázu červenou hlinou permského útvaru, tak že dobrá hodina uplynula, než na vysočině stanuli.

Tím časem udeřily prapory předního pruského voje z několika míst útokem na Kapellenberg a stoupajíce energicky vzhůru v dešti rakouských kulí, stekly tuto hlavní posici Mondlovy brigády. Generál Gablenz, kterýž byl o 11. hodině k Trutnovu přijel, dal brigádě rozkaz, aby ustoupila. Pevně seřaděno a stále bojujíc ustoupilo rakouské vojsko zvolna k lesnatým vrcholům u vesnic Humburků a Starého Rokytníku, asi půl hodiny cesty od Kapellenbergu vzdáleným, kdež nové strategické postavení zaujalo.

Na tomto ústupu byla Mondlova brigáda v boku ohrožena oběma pluky druhé pruské divise, jež byly u Poříčí na vysočinu se vydrápaly, ve frontě pak hnalo se prudce za ní pěší i jízdné vojsko předního voje pruského. Aby ústup v pořádku proveden býti mohl, byl proti Prusům vržen pluk Windischgraetzových dragounů. Tomuto postavily se tři škadrony dragounů litevských a řež, kteráž po tom následovala, byla tím krvavější, ježto do jezdeckých mass s obou stran prudký déšť kulí chrlila opodál stojící pěchota. Litevci bili se velmi statečně, ale Windischgraetzovi dragouni zlomili záhy jejich energii a provedli skvěle, co jim bylo uloženo.

Pruští stratégové vzdávají tomuto českému pluku všechnu čest a praví o jezdecké řeži na výšinách před Trutnovem, že jest to jeden

z řídkých případů války, kdy rakouská jízda pruskou porazila; skoro všude jinde podržela vrch kavalerie pruská.

Bitka na chvíli ustala, ale jenom na chvíli. Asi o 1 hodině dorazilo k rakouským posicím vojsko generála Buddenbrocka ve stavu velmi rozpoutaném: prapory rozervané, setniny spřeházené, mužstvo horkem a žízní na polo zmořené. Avšak pohled na nepřítele »osvěžil« prý pruské vojsko tak, že chutě nový útok podniklo a navzdor vražedné palbě rakouských děl Rakušany k opětnému ústupu donutilo. Plukovník Mondel držel však vojsko své dosud rukou pevnou a přešel navzdor bolestným ztrátám v nejlepším pořádku do třetí posice, zase půl hodiny dále na jih, u vesnice Nového Rokytníku.

Pruský generál ho dále nestihal. Vojsko jeho, zatlačivši s napjetím posledních sil nepřítele z jeho postavení, padlo unaveno na zem jako roj požahnutých much. Kde kdo stál, spustil se na trávu, na cestu, na pole a v kamení. Po chvíli začalo sbírání mužstva každé setniny — více se dělat nedalo. Pomalu vrátil se také zbytek předního voje do Trutnova.

A takž prokázal plukovník Mondel svým rychlým postoupením na vysočinu a Kapellenberg, jakož i tuhostí a obratností svého odboje proti více než dvojnásobné přesile Prusů svojí armádě službu velmi vzácnou. Bojoval se svými sedmi prapory proti patnácti praporům pruským; z těchto tábořila polovička, naprosto vysílena a k boji neschopna, v Trutnově, osm jiných praporů stálo proti nepříteli, ale bylo také velmi znaveno. Čerstvého vojska, k novému boji schopného, měl generál Bonin ze vší pěchoty jenom tři prapory z hlavního kmene a půl páta praporu z reservy.

Avšak generál byl veselé mysli a spoléhaje pevně na účinek svého vítězství neobával se žádných dalších nepříjemností. Záhy po 1. hodině přijel k němu důstojník od gardového sboru se zprávou, že první divise od tohoto (od Broumova přicházejícího) sboru k Poříčí dorazila, že slyší houkání děl a že jest ochotna, jestli si generál přeje, do boje zasáhnouti. Bonin však odpověděl, že toho není po-

třebí, že má před sebou jenom jedinou nepřátelskou brigádu a ta že byla nazpět vržena. Gardová divise pokračovala tedy v předepsaném sobě pochodu na Úpici, kteráž se nalézá asi míli cesty na jihovýchodní straně Trutnova.

Bonin, stav se pánem posicí u Starého Rokytníku a Humburků, byl dle všeho jist, že dobytého území bez dalších obtíží uhájí a nehodlal toho dne dále ku předu postoupiti. Byl přesvědčen, že nepřítel brzy odtáhne a chtěl u Trutnova táborem se rozložit.

Avšak sotva že byla gardová divise k Úpici odešla, začaly Bonina docházeti rychle za sebou zprávy, že se nepřítel sesiluje a patrně na nóvý útok chystá. A tak tomu i bylo. Gablenz nepovažoval dílo toho dne za ukončené ústupem Mondlovy brigády, on vysílal posla za poslem, aby následující za ním tři brigády k nejrychlejšímu postupu popohnal; úsilí to neminulo se s účinkem, neboť již o 12. hodině přibyla jízdná batterie, o 1. hodině dorazily k Novému Rokytníku dvě jiné batterie, jakož i v poklusu pluk hulánů a posléz, po 2. hodině přibyl na místo také plukovník Grivičič se sedmi prapory své brigády a sformoval je o hodinu později k útoku na pruskou posici u Starého Rokytníku, kdežto Mondlova brigáda naproti Humburkům pozorovací stanovisko zaujala.

O 3. hodině zahájil Grivičič útok na nepřátelskou posici.

Pruské prapory, jež obsazeny měly lesnaté pahorky mezi Starým a Novým Rokytníkem (bylo jich osm), chtěl Bonin posilniti novým postupem předního voje, avšak předního voje tento rozkaz následkem jakéhosi nedorozumění nedošel a takž musily dva prapory 45. pruského pluku beze vší podpory vydržeti útočný náraz Grivičičovy brigády.

Vojsko bylo dvouhodinovým odpočinkem zase trochu zotaveno, a když Grivičič s hustými davy svých praporů bajonetovým útokem na ně udeřil, byl uvítán tak děsnou a zhoubnou palbou jehlovek, že celé řady jeho lidu jako vichrem poráženy padaly a ostatní na padesát kroků před nepřátelskou linií se obrátily.

Grivičič ustal na chvíli, odvolal oba prapory pluku Ajroldiova, kteréž pruskou palbou nesmírně byly utrpěly; pošinul do předu druhou bitevní řadu a vyslal prapor pěchoty a oddíl hulánů, aby nepřítele na levém křídle obešly. Plukovník Fritz, jenž tuto operaci provésti měl, zaměřil na hlavní část Starého Rokytníku, prošel tudy a přiměl dle všeho již svým objevením se nepřítele k ústupu; sotva že byl Grivičič s ostatním vojskem ku předu se hnul, aby frontový útok provedl, začali Prusové ustupovat. Císařským vojskem sledovány, ustupovaly pruské oddíly směrem k Poříčí a chránily si tento ústup čtvrtou čtyřliberní batterií, kteráž na polobatterii plukovníka Fritze ostrou palbu chrlila.

Mezi tím, co Grivičičova brigáda takto proti levému nepřátelskému křídlu šťastně operovala, zahájilo císařské vojsko také ve frontě útočný postup a donutilo i zde nepřítele k ústupu.

Tou dobou, asi ve 4 hodiny, přibyla na bojiště nová rakouská brigáda, brigáda Wimpffenova, obrátila se útočně na Humburky, kdež 44. pluk pruský rozložen byl, a čtyřicet rakouských děl začalo pálit na celou pruskou rozlohu. Za takových okolností hnul se také 44. pluk pruský a odešel, prve než Wimpffenův útok se rozvinul.

Nepřítel byl neočekávaným útokem rakouského vojska úplně pomaten. Generál jízdy Bonin nařídil sice, aby generallieutenant Grossmann se vším svým vojskem od Humburků útočně ku předu postoupil, vyslal poslední ještě volné tři prapory do Trutnova, uložil dále reservní jezdecké brigádě, ku kteréž se připojil 1. pluk tělesních husarů, aby z Trutnova ku předu se hnula, dal na severní straně za městem postavené tři batterie dvěma novými sesílit, a zaslal konečně reservní brigádě generála Barnekova rozkaz, aby se ku přijetí ustupujících oddílů rozestavila na výšinách u Kapellenbergu a jeho zadních svazích; avšak následkem prudké palby rakouských děl nevyrazil generál Grossmann od Humburků ku předu a jízda nepodnikla nařízený útok — naopak: tato vojska ustoupila nazpět na Trutnov, dva prapory 41. pluku zabočily ke Starému Městu,

ostatní pak odešly bez překážky přes Trutnov k Poříčí, než ještě Wimpffenova brigáda k útoku na Humburky přikročila. Také obě batterie opustily hřebeny vrchů nad Trutnovem. Kromě reservního vojska generála Barnekova na Kapellenbergu bylo o $^1/_2$5. hodině všechno pruské vojsko na ústupu.

Wimpffenova brigáda narazila následkem toho na odpor teprve, když zahájila útok na zadní svahy Kapellenbergu. Dva prapory 43. pruského pluku měly obsazený vrchol hory a posunuly jednotlivé oddíly dolů po jižním svahu; pět setnin granátnického pluku čís. 3. stálo na pokraji lesa severovýchodně od Kryblic, jeden prapor čekal na výšině na severní straně za vesnicí a jedna setnina v lesíčku na východním konci vesnice. Generál Wimpffen přibyl s pěti prapory a za hřímavé hudby rozehnalo se vojsko jeho třemi proudy do výšiny. Malé přední hlídky pruské byly povaleny a jásajíc hnalo se rakouské vojsko vzhůru a ku předu; avšak tu pojednou zahřměla s hůry palba pruských třiačtyřicátníků a příval jejich kulí dopadl tak strašně na jásající rakouské borce, že hudba ihned umlkla a všechno v divém zděšení dolů nazpět se řítilo.

Avšak Barnekovu nebylo se dlouho těšiti tomuto úspěchu. Bylať právě ke Gablenzovi dorazila také poslední brigáda, Kneblova, a Gablenz ustanovil ji za reservu, jež krýti měla jeho bok. Avšak generál Knebel spozorovav nezdar svého soudruha, nedovedl se udržeti v nečinném klidu: neotázav se ani Gablenze, dal svým sedmi praporům rozkazy k útoku a hnal se tří stran na Kapellenberg. Vojsko generála Barnekova bránilo se zoufale a chrlilo na mocného, prudce vzhůru se deroucího nepřítele vražedný déšť kulí, tak že i Kneblovy prapory děsné ztráty utrpěly; avšak byvši posléz v boku i týlu schváceno a nepřátelským ohněm zdecimováno, uznalo marnost dalšího odporu a začalo co možná klidně ustupovat.

Nad míru těžký útok na Kapellenberg provedl v středu pluk císařův s třemi prapory; pravé křídlo útoku tvořil 28. prapor myslivců, kdežto batterie 3./III. na levém křídle postavení zaujala a na kapli sv. Jana střílela, aby postup vojska protežovala čili podporovala.

Bitva u Trutnova.

Původní illustrace H. Schüllingra.

Prapory stoupaly v nejvzornějším pořádku vzhůru ku kapli v neochabujícím dešti pruských kulí. Při tomto vražedném útoku dostal se zejména 1. prapor pluku císařova do nejkrutšího puškového ohně, ztratil svého velitele, plukovníka Habermana, jakož i velkou část důstojníků a musil na chvíli ustoupit; druhý pokus, vrchol hory stéci, při čemž plukovník Du Rieux sám v čele praporů vzhůru se hnal, tolikéž se nezdařil, ježto zemdlené mužstvo nikterak nebylo s to vydrápati se na poslední nejpříkřejší sráz vrcholu. Tím časem však podařilo se 3. praporu vedením majora Pilatiho a 2. praporu pod majorem Van der Slootem stéci vrchol se strany západní navzdor prudké palbě, kteráž se na ně soustředila z pruského středu i boku, vytlačiti nepřítele z jeho posice a zmocniti se kaple. Major Pilati, jenž první na vrcholu Kapellenbergu stanul, padl v tu chvíli nepřátelskou kulí.

Pluk arcivévody Karla, kterýž ve druhé řadě následoval, podporoval vydatně útok pluku císařova; velitelové plukovník Pehm a podplukovník Vilem baron Stenglin předvedli jej tak blízko k prvnímu šiku, že část jeho téměř zároveň s tímto o $6^1/_4$ hodině na vrcholu vítězně stanula.

Prusové ustupovali dosti zvolna, ačkoli porážka jejich byla zcela rozhodná. Dva prapory třetího pluku kryly ústup obou couvajících praporů. Až do 7 hodin drželi se Prusové na kraji vysočiny a ustupovali pak do posic, jež byli den před tím zaujali, ba ještě dále. Následkem veliké únavy nemohlo rakouské vojsko Prusy energicky stíhat a musilo se omeziti na vyčištění výšin a zatlačení nepřátelských čet z celého okolí Trutnova po této straně. Teprv o půl desáté hodině umlklo docela houkání děl. Vítězný boj byl ukončen.

Generál Bonin nechtěl ustoupiti dále než do Olešné (Zlaté Olešnice), na této straně průsmyku; tam chtěl přenocovati. Avšak sbor jeho byl v takovém nepořádku, že jednotlivé jeho části bez určitých rozkazů v noční temnotě dále postupovaly, dále v nesmírné únavě přes obě sedla vysokého horstva, až se ke 2. hodině s půlnoci ocítily na pruské půdě u Libova a Schönbergu, odkudž byly

den před tím odrazily, — po čtyřiadvacítihodinné téměř nepřetržité námaze a ve stavu svrchovaně zbědovaném.

Rakouské vítězství bylo draze zaplaceno, neboť Gablenzův sbor ztratil tu 191 důstojníků (66 mrtvých a 104 raněné), 1038 mužů zabitých, 1796 raněných, 803 pohřešované a 959 zajatých; pruský sbor udal svoji ztrátu celkem na 56 důstojníků a 1282 mužů.

Boninova porážka u Trutnova byla způsobena jeho vlastními chybami, statečností rakouského vojska a dobrými disposicemi císařských generálů. Sami pruští vojenští spisovatelé vzdávají podmaršálkovi Gablenzovi všechnu čest a velebí chrabrost jeho vojska. Jaké zrovna divy udatnosti Gablenzovo mužstvo konalo, vidno z případu, jejž zaznamenal pruský vojenský spisovatel Th. Fontane: »Jeden oddíl pěchoty pluku Parma vrhl se, když byli Prusové dopoledne Kapellenberg stekli, do kostelíčka sv. Jana, střílel odtud, nepřijal milosti a padl do posledního muže.« Odpolední pak dobytí Kapellenbergu brigádou Kneblovou prohlašuje Fontane za »neobyčejný výkon, jemuž se málo který z celé války může po bok postavit.«

* * *

Obyvatelstvo trutnovské bylo od rána zuřícím bojem v nejbližším okolí města svrchovaně ustrašeno a rozčileno; odpoledne pak dostoupilo rozechvění nejvyššího stupně, neboť na pohybech a celém chování se pruského vojska bylo vidět, že boj nerozhodně od strany ku straně se kolísá. Nejnápadnější bylo, když o 5. hodině čerstvá, parádně zářící kavalerie městem na bojiště klusala, ale pojednou se zarazila, obrátila a touž rychlostí vzdálila. Ale ještě dlouho po tom otřásaly se vzduch i země houkáním děl a vyklizené domy plnily se raněnými vojíny, ponejvíce pruskými. Po sedmé hodině opustilo všechno bojovné vojsko pruské Trutnov, ale teprv o 9. hodině objevili se opět na náměstí rakouští dragouni Windischgraetzova pluku. Za nimi pak hrnulo se jiné vojsko pěší i jízdné. To bylo vítání, pozdravování a jásotu! Vojsko objímalo se mezi sebou a s lidem občanským a kde kdo byl, spěchal, aby ruku tiskl statečným českým

jezdcům a vítězné pěchotě, jež byla, ačkoli žízniva a na smrt znavena, přece vesele a hrdě s Kapellenbergu do města sestoupila. Jezdci napájeli potom svoje koňstvo z kašny uprostřed náměstí, sami pak, jakož i ztýraní pěšáci chápali se dychtivě džbánů, sklenic a konví, jež obyvatelstvo v největším chvatu jim přinášelo. Po docíleném prvním občerstvení zapáleny na náměstí velké ohně a začalo se vařit. Z pivovaru přivezeny sudy piva a vzduch vlnil se hlaholem veselých hlasů; když ale ukojeny byly hlad a žízeň, přihlásila se plnou silou únava, šum na náměstí rychle ochaboval a než ještě dáno troubami znamení, byl všechen bojovný lid ve spánek pohřížen.

Ráno o 6. hodině bylo všechno vojsko již zase na nohou.

Podmaršálek Gablenz, kterýž byl ještě v noci do města přijel, obešel na náměstí rozestavené vojsko, chválil a povzbuzoval je a zůstaviv velitelům potřebné rozkazy, opustil rychle město.

Sotva že bylo slunce nad hory vystoupilo, vyhrnulo se všechno téměř obyvatelstvo z města a putovalo hustými davy na Kapellenberg a ostatní místa bojiště, kde srážky se udály, aby vidělo spoustu, již válečná furie tu zůstavila, aby občerstvilo a do lazaretů dopravilo raněné a pohřbilo zabité. Poetický krásný vrchol Kapellenbergu a všechno jeho okolí byly posety těly raněných a mrtvých vojínů. Děsný, příšerný obraz, ale přece svrchovaně tklivý! Na tvářích padlých zde hrdinů jakoby byl ztrnul poslední jejich pocit, jakoby viditelný tvar byla na se vzala jejich myšlénka . . . Zde ležel vojín s tváří dlaněmi zakrytou, tu s roztaženými rukama a zaťatými pěstmi, tamo s prsty do trávníku zarytými, onde s široce rozevřenýma očima a zkamenělým úsměvem na rtech . . . Nač asi myslili?

* * *

Gablenzova porážka.

Podmaršálek Gablenz byl sice večer dne 27. června vítězem, avšak radost nad docíleným úspěchem kalila mu chmurná péče o věci budoucí. Z jeho statného sboru byl každý sedmý muž mrtev nebo

poraněn, ještě větší poměrný počet důstojnictva byl pro válečnou službu ztracen a všechno mužstvo potřebovalo nutně vydatného odpočinku.

Zatím však došla Gablenze zvěsť, že pruská garda na Úpici postupuje a zvěsť hlásala pravdu; tímto postupem pak byl Gablenzův pravý bok ohrožen, ba snad i sám ústup na Josefov v nebezpečí uveden. A při tom nevěděl podmaršálek pranic o poraženém právě odpůrci, je-li úplně poražen a nového boje neschopen, anebo jenom zatlačen a na nový útočný postup odhodlán.

Ve zprávě, kterouž ihned po skončeném boji do hlavního stanu odeslal a kterouž Benedek o 1. hodině s půlnoci obdržel, připomenul Gablenz vrchnímu veliteli: »Ježto můj pravý bok a také týl ohrožen jest, prosím důtklivě, aby Německá Brusnice vzhledem na Úpici přiměřeně silným vojskem byla obsazena.«

Na Něm. Brusnici kladl Gablenz velkou váhu proto, že zrovna před touto vesnicí se nalézá křižovatka silnice od Úpice přicházející se silnicí trutnovsko-Josefovskou. Zde očekával podmaršálek, že garda na jeho spojení narazí.

Na tuto žádosť odeslal Benedek o 2. hodině v noci 28. června tento rozkaz: »Bez průtahu nechť odešlou se dva prapory do Brusnice — Kyjů. Tyto nechť se přesvědčí, zdali Úpice obsazena jest, nechť podají o tom zprávu a zůstanou zatím v tamější krajině.«

Gablenzovi pak podána o tomto opatření zpráva s tímto dodatkem: »Osmý armádní sbor stojí za šestým u Dolan a za tímto stojí směrem k Jaroměři sbor čtvrtý. Mezi Skalicí a Náchodem udála se včera srážka mezi vojskem 5. sboru a nepřítelem. Skalice je v našich rukou.«

Tím časem dostal však Benedek — ještě v noci — od 1. armádního sboru telegram, oznamující, že značná část nepřátelského sboru k Rovensku pronikla a tato zvěsť utvrdila vrchního velitele v záměru, postoupiti s největší možnou silou k Jizeře na prince Bedřicha Karla, ačkoli po událostech u Náchoda a Skalilce, o nichž

teprve bude pojednáno, pilně se odporučovalo, aby na armádu korunního prince vší silou bylo udeřeno. V postupu na Jizeru chtěl Benedek dne 29. pokračovati a 10. a 4. sbor měly při tom jeho armádu krýti proti armádě korunního prince.

Přemýšleje pak o ohroženém postavení podmaršálka Gablenze u Trutnova dospěl vrchní velitel k přesvědčení, že se může Gablenz hrozícímu nebezpečí nepřátelského útoku v pravém boku prostě vyhnouti tím, když sám s celým svým sborem na kritickém místě, u Něm. Brusnice, čelem k východu se rozestaví a tam pruskou gardu zrovna tak důkladně odrazí, jako den před tím generála Bonina.

Podmaršálku Gablenzovi zaslán tedy ráno o 5. hodině tento rozkaz: »Všechno vojsko 10. sboru nechť ustoupí s 2. plukem dragounů nazpět k Brusnici a zaujme tam nové postavení.«

V noci nařízený odchod dvou praporů 4. sboru do Brusnice — Kyjů nezdál se již býti nutným a rozkaz k tomu odvolán.

Gablenz obdržel Benedekův příkaz o 7½ hodině ranní a učinil ihned po jeho smyslu. Povozy (train) sborového stanu jakož i vozotajstvo pluků a sborový park muniční vypravil s rozkazem, aby bez odpočinku s největší možnou rychlostí ustoupily přes Studánku na Huntířov. Za touto kolonnou měly následovati po silnici k Brusnici a Kyjům sborová dělostřelecká reserva, brigáda Kneblova a brigáda Wimpffenova. Windischgraetzovi dragouni a jízdní batterie sborové dělostřelecké reservy měly tento pochod v levém boku krýti a za tím účelem přes Starý Rokytník do Studence odejet a na tamějších výšinách proti Úpici se postavit. — Brigáda Mondlova měla postupující sbor krýti směrem k Trutnovu a dáti se na ústup teprv, až hlavní voj sboru přiměřeně bude v popředí. — Brigáda Grivičičova konečně obdržela rozkaz, aby s vysočiny nad Trutnovem přes Starý Rokytník a Rubínovice na Radčí postoupila a tam buď jakožto přední voj čelem proti Úpici se postavila aneb po případě proti pravému boku nepřítele operovala, kdyby tento na Kyje postupoval.

Z brigád disponovaných nazpět k Brusnici-Kyjům chtěl Gablenz Kneblovu brigádu rozestaviti na východních výšinách u Stříteže, brigádu Wimpffenovu pak na východních výšinách u Kyjů, obě čelem proti Úpici.

Při těchto disposicích předpokládal Gablenz, že jsou na Josefov vedoucí cesty, jichž sbor jeho použiti měl, dostatečně zabezpečeny (proti útoku od Úpice) prozatím šesti prapory a poloviční batterií čtvrtého armádního sboru. Ale v tom byla osudná mýlka. Brigáda generál-majora Fleischhackera byla dne 27. června vyslána na ochranu cest od Horek a Hostinného na tu stranu vedoucích a postoupila jednou polovicí k Horní Brusnici na severozápadě od Králové Dvora, druhou polovicí pak do Nových Zámků a generál Fleischhacker podal o tom večer téhož dne zprávu. Gablenz pak si spletl Brusnice a domníval se, že je Fleischhackerova brigáda v Brusnici u Kyjů! Avšak měl právo předpokládati, že jsou u Brusnice-Kyjů dva jiné prapory čtvrtého sboru, neboť nebyl o tom zpraven, že Benedek svůj (oběma řečeným praporům) na jeho žádost o 2. hodině v noci daný rozkaz ráno o 5. hodině zase odvolal. —

Kdyby byl podmaršálek Gablenz svrchu uvedené disposice učinil o tři nebo čtyři hodiny dříve, t. j. kdyby mu byl Benedek hned o druhé hodině v noci ústup na Brusnici nařídil, a ne teprve o hodině páté, bylo by se dle úsudku všech stratégů cíle dosáhlo. Gablenz vykonávaje došlý ho rozkaz předpokládal bezpečně, že mu Benedek na zabezpečení Brusnice přiměřenou posilu poslal. Kromě toho neměl asi za možné, že by pruská garda, která den před tím napjatý pochod šesti mil vykonala, již dopoledne jeho kolonny zasáhla.

Avšak odpůrcové jeho byli již několik hodin v plném pohybu. První pruská gardová divise (Hillerova) dorazila večer dne 27. června k Úpici a přenocovala tam. Na její zprávu, že je spojení s Boninovým sborem úplně přerušeno, obdržela ještě v noci od korunního prince (z Hronova) rozkaz, aby co nejrychleji směrem na Pilníkov odrazila. Druhá gardová divise pruská, kteráž silnou míli pozadu (u Kostelce) stála, dala se o 5. hodině na pochod a dorazila za tři hodiny k Úpici.

Touž dobou pak, co Gablenz oddílům svého sboru podrobné rozkazy k pochodu na Brusnici zasílal, byla první gardová divise pruská pod plukovníkem Kesslem již na cestě k Brusnici a obě brigády přichystány ho následovat, kdežto Kesslovi husaři celou krajinu v popředí, až ke trutnovsko-brusnické silnici projížděli. Táhl tedy proti Gablenzovi, až na brigádu těžké jízdy, která den před tím generálu Steinmetzovi k Náchodu na pomoc poslána byla, celý gardový sbor silou asi 30.000 mužů.

Korunní princ pruský nevěděl ještě, že Boninův sbor úplně poražen byl a za hranici ustoupil, i posílal tedy gardový sbor Boninovi na pomoc. Rozkaz jeho v té příčině v noci o 2. hodině vydaný zněl takto: »Ježto bitka 1. armádního sboru u Trutnova nerozhodnuta zůstala, nařizuji, aby gardový sbor ve svém předepsaném pochodu až ke Kyjům pokračoval a tam, jestli boj u Trutnova dosud trvá, na toto místo postoupil a do zápasu se vmísil. Musí se co možná brzy odraziti.«

Podmaršálek Gablenz dav rozkaz k pochodu předejel svůj sbor, aby oddíly vojska, jež u Brusnice a Kyjů očekával, do vhodného postavení uvedl a pod jejich ochranou rozstup svého vlastního sboru provedl. Avšak již u Stříteže došla ho od předních hlídek zpráva, že se v levém boku objevila jízda nepřátelská. Gablenz přesvědčil se za malou chvíli, že sotva na 1500 kroků vedle něho jedou pruští husaři, za nimiž se již také ukazovaly malé oddíly pěchoty: to byl přední voj 1. gardové divise, kteráž od Úpice na Střítež postupovala.

Gablenz byl objevením se pruské gardy překvapen, což jeho generálnímu štábu nikterak nebylo ke cti. Úpice jest sotva na míli vzdálena od místa, kde hlavní síla Gablenzova sboru tábořila, a na takovouto nepatrnou vzdálenost nesmí býti nic nejasno sboru, který má dostatek jízdy, zejména v tu stranu, odkudž se očekává nebezpečí. Spíše lze omluviti nedorozumění, že Gablenz v Brusnici u Kyjů předpokládal brigádu Fleischhackerovu, kteráž byla v Brusnici u Králové Dvora. Kdyby se bylo šetřilo pravidla, že na sebe odkázané sbory,

když na sebe nevidí, pravidelně patrulové spojení mezi sebou udržovati musí, bylo by se to nedorozumění zajisté záhy vysvětlilo.

Gablenz spatřiv nepřítele odeslal tu část vozotajstva, jež u Střítežе se nalézala, ihned přes pole k Pilníkovu a dal lesní parcely u silnice obsaditi setninou pěchoty, kteráž dosud doprovázela povozy. Jedna batterie dělostřelecké reservy, kteráž byla Střítež minula, vyjela na výšinu na západní straně silnice a zahájila odtud ihned prudkou palbu na pruské vojsko u Studence. Hned první rány byly tak trefné, že nepřátelské vojsko úkryt hledajíc rychle ustoupilo. Avšak záhy vyrazilo opět ku předu, když byla batterie pruského předního voje na návrší u Studence (na západní straně) vyjela a odtud na palbu rakouské batterie odpovídati začala.

Tím časem přibylo také pět praporů brigády Kneblovy a obsadilo okolní výšiny a lesnaté vrcholy.

Na pruské straně byl útočný postup následkem mylných zpráv, jež husaři přinesli, zaražen; avšak omyl se záhy poznal, o půl desáté hodině dal velitel první divise, generál Hiller von Gaertringen rozkaz, aby přední voj a kmen jeho vojska na Střítež útočně postoupily. Mimo křoviny, jež rakouským vojskem byly obsazeny, byla cesta zcela nekryta a děsné palbě rakouských děl otevřena; to byla pro nepřítele půda horká a pruské setniny zařídily se dle toho: v nejprudším letu přeběhly otevřený terrén k nejbližšímu lesíku, aby z jeho ochranného houští rakouské vojsko vypudily. Strhl se ostrý zápas a za půl hodiny byly lesní parcely v moci pruské. Odtud střílely pak pruské setniny bez ustání na rakouské vojsko u Stříteže, kteréž arci také pilně odpovídalo; konečně o 11. hodině dorazila na bojiště hlavní massa pruské divise a rozvinula se ihned k útoku na výšinu a vesnici. V tu chvíli přijel ke Gablenzovi od Brusnice jízdný pionýrský důstojník se zprávou, že tam není žádného rakouského vojska, ale ovšem vojsko pruské. Než tedy Gablenz oproti útočnému postupu gardového sboru rozestavení své změniti mohl, byl na pravém boku již na polo zaskočen. Zbaven naděje na

očekávanou a svrchovaně nutnou posilu a vida, že má také přerušené spojení s Josefovem, s Benedekem a jeho velkou armádou, rozhodl se rychle, že boj zarazí a na západ, přes Staré Buky do Pilníkova a odtud k Labi ustoupí. Jiného ústupu, než na západ, po obsazení Brusnice pruským vojskem již nebylo. Brigády obdržely rychle příslušné rozkazy. Generálu Wimpffenovi, kterýž byl tou dobou k Humburkům dorazil, nařízeno, aby nechaje Střítež stranou přímo ke Starým Bukům postoupil, kamž také generál se svým vojskem bez překážky dorazil. Generál Knebl však, jenom na svoje vlastní síly odkázaný, překvapen byl, dříve než vojsko svoje k odchodu shromážditi mohl, prudkým útokem Hillerovy divise, kteráž jej, spůsobivši mu veliké ztráty, za krátko ze Stříteže vypudila. Plukovník Mondel byl u Nového Rokytníku jenom malými pruskými oddíly znepokojován a hájil se ve svém postavení až do 1. hodiny, aby kryl ústup vozotajstva; když pak byly zásobní povozy a batterie v bezpečí odejely, hnul se také Mondel a odešel v klidu ke Starým Bukům.

Generál Hiller nebyl s to ustupujícího nepřítele stíhat, ježto bylo vojsko jeho štrapácemi minulého dne ješte přes příliš unaveno.

Nejkrutější osud stihl brigádu Grivičičovu. Tato brigáda tábořila, když boj u Stříteže se rozpoutal, ještě na výšinách (Katzauerbergu) u Trutnova. Rozkaz k odchodu do Radčí, kterýž o 7³/₄ hod. vydán byl, došel jí teprv o 9¹/₂ hodině. Plukovník Grivičič dal se ihned na pochod se svou, ztrátami minulého dne na 5000 mužů seschlou pěchotou, bez dělostřelectva a jízdy a dorazil o 11. hodině do Starého Rokytníku, tedy zrovna ve chvíli, když se byl Gablenz již pro všeobecný ústup rozhodl.

Gablenz rozhodnuv se pro ústup, zaslal Grivičičově brigádě rozkaz, je-li snad v nějaký boj utkána, aby tento ihned přerušila a nebude-li jinak možno, třebas přes Trutnov nazpět ustoupila, pak co možná nejdříve k armádnímu sboru přirazila a za všech okolností přes Pilníkov do Nových Zámků za Labe odešla. Avšak posel s tímto

rozkazem byl od Prusů lapen a Grivičič nevěda nic o Gablenzově ústupu na Pilníkov, jednal dále dle **prvního** ranního rozkazu, osamotil se tím a dostal se do postavení naprosto zoufalého. On ocítil se bez opory a spojení uprostřed nepřátelských sborů a nebyl již s to uniknouti záhubě.

S Grivičičovou brigádou zároveň postupovala pruská druhá gardová divise pod generálem **Plonským**, z části jakožto reserva za Hillerovou divisí od Úpice na Brusnici a spozorovala, že táhne z okolí Trutnova ke Starému Rokytníku vojsko. Ježto vzdálenost dosti značná byla, soudilo se, že jest to přední voj (pruského) sboru Boninova, avšak poněvadž se to jistě něvědělo, vypravil Plonský druhý prapor granátnického pluku císaře Františka do Rubínovic.

Grivičičova brigáda, kteráž nic zlého netušíc klidně na Radčí se brala, narazila na jižní straně Rubínovic na tento granátnický prapor, když byl právě na návrší vystoupil, Grivičič nařídil ihned svému přednímu voji (třetímu praporu pluku Alexandrova), aby se na jižním kraji rokliny, jež se tudy k Rubínovicům vine, k boji rozestavil; ale sotva že byl 3. prapor přikázaná sobě místa zaujal, rozehnal se pruský prapor (velením podplukovníka Gaudyho, bratra básníka téhož jména) přes kamenný kříž útočně na okraj rokliny. Podplukovník Gaudy hnal se v čele útočící kolonny, vrazil do prvního dvorce u rokliny, zastřelil tam z revolveru dva rakouské vojáky, ale byl ihned na to bodákem probodnut a s koně sražen. Na to strhla se strašná řež: vojáci obou stran vraždili se navzájem bodáky a rozbíjeli si hlavy pažbami.

Velitel Gaudy byl mrtev, většina pruských důstojníků padla a celá čtvrtina mužstva pokryla svými těly krví zbrocenou půdu. Tu teprve rozbytý prapor pruský ustoupil. Prusové nazývají tento malý kout bojiště Thermopylami celé války.

Po ústupu třetího pruského granátnického pluku přikvapil na místo první prapor téhož pluku, avšak nebyl šťastnější a musil také se značnou ztrátou nazpět se uchýlit.

Plukovník Grivičič přešel nyni do offensivy: pronikl s myslivci a třetím praporem Alexandrovým útočně ke kamennému kříži, stekl výšinu a zajal asi třicet granátníků. Pluk Ajroldiho, jenž také na výšinu útočil, urval Prusům prapor. Grivičič domnívaje se, že má před sebou přední voj od Úpice postupujícího nepřítele, chtěl zaujatou posici držeti; za tím účelem pak a zejména aby zaujal výhodnější postavení ku hlavní masse Gablenzova sboru, o jehož osudu mu dosud nic známo nebylo a jejž tedy u Brusnice předpokládal, chtěl pravé svoje křídlo ku předu pošinouti; avšak sotva že byl tento postup zahájen, přikvačil na brigádu nový útok s pravého boku a z týlu. General Plonský byl totiž mezitím obdržel od velitele sboru, prince Virtemberského, rozkaz, aby na pravo odbočil a přes Nový Rokytník, na Trutnov postoupil. Na této silnici postupuje ocítil se Plonský (po Mondlově odchodu) v boku a záhy na to i v týlu beznadějně od ostatního rakouského vojska odtrženého Grivičiče.

Teď teprve znamenal a domyslil se Grivičič, že Gablenzův sbor, k němuž náležel, u Střítěže napaden byl a nejspíše na Pilníkov se vyhnul; rozhodl se tedy rychle, že také v tu stranu odejde, avšak pravidelný ústup provésti nebylo již možná. Unavené Grivičičovo vojsko, kteréž již 24 hodin bez potravy bylo, bojovalo celé tři hodiny s velkou bravurou, když ale nepřítel tak neočekávaně v týle a v pravém boku se mu objevil, nastal na pravém křídle (v témž pluku, který již den před tím strašnou útrapu měl) velký zmatek. Nějakou chvíli střílely jednotlivé oddíly tohoto pluku samy na sebe; nedorozumění toto sice brigádník rychle odklidil, ale pluk nebylo již lze na místě udržet. Levé křídlo ještě bojovalo, avšak musilo také býti odvoláno. Když plukovník Grivičič praporům tohoto křídla rozkaz k ústupu dával — zrovna ve 3 hodiny odpoledne — byl sám kulí s koně sražen a musil býti odnešen. Tu teprv nastal dokonalý rozklad brigády. Raněný brigádník napomínal sice lid svůj, aby se nerozbíhal, nýbrž pohromadě držel, ale nadarmo. I odevzdal tedy velení neporaněnému plukovníkovi baronu Gamerrovi od pluku Ajroldiova. avšak v utíkající brigádě nebylo již žádného pořádku. Lid její rozutíkal se různými směry dílem

na Trutnov, dílem na Humburky, dílem na Nový Rokytník; rozptýlené pak oddíly tyto padly z velké části do rukou hlavnímu voji druhé pruské gardové divise, kteráž se od Studence k Trutnovu spustila a tím rakouskému vojsku ústup zarazila. Z celé brigády protlouklo se jenom asi 2000 mužů přes Pilníkov do Nových Zámků.

Dělostřelecká batterie číslo 2/III. brigády Grivičičovy, kteráž byla ráno od Wimpffenovy brigády ku svojí vlastní odešla, nezastala již tuto, odešla nazpět přes Trutnov a Volanov na Pilníkov a spojila se pozdě večer s troskami Grivičičovy armády u Nových Zámků.

Tyto boje, jež skončily úplným nezdarem sboru Gablenzova, nazývají Prusové »bitkou u Zárova,« ale jenom asi na památku bitvy u Zárova z r. 1745.; rakouský generální štáb nazval ji správněji »bitkou u Nového Rokytníku a Rubinovic.«

Rakouské vojsko ztratilo: zabitých 16 důstojníků a 191 mužů; pohřešených 1 důstojníka a 392 mužů; raněných 21 důstojníků a 290 mužů, zajatých pak 85 důstojníků (z nichž 18 bylo zajato raněných) a 2823 mužů. Celková ztráta — pro další válku — obnášela tedy 3819 mužů. Prusové udávají, že ztratili celkem 28 důstojníků a 685 mužů.

Svým skvělým vítězstvím u Nového Rokytníku a Rubínovic otevřely pruské gardy znovu trutnovský průsmyk prvnímu pruskému sboru. Ještě téhož večera obnoveno z Trutnova spojení s Boninem a jezdeckou divisí a následujícího dne odebraly se gardy bez průtahu dále na Labe. Bonin obdržel rozkaz, aby dne 29. června ráno přes Trutnov na Pilníkov postoupil. Korunní princ Pruský odebral se ještě v noci sám do Trutnova, aby na provedení svého rozkazu dohledl. O Boninově neúspěchu dověděl se vrchní velitel druhé pruské armády teprv večer dne 28. června, ačkoli byl jen několik mil vzdálen a na cestách žádného nebezpečí nebylo.

Náchod-Skalice.

Jak již pověděno bylo, obdržela druhá čili slezská armáda pruská, jejímž velitelem byl korunní princ Bedřich, dne 22. června

rozkaz, aby do Čech vtrhla. Tou dobou byla její hlavní síla ještě hluboko na jih posunuta, v postavení za Nisou, kamž vypravena byla, aby chráněna řekou a pevností, odraziti mohla Benedekův útok (od Olomouce) na Slezsko, kterýžto útok se tehda v Prusku s jakousi pravděpodobností očekával. Obdržev rozkaz ze dne 22. června nařídil korunní princ, aby šestý (slezský) armádní sbor, jehož velitelem byl generál Mutius, na oklamání nepřítele provedl zdánlivý útočný postup na rakouské Slezsko a aby se teprv po několika dnech k ostatním do Čech jdoucím oddílům připojil.

Od posic II. armády vedly do Čech dvě hlavní silnice: jedna jižní z Kladska přes Dušníky, Levín a Náchodský průsmyk do Skalice, druhá pak severní, od Břehu přes Waldenburg, Libov a Schönberg na Trutnov. První cestou měl postupovati generál Steinmetz s pátým armádním sborem a jednou brigádou šestého sboru, za kterouž později ostatní brigády téhož sboru měly přijíti; druhou cestou měl do Čech vtrhnouti generál Bonin s prvním (východopruským) armádním sborem, za nímž následovati měla jezdecká divise Hartmannova. Vzdálenost obou těchto cest obnášela na slezské straně šest až sedm mil; skoro uprostřed mezi nimi nalezal se málo užívaný přechod od Broumava do Úpice, kteréžto místo dvě míle od Trutnova a skoro toliktéž od Skalice vzdáleno jest; tato cesta byla vykázána gardovému sboru, aby týž na pravo i na levo pomoc poskytnouti mohl.

Gardový sbor překročil českou hranici dne 26. června dopoledne u Janovic a Tauschendorfu; 1. divise jeho dorazila předním vojem do Weckelsdorfu (Teplice), 2. divise pak předním vojem do Police, odkudž po krátké šarvátce stojící tam dvě čety Maxových hulánů a Windischgraetzových dragounů zahnala.

Hlavní armáda rakouská, postupujíc dle disposicí ze dne 20. června, zaujala večer dne 26. června tato postavení:

1. reservní divise jízdy: brigáda Schindlöckrova u Dolan a brigáda prince Solmse u Skalice, s předními hlídkami v Polici, Kostelci, Náchodě, Novém Městě a Dobrušce; 10. armádní sbor

(Gablenzův) u Jaroměře a Žírce, brigáda Mondlova u Brusnice a Kyjů; 4. armádní sbor v okolí Lanžova, na východní straně Miletína; 6. armádní sbor u Králové Hradce, na pravém břehu Labe; 8. armádní sbor u Týniště; 2. armádní sbor a 2. divise lehké jízdy okolo Žamberka; 3. reservní divise jízdy u Ústí nad Orlicí; 2. reservní divise jízdy u Vysokého Mýta a Cerekvice; armádní dělostřelecká reserva u Litomyšle; armádní park se střelivem u Svratky a Krucemburku; technické vojsko u Josefova. Hlavní stan odejel ráno z České Třebové po železnici do Josefova.

Generalmajor princ Solms obdržev o 1. hodině s poledne zprávu, že Prusové Polici a Stárkov obsadili, odeslal plukovníka hraběte Wurmbranda, kterýž dosud s $1^1/_2$ škadronou Maxových hulánů u Náchoda stál, do Hronova a vypravil na jeho místo plukovníka hraběte Thuna se dvěma škadronami kyrysníků. Hrabě Thun převzal o 4. hodině odpolední také velení nad oddílem Khevenhüllerovým a jeho dvěma děly, jež stála několik set kroků od pohraničného mostu za Náchodem u pruského Slaného (Schlaneye).

Již o 5. hodině přiblížily se pruské patroly k mostu. Strhla se ostrá přestřelka, obě rakouská děla vystřelila a pruské kanony odpověděly. Na to ustoupila rakouská přední hlídka do Náchoda. Když pak o 7. hodině větší oddíly nepřátelského vojska k Náchodu pronikly, ustoupil hrabě Thun nejprve do Starého Města a o 9. hod. do Vysokova, kdež nepřítelem nepozorován, státi zůstal.

Náchod byl obsazen polovinou praporu myslivců a třemi polovičními prapory řadové pěchoty pruské.

Následkem toho ustoupil také plukovník hrabě Wurmbrand o 9. hodině večer z Hronova, kamž byly tím časem přibyly ještě dvě škadrony hessenských kyrysníků s podplukovníkem Waynerem do Kostelce. Tím spůsobem shromáždilo se tam 6 škadron a oddělení Khevenhüllerovy pěchoty; avšak nejistota situace a ohledy na terrén přiměly všechno toto vojsko, aby o $2^1/_2$ hod. v noci dále ustoupilo až na vysočinu u Žernov.

Boj u Stříteže.

Původní illustrace H. Schüllingra.

Vrchní velitelství rakouské armády dostávalo po celý den od předních hlídek dosti podrobné a určité zprávy o pohybech nepřátelských vojsk na hranici. Z těchto zpráv zvěděl Benedek do večera téhož dne zcela určitě, že druhá pruská armáda s třemi, od sebe oddělenými kolonnami do Čech postupuje. Císařská armáda byla pak s to — jak sám generální štáb ve svém díle doznává — této polovici pruského vojska co nejrozhodněji na odpor se postaviti.

Avšak Benedek nechtěl armádě korunního prince ihned vydatnou silou se postaviti, nýbrž trval stále na původním svém plánu, že nechá armádu rozvinouti se v postavení mezi Jaroměří a Miletínem, poslal v tom smyslu 3. a 8. armádní sbor přes Labe a posunul — aby tento postup k rozvoji kryt byl — po jednom sboru do Turnova a Skalice, proti kolonnám pruského korunního prince. Desátý armádní sbor obdržel rozkaz, aby dne 27. ráno o 8. hodině k Trutnovu odrazil a tam postavení zaujal, šestému pak sboru nařízeno, aby o 3. hodině od Opočna ke Skalici odešel, tam postavení zaujal a přední voj k Náchodu počinul.

Oba tyto sbory posunuvše své přední voje až k ústím průsmyků, měly nepřítele energicky odraziti, ale ne dále ho stíhati, než by potřebí bylo ku krytí hlavní armády proti útoku se strany.

Benedek nedělal si dosud mnoho z nepřítele odtud se blížícího, ačkoli ze zpráv svých podřízených velitelů již věděl, že byl korunní princ ze dvou na čtyři armádní sbory sesílen; tím bezpečněji doufal, že velkou přesilou porazí prince Bedřicha Karla, jemuž se žádné takové posily nebylo dostalo, a chtěl tedy na zatímné jenom odražení či zadržení korunního prince vynaložiti co možná nejmenší část své celkové síly. Že Benedek dva sbory pěchoty za dostatečné považoval, aby postup celé armády korunního prince byl zaražen, svědčí — dle soudu skoro všech vojenských spisovatelů — jednak o lehkovážném přeceňování výhod, jež horský terrén na obou přechodech poskytuje, jednak o tom, že neměl o velkolepých disposicích korunního prince ani nejmenšího tušení.

Menšina může arci s úspěchem vzdorovati i značné přesile, když se bojuje v průsmycích anebo u jejich východů; neboť v horských soutěskách nemůže se přesila náležitě přivésti ku platnosti a obranu konající menšina nemusí z průsmyku propouštěti více nepřátelského vojska, než vlastní silou poraziti dovede. Propouští a poráží se tedy přesilou vždy jenom část nepřátelského vojska, kdežto zadní části tohoto k nečinnosti jsou odsouzeny.

Kdyby byl chtěl Benedek použiti výhod boje v průsmycích, byl by musil k tomu v čas učiniti přípravy, to jest zříditi polní opevnění a postarati se, aby tato v čas byla obsazena. Chtěl-li však nepřítele z průsmyků propustit a jemu dopřáti, aby se před nimi rozvinul, měl proti němu vrhnouti značnou přesilu. Na výhody horského terrénu lze spolehati jenom tehda, když se tento terrén dobře zná a když se v čas učinila opatření obranná. Ale to se nestalo. Úpickým průsmykem vedoucí cesta zůstala docela nepovšimnuta, tak že gardový sbor již dne 27. června na pravo i na levo s to byl poskytnouti pomoc. Obratným využitím času i prostoru na straně pruské a zejména rychlým, neočekávaně brzkým objevením se armády korunního prince u tří východních bran země České byl Benedek připraven o větší část výhod, jež pohraniční horský terrén na té straně poskytuje.

Gablenz byl na Trutnov vyslán již pozdě; také není povaha tamějšího terrénu tak výhodná, aby jediný sbor dovedl odvrátiti nebezpečí ze dvou stran hrozící. Avšak podmaršálek baron Ramming (6. sbor) dostal Benedekův rozkaz dosti brzy, a mohl oproti pruskému generálu Steinmetzovi při východu z Náchodské soutěsky využiti všech výhod terrénu.

Dne 27. června hned na úsvitě hnul se generál Steinmetz s dalšími pěti prapory od Dušník, aby co nejdříve výšinu nad Náchodem minul a před městem se rozpoloživ prostor získal pro postupující v zadu hlavní massu sboru.

Náchod rozkládá se v úzkém a hlubokém údolí řeky Metuje, kteráž jihozápadním směrem k Labi pospíchá; od města jde

silnice do Skalice západním směrem přes vesnice Vysokov a Kleny Na pravé straně těchto vesnic prostírá se lesnatá hornatina, po levé pak směrem na jih k Novému Městu n. M. prostírá se veliká, táhlá vysočina, silnici příkrým srázem vroubící, tu a tam lesem porostlá a vodou pokrytá. Přes tuto vysočinu vine se od Nového Města přicházejíc, pěkná silnice, kteráž za vesnicí Vrchovinami na dvé se rozvětvuje, tak že jedna větev přímo na Náchod se táhne, druhá pak, severo-západně běžíc, mezi vesnicemi Vysokovem a Kleny do náchodsko-skalické silnice vbíhá.

Generál Ramming, jenž byl o 1½ hodině s půlnoci Benedekův rozkaz obdržel, »aby dne 27. června na Skalici postoupil a přední voj k Náchodu pošinul,« minul již v prvních ranních hodinách se svým sborem Nové Město nad Metují, odkudž je do Náchoda již jenom pět čtvrtí míle. Přední voj Rammingova sboru byl již za Vrchovinami, když došla sborového velitele zvěsť, že Prusové u Náchoda přes hranici přešli a město obsadili.

Nyní měl se Ramming, chtěl-li využiti výhod boje průsmykového, vrhnouti ihned se značnými silami na pravo, aby co nejkratší cestou dorazil k Prusům z náchodského průsmyku vystupujícím. Terrén k tomu byl docela příhodný, ježto na pravo ležící silnice přes výšinu u Václavic přímo vedly do levého boku z nejtěsnější části průsmyku vycházejících pruských kolon. Avšak Ramming držel se slovného znění rozkazů, odeslal na ochranu svého pravého boku jenom slabé oddíly vojska k Náchodu, sám pak odebral se ke Skalici, aby tam hlavní massu svého sboru sformoval. Avšak i ony slabé na pravo odeslané oddíly spůsobily Prusům v nejchoulostivější době jejich postupu takovou zastávku, že Ramming, sformovav své brigády u Skalice, přece ještě dosti výhodně operovati mohl proti Prusům, kteříž byli tím časem až k Vysokovu pronikli.

Vizme nyní, jak se věci měly na straně pruské.

Korunní princ, kterýž měl v noci na den 27. června svůj hlavní stan nedaleko gardového sboru, tedy v středu své strategické

fronty, odebral se časně ráno od Náchoda, věda a znaje, že se zde rozřešiti má důležitý úkol: ochrániti postup ostatních pruských kolon na Jičín proti bokovému útoku z jihu. Také bylo zde nebezpečí největší: korunní princ byl od vlastní hlavní armády co nejvíce vzdálen a stál za to co nejblíže hlavní armádě rakouské.

Přední voj Steinmetzova sboru prošed Náchodem chtěl právě zaujati postavení na vrších jihovýchodně od města, když se tu zrovna naproti objevily Rammingem do pruského boku vyslané oddíly. Pruské po ruce stojící vojsko, dvě škadrony a jedna batterie, nebyly z počátku s to nepřítele zadržeti, avšak záhy objevila se ještě pěchota předního voje na výšině a donutila slabého nepřítele k ústupu. Teď získány byly čas i místo k rozvinutí větších sil.

Kdyby byl Ramming místo několika jenom praporů od Vrchovin přímo na Náchod vyslal větší síly vojska, byli by Prusové úplně nazpět do průsmyku zatlačeni bývali a »proniknouti do kraje bylo by se stalo téměř nemožností,« jak úřadní zpráva pruská hlásala. Avšak ztráta času, jíž rakouskému vojsku spůsobily okliky, připravila Ramminga o hlavní výhody, jichž poskytuje obranci boj u průsmyků.

Ramming prohledl později pravý stav věci a komandoval zadní části svých kolon ku předu.

V dalším průběhu boje objevovaly se v levém boku Prusů vždy silnější nepřátelské oddíly. Generálu Hartwekovi, jenž přední brigádu Rammingova sboru vedl, přispěl ku pomoci plukovník Jonák se svojí brigádou a udeřil ihned na nepřítele; za ním přikvapila brigáda Rosenzweigova a přikročila v tutéž dobu k útoku. Ramming sám byl již dříve, než obě tyto brigády, na místě, schválil úmysl sesíleného útoku a komandoval vojsko na všechna pruským generálem Löwenfeldem obsazená místa kolem Vysokova. Pruské poloprapory vzdorovaly s železnou tuhostí a útočící rakouské vojsko trpělo jejich palbou nesmírně; avšak proto přece byl k 11. hodině pruský pás na několika místech prolomen i rostlo nebezpečí, že

budou Prusové na celé čáře zatlačeni. Tu však objevila se na bojišti první polovice hlavního sboru pruského, jezdecká brigáda generála Wnucka s jízdnou dělostřeleckou batterií; mezi ní a císařskými kyrysníky prince Solmse strhla se prudká seč, kteráž záhy vítězstvím Prusů skončila. Avšak tento jezdecký boj nebyl s to zaraziti postup rakouské pěchoty; Löwenfeldovy polopraporу byly zvolna zatlačeny až na zadní okraj vysočiny, zachytily se se zoufalou energií této posice, chrlily spousty kulí do svých tísnitelů a podnikaly chvilkami i útočné výpady, kdežto rakouské vojsko, kteréž od 3 hodin z rána na pochodu a od 10. hodiny v ohni stálo, k poledni již vůčihledě ochabovalo. Tou dobou přikvapily také první pluky desáté divise pruské, kteréž byly obtížným horským pochodem náchodský průsmyk minuly, pronikly na vysočinu a zasáhly bez průtahu do boje. Rakouská jízda (kyrysníci s děly) pokusila se, aby pravý bok Prusů obemknula a vystoupila za tím účelem na výšinu na severní straně za Vysokovem, avšak byla záhy od nepřítele vítězně odražena. Löwenfeld mohl si oddychnouti: úkol jeho byl po tříhodinném, tuhém a zuřivém boji docílen. Všechno úsilí rakouského vojska, vyrvati nepříteli vysočinu u Vysokova, bylo zmařeno, Prusové odrazivše všechny poslední útoky Rammingových oddílů zůstali pány situace a slavili rozhodné vítězství. O 3. hodině proniklo již pruské vojsko přes Vysokov, o hodinu později začalo rakouské vojsko na celé čáře ke Skalici ustupovat.

Generálu Steinmetzovi podařilo se teprve pozdě dostati na bojiště reservní dělostřelectvo, avšak i tomuto připadl potom značný podíl na boji a vítězství. Na obou stranách bylo jezdectvo silně zaměstnáno a konalo namnoze pravé divy udatenství. Také pěchota rakouská vzbudila obdiv nepřátelských vojevůdců, ale musila podlehnouti, jednak pro nepřízeň okolností, jednak pro svoje nedostatečné ozbrojení. Pruské jehlovky osvědčovaly všude velikou převahu nad starými rakouskými puškami s nabíjením od předu.

S pruské strany bylo v boji 22 praporů; avšak reserva pátého

sboru procházela teprve Náchodem, když u Vysokova boj již dávno byl rozhodnut. To jakož i velké umdlení také pruského vojska bylo asi příčinou, že nebyl ani pokus učiněn, rakouské vojsko ke Skalici pronásledovati.

Ztráta rakouského vojska v boji u Vysokova obnášela: mrtvých 105 důstojníků a 1001 mužů; pohřešovaných 1091 mužů, raněných 85 důstojníků a 1093 mužů; zajatých bylo 42 důstojníků (z nichž 37 raněných) a 1325 mužů; celkem tedy 232 důstojníků a 5487 mužů. Krom toho 432 koní, 8 děl, 17 povozů, 1 prapor a 1 standartu.

Prusové ztratili mrtvých, raněných a pohrešovaných 62 důstojníků, 1060 mužů a 222 koní.

* * *

První ten výsledek pruského levého křídla byl mnohoslibný. Úkol sám nebyl sice ještě vykonán, ale působivý začátek byl učiněn. Sbor gardový v centru překročil tou dobou pohraniční hory, a generál Steinmetz mohl se pro případ příliš mocného útoku spolehnouti na jeho podporu. Hůře ovšem měly se věci na pravém křídle, kdež (jak již víme) generál Bonin s prvním pruským sborem v Gablenzovi nalezl silnějšího odpůrce.

O 5. hodině odpol. zaslal Ramming Benedekovi tuto zprávu: »Byl jsem následkem obnovených, velikou přesilou provedených nepřátelských útoků nucen až ke Skalici ustoupiti. Všechno moje vojsko přišlo do boje, bilo se velmi statečně, ale utrpělo veliké ztráty a jest docela unaveno. Povinnosť káže mi, abych známo učinil, že bych bez podpory nebyl s to, zejtra ráno útoku odolati; prosím tedy, abych ještě dnes osmým sborem byl vystřídán. Jízda moje je tak vysílena, že není schopna žádného výkonu.«

Benedek vzav na vědomí Rammingovu zprávu o ztracené bitce u Vysokova, uznal, že Ramming byv ke Skalici poslán, úkol svůj — navzdor nepřátelskému postupu přes Náchod — správně

provedl a soudil, že vojsko odpočinouc si přes noc, na zejtří opět akce schopno bude. Ale proto přece nařídil ještě večer dne 27. června dle Rammingova přání, aby osmý sbor (arcivévody Leopolda) do Skalice odešel a Ramminga vystřídal; sám pak chtěl ráno do Skalice odejeti a na učiněné disposice dohlednouti.

Pevnostnímu velitelství v Josefově nařízeno telegraficky, aby ihned vyslalo dva prapory posádkového vojska k 6. armádnímu sboru do Skalice, čtvrtému pak armádnímu sboru zaslán rozkaz, aby s třemi pohotově stojícími brigádami ihned odrazil a za osmým u Dolan stojícím armádním sborem táborem se rozložil. Rozkaz, jejž osmý armádní sbor obdržel, zněl takto: »Kdyby se zítra u Skalice boj strhl, rozvine se 8. sbor v první linii a 6. sbor bude tvořit zálohu; oba sbory nalézají se pod velením Jeho císařské Výsosti podmaršálka arcivévody Leopolda.«

Benedek posuzoval celou situaci příliš důvěřivě. Boninův ústup považoval za dokonalou porážku, kteráž sbor ten dalšího boje — aspoň na nějaký čas neschopným učinila a o generálu Mutiovi se slezským sborem předpokládal, že je ještě daleko od hranic. Soudil tedy pevně, že má na této straně řízení jenom se dvěma pruskými armádními sbory, s gardou a sborem Steinmetzovým, a že úplně postačí, když proti těmto stejnou sílu svého vojska operovati nechá, než sám s hlavní massou svojí armády prince Bedřicha Karla zničí.

Ačkoli tedy dle těchto večer učiněných disposic do rána dne 28. června šestý, osmý a čtvrtý armádní sbor u Skalice shromážděny byly, nechtěl přece Benedek celou tuto sílu válečného lidu na korunního prince vrhnouti. On trval na svém záměru, postoupiti s hlavní massou armády na Jizeru a nařídil dne 28. června o 9. hodině ranní: 4. armádnímu sboru, aby ještě dopoledne, jakmile vojsko pojí, šestý sbor v jeho posici u Skalice vystřídal, 6. pak sboru, aby se odebral do postavení u Lanžova a Doubravic, jež dosud 4. sbor zaujímal, 8. pak sboru do slova: »Nedojde-li

do 2 hodin odpoledne k boji (u Skalice), odejde 8. sbor do posice u Zalaňova, kterouž 10. sbor opustil. O vykonání tohoto rozkazu podá se zpráva.«

Benedek přijel o 10½ hod. do Skalice, vyslechl Rammingovu zprávu o bojích minulého dne a pojednal s ním o výhodách i nedostatcích strategického postavení u Skalice. Tou dobou houkala již s pruské strany děla a na vrcholu tak zvaného Ovčáku severovýchodním směrem vidno bylo nepřátelské vojsko s dělostřelectvem; jednotlivé oddíly pruské objevily se u Dubenského dvora. Několik batterií 8. sboru začalo na objevivší se pruské vojsko a batterie střílet. Větších oddílů vojska viděti nebylo, neboť hlavní massa armády korunního prince stála u Vysokova.

Postup objevivších se pruských oddílů na Ovčák považoval Benedek za známku, že nepřátelský sbor nehodlá postoupiti přímo na Skalici, nýbrž že chce, aby novému boji s osamnělými svými silami se vyhnul, na pravo přes Zblové a Chvalkovice odejíti, aby se dostal do styku s gardovým od Broumova postupujícím sborem.

»Benedek nechtěl domnělý pohyb II. pruské armády k Labi nikterak rušiti a poněvadž se mu útok na Skalici nezdál pravděpodobným, zůstalo při rozdodnutí, že 8. a 6. sbor ještě téhož dne za Labe odejdou. Prohlásiv hlasitě, že zde (u Skalice) na žádný vážný boj dojíti nesmí — že má jiné plány a že při svém rozhodnutí věrně setrvá — nařídil Benedek, za pokračujícího houkání rakouských děl i pruských batterií na Ovčáku, generalmajorovi Krismaniči, aby potřebné k tomu rozkazy vydal.« Tak zaznamenáno do slova v úřadní zprávě rakouského generálního štábu.

Generál Krismanič, náčelník operační kanceláře, vydal o 11. hodině tento rozkaz:

»Nestrhne-li se dnes do 2. hodiny odpolední u Skalice žádný boj, odejde 6. sbor od Třebešova do Lanžova; za

ním půjde 8. sbor, kterýž u Zaloňova táborem se rozloží. 4. sbor rozestaví se v tutéž dobu ve svém dosavadním rayoně u Dolan s předními hlídkami proti nepříteli. 10. sbor odejde zítra ráno ze svého dosavadního postavení k Josefovu a postaví se vedle 4. sboru. Velení nad oběma těmito sbory převezme podmaršálek Gablenz.«

Ale sotva že byl tento rozkaz napsán, nařídil Benedek ústně arcivévodovi Leopoldovi, aby ihned s celým svým sborem odešel.

Na to vzdálil se vrchní velitel a nařídil zpáteční cestou do Josefova také 6. armádnímu sboru, aby se dal k Labi na pochod.

Ježto pak tou dobou houkání děl od Skalice zase prudčeji se ozývalo, pronesl podmaršálek Ramming vážné námitky proti poslednímu rozkazu vrchního velitele, ale uposlechl ho přece, když se na něm trvalo, a nařídil svému vojsku pochod k Lanžovu. Avšak záhy vrazily do postupujících kolon 6. sboru již úprkem nazpět se ženoucí povozy 8. armádního sboru a zadržely jejich pohyb.

Sotva že byl Benedek Skalici opustil, byl na ústup komandovaný osmý armádní sbor stržen do boje velmi vážného.

Dle disposic, jež s pruské strany učiněny byly, měl býti postup na Skalici proveden většinou pohotových sil frontálně a není pochybnosti — doznává zpráva rakouského generálního štábu — že by byl nepřátelský sbor ohromnou přesilou k náchodskému průsmyku nazpět vržen býval, kdyby byl vrchní velitel uposlechl rady svých generálů, zejména Ramminga. Tento navrhoval, aby 4. a 8. armádní sbor ihned na Steinmetza udeřily a 6. sbor aby při tom byl reservou; ježto však všechny tři u Skalice a kolem ní shromážděné sbory po 11. hodině zcela opáčné rozkazy obdržely, narazil Steinmetzův pět brigád čítající sbor místo na přesilu, jenom již na tři ustupující brigády osmého sboru.

* * *

Korunní princ přislíbil dne 27. června generálu Steinmetzovi, že mu následujícího dne pošle na pomoc druhou gardovou divisi, kdežto jiná že vejde ve styk s generálem Boninem. Avšak záhy po půlnoci přinesl z hlavního stanu princova vyslaný důstojník zprávu, že Bonin od Trutnova ustoupiti musil a že se o jeho nynějším stanovišti nic neví. Tak závažná a při tom kusá zvěsť byla by asi mnohého stratéga přiměla k opatrné zdrželivosti, avšak u korunního prince spůsobila ona účinek opáčný: velitel druhé pruské armády nařídil, aby se ihned s dvojnásobnou rychlostí a sesílenou energií ku předu postupovalo. Gardovému sboru zaslal rozkaz, aby co možná brzy a plnou silou na Gablenze udeřil, Steinmetzovi pak vzkázal, že následkem událostí u Trutnova není možná vypraviti k němu druhou divisi gardovou; jenom jediná jezdecká brigáda že zbyla na jeho posilu.

Ale Steinmetz byl velitelem asi téhož ducha jako korunní princ. Zvítěziv dne 27. června nebál se již srážky s nepřátelskou přesilou, neboť nebyl — pro případ nutného ústupu — odkázán už jenom na průsmyk náchodský, nýbrž mohl již použiti více než jedné silnice na sever ku spojení se s gardovým sborem. Jistým zdálo se mu, že by se každou chvílí průtahu cesta jeho nebezpečnější stala a nepříteli možnost poskytla, aby se novými vojsky sesílil. Byl tedy odhodlán, že hned ráno dne 28. června svůj sbor k útoku na Skalici vypraví.

Cesta od Vysokova do Skalice vede přes rozsáhlou, námi již dříve dotčenou vysočinu, kteráž se tu k řece Úpě sklání a docela otevřena jest. Rovnoběžně se silnicí vine se tudy od malého lázeňského místa Svatoňovic přicházející železná dráha, kteráž se blízko před Skalicí vysokým náspem a širým obloukem na jih vine a pak do nádraží na východní straně města zabočuje. Na severní straně silnice zdvihá se skupina vrchů; půda mezi nimi je roklemi a hlubokými úvaly všelijak prorvána; nedaleko Skalice prostírá se tam rozsáhlá, hustá doubrava, tak zvaná bažantnice.

Ježto silnice i vysočina palbě rokouských děl byly přístupny,

vyslal Steinmetz generála Löwenfelda a Voigts-Rhetza s devíti prapory na sever do vrcholů, aby tam nejprve doubravu obsadili a pak na levo odbočivše na město postoupili. Dvě brigády pátého armádního sboru a došlá právě brigáda sboru šestého zůstaly zatím v posicích u Vysokova. Útok na Skalici nechtěl Steinmetz zahájiti dříve, než dojde slíbená od korunního prince gardová divise; když pak konečně o 11. hodině došla zpráva, že očekávaná divise nepřijde, rozhodl se rychle, že i s těmi silami, jež pohotovu má, na Skalici udeří a dal ihned rozkaz k postupu, asi v tutéž chvíli, kdy Benedek oběma svým u Skalice shromážděným sborům rozkaz k odchodu dal a Skalici opustil.

Arcivévoda Leopold rozestavil ráno svá vojska u Skalice tak, že tvořily brigáda Fragnernova na severní straně města levé křídlo, Kreyssernova pak brigáda za nádražím střed a brigáda Schulzova na jižní straně města křídlo pravé. Na pravo a na levo od nádraží postavena dělostřelecká reserva, připravená, že zaplaví svým zhoubným ohněm vysočinu a sousední les dubový. Když byl Benedek odchod nařídil, odeslal arcivévoda nejdříve šestý sbor k Dolanům a dále, nařídil osmému sboru, aby za oním následoval a chtěl pak odchod svého vlastního vojska zahájiti brigádou Schulzovou, na jižním konci rozlohy, avšak nedal jestě brigádním velitelům zprávu o Benedekově rozkazu.

Tím časem, asi o půl dvanácté hodině zahájen útok pruského předního voje na doubravu, do kteréž byl rakouský generál Fragnern posunul prapor Josefovské posádky, přibyvší dle Benedekova včerejšího rozkazu na jeho sesílení. Malý tento oddíl, ačkoli se tří stran nepřátelskými bataillony napaden, hájil svého postavení s tak hrdinským odporem, že generál Fragnern za dobré uznal, poslati mu na pomoc nejprve prapor myslivců a pak, bouřným postupem myslivců rozohněn, neotázav se svého představeného, sám celou brigádu do ohně uvedl.

Avšak po krátkém, prudkém postupu byl v čele a s obou

stran obklopen tak prudkým ohněm pruských praporů, že v několika minutách on sám padl, velká část jeho důstojnictva a dlouhé řady jeho mužstva povaleny byly a ostatek kvapným útěkem do Skalice se uchýlil.

Prusové, hrnouce se za prchajícím vojskem rakouským, chystali se překročiti železniční násep před samým jeho posledním obloukem; to zpozoroval plukovník Wöber od brigády Kreyssernovy a vrhl se také bez všelikého zmocnění útočníkům vstříc s celým svým plukem. Nastal krutý, krvavý zápas o železniční násep, do něhož se pak vmísil, také jenom o své vůli, sám plukovník Kreyssern s dalšími dvěma prapory svojí brigády. Hned při prvním nárazu padl tento statečný důstojník, a jeho vojsko stihl týž osud, jako prve brigádu Fragnernovu: ztrativši skoro třetinu svého mužstva vrátilo se ono v dosti slušném pořádku do Skalice.

Tím nastala, asi v 1 hodinu s poledne, přestávka ve vražedném, neobyčejně prudce vzniknuvším boji, neboť Prusové musili dříve, než na Skalici samu udeřili, vyčkati až přibude od Vysokova desátá divise vedením generála Kirchbacha. Tato divise postoupila po silnici až ke Klenům, avšak byla potom palbou rakouských děl (dělostřelecké reservy) donucena také na sever odbočiti a rozvinula nyní za Löwenfeldovými oddíly svoje kolonny k poslednímu útoku.

Celý dosavadní boj vyvinul se proti záměrům sborového velitele. Arcivévoda Leopold snažil se nyní, ve příhodnou chvíli, když rakouskými děly v dáli držené nepřátelské kolonny se seřaďovaly, boj zaraziti a vojsko dle Benedekova přání od nepřítele odvésti, což se také po velikém úsilí podařilo.

Než Kirchbachova divise ke Skalici se přivalila, byla hlavní massa rakouského vojska již z města a na ústupu. Ústup rakouského vojska ze Skalice počal asi o 1. hodině, trval celou hodinu a nebyl nepřítelem nikterak rušen. Ve městě a na nádraží zůstalo jenom pět praporů, ku kterýmž se pak ještě připojily rozptýlené trosky Fragnernovy brigády. Toto vojsko postavilo se, aby ústup své brigády krylo, znovu útočícímu nepříteli.

Aby tento poslední odpor povalil, vedl o druhé hodině generál Wittich svůj pluk ve vzorných řadách a za víření bubnů k nádraží. Několik dříve zde bojovavších oddílů přidružilo se k němu a za hlučného pokřiku hnal všechen tento lid útokem na východní frontu nádraží. Rakouské vojsko bránilo se s obdivuhodnou tuhostí, tak že budova za budovou, každá zvláštním bouřným útokem musila býti dobývána. Přes hodinu trval tento zoufalý, příšerný zápas, tak že teprve po 3. hodině nádraží v pruské moci se ocitilo. Avšak i potom ještě bojovalo se dále v ulicích a nízkých domcích se stále roztoucím roztrpčením, až konečně — zase po hodině — ustavičně se množící pruská přesila trosky rakouských praporů k ústupu donutila.

Na další stíhání nedostávalo se odpůrci sil; také byl by mu již u Dolan svěží nepřítel konec učinil. A takž mohl 6. armádní sbor rakouský dosti klidně doraziti v noci do Lanžova, kdežto 8. sbor jen málo znepokojen také v noci do Zaloňova, na oné straně Labe dorazil.

Touže dobou, co u Skalice zuřivě bojováno, dobyl gardový sbor značného, nám již známého úspěchu nad Gablenzem.

Pruský 5. sbor srovnal se na východní straně Skalice a rozložil se táborem po obou stranách silnice. Generál Steinmetz rozbil svůj hlavní stan ve Skalici. Přední stráže postaveny na pravém břehu Úpy u Zájezdu, na levém pak břehu mezi Říkovem a Jesenicemi. K zabezpečení proti Novému Městu zůstaveny jeden prapor pěchoty a dvě škadrony jízdy ve Klenech, odkudž silné patruly až za Nové Město pronikly. Gardová brigáda odebrala se po skončeném boji nazpět do Kostelce.

V bojích u Skalice ztratilo rakouské vojsko: mrtvých 63 důstojníků a 819 mužů; pohřešovaných 6 důstojníků a 979 mužů; raněných 56 důstojníků a 825 mužů; zajatých 80 důstojníků (z těch 65 raněných) a 2749 mužů (z těch 1462 raněných).

VII.

Před rozhodnutím.

Gardový sbor pruský, poraziv dne 28. Gablenze, a obnoviv spojení jednak s Boninem, jednak se svou jízdní divisí, vydal se následujícího dne z rána na pochod k Labi, ke Králové Dvoru, kdežto s druhé strany také Steinmetz k témuž cíli se měl bráti.

Na pravém břehu Labe postupovalť touž dobou Gablenz se svým sborem od Nových Zámků kolem Králové Dvora do Josefova; o 11. hodině, když už byla hlavní massa Gablenzova 10. sboru Králové Dvůr minula, vešly do města zbytky brigády Grivičičovy, sformované do dvou praporů a odebraly se na náměstí, aby si odpočinuly. Potom přišly batterie dělostřelecké reservy a posléz v krátkých přestávkách brigády Kneblova a Mondlova.

Sotva že byla Kneblova brigáda městem prošla, začaly do Králové Dvora dopadati projektily nepřátelských děl. General-major Knebel nařídil ihned dělostřelecké reservě, kteráž s muničním parkem na jižní straně města odpočívati chtěla, aby vyjela na návrší za nádražím, a komandoval tam také vlastní brigádní batterii a batterii brigády Grivičičovy. Prapory jeho brigády vystoupily také na návrší, kdežto 28. bataillon myslivců v lese nedaleko nádraží se rozestavil na ochranu batterií.

Přední voj gardového sboru pruského hnul se o polednách od Stříteže ke Králové Dvoru a hlavní massa sboru brala se za ním přes Kocbeř. Přední voj dorazil o 2. hodině odpolední ke Králové

Bitva u Vysokova.

Původní illustrace H. Schüllingra.

Dvoru a zvěděv, od napřed vyslané jízdní hlídky, že se tam rakouské vojsko nalézá, rozvinul se ihned k útoku.

Strhl se prudký boj, kterýž ale jenom půl hodiny potrval; rakouské prapory, byvše ze tří stran prudce napadeny, musily po krátkém statečném odporu na ústup se dáti. V kratinké této bitce ztratily: mrtvých 10 důstojníků a 72 muže; pohřešených 135 mužů; raněných 5 důstojníků a 31 mužů, zajatých pak 8 důstojníků (z nich 3 raněné) a 359 mužů (z nich 166 mužů raněných). Pruská brigáda ztratila prý jenom 2 důstojníky a 68 mužů, mrtvých i raněných.

Prusové zatlačivše rakouské vojsko obsadili Králové Dvůr, ale nepodnikli do večera žádného dalšího útočného postupu. Boj nebyl již u Králové Dvora žádný, ale mezi kolem táhnoucími rakouskými oddíly a pruskou gardou vyměňovány téměř ustavičně salvy dělové. Avšak tato střelba na velikou vzdálenosť neměla ani tu ani tam valného účinku. Teprv po 7. hodině houkání děl ustalo.

* * *

Generál Steinmetz dopřál svému vojsku ve Skalici dopoledne dne 29. června krutě zaslouženého odpočinku a odrazil teprv o 2. hodině západním směrem k Labi, na Chrustníkovo Hradiště. Avšak asi míli na jih od Skalice, u Dolan, stál čtvrtý rakouský sbor pod generálem hrabětem Festetičem; sbor tento posunul svoji posici trochu dále na severozápad až k vesnici Svinišťanům. Tudy musily se pruské kolonny kolem bráti a nepříteli celý svůj bok na postřel vydati. Avšak Festetič dostal od Benedeka (již dříve) rozkaz, aby se tu do žádného většího boje nepouštěl, nýbrž nepřátelskému útoku ústupem k Josefovu se vyhnul. Leč ani Steinmetz nepřál si třetího boje před svým spojením s gardami a takž nebyla by zde ani rána padla, kdyby byli vojevůdci svoje záměry navzájem znali.

Avšak brigáda Wittichova, kteréž byl Steinmetz ochranu svého ohroženého boku uložil, přiblížila se tak těsně k rakouským hlídkám, že se mezi oběma strhla ostrá dělostřelecká přestřelka;

hrabě Festetič obávaje se, aby příliš rychlým ústupem svoje vojsko nezdemoralisoval, rozvinul dvě brigády pěšího vojska v první řadě a třetí brigádu v řadě třetí, aby teprv po odraženém nepřátelském útoku ústup zahájil. Na to uznal generál Kirchbach, jenž pruskému přednímu voji komandoval, pro bezpečnosť sboru za nutné, tyto massy rakouského vojska zatlačiti i nařídil za tím účelem brigádě Tiedemannova, aby na Svinišťěny útočně postoupila.

A takž strhla se tu nad míru ostrá a krvavá bitka, ve kteréž se zase osvědčila veliká převaha pruské střelné zbraně nad rakouskou. Svinišťany byly dobyty, ale boj pak na Steinmetzův rozkaz zaražen. Steinmetzovo vojsko postupovalo večer dále na Chrustníkovo Hradiště.

Festetičův sbor utrpěl značnou ztrátu: 39 důstojníků a 1411 mužů mrtvých, raněných a zajatých. Hned na počátku bitky zaslal Festetič o tom Benedekovi zprávu; avšak vyslaný s ní důstojník dorazil teprv o 7. hodině večerní do Dubence, odkudž nazpět poslán byl s rozkazem, aby čtvrý armádní sbor zvolna ustoupil za Labe.

Steinmetz dorazil do Chrustníkova Hradiště asi o půlnoci; tím bylo docíleno jeho spojení s korunním princem a touž dobou dorazil také 6. sbor pruský do Skalice. Na druhém křídle korunního prince srovnal a seřadil generál Bonin svoje vojska a postoupil dne 30. června přes Trutnov a Pilníkov na Labe, k němuž přední voj jeho u Hostinného dorazil. Zde objevil se pak záhy pluk dragounů od první, z Jičína postupující armády prince Bedřicha Karla na očividný důkaz, že je nebezpečí plný úkol sloučení všech pruských branných sil vykonán. Toto sloučení stalo se dne 1. července ještě úplnějším, an princ Bedřich Karel Miletín obsaditi dal, a korunní princ přední voj prvního armádního sboru pod Hostinným na pravý břeh Labe posunul.

* * *

Polní zbrojmistr Benedek trvaje na plánu, chovati se oproti korunnímu princi jenom obranně a udeřiti vší ostatní silou na prince Bedřicha Karla, vydal a odeslal

dne 28. června (mezi 5. a 6. hod. odpolední) podrobné rozkazy pro postup hlavní armády na Jizeru, kterýžto postup dne 29. a 30. června proveden býti měl. Dříve nebylo ani lze tento hlavní pochod zahájiti, ježto šestý a osmý sbor armádní (dle dřívějších Benedekových disposicí) na pravém břehu Labe teprv se očekávaly a druhý sbor se třemi divisemi jízdy a dělostřeleckou reservou od východu přicházejíce ne dříve než večer k řece doraziti s to byly. Tím rychleji mělo se následujícího dne postupovati.

Dvě hodiny po odeslání pochodových rozkazů došla Benedeka zpráva o boji u Skalice a v 10 hodin stihla zvěsť o Gablenzově ústupu. Následkem toho učinil Benedek v disposicích pro následující den některé změny, ale podceňuje váhu porážek v bojích s kolonnami korunního prince utrpěných setrval na postupu k Jizeře.*)

*)Rakouský generál Horsetzky praví ve svém německém spise »Přednášky ze strategie« o Benedekově situaci v posledních dnech měsíce června:

»Benedek stál v červnu mezi nepřátelskými armádami na vnitřní linii. Dne 26. dověděl se, že silná kolonna pruská od Kladska na Skalici postupuje, jiná od Schönberku na Trutnov jde a armáda prince Bedřicha Karla od Liberce na Jizeru spěchá. On měl dne 27. června u Josefova VIII., IV. a III. sbor skoro pohromadě, VI. stál u Náchoda, X. u Trutnova, I. pak a Sasové na Jizeře. On věděl, že je armáda Bedřicha Karla silnější a že by v případě (pruského) úspěchu na Jizeře rakouskému vojsku ústupovou čáru přes Pardubice více ohrozovala, než by možno bylo armádě korunního prince, poněvadž Josefov a Králové Hradec hlavní silnici uzavíraly. On se chtěl vrhnouti nejdříve na Bedřicha Karla. Touto myšlénkou zaujat, jel dne 28. dopoledne z Josefova skrze tábor v noci do Dubu postoupivšího IV. sboru do Skalice. Vojsko jásalo očekávajíc, že je povede do boje. U Skalice setkal se s vojskem VI. sboru, jež vystřídáno bylo v rozestavení na východní straně Úpy sborem VIII. K tomu doraziv, dal rozkaz: »Zde nesmí naprosto dojíti na srážku!« a ohlásil, že chce odejíti s hlavní armádou na Jizeru, aby co nejdříve na Bedřicha Karla udeřil. Tím byla první fáse války rozhodnuta.

Theoreticky naprosto správné ocenění skupin silových osvědčilo se (v praxi) nesprávným. Nikoli silnější a ústup více ohrožující, ale vzdálenější, nýbrž slabší, rozdělená a bližší silová skupina korunního prince měla se napadnouti. Nebezpečí dalo se zažehnati jenom tím, kdyby byl polní zbrojmistr na témž místě v tutéž hodinu, kdy pro odchod na levo se rozhodl, k útoku na korunního prince se odhodlal a k tomu IV., III., VI., II. a X. sbor již dne 29. ustanovil.

Tím, že nechal X. sbor u Trutnova a VIII. sbor u Skalice bez podpory, ztratil dopoledne Trutnov a odpoledne Skalici; velká část armády vykrvácela se v těchto drobných bojích; zbytek vysílil se namahavými pochody a zamýšlený postup na levo objevil se již dne 29. nemožným.«

Avšak dne 30. června, po dobytí Jičína pruským vojskem, stal se Benedekovi zjevným celý stav armády a on pozbyl důvěry. On viděl již naprostou nemožnost, aby armáda v zaujatých právě a držených posicích bitvu svedla, ježto 1. sbor a sbor saský, kteréž měly vedle 3. sboru zaujati frontu bitevního šiku k západu, rozhárány a vysíleny k hlavní armádě byly dorazily. Clam Gallas nebyl již s to prince Bedřicha Karla zadržet, ba on byl pro tento a následující den vůbec všelikého boje neschopen.

Bylo potřebí už jenom silného pochodu, aby se armáda prince Bedřicha Karla objevila Benedekovi v týlu, neboť od Jičína ku středu Benedekova postavení nebylo více než čtyři míle. Jenom smělý útočný postup přes Josefov na levé křídlo byl by mohl Benedeka zbavit nutnosti, aby se dal na ústup. Avšak k takovéto smělé offensivě nebyla už spůsobilou armáda, kteráž byla oproti slabšímu a za nepříznivých okolností bojovavšímu nepříteli ve třech dnech celou šestinu své síly ztratila. Nemoha tedy útočně ku předu a maje armádu korunního prince v čele před sebou, armádu pak prince Bedřicha Karla v boku a v týlu, rozhodl se Benedek pro ústup ke Králové Hradci a zaslal (v 5¼ hod. odp.) generálnímu pobočníkovi Jeho Veličenstva císaře tento telegram:

»Úplný rozvrat prvního jakož i saského sboru nutí mne, abych se dal na ústup ke Králové Hradci. Hlavní stan bude od zejtřka tam na blízku.«

To bylo prvním doznáním nezdaru. Dosud rozesílány z hlavního stanu do Vídně, do rakouských zemí, do jižního Německa a evropským vládám jenom zprávy vítězné a veřejné mínění — mimo Čechy — bylo dokonale v omyl uvedeno. Od Náchoda telegrafoval Benedek, že Ramming uložený sobě postup na Skalici šťastně provedl odraziv všechny nepřátelské útoky. Pak přišla zvěsť o Gablenzově vítězství u Trutnova, potom krátký Benedekův telegram ze Skalice, že se tam nic vážného nechystá a že se rakouské dělostřelectvo

skvěle osvědčuje — to všechno tlumočilo a vykládalo se jako »vítězství za vítězstvím«. Proto spůsobila Benedekova depeše ze dne 30. června poplach větší, než hromová rána z čista a jasna nebe.

»To všechno lze odpustit« — praví ve svém díle pruský strateg a vojenský spisovatel Heinrich Blankenburg — »avšak není lze odpustit, že Benedek všechnu vinu svého neštěstí výhradně svaloval na svoje generály. Clam Gallas učinil dosti chyb, avšak největší část viny připadá Benedekovi. On sám stál se šesti armádními sbory proti čtyřem, na pěchotu podstatně slabším sborům korunního prince, kdežto Clam Gallas jenom se dvěma sbory čeliti měl čtyřem a jedné polovině sboru pruského. Clam Gallas bojoval za nepříznivých strategických okolností, a nepřízní těchto okolností byly z valné části vinny rozkazy vrchního velitele. Benedek měl oproti korunnímu princi všechny výhody strategické a taktické situace a mohl při tom zcela svobodně rozhodovat . . .«

Avšak vraťme se k ději.

Odeslav shora uvedený telegram pobočníkovi J. V. císaře, odůvodnil Benedek velitelům sborů a jízdeckých divisí své rozhodnutí pro ústup na Králové Hradec výnosem datovaným v Dubenci dne 30. června, žádaje za přesné a přísné provedení podrobných disposic pro ústup ten, vydaných téhož dne o 3. hodině odpolední.

C í s a ř s k á a r m á d a a s a s k ý s b o r a r m á d n í v y k l i d i l y v n o c i z e d n e 30. č e r v n a n a 1. č e r v e n c e s v é p o s i c e a provedly Benedekem předepsaný ú s t u p d o n o v ý c h p o s i c í d o r á n a a p o l e d n e 1. č e r v e n c e. Hlavní stan odejel o $2^1/_2$ hodinně ranní z Dubence přes Hořiňoves, Chlum, Neděliště ke Králové Hradci, při kteréžto jízdě velitel armády obhlídku krajiny vykonal.

Tím časem zvěděl již Benedek o c e l é t í z e u t r p e n ý c h p o r á ž e k u Jičína, Trutnova, Náchoda a Skalice a h l u b o k ý m ž a l e m j a t z o u f a l j i ž n a d s e b o u, s v ý m o k o l í m a v ě c í, p r o k t e r o u ž s e b y l a a r m á d a d o b o j e v y p r a v i l a. V Králové Hradci obdržel telegram, kterýmž císař odpovídal na Benedekovu z Dubence zaslanou depeši o nutosti ústupu na Králové Hradec. Telegram ten zněl:

»Ačkoli mi od Vašich zpráv ze dnů 27. a 28. m. m. z Josefova a telegrafické zvěsti ze dne 29. z Dubence výsledek operac znám není, mám přece — navzdor zprávě o nutném ústupu na Králové Hradec — pevnou důvěru, že Vaše energické vedení co nejdříve příznivých výsledků docílí a že Vaše síla pořádek udrží.« [3016]

Avšak tato povzbuzující slova panovníkova nedovedla osvěžiti skleslou mysl nešťastného vojevůdce. Jeho nitro bylo naplněno tesknou předtuchou příštích věcí a on, hledě beze vší už naděje vstříc věcem, kteréž přijíti měly, zaslal Jeho Veličenstvu císaři o 11½ hodině dopolední, aniž kdo o tom zvěděl, tento telegram:

»Prosím Vaše Veličenstvo důtklivě, abyste za každou cenu mír uzavřel. Katastrofa pro armádu neodvratna. Podplukovník Beck odjíždí ihned nazpět.

Podplukovník Beck z generální adjutantury císařovy byl totiž ráno o 9¾ hodině přijel do Benedekova stanu, maje od panovníka nařízeno, aby se o stavu věcí osobně přesvědčil.

Jeho Veličenstvo císař nemohl na Benedekovu radu přistoupiti. Neboť jakkoli byl stav poražených několika sborů nepříznivý, nebylo přece možno s nepřítelem vyjednávání zahájiti, aniž svedena bitva, kteráž by o osudu vojska a státu rozhodla. Také nemohlo nikomu opodál stojícímu na rozum jíti, že by armáda za těch několik dní již docela k boji neschopna a katastrofa neodvratna byla. Proto odpověděl císař Benedekovi o 2. hod. 10. min. telegraficky:

»Mír uzavříti nemožno. Nařizuji — není-li jiného zbytí, aby se v největším pořádku nastoupil zpáteční pochod. Byla nějaká bitva?« [3020].

Na to hlásil vrchní velitel telegraficky o 11. hodině v noci J. V. císaři:

»Telegramy Vašeho Veličenstva, čísla 3016 a 3020 jsem obdržel. Šifrám porozuměl. — Sbory 6. a 10. utrpěly nesmírně,

sbor 8. velmi silně; 1. sbor, jak jsem se dnes osobně přesvědčil a sbor saský jsou také neobyčejně znaveny a potřebují několika dní, aby se sebraly. Také 4. sbor utrpěl ztráty.

Z osmi sborů jsou tedy, bez bitvy, jenom po částečných bitkách, toliko dva nedotknuty, ale i tyto jsou jakož i jízdní a dělostřelecké reservy velmi umdleny. Všechno potřebuje nutně odpočinku, nové obuvi i jiných věcí. Sbor 10. zejména také nádobí k vaření. Veliké ztráty spůsobeny hlavně palbou jehlovek, nad jejichž vražedným účinkem všichni užasli, kdo v boji se ocítili.

To všechno donutilo mne, po včerejších zkušenostech a telegraficky ohlášené pohromě sborů 1. a saského, ustoupiti sem. Cestou zastal jsem massy armádního vozotajstva, kteréž nemohlo býti náležitě nazpět posunuto a kdyby za takovýchto okolností nepřítel důrazný útok byl podnikl, aneb kdyby ještě jej učinil, dříve než 1. sbor a Sasíci se uspořádají a armáda poněkud se zotaví, byla by katastrofa neodvratna. Na štěstí nás nepřítel dosud neznepokojil. Dopřeji tedy zítra armádě odpočinku a stáhnu vozotajstvo nazpět; avšak déle zde pobyti nemohu, poněvadž do pozejtří nastane v táborech nouze o pitnou vodu a ustoupím dne 3. dále na Pardubice.

Nebudu-li zaskočen, budu moci na vojsko opět spolehnouti, a naskytne-li se příležitost k útočnému postupu, učiním jej, ale jinak budu hledět, abych armádu co možná v dobrém stavu nazpět do Olomouce přivedl a Vašeho Veličenstva nejvyšší rozkazy, na kolik jen v mých silách bude, jistě však s naprostým nasazením všeho provedl.«

Následujícího dne, 2. července o 11. hodině 25 minutách dopoledne telegrafoval náčelník generálního štábu armády, podmaršálek baron Henikstein ještě toto generálnímu pobočníkovi císaře:

»Doufám, že byly Beckovy dojmy telegramem polního zbrojmistra z dnešní noci značně změněny. Prosím, abyste v tom směru působil. On přibyl zrovna v nejnešťastnější chvíli. Všechno se může ještě zlepšiti.«

Ale než ještě tato depeše došla, nařídil J. V. císař, aby podmaršálek baron Henikstein, generalmajor Krismanič a generál jízdy hrabě Clam Gallas byli odvoláni a do Vídně posláni.

Od armády odvolaní generálové dověděli se o svém osudu teprve dne 3. července ráno a také nově jmenovaný náčelník generálního štábu generalmajor Baumgarten přibyl teprv ráno dne 3. července do hlavního stanu. Do večera dne 1. července utišil se, jak z uvedených telegramů vidno, Benedek velmi značně, a nepovažoval již stav vojska za tak zoufale beznadějný, jako ještě téhož dne ráno.

Již o 2. hodině odpolední nařídil, aby vyslány byly na všechny strany patruly proti nepříteli, aby velitelství nabylo přesných zpráv o jeho postaveních a pohybech. Večer pak vydán rozkaz, aby armáda do zítřka zůstala v zaujatých dosud posicích a vydány podrobné disposice, kam se odebrati a kde postaviti mají vozotajstvo, velká bagáž jednotlivých kolon a park se střelivem. Na konec tohoto rozkazu učiněno známo, že se hlavní stan armády nalezá v Pražském předměstí Králové Hradce v hostinci »u města Prahy«.

VIII.

Bitva u Králové Hradce.

Všechny tři pruské armády, jejichž strategická fronta se na počátku války prostírala velikým obloukem od Nisy až k Drážďanům, byly dne 1. července po sotva osmidenním boji od sebe již jenom tak vzdáleny, že celá jejich strategická fronta dva krátké denní pochody obnášela. Od Smidar, kdež bylo shromaždiště armády Labské, přes Hořice, kdež hlavní massa armády prince Bedřicha Karla stála, a přes Labe ke Chrustníkovu Hradišti není dále, než pět zeměpisných mil.

Ježto tím časem celá rakouská armáda ke Králové Hradci ustoupila, nebylo na pruské straně obavy, že by na některé křídlo této strategické fronty útok nějaký se podnikl a pruské armády byly s to při každé větší akci v popředí jejich fronty společně jednati. Velká výhoda centrálního postavení oproti rozděleným vojům nepřítele byla Benedekovi úplně vyrvána. Vojska stála proti sobě v uzavřených massách na přirozené operační čáře, a před frontou každého z nich prostírala se cesta k nepřátelskému hlavnímu městu. Úkolem bylo tu i tam, otevříti si tuto cestu rozbitím válečných sil, jež před ní stály, a pro obě strany nastával rozhodující zápas.

Válečná historie zná málo příkladů, kdež by se bylo tak rychle dospělo k nejbližšímu cíli novodobého válečnictví, k rozhodující bitvě mezi oběma hlavními silami, jako v tomto velikém zápase mezi Rakouskem a Pruskem.

Benedek pozbyl boji posledních dnů nejenom výhody svého strategického postavení, on šel do rozhodující bitvy s armádou valně seslabenou, s armádou, která již o taktické převaze svého odpůrce byla přesvědčena. Avšak dosud byla to armáda tak silná, že se jí možnost úspěchu nemohla upírati. Mnoho pluků, jež dosud v ohni byly a velmi statečně, ač nešťastně bojovaly, planulo touhou, aby utrpěné porážky odčinilo a Benedek mohl směle očekávati, že se vojsko toto do boje vrhne s neobyčejným ohněm. Benedekovo pak jméno nebylo ještě v očích armády pozbylo dřívějšího lesku. Poklesky dosavadního vedení války znalo jenom několik nejvyšších důstojníků. Vojsko bylo plnó důvěry, že první bitva, jež osobním vedením vrchního velitele svedena bude, skvělým vítězstvím skončí. Převahu střelné zbraně pruské doufala rakouská armáda, že překoná svým četným a veskrze výtečným dělostřelectvem, kteréž dosud větších výsledků docilovalo, než artilerie pruská. Také nebyla ještě ochabla důvěra v rakouskou jízdu, ačkoli několik pluků dosud jenom nezdar vykazovalo; velké massy jízdy nebyly dosud do boje uvedeny i očekávalo se, že teprve ve hlavní bitvě síla a účinnost proslulé rakouské kavalerie se osvědčí.

Kromě toho spolehalo se na rakouské straně na výhodu obranného boje. Offensiva jest dle tvrzení stratégů a odvěké zkušenosti výhodou pro začátek války, ježto ducha armády povznáší a nepříteli spůsob boje předpisuje, avšak proto přece považuje se defensiva obecně za »silnější formu« boje. Benedek, jakožto obhájce, měl dosud výhodnější postavení, než Prusové. On volil si sám bojiště, on mohl beze škody a nebezpečí dle libosti dále ustoupit a on měl také dosti času, aby si bojiště připravil a zejmena pro obranu opevnil.

Benedek zvolil si bojiště tak, jako by byl za pravděpodobné, ne-li za jisté považoval, že mu nastane zápas jenom s princem Bedřichem Karlem a Herwarthem. On věděl sice, že armáda korunního prince již na Labi stanula a Labské armádě ruku podala, avšak on nevěřil, že by společně do jedné bitvy se spustily, dokud ještě mezi nimi řeka byla.

Na den 2. července, ke 12. hodině polední povolal si Benedek do hlavního stanu všechny sborové velitele a jim přidělené generály, všechny divisionáře od jízdy a náčelníky generálních štábů, jakož i velitele armádní dělostřelecké reservy a muničního parku armády.

Vzhledem k obtížnému postavení, ve kterémž se armáda nalezala, očekávali do hlavního stanu povolaní generálové od vrchního velitele důležitých sdělení ohledně dalších operací. Avšak Benedek mluvil s nimi jenom o věcech vnitřní služby; žádal především, aby se zachovávala kázeň a aby se oživila pokleslá důvěra vojska; dále pak připomínal nutnost, aby se nesváděly žádné zbytečné bitky, vyzýval podřízené sobě velitele, aby činili jenom jasné a přesné disposice a odporučoval horlivé provádění bezpečnostní služby daleko sahajícími obhlídkami. Tolikéž tázal se vrchní velitel přítomných, není-li v postaveních, jež dle předpisu zaujímají, nedostatek vody, tak že by snad tu a tam se odporučovala změna posice. Na tuto otázku dána všeobecně odpověď záporná.

Na konec projevil polní zbrojmistr úmysl, že dopřeje armádě v posicích, jež byla nyní zaujala, několik dní klidu. Generalmajor baron Edelsheim namítl na to, že »armáda očekávaného klidu sotva asi užije a že bude snad již dnes večer, aneb jistě zítra ráno napadena.« Ale této námitky si polní zbrojmistr hrubě nepovšiml a rozkázal opětně vysílání obhlídek do dálky co možná největší. Sboroví velitelové — praví zpráva rakouského generálního štábu — opustili hlavní stan, aniž zvěděli, zdali a jakým spůsobem se vrchní velitel ještě před Labem nepříteli k bitvě chce postavit.

Avšak Benedek se tím časem již rozhodl a telegrafoval o 3. a půl hodině odpolední Jeho Veličenstvu císaři: »Armáda zůstane zítra ve svém rozestavení u Králové Hradce; jednodenní odpočinek a hojné zásobení neminuly se s účinkem. Doufám, že nebude již potřebí dalšího ústupu.«

Pro případ nepřátelského útoku od severu obdržel již dne 1. července večer náčelník ženijního sboru rozkaz, aby mezi Nedělištěm a Lipou několik opevnění zřídil. Do rána dne 3. července

bylo zřízeno mezi výšinami Chlumu a Neděliště 5 batterií a na jižní výšině u Lípy dvě batterie. Kromě toho byly les na východní straně Lípy zásekami a čtyři batterie mysliveckými zákopy na obranu opevněny. Ráno pak dne 3. července začala se opevňovat západní průčelí vesnice Lípy a západní kraj Chlumu, jakož i vesnice Dolní Přím a Probluz, jakož i západní a jižní okraj lesa u Břízy.

Bylo tedy učiněno lecos, z čehož souditi se dalo, že je vrchní velitel pro případ nouze odhodlán svésti bitvu na území před Labem. Avšak do pozdního večera dne 2. července neučiněna žádná disposice, kteráž by byla sborové velitele do vlastních záměrů polního zbrojmistra zasvětila a jim možnost poskytla, aby sami také pro případ bitvy potřebná opatření učinili.

Tomuto hlavnímu požadavku armády, kteráž aby vítěznému a nyní již shromážděnému nepříteli s úspěchem postaviti se mohla — nic již neměla zanedbat a žádné chyby se dopustit, ani co se týče volby postavení, ani co se týče směru útočného pohybu, bylo nedostatečným spůsobem vyhověno, i když už se všech stran docházející zprávy ani nejmenší pochybnosti nezůstavovaly, že nepřítel na příští den útok chystá.

Od 11. hodiny dopolední do večera docházely vrchního velitele z různých stran telegrafické i psané zprávy o povážlivých pohybech nepřátelského vojska. Jakkoli zprávy tyto neúplné byly — bylo z nich přece vidno aspoň, že nepřátelská přední vojska již u samého postavení císařské armády se nalézají a vrchní velitelství, chtělo-li nepřátelského útoku vyčkati, mělo pomýšleti na disposice pro bitvu. Hned z prvního pohledu na rozestavení rakouských armád bylo vidno, jak nutně potřebí bylo bitevních disposicí. Avšak teprv o 11. hodině noční byla ve hlavním stanu všeobecná bitevní disposice ustanovena a dne 3. července o 2. hodině ranní jízdnými kurýry zaslána všem sborovým velitelům, divisionářům jízdy, jakož armádní dělostřelecké reservě.

Vizme nyní povahu terrénu, na němž svedena byla jedna

z nejvelikolepějších a svými následky nejúčinnějších bitev, jež válečné dějiny znají.

Zvolíme-li za východiště a hledisko Hradec Králové, vidíme, kterak do Sadové vedoucí silnice ze zavodňovacího území kolem pevnosti zvolna vzhůru stoupá až k místu, kde cesta ve tři se rozvětvuje vysílajíc na levo okresní silnici na Břízu, na pravo pak takovoutéž silnici ke Světům. Zde zdvihá se na levo od hlavní (sadovské) silnice silný pás vyvýšeného terrénu, kterýž na sever a na západ až k údolí Bystřice sahá a svými vrcholy celý oblouk vyplňuje, jejž tento potok u Nechanic tvoří. Silnice od Břízy do Nechanic vedoucí jde přes tuto vyvýšeninu a dostupuje asi uprostřed mezi oběma těmito místy, u vesnic Probluze a Přímu své největší výše. Tyto výšiny, kteréž se svými vesnicemi a lesy v bitvě vynikající úkol měly, vynikají asi na 200 stop nad údolí Bystřice. Ony ovládají všechno širé okolí.

Prostřední, od Břízy do Sadové vedoucí silnice stoupá od bodu rozvětvení po vlnitých hrbolech přes východní pokračování oněch vyvýšenin. Asi na hodinu cesty před Sadovou vystupuje na pravé straně silnice přímo u ní osamělý, ostře ohraničený, lesem porostlý vrch, kterýž výšinu u Probluze ještě o 90 stop převyšuje. Jest to proslulý od té doby Chlum. Vesnice Chlum prostírá se na východním svahu tohoto vrchu, asi tisíc kroků od sadovské silnice.

Vlnitá vysočina, kteráž je společným základem obou u Probluze a Chlumu vzhůru strmících, na obou stranách silnice šikmo proti sobě stojících vrchů, sklání se od bodu, kde silnice Chlum minula, zvolna dolů k Sadové. Blíže Chlumu jde však silnice u vesnice Lípy ještě přes táhlý hřbet vrchu, kterýž je asi tak vysoký, jako vrchol u Probluze. Tento hřbet (u Lípy) stal se pro bitvu tím hlavně důležitým, že hřeben jeho toliko 3000 kroků od mostů (přes Bystřici) u Sadové a Dohalic vzdálen jest a tudíž při nosnosti těžkých děl výtečnou obrannou posici pro ony přechody tvořil. Svah výšiny od Lípy dolů k Bystřici je celkem holý a tudíž výtečným polem pro dělovou palbu. Jenom nedaleko jeho úpatí pokrývá jej na levé (jiho-

západní) straně silnice neveliký, ostře ohraničený les Holá, kterýž potom, v zápase o výšinu velkou měl úlohu. Ve starších zprávách o Královéhradecké bitvě nazývá se tento les Sadovským čili Dohalickým. Na pravé straně silnice od Lípy k Sadové vine se dosti široká roklina, za níž půda zase ostře vzhůru stoupá a v lesnaté výšině u Másloněd asi 300 stop nad hladinou Bystřice dostupuje. Severovýchodním směrem od Máslovědské výšiny prostírá se táhlá výšina Hořiněvská, kteráž na pravo dosti příkře k Trotině spadá a jako mohutná bašta tu část fronty vyplňuje, kdež tato proudem živé vody není chráněna. Kdyby se této výšiny náležitě bylo využilo, byla by scházející překážka ve frontě hojně nahrazena bývala. Avšak to se nestalo, poněvadž Benedek do svých disposic nezahrnul ihned celé bojiště s krajní frontou od Nechanic podél Bystřice přes Sadovou až k výšině u Hořiněvsi.

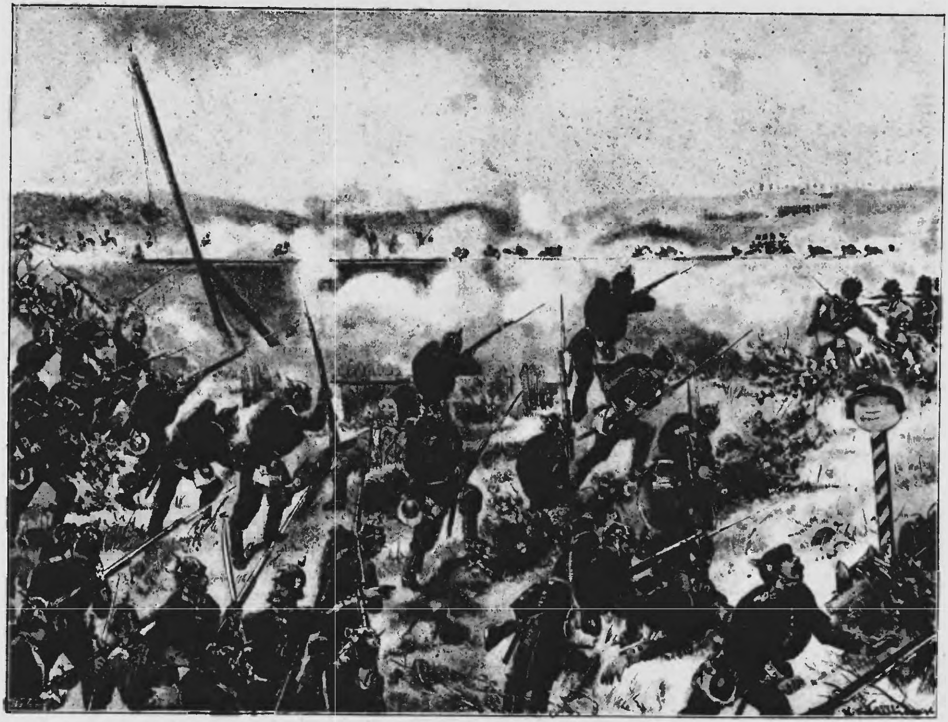
Dle bitevních disposic, jež velitelům sboru na úsvitě dne 3. července byly dodány, měly tři armádní sbory do první řady postoupiti a postavení zaujati:

Saský sbor na levém křídle na výšinách u Popovic a Třesovic, na severovýchodní straně od Nechanic na Bystřici. (Avšak ve skutečnosti zaujal saský sbor hlavní postavení, jak prospěšno bylo, na výšinách u Probluze k Přímu a posunul jenom asi jednu brigádu k Bystřici, zejmena k Nechanicům).

Gablenzův sbor (10.) v centru, mezi pravým křídlem saského sboru až k výšinám u Lípy; sbor arcivévody Arnošta (3) na pravém křídle, na výšinách u Lípy a Chlumu.

Reserva byla přidělena prvotně jenom levému křídlu, kteréž se obávati musilo bokového útoku generála Herwartha. K tomu zvolen sbor arcivévody Leopolda (8.) a předepsáno mu seřadění za armádním sborem saským.

»Neuvedená tuto vojska — pravil dále Benedekův rozkaz — nechť jsou, dokud útok na naše levé křídlo obmezen zůstane, jenom stále pohotově. Kdyby však nepřátelský útok větších rozměrů nabyl

Bitva u Skalice.

Původní illustrace H. Schüllingra.

a také na náš střed aneb na pravé křídlo se rozšířil, nastoupí celá armáda do bitevních šiků.«

Zasáhnutí pruského korunního prince do bitvy nepovažoval tedy Benedek dosud za pravdě podobné; on opatřoval se jenom pro případ, že by útok širších rozměrů nabyl. Pro tento případ měl (4.) sbor Festetičův prodloužiti pravé křídlo třetího sboru a rozestaviti se na výšinách mezi Chlumem a Nedělištěm, druhý pak sbor měl zaujati postavení mezi Nedělištěm a Trotinou. To bylo značné, velmi daleké prodloužení pravého křídla a výšiny u Hořiněvsi a Máslověd zůstaly při celé disposici nepovšimnuty.

Považujeme-li vrchol Chlumu za střed Benedekova bitevního rozestavení, připadají na levé křídlo čtyři sbory (saský, 8., 10., a 3.), na pravé křídlo pak, kteréž tutéž prostorovou rozlohu má, jenom dva sbory, čtvrtý a druhý. Proti oněm čtyřem sborům levého křídla mohli Prusové do ohně vyvésti čtyři a půl sboru, proti oběma pak sborům pravého křídla čtyři armádní sbory. Již z toho je vidět, že Benedek na pruského korunního prince stále nepočítal a jenom na objevení se jednotlivých částí jeho armády se připravoval předpokládaje, že se tyto oddíly snadno odraziti dají. Avšak zcela zřejmým stalo se to hned na počátku bitvy, také když Benedek oba sbory pravého křídla až na jedinou brigádu k centru povolal a proti princi Bedřichu Karlovi postavil.

Své hlavní reservě přikázal Benedek pro druhý všeobecný útok posici před Všestary a Rosnicí, tedy nedaleko bodu, kde sadovská silnice s nechanickou se křižuje. Reservu tuto tvořily (1.) sbor Clam Gallasův a (6.) sbor Rammingův, armádní dělostřelecká reserva a tři divise těžké jízdy. Dvě divise lehké jízdy přičteny v disposici také ke hlavní reservě, avšak byly napřed již odkázány na posice za křídly bitevní čáry, jedna ke Probluzi a druhá k Nedělišti.

Při této všeobecné disposici pomýšlel Benedek až nápadně na možnost, či lépe řečeno, na nutnost ústupu. »Kdyby armáda nucena byla ustoupiti,« — nařizoval vrchní velitel ku konci disposice — »povede se ústup po silnici přes Holice k Vysokému Mýtu, aniž

by se vojsko doteklo pevnosti. Druhý a čtvrtý sbor nechť zřídí, jakmile rozkaz k ústupu dostanou, pontonové mosty přes Labe a sice: druhý sbor zřídí dva mosty mezi Lochenicemi a Předměřicemi a čtvrtý sbor také dva mosty u Plácky.«

Označená tuto čára ústupu nalezala se za pravým křídlem, z čehož zase vysvítá, že Benedek na pravé straně žádného valného útisku (od vojska pruského korunního prince) neočekával. Jinak byl by pro ústup také do kalkulace pojal silnice vedoucí na jih k Pardubicům.

Velké dílo rakouského generálního štábu o válce z r. 1866. pronáší se takto o Benedekově všeobecné disposici ze dne 2. července:

»Tato disposice hověla zprvu málo okolnostem. Vydávati se v šanc rozsáhlému, obnímajícímu útoku silnějšího nepřítele, jest vůbec pochybenou taktikou. Správně vedené armády vymykají se těžkostem takovéto situace buď tím, že rozlehlou nepřátelskou frontu v jejím středu napadnou a rozrazí — anebo, že rychlým bokovým manévrem z objetí se vymknou, na některé nepřátelské křídlo útočně udeří a odtud nepřítele rozbaliti se pokusí, anebo posléz tím, že na ústup se dají a ustupují, až se do lepšího strategického poměru dostanou.

Nebyla-li císařská armáda následkem dřívějších nehod s to, pokusiti se o proražení nepřátelské fronty, a nebylo-li také z jiné příčiny možno, přeložiti rychle vlastní armádu na některé nepřátelské křídlo, k př. v tomto případě na linii Nový Bydžov-Nechanice, aby odtud bez prodlení na pravé křídlo nepřítele útočně udeřila, a byla-li císařská armáda spíše na ústup odkázána, pak měla se vůbec raději odvésti za Labe.

Za Labem mezi Josefovem a Králové Hradcem, kryta oběma těmito pevnostmi, pak řekami Úpou a Orlicí, byla by armáda sice velmi silnou obranou posici nalezla, ale tato posice byla by právě svou silou nepřítele donutila, aby ji obešel, a nebyla by tudíž dobřevolenou.

Skoro totéž platí o tak zvané posici u Nového Hradce mezi Labem, Orlicí a potokem Loučnou, ze kteréžto posice armáda také prostým manévrem vytlačena býti mohla.

Ale zcela jinak byly by se věci vytvořily u Pardubic. Tam nebyla by se císařská armáda nalezala v nebezpečí, že bude obklíčena, nýbrž byla by měla možnost, v říčním úhlu, jejž tam Labe tvoří ostrým obratem na západ, zápasiti výhodně s nepřítelem při jeho přechodu přes Labe, kterýž by se byl státi musil asi v krajině mezi Přelouči a Labskou Týnicí. V této krajině nalezala se také skladiště pro zásobování armády. Pro případ pak dalšího ústupu byla by měla armáda volbu ustoupiti buď k Vídni nebo k Olomouci. Krajina u Pardubic byla také územím, přes kteréž nepřátelská armáda postupovati musila, dílem aby silné posice na hořejším Labi obešla, dílem aby se dostala na nejkratší cestu k Vídni, do boku a týlu císařské armády.

Pardubice byly tedy bodem, ku kterémuž císařská armáda ustoupiti měla, aby se pro hlavní bitvu uvedla do poměru co možná výhodného.

Jak z uvedeného dříve telegramu na Jeho Veličenstvo císaře vidno, měl také Benedek plán odvésti armádu nazpět za Pardubice. Avšak on upustil zase brzy od něho a usnesl se, bude-li potřebí, že svede bitvu na území před Labem, mezi touto řekou a potokem Bystřicí, à cheval (kolmo) k silnici jičínsko-kralovéhradecké. Tím pak zůstavena armáda v nebezpečném postavení, že bude musit vésti na tři strany boj obranný.«

Generální štáb uznává — rovněž jako pruští strategové — že Benedeka k tomuto rozhodnutí přiměla takticky výhodná povaha terrénu, jehož vody, vrchy a lesy hojnost výtečných obranných posic poskytovaly, tak že při správném obsazení této krajiny zápas císařské armády nikterak nebyl beznadějným.

»Avšak« — praví dále dílo generálního štábu — »armáda nebyla rozložena a rozestavena tak, aby měla dobrá zápasiště a dosti volnosti ku svým pohybům. Disposice polního zbrojmistra zanedbala úplně důležitý bod u Nechanic, tolikéž ještě důležitější vstup k posici u Hořiněvsi, vzdala se všeliké tuhé obrany hlubokých punktů na celé

čáře a shrnula armádu na nepoměrně malý prostor při silnici v pravouhelném na západ a na sever obráceném háku, na nejvnitřnější skupině výšin, tak že armáda již nejnepatrnějším úspěchem, jehož nepřítel na kterémkoli punktu své bitevní čáry docílil, ve všech částech svých co nejnebezpečněji dotknuta býti musila a pro případ nutného ústupu za nejtěžších okolností druhého břehu Labe dosíci mohla.

Slovem: armáda měla dle (Benedekovy) disposice zaujati postavení, kteréž jí vlastně jenom po vykonaném ústupu z bitvy poskytnouti s to bylo poslední obrannou posici. Disposice určila sice sborům linie, kteréž se obsaditi měly, avšak nedávala jim ani nejmenšího pokynu o cílech, ku kterýmž se prodlením bitvy pracovati mělo, z čehož pak vznikly nepřístojnosti všelikého druhu. Nemohlo se tudíž ani jinak státi, než že se bez potřeby opustila místa, kterýchž se co nejhouževnatěji měla hájiti a že na jiná místa zase s velkým napjetím sil se útočilo, ač toho nebylo potřebí. Nevčasné, anebo vůbec falešné užívání sil bylo toho následkem, jejž cítiti bylo zrovna v nejdůležitějších okamžicích bitvy. Nedostatečná tedy v každém ohledu disposice byla sama hlavní příčinou smutného pro císařské zbraně výsledku bitvy.«

* * *

Pruský král, kterýž dne 2. července do Jičína přibyl, hodlal hlavní síle svojí armády dne 3. a snad i 4. července dopřáti žádoucího odpočinku. Princ Bedřich Karel zavítal krátce po králi Vilémovi do Jičína, aby si vyžádal dalších rozkazů. Zahájena tedy vážná porada.

Pruská armáda neměla již s nepřítelem přímého styku; soudilo se, že Benedek s hlavní silou svého vojska již na levém břehu Labe se nalézá a na pravém že již jenom slabé oddíly táboří. Aby se v této otázce více světla získalo, usneseno, že se na zejtří, na den 3. července provedou velké obhlídky; první armáda že bude rekognoskovat na pravém břehu Labe směrem ke Králové Hradci, druhá pak na levém břehu směrem k Josefovu. V tomto smyslu vydány

také a rozeslány odpoledne rozkazy. Princ Bedřich Karel opustil mezi 3. a 4. hodinou odpolední Jičín a spěchal nazpět do Kamenice, kamž byl již svůj hlavní stan posunul. Sotva že do Kamenice dorazil, přinesl mu důstojník generálního štábu, kterýž byl s malým oddílem jízdy mezi dnem na silnici k Sadové obhlídku vykonal, zprávu, že jsou na Bystřici shromážděny značné nepřátelské síly. Zvěsť tato došla potvrzení ještě jinými raporty, zejména obšírnou zprávou, již podal vůdce předního voje divise Franseckého, který až k Cerekvici byl posunut. Zpráva tato ujišťovala co nejurčitěji, že se před samou hlídkou tohoto předního voje veliký nepřátelský tábor nalézá. Ba zajatci jacísi vypověděli prý vůdci řečeného předního voje, že se celá rakouská armáda soustřeďuje mezi Labem, Bystřicí a Králové Hradcem.

Tyto zprávy přiměly prince Bedřicha Karla a náčelníka jeho generálního štábu k rozhodnutím, kteráž se jim v pruských válečných análech právem přičítají za velikou zásluhu. Kroky, jež princ Bedřich Karel na ony zprávy učinil, svědčí, že měl princ správné a vyšší ponětí o povinnostech i právech generála, jemuž bylo na samostatném místě komando svěřeno. Dle rozkazů, jež byl v Jičíně obdržel, nemusil učiniti nic, než vzíti na vědomí, že zařízené obhlídky vykonány byly; avšak princ seznal, že se změnou hlavní disposice většího výsledku docíliti může, ba že se snad odklidí i možnost nezdaru. Na vlastní zodpovědnost rozhodl se tedy princ, že příštího dne celou svojí armádou na nepřítele udeří. I nařídil bez prodlení svým vlastním divisím, aby do vhodných posic na Bystřici postoupily; kromě toho pak zaslal generálu Herwarthovi, kterýž na jeho povel odkázán byl, pokynutí, aby se třemi divisemi Labské armády co nejdříve odrazil k Nechanicům, tedy směrem ke Králové Hradci. To oboje učinil princ na vlastní zodpovědnost. Avšak on učinil ještě více. Pojímaje situaci v celém objemu postaral se také, aby druhá armáda v jeho smyslu do akce zasáhla. Za tím účelem zaslal korunnímu princi tento pro válečnou historii památný list:

»V Kamenici, 2. července večer.

Od Jeho Veličenstva krále zvěděl jsem, že Vaše královská

výsost obdržela rozkaz provésti obhlídku směrem k Oupě a Metuji. Ježto však z vykonané dnes na naší straně obhlídky a ze zpráv předními strážemi podaných na jevo vyšlo, že u Sadové a Lípy, na silnici z Hořic ku Králové Hradci velmi značné nepřátelské síly shromážděny jsou a přední voj svůj k Dubu posunuly, — chci zítra dne 3. července na nepřítele udeřiti a jej dle daného mi příkazu na Labe zatlačiti.

Ježto však také od Josefova silnější nepřátelské massy na pravý břeh Labe přešly, vidím v tom jenom úmysl, aby síly tyto proti mému levém křídlu operovaly pro případ, že bych postoupil na Králové Hradec.

Takováto diverse donutila by mne, abych síly své rozdělil, čímž bych tedy žádoucího cíle: zničiti nepřátelské sbory, úplně nedosáhl.

Prosím tedy Vaši královskou vysost, aby zejtra, dne 3. července, s gardovým sborem aneb větší ještě silou na zabezpečení mého levého křídla postoupiti ráčila přes Králové Dvůr na pravém břehu Labe. K žádosti této jsem nucen tím více, ježto na včasný příchod sboru Boninova, pro jeho velkou vzdálenost, spoléhati nemohu a jinak předpokládám, že Vaše královská vysost při zítřejší obhlídce, již tam vykonati dá, na žádné velké nepřátelské síly nenarazí.

Dodávám ještě, že bude moje levé křídlo státi u Velké Jeřice a Cerekvice.

Bedřich Karel.

Svého náčelníka generálního štábu, generallieutenanta Voigts-Rhetze, vyslal na to princ do Jičína, do hlavního stanu králova, aby tam o stavu věcí zprávu podal a pro zařízená opatření nejvyšší schválení vyprosil. Voigts-Rhetz přijel o 11. hodině večer do Jičína a byl záhy od krále přijat. Sestoupila se válečná rada, ve kteréž Moltke, přisvědčiv vývodům generala Voigts-Rhetze, pro neprodlené svedení bitvy se prohlásil a od krále svolení k tomu vymohl.

Válečná rada, kteráž se o půl noci kolem stařičkého krále

shromáždila, nabyla světodějného významu. Na usneseních, jež ona učiní, závisel osud Pruska a jeho koruny, záviselo příští uspořádání Německa, ba snad i rozhodnutí o válce a míru na dlouhou dobu pro celou Evropu. Kdyby se byla válečná rada ve svých výpočtech zmýlila, kdyby byla učinila mylné disposice, kdyby byla zdatnost několika denními pochody a boji unaveného vojska přecenila, jak veliké mohly z toho vzejíti následky! Žádné zodpovědné ministerstvo, žádné zastupitelstvo země, žádný vrtkavý projev veřejného mínění nepřejímá v takovýchto okamžicích ani část vyplývající obrovské zodpovědnosti. A ten, jenž slovem svým rozhodnouti měl, byl už sedmdesátiletý stařec! Na štěstí měl král Vilém dobrého stratéga po ruce, jemuž také plnou měrou důvěřoval. To usnadnilo mu rozhodnutí.

Moltkův rozkazy obsahující list na korunního prince, má sice datum »v Jičíně 2. července, večer o 11. hodině«, avšak pruské zprávy z té doby ujišťují souhlasně, že byl křídelní pobočník králův s ním do Králové Dvora odeslán teprve o 2. hodině s půlnoci. Z toho by asi plynulo, že Moltke, jakožto vlastní vrchní velitel, rozkazy pro korunního prince vyhotovil ihned, jakmile byl raport generála Voigts-Rhetze vyslechl, a že byla půlnoční porada u krále už jenom formalní schůzí na vymožení králova souhlasu. Křídelní pobočník nevyčkal ani, až jezdecký oddíl, kterýž jej doprovoditi měl, koně si osedlá, a vydal se s jediným toliko koňákem na cestu čtyři míle dlouhou a nikoli docela bezpečnou. Druhý stejnopis Moltkova rozkazu vzal s sebou generál Voigts-Rhetz do Kamenice, aby jej odtud do Králové Dvora korunnímu princi odeslal. Oba stejnopisy došly správně na místo. Krom toho dostal křídelní pobočník zvláštní rozkaz pro 1. armádní sbor (Boninův), jehož přední stráže důstojník dle Moltkova výpočtu cestou musil minouti. Výsledek zamýšlené bitvy závisel na tom, zda-li korunní princ Moltkův rozkaz v čas dostane. A on jej v čas dostal.

* * *

Armáda prince Bedřicha Karla, kteráž tvořila střed celého pruského postupu, stála dne 2. července takto: čtvrtý armádní sbor tábořil u Hořic, třetí u Miletína, druhý sbor s reservní jízdou mezi Hořicemi a Kamenicí. Pro bitvu na den 3. července chystanou předepsána těmto sborům tato postavení:

V první linii budou armádní sbory 2. a 4. Druhý sbor rozestaví se na jižní straně silnice do Sadové vedoucí, nedaleko Milovice, a sice: třetí divise (Werderova) na levé straně a čtvrtá divise [Herwarthova]*) na pravé; čtvrtý armádní sbor s 8. divisí (Hornovou) u Milovic, se 7. pak divisí (Franseckého) dále odtud na levo, u Cerekvice, na severu od Benátek.

V reservě: 3. armádní sbor u Hořic, za ním pak resevní dělostřelectvo. Jezdecký sbor prince Albrechta na severu od Milovic.

Po zaujatých posicích stály tedy oba v první řadě se nalézající sbory přímo proti Benedekově nejpřednější bitevní linii, již označují na mapě Mokrovousy a Benátky.

Armádu generála Herwartha, kteráž dne 2. července u Smidar stála, stihl dne 3. července již o 1. hodině s půlnoci rozkaz prince Bedřicha Karla, aby k Nechanicům postoupila. Ona měla tedy vpadnouti nepříteli do levého boku a týlu. Tento směr byl dobře volen jenom pro případ, že se princ Bedřich Karel na Bystřici trvale udrží. Kdyby byl princ nazpět zatlačen býval, směrem severozápadním, byl by se Herwarth v této kritické chvíli nalezal velmi daleko od bojiště. Vojevůdce, kterýž by na svoje štěstí méně byl spoléhal, byl by asi Herwarthův sbor položil blíže k druhému armádnímu sboru, tedy asi k Milovicům nebo k Dubu. Avšak štěstí princovi přálo a takž osvědčila se i Herwarthovi daná direktiva výborně. Moltke očekával, jak vidno, z rozkazu korunnímu princi daného, že Benedek směrem na Sadovou útočně ku předu postoupí, a pro tento případ byla direktiva Herwarthovi daná (dle soudu samých pruských stratégů) příliš odvážnou; avšak místo Benedekovy offensivy vyvinul se pruský útok na celou velikou Benedekovu

*) generalieutenanta Herwartha, nikoli vůdce Labské armády.

obrannou posici (o kteréž prý jičínská válečná rada ani tušení neměla) a pro tento, ovšem nepředvídaný případ, byl směr a cíl Herwarthovi vykázaný nad míru štastně zvolen. Náhodou!

Korunní princ dostal list prince Bedřicha Karla teprv o 2. hodině s půlnoci. Ihned vyhotoveny dle něho rozkazy pro druhou armádu; avšak než ještě odeslány byly, přijel křídelní pobočník králův s Moltkovým rozkazem, kterýž obhlídku na den 3. července nařízenou odvolával a místo ní neprodlený pochod všech sborů do zamýšlené bitvy nařizoval. Tento Moltkův (v Jičíně, 2. července večer o 11. hodině datovaný) list pravil úvodem: »Dle zpráv první armády došlých postoupil nepřítel silou tří sborů, které však ještě dále sesíliti se mohou až k segmentu Bystřice u Sadové a dlužno tam očekávati srážku s první armádou.«

Dále oznamoval list korunnímu princi, jaká postavení divisím prince Bedřicha Karla vykázána jsou, ale jinak zněl rozkaz povšechně jenom v ten smysl, »aby neprodleně učiněna byla potřebná opatření, aby všemi silami na podporu první armády postoupiti se mohlo proti pravému boku očekávaného nepřátelského útoku, na nějž žádoucno jest co nejdříve udeřiti.« Z tohoto listu vidí se rozdíl mezi spůsobem, jakýmž rozkazy vydávali Benedek a Moltke. V pruském hlavním stanu předpokládali srážku s postupující armádou Benedekovou a očekávali tudíž, že korunní princ do boje zasáhne spíše na pravém (západním), než na levém břehu Bystřice. Průběh bitvy ukázal pak, jaké neblahé následky by z toho byly mohly vzejíti, kdyby se byly korunnímu princi po Benedekovském spůsobu ruce svázaly vyznačením určitého bodu jakožto nezměnitelného cíle pochodu. Moltkův list došel korunního prince o 4. hodině ranní.

Tou dobou tábořila princova vojska takto:

První armádní sbor asi na míli cesty pod Králové Dvorem, u Horní Brusnice na Labi, maje přední voj posunutý míli cesty na jih až skoro k Miletínu.

Gardový sbor tábořil s první divisí (Hillerovou) u Králové

Dvora, druhou pak divisí (Plonského) půl míle cesty na zad u Kocbeře. Přední voj sboru byl posunut půl míle na jih na pravém břehu Labe.

Pátý sbor stál ještě u Chrustníkova Hradiště. Hartmannův jezdecký sbor u Vřešťova na Labi, třetinu míle nad Brusnicí.

Šťastná náhoda tomu chtěla, že korunní princ minulého dne svůj dříve daný rozkaz, aby 6. sbor vykonal obhlídku k Josefovu, v ten smysl změnil, aby se postupovalo na břehu pravém. Velitel 6. sboru general Mutius byl již od Hradiště odrazil, když disposice pro bitvu ze dne 3. července do stanu korunního prince došla, což mělo za příznivý následek, že jeho sbor, když změněný rozkaz došel, směr pochodu jenom nepatrně změniti potřeboval, aby v čas na bojiště se dostavil.

Korunní princ učinil na základě rozkazu, z hlavního stanu došlého, tyto disposice:

V první řadě nechť postupují tři sbory: na pravém křídle sbor Boninův (1.), v středu sbor gardový, na levém křídle sbor Mutiův (6.), a za těmi v jakési vzdálenosti, jakožto reserva, sbor Steinmetzův (5.), kterýž dosud nejvíce v bojích byl zaměstnán.

První a gardový sbor dostaly direktivu na Vřešťov. Osamělý strom na výšině u Hořiněvsi označen pro další pochod jakožto cíl cesty. Šestý sbor komandován na vesnici Velichovky mezi Labem a Trotinou. Pátý sbor měl následovat v mezeře (mezi sbory gardovým a šestým), Hartmannův pak sbor jezdecký s prvním sborem armádním.

Až k výšině Hořiněveské, jakožto k nejbližšímu bodu rakouského bitevního rozložení, měla nejblíže stojící vojska korunního prince průměrně 1 a půl míle cesty, nejvzdálenější pak druhá gardová divise celé 3 míle. Dvě míle jsou již dosti značným denním pochodem pro celou armádu, zejména musí-li se jít cestami deštěm rozmoklými aneb dokonce nejkratším směrem přes širá pole vysokým obilím. Nebylo tedy lze očekávat, že by korunní princ ještě dopoledne na bojiště dorazil; některé pak části jeho armády, kteréž teprv přes Labe přejíti musily, zejména 5. sbor a 2. gardová divise, mohly na místo dojíti teprv několik hodin po ostatních.

Do poledne mohlo na místo doraziti sotva více, než sbor gardový a přední voje sborů ostatních; na 1. a 5. sbor nebylo před odpůldnem žádného spolehnutí. Avšak do 12 hodin v poledne mohl se pruský střed, ať už sám útočil anebo útočně napaden byl, dostati do situace velmi kritické.

Armáda prince Bedřicha Karla ocítila se skutečně také, když záhy z rána samotna na rakouskou posici útočně postupovala, v nebezpečí, že docela se ubije, a sbory korunního prince přišly následkem velkých vzdáleností, jež uraziti musily na špatných, rozmočených cestách, tak osaměle a částečně i tak pozdě k bitevní čáře, že jenom příhody všeho druhu, na něž dříve nebylo pomyšlení, pruské armádě mimo nadání dopomohly k velikému vítězství.

Boj na Bystřici.

(Od 7 a půl hod. ranní do 2. hod. odpolední.)

Za prudkého deště rozbřeskl se den 3. července. Prodlením dopoledne déšť sice ochabl, avšak i když nepršelo, pokrývala zemi dosti hustá, všeliký rozhled do dálky mařící mlha. V pruské armádě považovali to za dobré znamení vzpomínajíce, že generál Blücher v den bitvy u Waterloo déšť uvítal slovy:

»Náš spojenec od Kotzbachu!« Teprv k večeru, když už bylo po bitvě, oblaka se roztrhala.

Pruské vojsko za tmy a největšího lijáku postupovalo. Nikdo nepochyboval, že se strhne toho dne boj krvavý, ale nikdo netušil, do jakého boje kráčí. Bylo stejně odůvodněno soudit, že svede Benedek jenom bitku předních vojů, aby si zabezpečil odchod za Labe, jako že dojde na řádnou bitvu. Že to svedena bude bitva rozhodující, bitva v celé válce poslední, nepředvídal určitě ani sám Moltke, jakož se vidí z listu jeho korunnímu princi zaslaného. Avšak že by to rozhodující bitva býti mohla, on zajisté uznával, jakož vidno jest z celé osnovy jeho plánu.

Již o 4. hodině ranní byly divise prince Bedřicha Karla na vykázaných sobě stanovištích: divise generála Franseckého u Cerekvic, divise Hornova u Milovic, divise Herwarthova u Bříšťan, divise Werderova u Pšanek, divise Mansteinova a Tümplingova u Hořic.

O 6. hodině obdržel princ Bedřich Karel zprávu, že Labská armáda s 36 prapory mezi 7. a 9. hodinou k Nechanicům dorazí. Na to nařídil princ, aby střed jeho vojska od Milovic na Bystřici postoupil.

V první řadě postupující vojska 1. armády měla se k boji sformovati za výšinami u Dubu, Mžan a Suché, naproti vesnicím Mokrovousům, Dohaličkám, Dohalicím a Sadové. Tyto výšiny spadají u Dubu mírně k Sadové, dosti blízko u potoka; v postupné čáře 2. sboru, mezi Mžany a Suchou, ustupují však nazpět, tak že pata jejich sklonu od potoka na 2 — 3000 kroků je vzdálena, kdežto mírné a nízké výšiny na protější straně po celé čáře až k samému téměř potoku sahají.

Zvolna a namáhavě vystupovaly do široké fronty rozvinuté kolonny prince Bedřicha Karla na plochou výšinu, na níž se prostírá vesnice Dub. A s velikými obtížemi následovalo za nimi dělostřelectvo po měkké, mazlavé půdě, do níž se mocně zatížená kola hluboce bořila. Za hřebenem výšiny, jenž pruské vojsko oku nepřítele zastíral, učiněna zastávka. Odtud bylo viděti celé území od Mokrovous až skoro k Benátkám. Přímo u nohou rozkládala se malá, z dřevěných domků sestávající vesnička Sadová;*) za ní prostírala se k vrcholu zvolna stoupající výšina Lípy; batterie, kteréž ji shora věnčily, bylo dalekohledem z části jasně viděti.

Princ Bedřich Karel chtěl učiniti pokus, není-li lze provésti přechod přes Bystřici ještě pouhým rychlým pochodem, a vrhl dolů k Sadové jízdu a jízdné dělostřelectvo. Ale v tu chvíli, když čtvrtý hulánský pluk pruský od Mžan na pravo odbočil, aby mezi hrbolatými svahy k Bystřici pronikl, byl uvítán palbou rakouské brigády Procházkovy, od Dohalic a Sadové. Pruská jedna batterie, za níž po

*) Úřadně píše se Sadoví, avšak lid neříká a nepíše jinak, než Sadová.

chvíli ještě dvě přibyly, vyjela na výšinu pod Mžany a mírná kanonáda zahájila bitvu.

O půl osmé hodině ranní padla první rána toho velkého, památného dne, pro Prusy tak dlouhého, svízelného a přece slavného.

Mnozí vytýkali princi Bedřichu Karlovi, že zahájil boj příliš brzy vzhledem k době, kdy korunní princ na bojiště mohl dorazit. Avšak naproti tomu namítlo se právem, že princ Bedřich Karel nevěděl, že podněcuje zápas s celou rakouskou armádou. Mohlo se také soudit, že Benedek jenom s menšími silami na severní straně Labe stojí a že by unikla dobrá příležitost, tyto síly porazit a rozprášit, kdyby se jim času dopřálo, aby se ústupem vyhnuly hrozícímu obklíčení, o kterémž se vojevůdce obhlídkami snadno mohl dovědět.

Časným zahájením boje vzrostl třem armádním sborům prince Bedřicha Karla obrovský úkol: držeti se řadu hodin proti celé rakouské armádě. Jenom oba na Benedekově krajním křídle stojící sbory, sbor saský a osmý (mezi Probluzí, Horním Přímem a Charbuzicemi, naproti Nechanicům) mohly být zaměstnány a drženy Labskou armádou Herwartha z Bittenfeldu (jež kolem Nechanic byla seřaděna), všechno ostatní rakouské vojsko mohlo se vrhnouti na prince. Proti jeho třem sborům stály v první řadě na jihozápadě od kralovéhradecké silnice sbor desátý a severovýchodně od tohoto třetí sbor rakouský. Záhy vstoupily do akce také sbory pravého rakouského křídla, jež dle Benedekovy disposice prozatím do bitevního šiku pojaty nebyly, sbor čtvrtý a druhý a za těmito čtyřmi sbory stály první a šestý sbor pohotovu s celou záložní jízdou. Tato ohromná massa branného lidu mohla čtyři až pět hodin operovati proti třem sborům prince Bedřicha Karla. Kdyby se bylo jednalo, jak stratégové říkají, s napoleonskou obratností, nemohlo Benedeka minouti alespoň částečné vítězství. Pět hodin — toť v rozvinuté bitvě dlouhá doba, ve kteréž se už dá něco provésti! Princ Bedřich Karel byl by měl snažší úkol, kdyby se byl nalezal v obraně; avšak útočiti na dvakrát

tak silného nepřítele s potřebným důrazem, aby tento silnější nepřítel pozbyl odvahy, vrhnouti se vší silou a prudkostí na slabšího útočníka, jest úkol velmi těžký a vyžaduje nesmírných obětí na krvi a životech.

Vizme nyní operace armády prince Bedřicha Karla.

Generallieutenant Fransecký, vojevůdce velmi rázný a odvážný, poslán byl se svou divisí na nejkrajnější levé křídlo. Postup jeho čelil na Benátky, odkudž operovati měl proti Čistovsi a Máslovědům. Když generálovi tento úkol byl přidělen, netušil asi nikdo v pruském táboře, jaká kolossalní moc této jediné divisi zde vstříc se postaví. Z Benedekových disposicí je známo, že u Chlumu, asi tři čtvrti hodiny za Čistovsí, celé pravé křídlo třetího armádního sboru rakouského stálo a že se k tomuto ještě řadily sbor čtvrtý a dále sbor druhý; z průběhu celé bitvy jest také známo, že musily uplynouti hodiny, než příchodem armády korunního prince rovnováha zde byla zjednána. Avšak boj odvětvené divise generála Franseckého dlužno zvlášť vylíčiti jakožto oddělený článek operace první pruské armády.

Princ Bedřich Karel operoval tedy sám a přímo jenom pěti divisemi pěchoty, kterážto moc, jak už víme, za vrchem u Dubu seřaděna byla, když dělostřelectvo dole u Bystřice boj zahajovalo.

Ještě před osmou hodinou, na krátce po zahájení dělostřelecké palby, přijel k Dubu král Vilém a v jeho družině nalezali se: vévoda Koburský, ministr války Roon, Moltke a Bismarck, tento v uniformě majora od těžké zeměbranské jízdy. Král Vilém sestoupiv s kočáru vsedl na koně a uvázal se v úřad vrchního velitele. Rozumí se, že jenom pro forma, neboť skutečným velitelem byl Moltke.

Dělostřelectvo předního voje pruského bylo záhy sesíleno, batterie za batterií hnala se ku předu do ohně, avšak čím více se pruská dělostřelba množila a sílila, tím více objevovalo se na všech stranách děl rakouských. Od každé křižovatky, z každé vesnice, z každého křoviska v rozsáhlém pruhu od Mokrovous až k Benátkám blýskaly se plameny dělových jícnů a svištěly vzduchem granáty,

praskající s příšerným třeskotem a metající svoje zvonivé střepy mezi děla, dělostřelce, povozy a koně. Kde granát se rozletěl, byla z pravidla spousta: tu padali lidé, tu zničeno dělo a všude vzryta hluboko půda a stříkala kolem blátivá hlína. Granáty rakouských děl lítaly i přes ochranný vrch u Dubu a dopadaly zhoubně do seřaděných na oné straně kolon pruského vojska. Tomuto dělostřeleckému zápasu na čáře mezi Mokrovousy a Sadovou přizvukovala kanonáda batterií generála Franseckého proti Benátkám.

Palba byla s obou stran velmi energická a zhoubná; rakouská dělostřelba měla sice stále převahu, ale proto přece byl boj do desíti hodin zcela nerozhodnut na obou křídlech i ve středu. Teprve k desáté hodině podařilo se svrchovanému úsilí pruské dělostřelby, zatlačiti rakouské batterie výše po svahu k Lípě a Chlumu. Nyní teprv mohla pruská pěchota postoupiti k Bystřici, aby si vynutila přechody. Úkol tento uložil princ třem do první linie postaveným divisím. Osmá (Hornova) divise obdržela rozkaz, aby postoupila na levé straně silnice k Sadové, obě pak divise druhého sboru, třetí a čtvrtá, komandovány na vesnice Dohalice, Dohaličky a Mokrovousy. Obě divise třetího armádního sboru zůstaly v reservě a byly už jedinou oporou v rukou vrchního velitele. Snad nikdy nebyla svedena útočná bitva podobného objemu s tak nepatrnými reservami. Kombinace tohoto úkolu byla velkolepá a neobyčejně smělá.

Říčka Bystřice, jakkoli nepatrná, byla následkem prudkých lijáků silně rozvodněna a působila nepřátelskému vojsku citelnou překážku. Až ku břehu říčky dostaly se pruské prapory bez značné ztráty, ale odtud musily si každý krok ku předu zakupovati ohromným napjetím sil a krvavými obětmi.

Rakouské vojsko, jež most u Sadové i vesnici obsazeny mělo, pálilo prudce do útočících řad pruských. Cesty byly úzké, každý domek při nich byl střelci obsazen, a takž mohli Prusové postupovati jenom velmi zvolna. Palba obranců porážela celé řady útočníků. Prusové stříleli ze svých odpažnic mnohem rychleji, než vojsko ra-

26*

kouské, avšak jim vadily kouř, stromy a domy, kdežto rakouští myslivci ze svých úkrytů jen na slepo stříleti potřebovali v tu stranu, kudy útočník se blížil, aby v jeho řadách kruté spousty působili.

Ale navzdor tomu všemu zlepšovali si Prusové ponenáhlu svoje postavení a drali se, byť i pomalu, na smrt bojujíce a těly svých soudruhů půdu pokrývajíce, stále ku předu. Při tomto útoku měla vynikající úkol také pruská dělostřelba. Zůstavujíc pojednou bez povšimnutí palbu děl rakouských, začala chrliti své granáty do vesnic, rakouskou pěchotou silně obsazených a působila zde úžasné spustošení. Vesnice Mokrovousy a Dohalice vzplanuly ohněm granátů a hořice rychle v ohromném kouři staly se děsným stanovištěm pro obhájce, do nichž krom toho nepřestávaly dopadat příšerně praskající střely. Do tohoto strašného víru ohně, kouře a kulí začala arci také houkat a vražedné projektily chrlit dělostřelba rakouská, avšak pruská útočící pěchota měla tím časem krytější postavení za domy a v sadech, do nichž byla po úmorném zápasu pronikla. Za hodinu pak byly vesnice na Bystřici v rukou pruského vojska.

Když vesnice dobyty a obsazeny byly, nastal úkol, proniknouti jimi dále směrem k Lípě a Chlumu. Na pravém křídle, kde třetí divise pruská bojovala, nebylo to prostě možno. Před Dohaličkami a Mokrovousy spadá totiž docela holý a prázdný, do dvou oblouků vykrojený svah výšiny, kteráž na hoře děsně hrozivou korunou tažených děl rakouských byla věnčena.

Hnáti vojsko tudy, po volné ploše, proti výše položeným chrlícím dělům rakouským, bylo by bývalo zrovna šílenstvím; proto zůstalo vojsko třetí divise státi, aby jenom postavení svého uhájilo.

Nepřátelská palba dělová působila sice v jeho řadách značné ztráty, avšak nic výhodnějšího nebylo na ten čas lze učinit. Za nějakou chvíli přibylo reservní dělostřelectvo druhého sboru, jež ku pomoci bylo přivoláno, a zahájilo boj s rakouskými batteriemi tam nahoře na svahu, avšak nezmohlo jich. Pruské vojsko bylo tedy na této části bojiště k nečinnosti odsouzeno, ale s rakouské strany neučiněn ani pokus, aby odtud bylo vytlačeno. Hlavní síla Gablenzova sboru

byla odeslána k silnici od Sadové k Lípě vedoucí, kdež se tou dobou před čárou Dohalice-Sadová strašný boj rozpoutal.

Divise Hornova (osmá) a část divise Herwarthovy, vystoupivše z vesnic nedávno dobytých, měly před sebou les Holou, kterýž se prostírá na táhlém svahu, stoupajícím mírně vzhůru k Lípě a Chlumu. Lesík tento nemohl se zůstaviti stranou, poněvadž byl rakouským vojskem obsazen; on musil být dobyt, aby se v útočném postupu mohlo pokračovat. Ale zápas o něj byl hrozný. Jižní okraj lesa byl silnými propletinami co možná neprostupným učiněn a krom toho střelci obsazen. Skrze průseky lítaly s hukotem a sykotem střely rakouských děl od Lípy. Avšak Hornovo vojsko odstranivši s velikým chvatem a úsilím, v dešti nepřátelských kulí, hlavní překážky, vniklo do lesa a tu rozpoutal se hrozný boj o každý téměř strom. Rakouští střelci hájili svých posic s obdivuhodnou tuhostí, ale Prusové chrlíce na ně z jehlovek mnohem hustší a stálejší déšť kulí, zatlačovali je nezdolným tlakem zkázonosného útoku zvolna dále a dále, až konečně celý lesík opanovali. Avšak sotva že byli poslední rakouští pěšáci z lesa vystoupili, zahoukala od Lípy mocná kanonáda a těžké střely tažených děl rakouských prolétaly, zkázu a spustošení nesouce, hustým stromovím lesa. Spřerážené kmeny a haluze řítily se s příšerným praskotem k zemi, srážely svým pádem jiné větvoví a mísily se s mechem, zemí a klestím, jež byly roztrhané shrapnely a granáty s hromovým rachotem vzryly, surážely a do výše vmetaly. Střely i padající, jako od vzteklých blesků roztřískané dříví, trhaly a tloukly s touž skoro zuřivostí novou posádku té smrčiny. Ježto pruské batterie, jakož samo sebou se rozumí, skrze les stříleti nemohly, dostávalo se pruské pěchotě od levého křídla jenom slabé podpory. Rakouská dělostřelba v středu, kterouž Benedek brzy po zahájení boje devíti batteriemi ze záložní artillerie sesílil, konala ze svých výtečných, z části tarasově nad sebou se prostírajících posic pravé divy spustošení. Po delší ostré kanonádě udeřila rakouská pěchota na les, aby ho nazpět dobyla a podařilo se jí skutečně proniknouti až do středn lesa. Zde boj na chvíli ustal.

Bylo poledne a situace pruské armády stávala se povážlivou. Cenný úspěch, jehož armáda prince Bedřicha Karla docílila tím, že poměrně dosti snadno a bez velikých obětí tři divise za Bystřici posunula, uvedl pruskou pěchotu do situace nesmírně obtížné; ona měla nyní Bystřici v týlu a před sebou obrovské massy rakouského dělostřelectva u Lípy a Dlouhých dvorů. Ku předu nebylo lze postoupiti a držeti se v zaujatých posicích bylo velmi obtížno pro zhoubu chrlící palbu rakouského dělostřelectva, jež nad pruským tou dobou velikou mělo převahu. Trapné toto položení zostřovala ještě okolnost, že ani na straně Herwarthovy armády žádných úspěchů nebylo znamenat a — což se nejvíce vážilo — že o korunním princovi a jeho armádě dosud nebylo ani slechu. V tomto pro Prusy svrchovaně trapném položení uvažovala se již v řadách mužstva i mezi vůdci otázka, dá-li se tento kritický stav dlouho snésti? Ale tím časem — mezi dvanáctou a jednou hodinou připravoval se již také na bojišti obrat. Dříve však, než o jeho vylíčení se pokusíme, musíme obraz doplniti událostmi, jež se byly dosud sběhly na obou křídlech bitevní rozlohy.

Boj o les Svíb.

Pruská divise generála Franseckého (7.) postoupila skoro zároveň s divisí Hornovou za Bystřici. Zahajovací palbou dělostřelectva sedmé divise vzňaly se Benátky a hořící vesnice obsazena rychle předním vojem divise. O půl deváté hodině dorazila také hlavní síla divise k Benátkám a rozložila se — i s následující za ní reservou — v prohlubině na severní straně vsi. Fransecký rozvinul tu svoji divisi v táhlý šik na Bystřici: 13. brigádu na levo proti Máslovědům, čtyři prapory 14 brigády na pravo proti lesu.

Proti této pruské divisi stály z počátku na rakouské straně jenom Brandensteinova brigáda od 4. armádního sboru. Tato brigáda zaujala, když byl její přední voj z Benátek ustoupil, tyto posice: druhý prapor velkého knížete Michala v lese Svíbu, pět

setnin 27. praporu myslivců a jeden prapor od pluku Michalova u Hořiněvsi, jádro pak (4 prapory a 4 děla) kolmo k silnici mezi Máslovědy a Nedělištěm, nedaleko jihovýchodního výběžku Másloběd. Čtyři děla brigádní batterie vyjela na Máslovědské návrší, na křižovatce na západ od vesnice. Poloviční škadrona husarů (od pluku prince Bedřicha Karla) je kryla.

Jakmile ze zpráv přední stráže se ukázalo, že nepřítel na Svíb a Máslovědy zároveň udeřiti hodlá, vyslal generálmajor Brandenstein ještě dva prapory (oba třetí prapory od pluků velkého knížete Michala a arcivévody Viléma) ke Svíbu, v jehož severozápadní části již vedle druhého praporu velkého knížete Michala ještě dva prapory od pluku arcivévody Jindřicha (brigády Appianovy) stály; druhá polovice brigádní batterie přidružila se k bojující už první polovině a zahájila palbu. Dva prapory pluku arcivévody Viléma zůstaly jakožto reserva na tábořišti.

Kdežto jádro 7. pruské divise u Benátek strategicky se rozkládalo, udeřily po půl 9. hodině čtyři pruské prapory útočně na Svíb.

Les Svíb je tvaru docela nepravidelného. Od západu na východ je asi 2000 kroků dlouhý a průměrně asi 1000 kroků široký. On pokrývá táhlý vrch, kterýž asi uprostřed dostupuje úrovně všech okolních dominujících bodů, pak ale jednak k Bystřici, jednak k Máslovědům úzkým, nepravidelným hřbetem se sklání. Spád na jih jest celkem mírnější, než na sever; oba pak sklony jsou prorvány roklinami. Na východní straně nejvyššího bodu, směrem k posici rakouského vojska, pozůstával les z nízkého dorostu; staré kmeny byly pokáceny a na sta sáhových hranic štěpinového dřeva, z nich kolem sestavených, poskytovalo vojsku více úkrytu, než les sám. Západní polovice lesa (směrem k Bystřici) sestávala ze silných stromů jehličnatých i listnatých. Východní okraj této smíšené části lesa vinul se zrovna přes nejvyšší bod vrchu směrem od východu na sever. Toť celkem obraz lesa, kterýž se proslulým stal zuřivými boji, jež v něm byly svedeny. Tisíce udatných mužů v něm padlo a les je

nyní prostoupen četnými pomníky, u nichž žádný chodec bolestným pocitům se neubrání.

»Být jednotně vedeny a míti určitý úkol, aby na místě setrvaly,« — praví úřadní zpráva rakouského generálního štábu — »byly by prapory v lese umístěné prvnímu nepřátelskému návalu odolaly; avšak jako císařské vojsko v této válce vůbec málo kdy mělo štěstí určitých disposic boje, nedostávalo se těchto i zde.«

Pruské prapory čtrnácté brigády divise generála Franseckého hrnuly se asi touž dobou, co Sadová byla dobyta, od Benátek k lesu Svíbu a dorazily téměř beze ztrát k jeho okraji. Ale sotva že byly s různých stran do lesa vnikly, začal se na ně řítit déšť rakouských kulí z pušek myslivců, kteří ponejvíce z úkrytů stříleli. Zároveň začaly na jiných místech děsně pustošit těžké střely z rakouských děl. Avšak navzdor tomu vytlačila pruská pěchota rakouské myslivce z lesa a usadila se v něm přese všechnu zkázu chrlící kanonádu rakouskou.

Zpráva rakouského generálního štábu vysvětluje tento úspěch pruské pěchoty tím, že generalmajor Appiano, kterýž měl posléz nařízeno, aby na **Chlumu** postavení zaujal, pevně se domníval, že les Svíb, asi 2500 kroků od Chlumu vzdálený, do jeho obvodu již **nespadá** a že tudíž oba dva prapory pluku arcivévody Jindřicha z lesa dříve odvolal, než pruská pěchota k útoku na les se odhodlala, tak že se jenom jediný rakouský prapor (2. prapor pluku Michalova) v lese nalézal, když pruské prapory na něj útočit počaly. Oba 3. prapory pluků Michalova a Vilémova od brigády Brandensteinovy byly ještě na cestě a takž bylo prý Prusům snadno vniknouti do lesa a to do nejvyšší a nejporostlejší jeho části.

Tím časem pak, co čtrnáctá brigáda pruská v lese bojovala a zabravši jej z valné části, se strašnými ztrátami v něm se držela, hnala třináctá pruská brigáda, podporována u Benátek postavenými batteriemi Franseckého, třikráte za sebou prudce na posici 2. rakouského sboru u Máslověd. Avšak útok za útokem ztroskotal se o rakouskou přesilu. Jakmile jeden útok byl odražen, obrátily rakouské

batterie u Másloměd, naproti Svíbu postavené, svou palbu na les, tak že meškající tam pruské prapory ob čas také v bocích a v týle vražedným ohněm rakouským byly potírány.

Plné dvě hodiny — od 9. do 11. — držely se pruské prapory ve Svíbu, na jehož severovýchodních výběžcích také část 13. brigády se byla usadila. Po celou tu dobu bojovalo se zuřivě o jeho držení. Generalmajor Appiano uzřev, že prapory divise Franseckého rakouský prapor z lesa tlačí, vrátil oba odtamtud odvolané prapory nazpět ke Svíbu a připojil k nim ještě čtyři setniny 4. praporu myslivců. Avšak útok do lesa vnikající pěchoty byl marný; po krátkém krutém zápasu musily rakouské oddíly zase ven z lesa a nepřítel se v něm pevně usadil.

Také části brigády Brandensteinovy a Fleischhackrovy hnaly od východu na les útokem, ale bez úspěchu. Generalmajor Brandenstein vyslal ke Svíbu dva prapory pluku Vilémova a jednu setninu myslivců. Avšak pruský generallieutenant Fransecký posunul rychle do lesa dva prapory třinácté brigády a toto čerstvé vojsko, jehož vražedná rychlá palba rakouské útočníky šmahem porážela, zmařilo poslední úsilí Brandensteinovy brigády.

Také u lesního výběžku proti Máslovědům, kdež se byly oba prapory pluku Michalova se třetím praporem pluku arcivévody Viléma zase postavily, rozzuřil se krutý boj, ve kterémž generalmajor Brandenstein těžce raněn padl. Zároveň s dotčeným již útokem obou praporů pluku Michalova vnikl do jihovýchodního cípu lesa 13. prapor myslivců od brigády Fleischhackrovy a pronikl za krutého boje dosti hluboko do něho, ale neudržel se v něm a část pruského vojska vyrazila i z lesa a obsadila několik dvorců v Čistovsi.

Prudký a bezúspěšný dosavadní zápas o Svíb přivábil hlavní voj čtvrtého armádního sboru rakouského. Sbor tento seřaďoval se již kolem půl desáté hodiny k útoku na Svíb. Tu však raněn byv, musil býti z bojiště odnesen jeho velitel, hrabě Festetič a velení převzal podmaršálek Mollinary. Ihned vyslána Fleischhackrova brigáda

na Čistoves a také brigádám arcivévody Josefa a Poeckhově, kteréž se od Máslověd k Hořiněvsi rozvinovaly, nařízeno, aby postoupily na západ ke Svíbu.

Kolem desáté hodiny zahájen rakouský útok prudkou palbou, před kterouž Prusové nemnoho do vnitř lesa ustoupili. Fleischhackrova brigáda, jež po 10. hodině na Čistoves udeřila, zahnala sice pruské oddíly nazpět do lesa, avšak nebyla s to za nimi do vnitř vtrhnouti. Brigáda Poeckhova pronikla sice na severovýchodním konci Svíbu do lesa a postupovala, majíc plukovníka Poeckha v čele, odhodlaně ku předu, ale byla po neobyčejně parném a krvavém boji, v němž její velitel Poeckh sám padl a s ním téměř všichni štábní důstojníci, novou posilou pruského vojska zase z lesa vytlačena, tak že Svíb o 11. hodině zase docela byl v moci pruské.

V tomto nad míru rozhořčeném lesním boji nastal prodlením času veliký zmatek; pruské i rakouské prapory byly na všechny strany rozházeny; velké oddíly obou stran přebíhaly kolem sebe a bojovaly pestře mezi sebou smíšeny. Boj skončil, jak už pověděno, ústupem rakouského vojska na všech stranách.

Teď bylo na čase, zůstaviti Svíb jeho osudu a vzdáti se nadobro jeho držení. Jak už praveno, prostírá se polovina lesa v nížině a dělostřelectvo, rozestavené na výšinách u Chlumu nebo Máslověd, mohlo tuto část, ba i hořejší partie lesa tak ovládati, že by pobyt v nich nepřátelskému vojsku byl velmi obtížným býval. Jižní strana lesa jest přes 2500 kroků vzdálena od výšiny Chlumu, jeho pak k Máslovědům čelící východní strana, kteráž sice jenom asi 700 kroků od místa vzdálena jest, pozůstávala většinou toliko z mlází, tak že nepřítel v lese tom zahnízděný rakouským posicím u Chlumu a Máslověd sotva se mohl státi nebezpečným. Držení Svíbu nebylo tudíž nutno a nestálo za všechny ty boje a zápasy.

A přece podniknut ještě jeden velký útok!

Nezdar tří rakouských brigád čtvrtého armádního sboru přiměl velitele druhého sboru rakouského, podmaršálka hraběte Thuna, že

odeslal od svého sboru ke Svíbu brigádu Würtembergovu a Saffranovu.

Batterie obou brigád zahájily poslední útok na Svíb prudkou kanonádou.

Asi o půl dvanácté začaly obě brigády, jejichž vojsko z části se bylo pomísilo, útočit a vyjma 1. prapor pluku Holsteinova podařilo se všem praporům první řady obou brigád do lesa vniknouti. Pluk Meklenburgův podporoval útok svojí palbou a čtvrtý prapor pluku Hartungova následoval za pravým křídlem jakožto reserva.

Útok 1. praporu Holsteinova se nezdařil. Prapor tento musil přejíti lysinu na severovýchodní straně lesa rozloženou a dostal se při tom do nejprudšího křížového ohně umístěných tam pruských praporů.

Vojsko levého křídla dralo se přes hromady mrtvol s velikou silou a prudkostí stále ku předu. Obecný zápal strhl k útočení také pluk vévody Meklenbursko-Zvěřínského; tento připojil se k útočícím docela proti obdrženému rozkazu, ale musil se pak vrátit do své posice.

Děsné divadlo lesního boje rozvinulo se v plné hrůze a vlnilo se od stromu k stromu. Opět padaly, jako neviditelnou mocí rubány, celé řady útočníků, ale již dávaly se také řady nepřátel na rychlý ústup a zastavovaly svou prudkou palbu.

Stečení vrcholu bylo obtížno. Nepřítel srazil se tam v hustou massu a chrlil na vzhůru se ženoucí císařské vojsko neochabující déšť kulí. Toto musilo na chvíli zarazit a vévoda Würtemberský, jehož pravé křídlo silně bylo zdecimováno, byl nucen žádati sborové velitelství o posilu.

Podmaršálek hrabě Thun nařídil na tuto žádosť, aby volné prapory brigády Thomovy na Svíb postoupily. Ale plukovník Thom mohl volně naložiti jenom s dvěma prapory a ty daly se rychle na pochod k lesu, avšak obdržely záhy rozkaz, aby místo útoku na Svíb zaujaly postavení mezi Máslovědy a Sendražicemi ku krytí ústupu druhého sboru.

V tu dobu dostalo totiž velitelství druhého sboru zprávu, že se blíží nepřáteské síly od severu.

Brigády Würtembergova a Saffranova útočily zatím dále a obdivuhodné jejich úsilí mělo konečně úspěch: o polednách byla obě křídla nepřátelských divisí od sebe odtržena a jejich prapory rozbity. Celé pluky vtrhly do lesa a trosky statečných, na polovici srubaných pruských praporů utíkaly k Čistovsi, kdežto 13. brigáda ještě zoufale se bránila v severozápadních cípech lesa a na území mezi Hořiněvsí a Benátkami. Vítězný jásot rakouských mass zaburácel lesem a hřímavé zvuky císařské hymny budily kolem hlučnou ozvěnu. Opět byl Svíb, tento málo cenný předmět tak neslýchaně krutých zápasů, v rukou císařského vojska.

Nadešla hodina poledního klidu, ve kteréž na bojišti smutný obrat se udál. Situace levého křídla pruského se pojednou docela změnila: Od východu blížili se pruští jezdci, objeli Máslovědy a klestili si dráhu k bojujícímu vojsku 13. pruské brigády — to byly přední hlídky armády korunního prince.

Dříve však, než tímto zjevem spůsobený obrat vylíčiti se pokusíme, doplníme si ještě obraz dosavadních bojů vypsáním událostí na protějším křídle, zápasem generála Herwartha z Bittenfeldu.

Labská armáda

dorazila po pětihodinovém téměř pochodu asi v osm hodin ráno k Nechanicům. Zde vedl přes Bystřici jediný toliko most a přes ten vedeny všechny divise labské armády. Proč generál Herwarth počet přechodů technickým vojskem rozmnožiti nedal, zůstalo nevysvětleno. Jedna divise potřebuje na přechod přes most (s děly, vozotajstvem atd.) vždy pět čtvrtí hodin až půl druhé hodiny, i musily tedy každým způsobem i když všechno šlo jako na drátku, minout čtyři hodiny, než zadní, zálohu tvořící Etzlova divise do boje zasáhnouti mohla.

Nechanice byly obsazeny vojskem saským. Sasíci byli objevením se předního voje Herwarthova patrně překvapeni a ustoupili po delší marné obraně Nechanic z místa. Ustupujíce pak, strhali sice most za sebou, jejž Prusové znovu zříditi musili,! ale opomenuli zaujati obranné postavení na východním kraji poříčí, kterýž přece dělovými zářezy na obranu již připraven byl a usnadnili tím nesmírně Prusům průchod soutěskem a další rozvinutí se k boji. Sasíci ustoupili k výšinám u Probluzi a Přímu, jež byly pro rakouskou armádu silnými křídelními oporami. Zde a na táhlém hřbetu výšin směrem k Lípě spatřil pruský přední voj husté davy vojska a dlouhé řady batterií. Na útok nebylo ani pomyšlení, ježto záložní dělostřelectvo, jehož vůči takovýmto posicím postrádati lze nebylo, teprv za hlavní, zvolna ku předu postupující silou pěchoty následovalo. Uplynuly hodiny, než i jen divisní batterie k činnosti se dostaly. Do dvanácti hodin nevyšinuly se srážky na tomto křídle z obmezených rozměrů pouhých předvojových potyček a dělových přestřelek.

Území na Bystřici u Nechanic nemělo se tak lacino nepříteli zůstaviti. Rakouská armáda byla by velmi získala, kdyby se bylo saského sboru tam použilo k hájení přechodu přes Bystřici a osmý rakouský sbor kdyby se byl stáhl na vysočinu nad Přímem a Probluzí, odkudž by byl mohl účinně do boje zasahovat buď k Popovicům nebo ke Hrádku.

Hlavními body rakouských posic v této bitvě byly Hořiněves, Lípa-Chlum a Hrádek. Na ty ukazovala sama příroda, avšak ony byly jenom v středu, jak se patřilo, na zřetel vzaty a hájeny.

Štěstím bylo ještě, že si korunní princ saský vymohl schválení, aby místo posice u Popovic obsaditi směl posici u Přímu a Probluzi, neboť jinak byla by se labská armáda o hodinu dříve na výšinách u Probluze objevila, než skutečně se stalo, a postavení císařského vojska bylo by se tím ještě značně zhoršilo.

Generál Herwarth z Bittenfeldu dal svými prvními disposicemi na jevo, že chtěl ku krajnímu rakouskému křídlu přiraziti a je obejíti.

Za tím účelem vyslal Cansteinovu divisi na Hrádek. Avšak tím časem (byly již asi 2 hodiny s poledne) dověděl se anebo seznal, že jest nutně třeba, by princ Bedřich Karel pokud možno brzy byl vyproštěn, a že jest tedy potřebí, aby jeho, Herwarthova armáda nejkratší cestou a více čelem k nepříteli byla posunuta. Za tím účelem nařídil Cansteinově divisi, aby udeřila útokem na Horní Přím a vyslal divisi Münstrovu, jež byla právě v uzavřených řadách za Nechanicemi se objevila, na Probluz.

Münstrovy prapory provolaly hlučně »Hurá!« rozvinuly prapory, a hnuly se ku předu. Postupovaly nejdříve na Lubno, ježto na této cestě okrajem údolí před palbou rakouských děl byly chráněny. U Lubna vystoupily na vysočinu, brigády rozvinuly se do bitevního šiku a za veselých zvuků vojenské hudby stoupaly chutě na výšiny u Probluzi.

Cesta tam obnášela plnou čtvrt míle a po celou tuto cestu byli Prusové v šanc vydáni strašné palbě granátů, jíž na ně chrlily z fronty batterie Sasíkův, s levé strany pak batterie generála Gablenze. Avšak navzdor tomuto vražednému dešti střel urazili Prusové čtvrtmílovou onu cestu za dvacet minut a hnali tak prudce útokem na nepřátelskou posici, že nejbližší, v čele proti nim postavené batterie kvapně odjely a dva na jejich místo nastoupivší prapory rychle povaleny byly. Také části levá, přímo před nepřátelskou posicí, byla tímto spůsobem dobyta a pak teprve začaly zdlouhavé porůzné zápasy praporů o jednotlivá místa. Sedmi sty mrtvými a raněnými zaplatila Münstrova divise svůj zajisté slavný útočný postup přes území nepřátelským dělům docela přístupné až k místu, odkudž nepříteli viděla do očí.

Vzhledem k hrozícímu zaskočení a následkem ostrého útoku v čele povolána na rakouské straně do rozpoutaného boje reserva levého křídla, již tvořil osmý sbor armádní. Tím sesíleni byli obhájci oné silné posice aspoň na 38.000 mužů, kdežto Herwarth dosud bez záložní divise své, tedy jenom s oběma předními asi 26.000 mužů

čítajícími divisemi operovati musil. Až skoro do 3 hodin zuřil boj o výšiny Probluzské, a teprve v tuto dobu zmocnila se Münstrova divise vesnice.

Tím časem posunula se divise Cansteinova blíže k divisi Münstrově, kdežto zvolna také divise Etzlova se přiblížila a na pravo rozvinovati se začala. Levé křídlo Sasíkův a s ním celá rakouská posice ociťovaly se vždy více a více v nebezpečí, že budou zaskočeny. Proto opuštěn byl Přím, ano se ještě o Probluz zápasilo.

Prusové sami doznávají, že rakouské a saské vojsko na levém křídle hrdinsky se bránilo. Jenom zvolna postupovala porýnská a vestfálská vojska ku předu. Četná, uměle opevněná místa musila spoustou životů zaplacena býti, saské a rakouské dělostřelectvo konalo pravou hrůzu spustošení, ale vítězného postupu Prusů nebylo lze zaraziti. Labská armáda zatlačila svého odpůrce posléz až k místům, kdež setkati se musila s rakouskými kolonami, jež byly tím časem ze středu nuceny ustoupiti. V této situaci učinen jí sice ještě odpor zoufalý, avšak přímé spojení s armádou prince Bedřicha Karla bylo přece provedeno, kdežto zároveň levé rakouské křídlo v nebezpečí se ocitlo, že bude zaskočeno a v ústupu obmezeno.

Krise a rozhodnutí.

O půl dvanácté hodině obdržel vrchní velitel rakouské armády, polní zbrojmistr Benedek od velitele z Josefova telegrafickou zprávu, že se blíží armáda korunního prince pruského a že dle všeho udeřiti chce na pravé křídlo vojsk rakouských.

Následkem tohoto telegramu nařízeno 4. a 2. sboru, aby původně jim vykázaná postavení zaujaly a výšiny mezi Chlumem, Nedělištěm a Sendražicemi tak obsadily, aby pravé křídlo armády o Labe se opřelo, druhý sbor pak aby »obranný hák« utvořil a takto oba sbory čelem se postavily proti armádě korunního prince, jež od severovýchodu rychle se blížila. Zároveň obdržela druhá divise lehké

jízdy rozkaz, aby u Sendražic se rozestavila a odtud ústup obou sborů kryla.

Velitetel 4. armádního sboru, podmaršálek Mollinary, kterýž přesvědčen byl, že by další útok na dosavadní levé křídlo nepřátelského vojska ještě měl skvělý výsledek, odejel ihned po $^3/_4$12 hod. k Benedekovi a činil proti vydanému rozkazu důtklivé námitky žádaje za jeho odvolání. Ale Benedek setrval na svém a nařídil znovu, aby 4. sbor předepsané sobě postavení mezi Chlumem a Nedělištěm zaujal.

Než se Mollinary ku svému sboru navrátil, začal již 2. sbor prováděti došlý ho o 12. hodině rozkaz k ústupu, jejž zahájila brigáda Saffranova. Ku krytí tohoto ústupu komandovány, jak již dotčeno bylo, brigáda Thomova — do posice mezi Máslovědy a Sendražicemi — a brigáda Hendriquezova na výšiny u Sendražic.

Avšak ústup obou sborů do původně určených posic nemohl již proveden býti, ainž by severní bok jejich se ocítil ve velkém nebezpečí, zejména severní bok druhého sboru, jenž na krajním pravém křídle pochod na Neděliště a k Labi měl provésti. Pět batterií se 40 děly vyjelo na výšiny u Hořiněvsi a záhy hlásala jejich hřímavá palba, že se části armády korunního prince objevily v dostřelu.

V tu chvíli nastal na bojišti obrat.

Představme si ještě jednou stav bitvy mezi 12. a 1. hodinou. Ve středu postup Prusů na Lípu úplně zaražen a princ Bedřich Karel nucen vésti do boje poslední svoji zálohu pěchoty, obě divise 3. armádního sboru. Rakouské vojsko jest tu ve zcela rozhodné výhodě a každou chvíli musí se očekávat, že Benedek reservy předvede, aby střed svého odpůrce rozrazil. Na pravém křídle Prusův začíná pozvolný postup proti mocné a přesilou obsazené posici u Probluzi a Přímu, na levém pak křídle podlehá již již divise Franseckého prudkému příboji rakouské přesily a zhoubné palbě přemocného rakouského dělostřelectva. Celé snad asi 350 ta-

Bitva u Chlumu.

Původní illustrace H. Schüllingra.

ženými děly obsazené jádro rakouské posice od Přímu přes Lípu a Chlum až ke Trotině jest dosud v bezpečném držení obhájců. Jenom posice předního vojska na Bystřici jsou ztraceny nebo v šanc vydány. Za bojujícími řadami čeká netknutá ještě záloha dvou armádních sborů; také velká část dělostřelecké zálohy je dosud netknuta. Začíná se cítit jediný teprv nedostatek: spotřeba střeliva ve středu byla tak veliká, že bude těžko tu ztrátu nahraditi.

Benedek, zvěděv k polednímu o blížícím se vojsku pruského korunního prince, považoval utvoření »obranného háku« proti němu za dostatečné a operoval zatím dále, jako by armády korunního prince ani nebylo. Pruští stratégové diví se ve svých kritikách rakouských bojů z r. 1866, že Benedek po celou válku s jakousi zrovna chorobnou, idiosynkratickou zatvrzelostí armádu korunního prince ignoroval čili přezíral. Objevilo se to již v rozestavení u Olomouce a ještě více po vykonaném bokovém pochodu v okolí Josefova. Toto nedbání či podceňování korunního prince pruského zavinilo porážky jednotlivých sborů v průsmycích na levém břehu labském, objevilo se opětně v disposicích pro rozložení vojska před Králové Hradcem a přivodilo posléz katastrofu v rozhodující bitvě. Vždy a všude převládá v Benedekových disposicích idea, že stačí jenom poraziti prince Bedřicha Karla, aby celkový výsledek byl zabezpečen.

Záměr Benedekův — praví Blankenburg —, proraziti střed prince Bedřicha Karla, byl by při výhodném pro rakouské vojsko stavu věcí o polednách oprávněn býval, kdyby se nebyl tím časem valně přiblížil princ korunní. Soudil-li Benedek, že se korunní princ jenom s nevelikou silou přiblíží, měl každým spůsobem také tuto zadržeti daleko od hlavního bojiště a to nikoli pouhou obranou, nýbrž útočným postupem, kterýž by zároveň byl vykonal službu obhlídky. Kdyby byl Benedek druhý sbor — místo do »obranného háku« — vší silou poslal za Hořiněves a Benátky, ba kdyby byl ještě za ním posunul část reservy, bylo by pravé křídlo zabezpečeno bývalo, ať by již boj ve středu příznivě dopadl anebo s úspěchem se minul. Objevil-li se korunní princ příliš mocným, mohl se boj přerušit, aniž

spůsobena porážka. Druhý sbor mohl pak podstatně přispěti k tomu, aby se boj protáhl a ostatní armádě ústup za Labe zabezpečil.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

O $12^1/_4$ hodině vzplanula Lípa mocným požárem a na celé čáře rozpoutala se zase děsná dělostřelba. Neméně než tisíc děl houkalo s obou stran a metalo do nepřátelských táborů spousty zkázonosných granátů. Rakouští kyrysníci v bílých kabátcích seděli jako sochy na svých koních, nedbajíce granátů, jež do řad jejich tahlé díry dělaly aneb před jejich frontou třaskavě vybuchovaly.

V tu chvíli přijely v divém chvatu, za hlučného práskání bičů a divého pokřiku tři z reservy povolané batterie a řítily se s jízdným mužstvem svým šumně kolem Benedekova štábu.

Benedek obrátil se na koni a pravil: »Nikdo nedostane již ani jediné batterie; hnedle budu jich všech potřebovat!« . . . Z mraků, jež nad kopcem visely, spustil se jemný déšť a nad první bitevní čarou usadily se obrovské oblaky dýmu.

Několik minut po 1. hodině odklusal Benedek se svým štábem, aby stav věcí na pravém křídle ohledal. Jakmile vlající zelené chocholy štábu se objevily, spustily hudební sbory císařskou hymnu a vojsko jásalo vstříc svému veliteli. Všechny tváře zářily radostí, myslivci házeli klobouky do vzduchu, všechno bylo plno bezpečné naděje na vítězství. Avšak Benedek kynul nadšenému brannému lidu, aby zarazil ty vítězoslavné demonstrace křiče opět a opět z plna hrdla: »Ještě ne! Počkejte do zítřka, děti!« Obhlídka vykonána, neshledáno nic zvláštního a štáb vrátil se na své místo. Všechno bylo v růžové náladě: jízda byla skoro ještě nedotknuta a u zadního voje čekala silná dělostřelecká reserva, kteráž — jak se zdálo — úplně stačila, aby všechny překážky překonala, tak že již nic nezbývalo, než s kavalerií do předu vrhnouti, střed pruský prolomit a znaveného nepřítele rozprášit.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Byla asi hodina s poledne, když v pruském středu reservy

do boje byly povolány. Prapory 5. a 6. divise odložily — jako pruské vojsko v této válce vždy činilo, když přímo na nepřítele se vrhalo — přilby a tornistry a kráčelo s jásotem kolem krále Viléma, jenž nedaleko Bystřice na koni sedě postup boje sledoval. Jak bylo asi při tom králi? O korunním princi nebylo ještě v pruském středu ani potuchy. Co všechno nemohlo se státi! Nebyl u Josefova, kdež dle domnění pruských velitelů ještě jeden rakouský armádní sbor na čekané meškal, korunní princ úspěšně napaden a v postupu zadržen? Mezi Hořiněvsí, kamž byl tím časem korunní princ už dorazil, a Dubem (královým stanovištěm) jest — vzdušnou čarou přes hory a doly — dobrá míle; vidět a slyšet nebylo tedy od vojska korunního prince ničehož; generálu Franseckému pak, který již před polednem k přednímu voji korunního prince o posilu si poslal, ani nenapadlo, že by v okolí krále ničehož nevěděli o tom, co levému křídlu již zjevno bylo. Také mezi Benátkami a Sadovou je téměř půl míle cesty.

První prapory pruské reservy zmizely za Sadovou a Dohalicemi v lese. Úspěchu nějakého ani ony docíliti s to nebyly. Jakmile rakouské vojsko, kteréž bylo opětně do lesa vniklo, až na jeho protější okraj zatlačeno bylo, spustili strašné batterie nahoře u Lípy zase zkázonosnou palbu; Prusové nemohli se v lese žádným spůsobem udržet, ale ještě méně bylo jim lze proniknouti po táhlém holém svahu, po němž dělové kule všemi směry volně lítaly, vzhůru k nepříteli. Prapor za praporem hnal se do ohně, hekatomby mužů padaly, ale marně: objevilo se zcela jasně, že ani reservy území toho uhájiti nedovedou, že pruský střed na zad couvá a že mu hrozí nebezpečí, že bude prolomen. V okolí krále Viléma projeveno mínění, že by se měla pěchota z boje odvolat. »A co pak?« namítl na to král.

S levé strany hrozilo zaskočení rakouským vojskem, jestli se Fransecký ve svých posicích neudrží, pravé pak křídlo pod Herwarthem nemělo ještě žádného úspěchu. Zároveň s 3. armádním sborem bylo do ohně posláno všechno dělostřelectvo, jež nutně se nemusilo držeti v poslední záloze, aby po případě pruským vojům ústup krylo. Pruské

batterie činily, co jen mohly, avšak výhodně umístěných dělových mass rakouských umlčeti s to nebyly. Vrchní velitelství pruské smiřovalo se již s myšlenkou ústupu: jízda prvního sboru byla svolána, aby po případě přijati mohla couvající pěchotu.

Bylo-li těžko rozhodnouti se pro odvolání pěchoty nazpět za Bystřici, jevilo se zrovna tak nesnadným úmysl ten provésti, neboť rozplameněné vojsko pruské řítilo se přese všechny rány a odrazy stále ku předu i nezdálo se tedy radným tento bojovný zápal prudce ochladiti. Ale okolnosti naléhaly a rozhodnutí mělo se přese všechnu bojovnost vojska přece státi.

Pruští velitelové rozhlíželi se toužebně, plni nepokoje, po levém obzoru, zdali se někde neukáže známka, že korunní princ se blíží. Vyjasnilo se na chvíli a tu spatřili, že několik děl rakouských u Lípy se otočilo a na levé křídlo Prusů pálí. To trhlo jimi a vzbudilo jiskru naděje. Generál Rhetz odejel na levé křídlo, aby vykonal obhlídku po předním voji korunního prince. Kanonáda houkala s obou stran dále, ale po korunním princi ani slechu. Pruských generálů zmocňovalo se valné rozčilení. Pěchota odvolána z boje a také jízda stažena dohromady, aby buď ku stíhání císařského vojska pohotově byla aneb ústup pruských kolon kryla. Tu však, byly již asi 2 hodiny, vrátil se náčelník generálního štábu prince Bedřicha Karla z obhlídky na levém křídle a přinesl radostnou zvěsť, že je korunní princ už v boji zaměstnán. Ihned změnil se celý stav věcí v čele obou armád. Palba rakouských děl ochabla, ježto se valná část jich v jinou stranu obrátiti musila a v pruských řadách rozlehlo se nové, nadějné volání: »Ku předu! Ku předu!« Nedotknuté dosud prapory záložního vojska mohly se nyní plnou silou do boje vrhnouti, les Holá u Sadové dobyt prudkým útokem a za krátko spatřily ku předu útočící pruské prapory tam nahoře před sebou, na výšině u Lípy, kolonny korunního prince. To stalo se krátce po 3. hodině.

* * *

Armáda korunního prince dorazila asi o půl 12. hodiny několika po různu postupujícími proudy do linie Vřeštov—Jeřičky—Chotěborky—Velichovky. Od Chotěborek poznal korunní princ z dýmu a dunění země, že zuří bitva na celé frontě první armády a ježto byla tím časem došla také nalehavá prosba 7. divise pruské o pomoc, nařídil sborům svým, aby nejrychlejším pochodem na bojiště pospíšily.

Cíle svého dostihly nejdříve gardová divise Hillerova, jejíž poslední stanoviště nejblíže u místa srážky se bylo nalézalo a sbor generála Mutia, kterýž byl na pochodu k Josefovu obdržel zprávu o změněném rozkazu pro den 3. července.

Gardová divise Hillerova brala se celá na Hořiněves, od Mutiova pak (6.) sboru překročila divise generála Zastrowa nad Račicemi Trotinu, kdežto divise Prondzyňského podél levého břehu Trotiny, tedy na krajním levém křídle nedaleko Labe ku předu se brala. Dělostřelectvo divise Hillerova i Zastrowa zahájily současně palbu na čtyřicet děl, jež byl rakouský 2. sbor rozestavil na výšině u Hořiněvsi. Avšak rakouská děla hájila svých posic až do té chvíle, kdy Hořiněves a Račice pruským vojskem dobyty byly [o 1. hodině] a následkem toho obě křídla dělostřelecké posice na výšině ohrožena byla. Tu nezbylo nic než couvnouti k Nedělištům.

Tím časem, co obě jmenované pruské divise v pochodu pokračovaly, při čemž první gardová divise stále na zřeteli měla lípu na výšině u Hořiněvsi, kteráž jí byla cílem a znamením, provedl 2. armádní sbor obrat novým rozestavením mezi Máslovědy, Sendražicemi a Nedělištěmi. Části 3. a 4. rakouského sboru zápasily ještě se zbytky divise Franseckého u Čistovsi jakož i v lese a kolem lesa Máslověd; prostora pak mezi Máslovědy, Čistovsí a Chlumem byla rakouského vojska téměř docela prosta. Prapory druhého a čtvrtého rakouského sboru byly se v zápasech s divisí Franseckého o lesík u Hořiněvsi silně promíchaly a po odchodu 2. sboru do nového postavení přestala všechna spojitost v obsazení terrénu.

Hillerova (I.) gardová divise pruská dostihnuvši výšiny u Hořiněvsi, zůstavila Máslovědy na pravo a postoupila na jih širokou

mezerou, kteráž byla právě vznikla v rakouském seřadění bitevním. Ona dotekla se při tom skoro levého křídla 2. rakouského sboru v jeho novém postavení, ale nedošla u něho povšimnutí. Část 4. sboru, která ještě proti ní stála, rychle ustoupila. Tomuto nevysvětlitelnému a nikoli slavnému jednání řečených oddílův přičítají Prusové velkou část viny za katastrofu, jež nyní nadešla.

Třetí rakouský sbor byl na levo a v předu výšiny Chlumské silně zaměstnán, ale západní svah této výšiny, na němž se ohražená vesnice téhož jména nalézá, nebyl žádným vojskem kryt. A na tuto vesnici zamířila nyní 1. pruská gardová divise svůj útok. Ba levé křídlo její proniklo (skoro čtvrt míli cesty) dále přes úpatí svahu až k vesnici Rozběřicům na velké silnici, kdež na blízku rakouská hlavní reserva stála a provedlo zde vítězný útok.

Že oddělené pruské divise až k oněm místům pronikly, řadí se mezi nejvzácnější a nejpodivnější události dějin válečných. »Ani smělost pruského vedení, — praví Blankenburg — ani nedostatek obezřelosti rakouských generálů na pravém křídle bitevního šiku, ani špatné chování se jednotlivých praporů, ani povětrnost, kteráž — jak Benedek na omluvu uvedl — rozhled do dálky stěžovala (pověstná »mlha u Chlumu«) nedostačují k vysvětlení toho frappantního zjevu. Hlavní důvod dlužno hledati v umíněnosti vrchního velitele rakouského, kterýž přese všechny dosavadní zkušenosti věřiti nechtěl, že by ho armáda korunního prince vážně ohrožovala, a proto také i nejnutnějších opatření bezpečnosti opomenul. O půl 2. hodině odejel Benedek koňmo ku krajnímu pravému křídlu, vzal na vědomí nové postavení 2. sboru a vrátil se zase na výšinu u Lípy, odkudž bitvu dále řídil. Zdá se, že na této objížďce pruské první gardové divise ani nespozoroval, neboť opatření, jež shledal, uznal za dostatečná. A ona jimi nebyla.«

Zpráva rakouského generálního štábu praví na vysvětlení shora dotčené podivuhodné události: »Pruské 1. gardové divisi bylo

usouzeno, aby odvážným postupem nejvíce přispěla ku zmatku, jehož jevištěm se ke 2. hodině stala krajina u Chlumu. Tato divise zmocnila se překvapujícím způsobem míst Rozběřic a Chlumu, kteráž uprostřed rakouského rozestavení se nalezala a dala tím také podnět ku zostřenému postupu ostatních divisí II. pruské armády až k samým ústupovým liniím císařského vojska. Leckterá okolnost usnadnila pruské divisi tento podnik. Když s výšin u Hořiněvsi k Máslovědům postupovala, byla většina batterií rakouského 4. sboru ještě na pochodu do zadních posic a nebyla tudíž s to nepřátelskému postupu činiti obtíže(?). Také ztečení výšiny u Másloměd dalo se snadno provésti, ježto výšina nebyla hájena. (Proč?) Na severním svahu ležící místo Máslovědy samo bylo jenom 1 praporem vojska (2. praporem Steiningerovým) obsazeno; tento prapor byv značnými massami zaskočen, nebyl přese všechnu statečnou obranu již s to klásti podstatný odpor a musil, odraziv v čele dva útoky, nazpět se uchýliti. Nepřátelské divisi podařilo se tedy bez obtíže, že se v prohlubině na severozápadní straně u Máslověd, sotva 2000 kroků od nejbližší rakouské dělostřelecké posice, ukryla a zformovala.

Také v dalším prostoru až ke Chlumu podporovaly některé okolnosti krytý postup pruské divise. Byl, jak již řečeno, den pošmourný a vyhlídka byla následkem toho obmezená. K tomu družilo se ještě, že stálo obilí na polích zvýší muže a že tedy kolonny, jež se do něho vrhly, zrakům unikaly. Podél vine se, jak z plánu vidno, od Chlumu a Máslověd několik prohlubin, úvozů a úpadů směrem k Nedělišti. V těchto, dělové palbě nepřístupných prohlubinách, našly postupující pruské kolonny záštitu a příležitosť vždy dále se posouvati. Jest faktum, že bylo s výšin mezi Chlumem a Nedělištěm vidět jen nečetné massy pruské pěchoty směrem k Máslovědům v době, kdy už celá 1. gardová divise pruská se všemi svými 12 prapory plným proudem na rakouskou posici postupovala. I když se tu a tam nějaký nepřátelský oddíl blýštěním pušek vyzradil, ztratil se brzy opět v chránící hlubině.«

Zůstavujme čtenářstvu, aby posoudilo, je-li toto vysvětlení dostatečným aneb vůbec nějakým vysvětlením. —

Hillerova (I.) gardová divise pruská vykonala nejslavnější kus práce v celé bitvě: ona přivodila rozhodnutí. Strašná, hrůzně vražedná palba rakouských děl uvítala její vzhůru se hrnoucí prapory, ale nic nebylo s to ji zadržet: po krátkém a nevýslovně krvavém boji byly Chlum a Rozběřice v jejích rukou.

U nohou smělých útočníků prostíralo se celé rakouské postavení bitevní. Dobytým Chlumem bylo samo srdce rakouské posice přímo ohroženo, obsazením pak Rozběřic byla hlavní posice Benedekova v týle napadena. Nyní šlo o to, se udržet. Nastal neskonale krutý zápas a obstoupeným od nepřátel dvanácti praporům Hillerovy divise přispěl za celou jeho dobu ku pomoci jenom přední voj 2. divise sboru gardového, kterýž byl jádro sboru daleko předešel, a později ještě reservní dělostřelectvo téhož sboru.

Na krátce před 3. hodinou obdržel Benedek u Lípy zprávu o tom, co se bylo prodlením půl hodiny přímo za jeho pravým ramenem událo. Zvěsť tato překvapila ho tak, že pln nedůvěry v její pravdivost, koně obrátil a sám na Chlum odejel. Avšak hlučná pušková palba, kteráž ho zde uvítala a několik důstojníků z jeho družiny skolila, přesvědčila ho.

Pod princem Esterházym zastřelen kůň a hrabě Grüne smrtelně raněn. Klíč rakouského postavení byl v rukou nepřítele.

Avšak tím, co Benedek uviděl, nebylo neštěstí ještě vyčerpáno. Za malou chvíli přišla zpráva o ztrátě Rozběřic a ihned na to zvěsť o ztrátě Probluzi. Benedek pospíšil ku svému reservnímu 1. a 6. sboru, jež měly ztracených posic nazpět dobyti. Kule pršely do jeho družiny a když se přiblížil ke dvorci, v němž úkryt nalézti doufal, pozdravila ho odtud prudká palba Prusů, kteří se byli ve dvorci již zahnízdili. Zde byl arcivévoda Vilém raněn na hlavě.

Šestý sbor byl již v ohni s nepřítelem o Rozběřice, kterýchž

stůj co stůj bylo potřebí nazpět dobyti. Vesnice uzavírá tu silnici skoro úplně. Od 1. sboru vyslal Benedek jednu brigádu na Probluz a jednu na Chlum; obě ostatní brigády pak posunul k Lípě, aby v čele vyplnily mezeru, jež byla vznikla tím, že byly části 3. sboru již vyslány proti pravému boku pruské (1.) gardové divise. Všechno jen poněkud volné záložní dělostřelectvo hnáno do ohně. S rakouské strany tvrdilo se, že Benedek ještě v tuto dobu jako Napoleon v poslední hodině bitvy u Waterloo, na proražení nepřátelského středu pomýšlel, avšak tomu pruští stratégové nevěří tvrdíce, že musil vzhledem na situaci ústupové čáry pravým křídlem energický odpor činit, aby levému křídlu odchod možným učinil.

Hillerova divise ocítila se nyní následkem zoufalého útoku rakouských reserv v položení velmi choulostivém a stav její stával se co chvíli kritičtějším. Již byly Rozběřice opět v rukou rakouského vojska a útok zoufale bojujících rakouských mass ustavičně mohutněl; tu však, v okamžiku největší nouze, objevily se na výšině u Chlumu čtyři batterie reservního dělostřelectva gardového a zahájily vražednou palbu na hustě sražené rakouské davy. Ani jeden výstřel neminul se s cílem. Za reservním dělostřelectvem přišel přední voj 2. gardové divise (dva prapory pěchoty a jeden prapor střelců) provázený jednou batterií děl. Tyto tři prapory obrátily se na pravé křídlo divise a dobyly útokem lesíku mezi Chlumem a Lípou rozloženého, kamž bylo krátce před tím vniklo couvající vojsko rakouské. Tím byla posice Prusů na Chlumu značně sesílena a nabyla ještě větší pevnosti příchodem dvou batterií (1.) armádního sboru Boninova.

Byly čtyři hodiny.

Zápas o výšinu zuřil s neochabující prudkostí dále. Benedek chtěl se opět Chlumu zmocnit stůj co stůj a velitelové sborů opakovali tedy útok za útokem a snad byli by přese všechny vlastní pochybnosti úspěchu docílili, kdyby nebyly přišly nové pruské posily. Přes Benátky a Čistoves postupuje objevil se přední voj 1. armádního

sboru a za ním přikvapilo 8 praporů hlavního voje sboru. O půl páté byl už generál Hiller s to dáti svým prudkým bojem rozházeným praporům rozkaz, aby se srazily a seřadily; avšak jemu nebylo již dopřáno, aby svou proslavenou divisi opět seřaděnu uviděl; rakouský granát srazil jej v tu chvíli, když skvělý svůj úkol mohl prohlásiti za dokončený.

Sotva že byly prapory 1. armádního sboru pruského výšinu Chlumskou obsadily, musily odrážeti poslední útok rakouského vojska. Tento byl po krátkém zuřivém boji skutečně odražen a vítězně pronikli Prusové podruhé k Rozběřicím. Přední voj 2. gardové divise dobyl nad míru prudkým útokem o půl páté hodině Lípy, bodu to, s něhož tolik hodin zkáza chrlena byla do řad prince Bedřicha Karla.

Bitva byla vyhrána!

Benedek dal sborům Gablenzově a arcivévody Arnošta, jež byly střed jeho posice chrabře bránily, rozkaz k ústupu, odeslav dříve jízdu, aby jim cestu volnou držela. Avšak 3. pruský sbor armádní postoupil ihned za nimi, batterie a lesy jehlovek spustily strašnou palbu do zad couvajícího rakouského vojska, a několik minut na to objevil se na Benedekově dříve tak pevné a hrozné posici i jezdecký sbor prince Bedřicha Karla maje v čele štěstím zářícího krále.

Jaký to obraz spatřilo bojiště Sadovské!

Korunní princ pruský a princ Bedřich Karel, jejichž vojska byla z tak vzdálených bodů vyšla, aby se zde a to proudem bitvy spojila, setkali se na výšině u Chlumu v tu chvíli, když se boj od Lípy dále na jih převalil. Bylo to pro ně radostné shledání. Ještě dále ku předu setkal se korunní princ se svým královským otcem. Se slzami v očích políbil šťastný vojevůdce ruku svého otce a krále, kterýž mu na prsa zavěsil malý křížek řádu »pro zásluhu«.

Ještě větší a dojemnější obraz osvítilo mraky proniknuvší večerní slunce: na jihu od Lípy, kdež se před zrakoma diváků rozevírá širý kraj k Probluzi a Hradci Králové, stahovaly se obrovským

polokruhem hlavní massy pruského vojska: Porýňané a Vestfalové, Východní Prusové, Slezané, Pomořané, Brandenburci a jak se všechny ty kmeny jmenují, jež bylo bojovné Prusko pod svým žezlem shrnulo, počtem více než čtvrt millionu bojovníků — hrnuli se soustředivě, s vlajícími prapory a svítícími bodáky, za obrovského, jako příval moře burácejícího jásotu k místu, kde kolem šedého krále kruh vítězných generálů stanul a vojsku němými posuňky vroucí díky vzdával.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Tím časem houkala opodál ještě děla a křídla obrovské armády oddělila se, aby ustupujícího nepřítele stíhala.

Stíhání rakouského vojska nedá se přehledně vypsati. Jenom tedy několik črt z toho pohnutého obrazu. Jakmile byla výšina u Lípy dobyta, sjely pruské batterie dolů a metaly vražednou palbu na protější, rakouskými kolonnami naplněnou nížinu. Také rakouské dělostřelectvo postavilo se ještě jednou na výšině na západ od silnice a bránilo se ze všech sil. Avšak tu přikvapila pruská jízda a vrhla se na jednotlivé rakouské prapory. Mnohý útok byl odražen, ale mnohý také úspěchem odměněn. Ještě byl v couvajících rakouských praporech pořádek, ještě to byl ústup a nikoli útěk. Když však rakouské dělostřelectvo pruskému návalu odolati již nemohlo a na Královéhradeckou silnici s obou stran spousty vojska valiti se začaly, proměnil se statečný ústup v čirý útěk a zděšený poplach.

Na jihozápaní straně velké silnice mezi Dlouhodvory a Střeseticemi udála se ještě (kolem 5. hodiny) **velká srážka** mezi jízdným sborem pruské první armády a rakouskou reservní jízdou divise generála Coudenhova. Vesnice Střesetice, jejíž poloha pro ústup rakouské armády zvláště výhodné posice poskytovala, byla rychle obsazena. Princ Bedřich Karel vyslal proti ní jízdní sbor a ocítil se takto, podivnou náhodou, v boji přímo s rakouským kyrysnickým plukem, kterýž jeho (princovo) jmeno měl a jehož byl princ, jak se úřadně říká, majitelem. — Pruské jezdectvo, přetrpěvši strašnou palbu rakouských děl, vrhlo se zuřivě na těžkou kavalerii císařskou.

Srážka tato poskytovala strašný, ale přece velkolepý živý obraz proměnlivé hrůzy bitevní. Byla to jezdecká řež, jakých jenom málo znají dějiny válečné. Pruská jízda dorážela s neodolatelnou prudkostí na svého nepřítele. V divém letu, jako vichrem štvané vlny vířily tu do sebe a mezi sebou blýskající se čepele palašů, ve větru se třepotající praporce, uniformy všeho druhu, čáky a přilby všelikého tvaru, blesky z karabin a pěnu soptící koně. Toto příšerně krásné divadlo bylo chvílemi, jako hustým závojem, zahaleno modrým dýmem, jejž od hřímajících dělových jícnů vánek větru přinášel, a když pak se dým rozptyloval, bylo mezi jeho oblaky viděti vztekle na sebe dorážející bojovníky, zahalované na krátké okamžiky sloupy prachu a padající na mnoze celými řadami pod ranami těžkých dělových kulí.

Mezi tím, co boj jízdy takto zuřil, vrhla se pěchota 49. pruského pluku do linie a utvořila čtverec. Rakouští kyrysníci rozehnali se, aby čtverec mocným nájezdem rozrazili. Avšak tu vyřítil se na ně déšť drobných kulí z jehlovek a prováděl příšernou spoustu: celé hromady jezdců a koní padaly, splašené koně bez jezdců lítali, zděšením řičíce, mezi řadami bojujících, jež každou chvíli řídly... Škadrony vrhaly se s řičivým třeskotem na sebe, odrážely se do divého úprku, řítily se zase v boj a přicházely opět do řeže palaší a vražedné palby kusů. Konečně rozhodla síla okolností: rakouská jízda, vykonavši pravé divy statečnosti, byla zdecimována, zatlačena a posléz na útěk zahnána. Prchajíc pak vrazila do vlastní ustupující pěchoty a povalujíc k zemi její mužstvo spůsobila v něm veliké zděšení. Porážka rakouského vojska byla dokonalá, hrdá Benedekova armáda byla rozbita.

Avšak pruské vrchní velitelství nedalo ji energicky stíhat. Šetřilo jí velkodušně, anebo si netroufalo? Někteří vojenští kritikové němečtí vytýkají Moltkovi jakožto chybu, že se neodhodlal k úplnému zničení poraženého odpůrce. V pruském hlavním stanu soudili asi, že toho účel války nevyžaduje, anebo že by nějaká nepředvídaná událost, čirá náhoda nějaká dosažené vítězství mohla zmenšit anebo

oslabit. Krom toho bylo pruské vojsko nad míru unaveno, namnoze deranžováno i promíseno a poloha pevnosti Královéhradecké, jež rakouskému vojsku ústup za Labe kryla, neodporučovala rozhodného a důrazného stíhání.

O půl sedmé hodině tedy velitelství pruské boj zastavilo zůstavivivši toliko Labské armádě volné sledování nepřítele nějaký kus směrem k Pardubicům.

Však proto přece byly ztráty rakouského vojska v bitvě u Králové Hradce ohromné. Dle hlavní zprávy rakouského generálního štábu z r. 1868. ztratilo tam rakouské vojsko celkem 1313 důstojníků, 41.499 mužů, 6010 koní, 187 děl, 641 vozů a 21 vozů mostových.

Zabito bylo dle tohoto výkazu u Králové Hradce 330 rakouských důstojníků, 5328 mužů a 2743 koní; pohřešilo se (to jest zahynulo ponejvíce také) 43 důstojníků, 7367 mužů a 2149 koní; raněno bylo 431 důstojníků, 7143 mužů a 739 koní (kolik jich následkem poranění zemřelo, neudává se); zajato bylo raněných 307 důstojníků, 8984 mužů a 273 koní, zdravých 202 důstojníci, 12.677 mužů a 106 koní.

Ze saského armádního sboru bylo zabito 15 důstojníků a 120 mužů; raněno 40 důstojníků a 900 mužů, pohřešilo se 426 mužů. Tedy celková ztráta 55 důstojníků a 1446 mužů.

Pruské vojsko vykázalo tyto ztráty: Mrtvých 100 důstojníků a 1835 mužů; raněných 260 důstojníků a 6699 mužů; pohřešených 278 mužů. Úhrnem tedy 360 důstojníků a 8812 mužů. — Celkem lze říci, že zůstalo na bojišti Královehradeckém 12 až 15 tisíc mužů, důstojníků i prostých, rakouských i pruských.

IX.

Ústup a útěk. — Obrazy bídy.

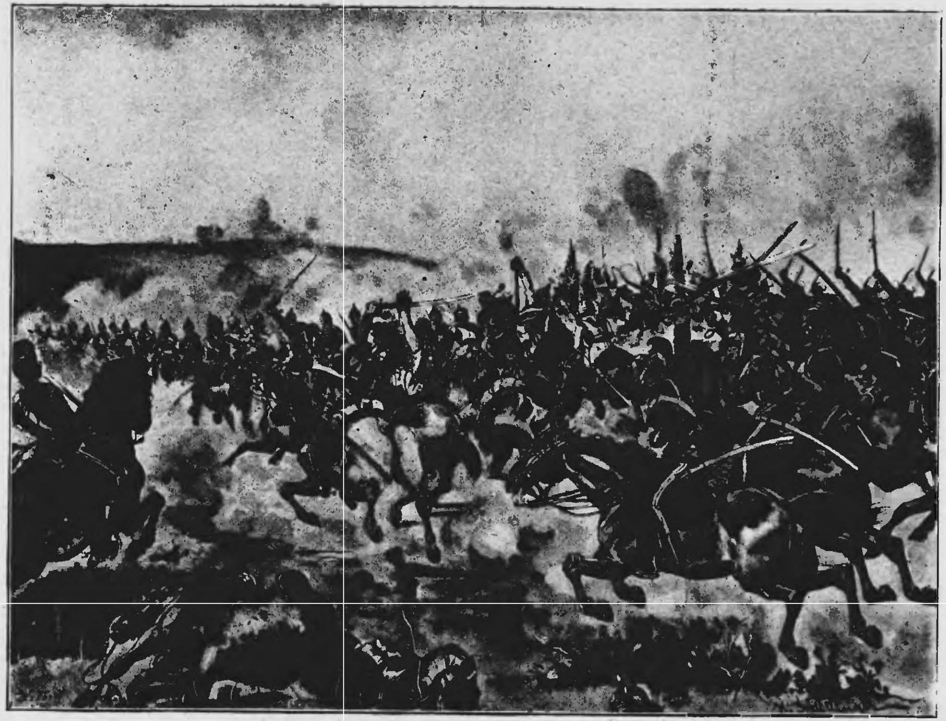
Od půl páté hodiny byly všechny části císařské armády v plném ústupu, vyjma dvě na levém křídle zaměstnané divise lehké jízdy (2. a 1.), jakož i v středu stojící 2. reservní divisi jízdnou. Jízdy tyto kryly ostatním vojům ústup a svedly ve spolku s několika batteriemi děl řadu drobných potyček, které však mimo slavnou seč u Střesetic — žádné zajímavosti už nemají.

Mezi 5. a 6. hodinou večerní byly na rakouské straně ještě v ohni:

U Říbska tři batterie divise Edelsheimovy (1. divise lehké jízdy): u prachárny na severní straně Kuklen dvě batterie divise Zaitskovy (2. reservní divise jízdy), dvě batterie divise Holsteinovy, jedna batterie od 1. sboru a jedna od sboru 8., na výšině (na jih) u Bohdance 5 batterií 8. sboru, krytých plukem hulánů č. 3.

Na severozápadní straně prachárny, na silnici, čtyři batterie 6. sboru, jedna batterie 3. sboru a jedna batterie armádní dělostřelecké reservy; na pravo od nich přes Kobylí Doly na sever tři batterie 4. sboru, pak zbytky rozbitých osmi batterií 1. a 2. divise armádní dělostřelecké reservy, 34 děl.

Hrdinské tyto batterie, kteréž po celý den bojovaly, mnoho mužstva i střeliva ztratily a přece s napjetím posledního zbytku sil nepříteli se postavily a do poslední kule jeho postup za couvající císařskou armádou zadržovaly, zasluhují pochvalné zmínky a vděčné vzpomínky.

Slavná seč rakouské jízdy u Třešetic. Původní illustrace H. Schüllingra.

Také Prusové pošinuli část dělostřelectva ku předu: na výšiny u Břízy (na straně západní a jižní) dvanáct batterií 1. armády, dále pak na sever za těmito pět batterií sborů 1. a 6., jakož i tři batterie 2. divise gardové; později pak na výšinách na západní straně Stěžírek 4 batterie Labské armády, celkem 34 batterií.

Mezi tímto a císařkým dělostřelectvem bojovalose až do úplného setmění. Pak odešly i ony za ostatním vojskem.

Veliké dílo rakouského armádního štábu praví o ústupu císařské armády:

»Pruské oddíly nepostoupily přes čáru, označenou osadami Světy, Bříza, Charbusice a císařská armáda nebyla tedy na prostoru mezi jmenovanými místy nepřítelem takřka pranic tísněna. A přece rozpoutaly se právě teprv zde u většiny armádních sborů, jež byly dosti spořádaně z bitevní čáry ustoupily, svazky taktického pořádku jakož se za trvajících okolností ani jinak státi nemohlo. Promíchaný proud lidí, koní a povozů neměl dostatečných odtoků. Na hodinu cesty kolem zavodněné okolí královéhradecké pevnosti nedovolovalo jinudy se bráti, než silnicemi a hrázemi, jež byly předeslanými kolonnami povozů naprosto už rozjezděny.

Také zůstaly brány pevnostní následkem disposic, jež bylo velitelství armády učinilo, delší dobu zavřeny a celý ohromný proud vojska, jenž k pevnosti se valil, musil si stranou od pevnosti namáhavě další cestu hledat zatopeným okolím.

Tento prostor byl vojsku záhubnější, než sama bitva; zde rozpoutal se všechen pořádek; spousty povozů a děl nemohly býti dále dopraveny a musily zůstati v promočených polích a příkopech. Značné části armády, vidouce před sebou zmatek, obrátily se stranou k Opatovicům a Pardubicům. Teprve pozdě večer otevřely se brány pevnostní a zmatek se pozvolna ztrácel.«

Dopisovatel »Národních Listů« napsal o útěku po rozpoutání taktických svazků:

»Jak udatně ještě před hodinou do nepřátelských řad vráželo,

tak zděšeně opouštělo nyní rakouské vojsko bojiště. Byl to útěk zoufalý. V hrozném nepořádku hnal se proud přes pole, strouhy a močály, nikdo nehleděl si cest a jen zdupaná úroda, odházená zbraň, polámané povozy a mrtví koně znamenali směr, kudy se brala prchající vojska. U rybníka březohradeckého, asi hodinu od Králové Hradce, zabředli utíkající do bahen. Povozy zaryly se hluboko do močálů; tu jezdci přesekali koním postraňky a zůstavili vozy jich osudu.

V bahnech vězí tedy spousta povozů se spíží, střelivem a podobným nákladem. Lze tu také viděti celé polní lékárny. Okolní lid sbíhá se k těmto povozům a odnáší z nich veliké množství šatstva, kávy, vína, sucharů a jiných potravin. Sem tam leží rozházené nevypálené granáty a na sta tisíc rozmočených nábojů.

Když se prchající proud přivalil blíže Opatovic k pardubické dráze, pokusil se ještě naposledy jeden z důstojníků, aby utíkající zadržel. Ale pokus jeho byl marný. Proud valil se dále, a důstojník nechtěje přežíti hanbu tohoto útěku prostřelil si prsa ranou z bambitky.

Vedle pardubické silnice až k samé bráně viděti stopy neslýchaného tohoto útěku. Na obou stranách silnice zdupána jsou pole zšíří 30 až 40 kroků tak silně, že se podobají mlatu.

K 9. hodině večerní vrazily první řady do Pardubic. Pohled na tyto davy prchajících byl nevýslovně žalostný. Byla to směsice nejpodivnější. Vedle dělostřelce běžel jezdec bez koně, tu zase na koni seděl voják z pěchoty, tam opět myslivec a t. d. Slovem byl to útěk ve svrchovaném zmatku. Ani nejmenší oddělení jednoho druhu nezůstalo pohromadě; i koně bez jezdců s vlající hřívou bylo tu na kvapném útěku viděti.

Když proud se přivalil na náměstí, klesali mnozí mdlobou na dlažbu, jiní prosili pro Bůh, aby jim bylo dáno vody, jiní zase prosili o sousto chleba. Důstojníci pluků jízdných sestupovali s koní a sotva že země se dotekli, klesali únavou a usínali, nechávajíce koně státi nebo procházeti se po náměstí. Až do odpoledne druhého dne

táhlo prchající vojsko Pardubicemi. K večeru, když došly poslední davy, zapálen za nimi most labský; rudá zář jeho byla až teskno smutnou průvodní pochodní nešťastné porážky sadovské.« —

Když se byly taktické svazky rozpoutaly, valilo se smísené mužstvo různých druhů zbraně ve zmatených davech ku předu, poznávajíc na mnoze jenom z vnitřního pudu směr ústupu. Tělesná únava vojsk jevila tím strašnější účinky, ježto provázena byla ochablostí mravní. Velikost této mravní pokleslosti byla vidna ze spoust odházených ručních zbraní a rozházeného střeliva, jež potom cesty a pole pokrývaly. I stuhy od praporův a standard se na tomto útěku ztrácely, nemluvě o drahocenném válečném materialu, kterýž na mnoze zbytečně byl nepříteli zůstaven.

Děsné obrazy poskytovala druhého dne nádraží. Zde a kolem hemžila se příšerná směsice: zděšené tváře nesčíslných uprchlíků, krví zbrocení kvílící ranění, mezi nimi zavazadla, děla, válečný material, koně, hovězí dobytek a tisíceré jiné věci v nevýslovném zmatku.

Dopisovatel časopisu »Wiener Medicinische Wochenschrift« vylíčil tento obraz útěku:

O 4. hodině odpolední začala naše vojska ustupovati. My lékaři byli jsme ještě zaměstnáni obvazováním raněných, kterých ještě několik set na obsloužení čekalo. Pojednou přihnala se k nám v divém letu jízda a řítila se vedle nás i za námi přes pole, luka a kopce, za ní hnalo se rachotivé dělostřelectvo a vozotajstvo. Četní jezdci padali s koní a byli od zadních koní rozdupáni. Vozy se překocovaly a drtily pěšáky, kteří mezi nimi ku předu se tlačili. Nebyli jsme nikdy v takovém nebezpečí života jako na tomto ústupu. Byli jsme rozprášeni z obvaziště, kteréž pojednou zmizelo. Se všech stran voláno na nás: »Spaste se!« Osm tisíc jezdců bez vůdce rozstříklo se u nás a vleklo s sebou mnoho raněných.

Byla strašná kolem vřava. Do této vřavy pak hřímala střelba děl a do našich davů lítaly střepy z granátů. Tlačenicí byli jsme ku předu hnáni, nevědouce, kam se ženeme a kde zahyneme; já

jsem se s životem již rozloučil, očekávaje své záchrany leda jenom od zcela mimořádné jakési náhody.

Najednou uzřeli jsme před sebou vodu, na pravo železniční násyp, na levo hluboký újezd, nacpaný našimi nemotornými vozy s rekvisity a raněnými, za sebou pak nepřehledný ještě roj jezdců. Brodili jsme se vodou. Moji lékařští kollegové nebyli už mi po boku, tolikéž zmizeli průvodčí nemocných až na jednoho, kterýž mi zůstal věren. Tu pojednou dán rozkaz, aby se koním postraňky přeřezaly, koně aby se zachránili a vozy státi nechaly. My pěšáci byli jsme zoufalí; brodili jsme se po kolena ve vodě, plni úzkosti, že budeme jízdou povaleni anebo že zapadneme do tůně. Konečně dostali jsme se na jakési nádraží, kteréž bylo docela zabedněno.

Mnozí prolamovali bednění, jiní skákali přes ně; já s tisíci pěšáky běžel jsem za nimi; posléze dorazili jsme k Labi, přebředli je, přeskákali jakési palisády, prošli zase až po krk ve vodě přes jakousi řeku; vydrápali se na příkré návrší, skákali přes skácené stromy a dorazili strašně znaveni o 1. hodině v noci do jakéhosi lesíka, kdež jsme do jehličí sklesli. Moji soudruzi rozdělali oheň a kolem toho rozložili jsme se, abychom se osušili a ohřáli. O 3. hodině s půlnoci dali jsme se, mokří ještě, na další cestu; vesnice, jimiž jsme procházeli, byly prázdny; žádných lidí, žádného dobytka, žádných potravin, ba ani vody k pití; lidé byli se rozprchli, dobytek se rozptýlil, potraviny byly snědeny. Nechci dále obraz líčiti; dopíši vám příště, snad již s krví chladnější.«

* * *

Jak vypadalo bojiště královéhradecké přímo po bitvě? Mnoho popisů se o tom nezachovalo; proto lze jenom z vojenských zpráv tu a tam nějakou črtu o tom zachytiti.

K osmé hodině, kdy bivouaky již byly zřízeny a soumrak na zemi se skláněl, shromáždilo se znavené vojsko pruské v obrovských

řadách a zapělo, provázeno sborem pozounů, jako kdysi na bojišti u Lipska, velebný hymnus »Nun danket alle Gott! (Teď všichni Bohu děkujte),« pojedlo, kde co bylo sehnalo a uchýlivši se dle možnosti pod plátěné stříšky nízkých stanů, oddalo se oblažujícímu spánku. Nesčíslné bivouakové strážní ohně zaplály na spádné, vlnité pláni mezi Sádovou, Čistovsí, Lípou, Rozběřicemi, Strašeticemi, Probluzí, Mokrovousy a Dohalicemi, a kromě občasných výkřiků nočních hlídek nebylo slyšeti nikde ani hlásku.

Časopis »Hallesches Volksblatt« dostal a uveřejnil tento obraz z královéhradeckého bojiště: »Pod starou silnou hruškou, kdež plukovník Weitersheim smrtelně poraněn byl, dal poručík L. pohřbiti posledních 88 Prusů. Leželi řadou vedle sebe; u nich také asi 30 až 40 Rakušanů. Jediným pohledem spatřili jsme smrt a zkomolení ve steré podobě. Odtud vedl nás pan B. vzhůru k Lípě, kde ještě asi 20 rakouských děl stálo; za děly leželi mrtví koně, po dvou, čtyřech a šesti u každého děla. Na cestě k Lípě stáli posléz proti sobě 49. pluk pruský a 49. pluk rakouský (hessenský). Nyní leželi tu Rakušané dlouhými řadami jako kosou posečeni. Mezi mrtvolami, zbraněmi, tornistry, přilbami, čapkami a čákami, nádobami na vaření a jinými troskami nalezali jsme české modlitební knížky, německé církevní knížky pro protestantské Prusy a německé modlitební i zpěvní knížky pro katolické mužstvo. Mezi tím hrací karty, účtovní knížky vojenské, německá a italská rozevřená psaní, psané písně na jednotlivých listech i v sešitech, vše podle sebe v divém zmatku.«

Několik dní po bitvě zaslal dopisovatel »Národních Listů« tento obraz bojiště:

Dnes poskytuje dlouhá úžlabina, táhnoucí se od paty površí hradeckého až ke Smiřicům už jen pohled velmi dojemný. Ležíť na této krajině pusté ticho, jako na velkém, opuštěném hřbitově. Umrlčí zápach šíří se daleko celým krajem. Úroda je úplně zničena, pole jsou místy tak zpustošena, že zem mlatu se podobá a nemožno je poznati, jakou setbou dříve byla pokryta.

Vesnice jsou pobořeny a prázdny, stavení spálena, ovocné

stromy od dělových kulí roztřístěny; na zemi zbytky vojenského šatstva, sem tam rozházené a rozbité tornistry, rozmoklé čáky a všude kusy rozpraskaných granátů. Údolí i návrší poseto jest pahrbky z nově vykopané země, jež kryje v šachtách tisíce a tisíce padlých vojínů. Jednoduché černé kříže, zaražené na šachtách, jsou jediným pomníkem tolika zmařených životů. Žádný nápis neprozrazuje jména padlých zde vojínů; jen tužkou napsaná čísla poznamenala pluky, které zde krvácely. Nepohřbených těl vojínů není zde už žádných; jen tu a tam na stráních leží ještě nezakopaný kůň, jehož zastihla kule nepřátelská. Nejvíce hrobů kryje kopec, na němž se leskne kaplička Chlumská. Šachta na šachtě dávají svědectví, že zde nejúsilovněji bylo bojováno, že zde vedl se nejprudší zápas, že zde rozhodnut osud celého boje.

Pusté jest bojiště sádovské. I vojska nepřátelská již odešla a rozprchlé obyvatelstvo jen v řídkém počtu se vrátilo do svých příbytků. Uprostřed bojiště, naproti Sádové stojí na strání mezi četnými hroby sříceniny spálené osady Probluzi.

Vesnička tato je sama jako opuštěným pohřebištěm, v jehož středu stojí kostelíček částečně kulemi rozbitý. Dvéře kostelní byly otevřeny. Vešel jsem dovnitř. I bylo zde hrobové ticho; tu od oltáře zaslechnu temné sténání. Přistoupiv blíže, spatřil jsem na otepích slámy dva umírající vojíny. Leželi těsně vedle sebe. Jeden z nich byl vojín český, druhý z pluku saského. Byl to nejvěrnější obraz války »Němců s Němci.« Sas měl ránu v prsou a byl přikryt pláštěm; český jeho druh měl jen hrubou, krví zbrocenou košili; byla shrnuta až k prsoum, spodní část těla úplně obnažena: měl kus granátu v hlavě. Zrak jejich byl už zkalený, leželi v posledním zápasu, temné, dušené sténání mřelo znenáhla v chladné, vlhké klenbě pustého kostelíčka. Byly to vzdechy poslední.«

Dopisovatel augšpurské »Allgemeine Zeitung« napsal svému listu dne 6. července: »Kdyby Evropa viděla nesmírnou tu bídu, jež se od bojišť v Čechách dalekým obloukem rozlévá až přes Moravu

a k Vídni, byli by i nejzuřivější nepřátelé Rakouska pohnuti děsnými výjevy, jež se tu odehrávají den co den, ba každou téměř hodinu. Podél celé severní dráhy až k Vídni leží hromady raněných, mezi nimi odpočívají rozptýlení, na smrt zranění vojáci všech druhů zbraně a uprchlí obyvatelé Čech, válí se zavazadla, krvavé kusy uniforem, děla, vozy a povozný lid všeho druhu.

O dostatečném ošetření raněných nemůže býti za takovýchto okolností ani řeči. Činí se všechno možné, avšak neštěstí, jež každou hodinou strašnějších rozměrů nabývá, přesahuje lidské síly. Z hrdých praporů, jež před 18 dny s odvahou a bezpečnou nadějí na vítězství do bitevní čáry postoupily, zbyly jenom porůzné houfce, kteréž namnoze beze zbraní a vůdců, na slepo semo tamo bloudí a na nic už nemyslí, než jak by se uchránily před stíhajícím je nepřítelem. Co tyto řádky píši, přicházejí z bojiště myslivci a padají pod mými okny únavou na zemi. Lidé tito jsou tělesně i mravně zdrceni.« A tak dále.

O žalostném stavu raněného vojska a nedostatečných opatřeních v té příčině ozývaly se ve všem evropském tisku souhlasně ostré stesky. Dopisovatel »Národních Listů« na př. dolíčil tento obrázek: Bolem naplňuje nás pohled na nepřehledné ty hroby, v nichž uloženo tolik tisíc zmařených životů; plná naše soustrasť obrací se však mimovolně k těm, kteří ač těžce raněni, nenašli hrobu na bojišti mezi svými soudruhy. Osud těchto nešťastných jest věru tragický. Tisíce jich porosilo zemi krví svou a tisíce úpělo na bojišti v bolestech celé dni bez pomoci, bez úlevy. Byl jich tak značný počet, že nestačily k jich ošetření skromné lékařské síly, které vytrvaly na bojišti. S prchající armádou rakouskou na kvap odešli i veškeří lékařové, ranhojiči a polní lékárníci rakouští. Lékařové pruští nemohli však samojediní stačiti potřebám všech raněných. Po lesích, roklích, odlehlých stráních a v obilí, nejeden těžce raněný v hladu, žízni a bolestech trávil opuštěn mnoho dní, až podlehl konečně ranám, aniž se ho byla dotkla ruka pomocná. — Vesnice a města blíže bojiště přeplněny jsou raněnými. Stav jejich jest místy i dnes

ještě velice trudný. V zámku Přímském leželo osmý den po boji na 150 raněných, nemajících ještě nejmenší pomoci lékařské. Bez čerstvého prádla a bez přiměřených obvazadel leželi v síních a chodbách těsně nahromaděni. Zápas z kvasícího hnisu odjímal i zdravý vzduch těmto ubohým. V nedalekém Hrádku, nádherném to zámku hraběte Harracha, uloženo ke 400 raněných. Skvostné síně, jízdárna i chodby. pokryty jsou skoro vesměs raněnými. Truchlivě dojímá v panské této nádheře ta sténající směsice krví zbrocených vojínů. Tu leží rakouský myslivec s třemi ranami v prsou vedle pruského jezdce, jemuž granátová kule spodní část obličeje roztříštila. Tam leží na hrsti slámy voják od rakouské pěchoty, jemuž kule projela uchem a ústy, tu úpí dělostřelec pruský, jemuž kule z ručnice rakouské projela ze zad krkem a roztříštila bradu i spodní část čelisti. Pohled na ubohého byl skutečně žalostný. — Leželi tu ranění, z nichž některému uraženy byly obě nohy, jinému ruce, jinému opět dvěmi, třemi ranami prostřeleno břicho. Hrádská tato nemocnice se již všeho druhu lékaři jen hemžila. Bylo tu mimo vojenské lékaře i veliký počet právě přibylých lékařů civilních z Pruska, kteří, jak se dle všeho zdálo, podnikli sem cestu spíše k zábavě, než aby vydatně pomáhali.

Čerstvého prádla, slamníků a pokrývadel nedostávalo se raněným na Hrádku. Musily tu vypomoci zásoby nalezené v síních hraběcích. Tu ležel voják přikrytý nádherným, vyšívaným kobercem, jiný na batistovém prostěradle; zde sloužila aksamitová pohovka, tam kus rozraženého mahagonového nábytku za polštář atd.

Nejvíce raněných nalezl jsem v Nechanicích; celé město jest jediným špitálem. Skoro v každém domě jest několik raněných. V prostranném kostele na náměstí leží na kamenné dlažbě v dusném zápachu těchto ubohých bez počtu. Ve všech nemocnicích jest mezi raněnými více pruských vojáků než rakouských. Jest i tu patrno, že nepřátelské vojsko utrpělo větších ztrát než naše. I rány pruských raněných jsou těžší, bolestnější a nebezpečnější. Pruské jehlice byly lidštější než rakouské tažené pušky a granáty. Zajímavo bylo stopovati mezi raněnými mužnou resignaci českých vojínů. Sami lékařové

vydali svědectví, že bez nářku a sténání nejstatečněji dovedou oblesti snášeti Češi. Veliký počet raněných přivezen jest z bojiště a z menších blízkých míst do Pardubic. Nešťastné toto město ztýrané a vyssáté různými rekvisicemi musí snášeti ještě i všeliké nepříjemnosti a svízele špitálské! Jest tu asi devět nemocnic. — Při samém vchodu do města cítiti jest ostrý, umdlévající zápach z výparů raněných. Vlhký hustý vzduch nemající v labské této nížině čerstvého průvanu napojen jest nezdravým hnisem. Pardubicím nejméně svědčí nemocnice, dlouho trvající nahromadění raněných lehce by právě zde mohlo zroditi zhoubné nakažlivé nemoci. Tu třeba rychlým rozvežením nemocných a nasypáním chlorového vápna neodkladné pomoci.

Se zármutkem nad těžce zkoušenou, touto nedávno jestě tak utěšeně zkvétající obcí, opustil jsem město. Bylo pozdě v noci. Na březích Labe plály četné ohně táborem tu rozloženého pruského vojska. V klidné třpytící se hladině proti černě vyčnívajícím trámům spáleného mostu odrážela se rudá zář ohňů, vůkol nichž stály tlupy vojáků zpívajících různé písně.

Jiný dopisovatel téhož listu zaslal tuto črtu o stavu raněných z Pardubic: »Pomysli si, milý čtenáři, dlouhou řadu vozův železničních, řadu někdy 40 vozů i delší a v těch vozech nic než samé raněné. Obyčejně to byly vozy, v nichž se dopravuje zboží neb koně; tam na slámě dílem krví zbroceny seděly neb ležely postavy, jichž pohled byl by musil hnouti i srdcem kamenným. O zvláštním pohodlí raněných na tomto dopravování nemůže tedy býti ani řeči, a což teprv možno si pomysliti o pohodlí těch, kteříž, poněvadž jiných vozů krytých se nedostávalo, dopravováni byli na vozech otevřených, na tak zvaných »lozích,« po nichž rozváží se dříví, kamení a pod. Na takových vozech ubozí tedy nebyli chráněni ani od sloty, ani od úpalu žhoucích paprskův slunečních, a poněvadž pro dopravování vojska na blízku bojiště vlaky jen velmi nepravidelně mohly odcházeti, stalo se mnohému vlaku, že na jedné stanici musilo se státi 8 hodin, ba ještě déle. Pomyslete si, jak v tom čase musilo

31*

býti raněným, kteříž na otevřených vozech mimo bolesť svou musili snášeti také ještě žár sluneční.

S každým vlakem raněných jelo sice vždy též několik osob ustanovených na opatrování raněných, avšak kdež stačí několik lidí, také již strmácených, aby dostatečné pomoci poskytlo se trpícím, zvláště když není hned po ruce potřebných věcí na obvazování atd. Tak stalo se, že mnoho bylo vojínů, jichž rány ode dvou dní neb snad více nebyly znova obvázány a opatřeny.

K tomu všemu dodej, milý čtenáři, ještě i to, že ubozí vedle ran, nepohodlí, nečistoty a horka, namnoze také ještě snášeti musili hlad a žízeň, neboť mnohý chuďas nahlas si naříkal, že již dva dni pořádně se nenajedl.

Jaké to široké pole otvíralo se tedy činnosti lidumilů!? Již pouhý pohled soucitný, několik slov laskavě promluvených, účinkovaly příjemně na ty chuďasy strmácené a krvácející, kteříž od rodin svých i na sta mil jsou vzdáleni, tak že nemůže jim přispěti péčí ani matka, sestra nebo choť, ani slovem jich potěšiti otec neb bratří! A jakž teprv vzdávali díky, když jim někdo podal sklenici vody aneb piva, šumivý prášek a pod., aby si svlažili sprahlá ústa, kus chleba, housku aneb do konce kousek masa, aby po několikadenním utrpení opět trochu síly nabyli. A jakýž teprv učinil se jim vděk, když se jim podal doutník, po němž kouření zvyklý již tak dlouho marně toužil! Všecka česť dámám pardubickým, že ubohým přispívaly, čím a jak mohly.

Mnohý raněný nebyl by dostal čerstvého obvazku, kdyby potřebných věcí nebyl poskytl výpomocný výbor tamější — mnohý nebyl by se trochu občerstvil a posilnil, kdyby mu někdo na nádraží nebyl podal piva a chleba. Avšak jakž o sobě stačiti mohou Pardubice, již dosti vyssáté!

Neštěstí a utrpení přátelským svazkem spojuje i lidi, kteříž až do té chvíle na sebe nevražili. Není divu, že i ranění rozličných plukův vzájemně si pomáhají; ale radostně a hluboko mne dojalo, když jsem viděl, kterak ranění vojáci, jeden vojska rakouského,

druhý pruského, bratrsky se k sobě měli. V jednom voze vedle raněného vojáka Čecha (tuším pluku Reischachova) ležel raněný vojín pruský, jenž dostal se do zajetí. Čech dostal piva od kohosi, dával věrně připíjeti raněnému a zajatému nepříteli a, když jiný občan Čecha častoval doutníkem a hned nedal též pruskému vojínovi, přimlouval se zaň dobrosrdečný krajan náš, aby mu též takový doutník byl dán. Tázán jsa, odkud se béře to jich přátelství, odpověděl usmívavě: »Předevčírem stáli jsme jako nepřátelé proti sobě a stříleli jsme na sebe; může býti, že já ranil jsem jej a zase on mne; ale teď když oba ležíme raněni vedle sebe, přestává nepřátelství a jsme kamarádi.« Pruský voják, rodem Polák z Poznaňska, rozuměje slovům souseda svého, radostně přisvědčoval.

Ani ve Vídni nebyla učiněna dostatečná opatření pro raněné. Korrespodent Rakousku naprosto oddaného ve Stuttgartě vycházejícího listu »Deutsches Volksblatt« uveřejnil tento dopis z Vídně ze dne 5. července:

»Transport raněných, kterýž sem včera přijel, byl předchůdcem četných podobných transportů, kteréž sem dnes a v příštích dnech dorazí. Dopravní řiditelství severní dráhy obdrželo návěští, že bude potřebí asi třiciti zvláštních vlaků na odvezení raněných z okolí bojiště. Sedm set raněných, kteří sem včera přibyli, bylo po spojovací dráze dopraveno do výtopny hlavního celního úřadu, jež bylo řiditelství jižní dráhy na obvaziště zařídilo a potřebnými polními postelemi, stoly, lavicemi a petrolejovým osvětlením opatřilo. Vlastenecký výpomocný výbor dodává cupaninu a obvazadla, dále v hojném množství polévky, chléb a nápoje. Ale proto přece a přese všechnu další jeho námahu, mohli býti k boji nespůsobilí vojáci, kteří sem asi v 8 hodin přijeli, jenom zvolna expedováni, tak že o půl 11. h. většina postelí ještě obložena nebyla a to z té příčiny, že se výtopna hlavní celnice na všechno spíše hodí, než na obvaziště.« Nyní vypočítává dopisovatel nedostatky této místnosti a pokračuje pak:

»Dalším a snad největším zlem tohoto obvaziště jest okolnost,

že se nedá od něho zadržeti obecenstvo a jak nebezpečným jest mísení se lidu do obsluhování raněných, ukázalo se včera smutným způsobem.

Lékaři, kteří v potu tváří svých pracovali, byli tísněni davem nepovolaných lidí, kteří z přepjaté horlivosti bez účelu semo tamo běhali a tak mnohého lehce raněného bezděky strčili a k výkřiku donutili. Hojně nahromaděná spíže byla bez plánu rozmrhána. Za hodinu zmizely dva tisíce housek, tak že na raněné z posledních vagonů už nic nezbylo. Tito musili čekati na příchod nových zásob. Falešné samaritánky, mezi nimi i takové, jež obvaziště za jakousi verbírnu považovaly, rozdávaly doutníky, jež byl pomocný výbor zaslal, způsobem takovým, že jeden muž sedm kusů dostal a šest ostatních nic; mnohý raněný opustil místnost s trpkým pocitem, jiný toužil dlouho po sklenici vody; zkrátka, panovalo tu úplné bezvládí ... Oddanost a obětavost, již včera členové pomocného výboru osvědčili, mezi nimi také některé dámy a lékaři, jest povýšena nade všechnu chválu; co lidé jenom vykonati dovedou, vykonali, a jest dvojnásob žalostno, že tolik dobré vůle nepřízní okolností bylo zmařeno.«

V Praze dělo se raněným poměrně nejlépe.

X.

Praha za války.

Ve II. kapitole opustili jsme Prahu dnem 25. června, kdy došla z Italie radostná zvěsť o skvělém vítězství rakouské armády pod arcivévodou Albrechtem nad vojskem italským.

Téhož dne přivezeni do Prahy dvěma četnickými strážmistry čtyři pruští zajatci, tři dragouni a jeden husar. Vojíni tito byli zajati při srážce s rakouskými husary blíže Dol. Mnichova na česko-saských hranicích, odkudž přes Turnov dopraveni byli do Prahy. Zde na nádraží byli od strážmistrů jak náleží vyčastováni a lidem v restauraci se zdálo, že jsou bezděční pruští hosté v rakouském zajetí mysli docela veselé. . . . První pruští zajatci! Nepatrná zvěsť, ale zavdala podnět ke dlouhým a živým hovorům po celém městě. »Jest to dobré znamení nebo zlé?. . .« Obecně souhlasilo se, že dobré, jest-li vůbec jaké.

Téhož dne přestala c. k. zastavárna pražská »za příčinou hrozícího nebezpečí válečného« přijímati klenoty do zástavy a vydávati je na výplatu. Jiného druhu zástavy přijímaly a vydávaly se dále, Tolikéž úroky na zástavné klenoty.

V obecenstvu pražském roznesla se pověst, že bude drahocenný stříbrný hrob sv. Jana Nepomuckého ze svatovítského chrámu roztaven, že budou z něho raženy peníze a stát že dá po válce přiměřený obnos fondu na dostavění chrámu sv. Víta. Pověst ta byla s kazatelen za lichou a nesmyslnou prohlášena s vysvětlením, že byl stříbrný hrob

sv. Jana jen proto rozebrán a do beden uložen, aby v případě nepřátelského vpádu mohl býti z Prahy na bezpečnější místo odvezen.

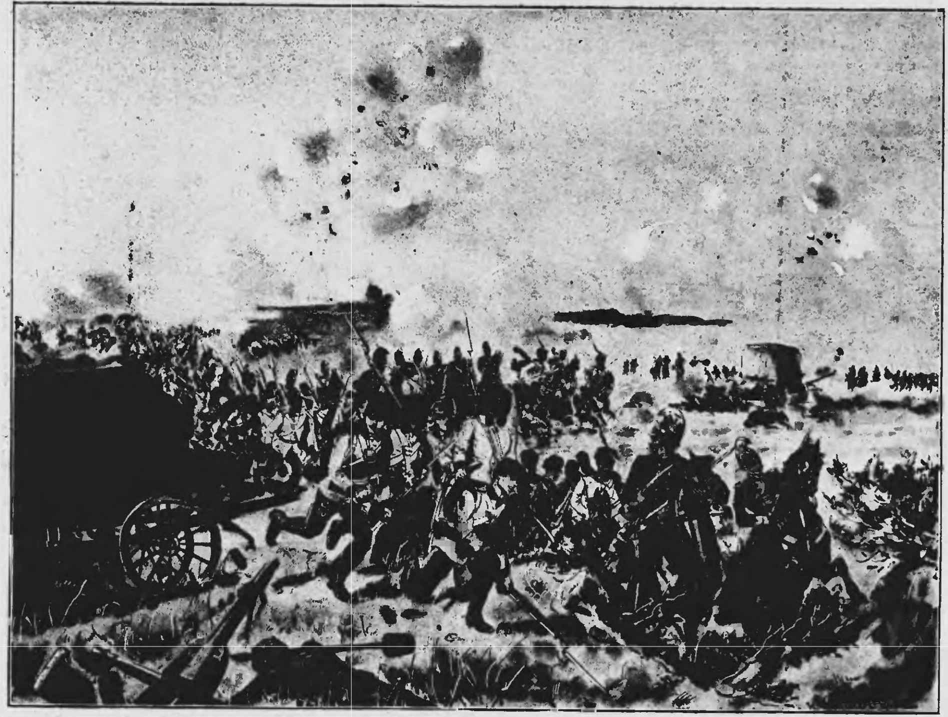
Jakožto charasteristická drobnůstka zasluhuje zmínky, že vídeňské policejní řiditelství zapovědělo knihkupcům zapichovati do map ve výkladních skříních vystavených barevné korouhvičky naznačující, kde která branná moc stojí, ježto prý se tímto spůsobem obrazně rozšiřují zprávy o pohybech vojska, což noviny pražské jednak pro výstrahu pražským knihkupcům, jednak pro posouzení vojenské úzkostlivosti rakouské v denních zprávách neopomenuly zaznamenati.

Pomocný výbor, kterýž pro ošetřování raněných vojínů v Praze dobrovolně zřízen byl, sestavil velký odbor sběrací; tento odbor rozdělil si město na 9 okresů a zřídil v každém okresu zvláštní skupinu svých členů, aby tam a jenom tam sbírala příspěvky na penězích, cupanině čili třepence, obvazadlech, prádle a jiných potřebách špitálních. Sbírání pak zahájeno velmi energicky a s velkým úspěchem.

Dosud nebylo žádných určitých a přesných úředních zpráv o bojích severní armády a veřejné mínění trávilo z pověsti a vítězné bitvy u Custozzy (v Italii) dne 24. června svedené.

Avšak interess o boje v Italii ustupoval trapné nejistotě ohledně zápasů na půdě české. Všechny vrstvy společnosti pražské byly hluboce rozechvěny a rozčilení neochabovalo ani v noci. Tisícové lidu obléhali státní nádraží a plnili ulice k němu vedoucí až do pozdních hodin večerních a každý příchozí vyslýchán s horečnou dychtivostí, co ví neb slyšel z bojiště. Na nároží nalepovány sice jakési místodržitelské plakáty o postupu bojů, ale zprávy tyto zněly jako orakula, kteráž si každý dle svého mohl vykládati a také vykládal. Určitější zprávy vydány teprve dne 27. června. Téhož dne odpoledne dalo místodržitelství na pražská i předměstská nároží nalepiti tyto tučně vytištěné telegramy:

»Dle dosavadních telegramů má se za to, že právě v tomto okamžiku bitva větší rozsáhlosti před se jde. Hodnověrné zprávy

Útěk.

Původní illustrace H. Schüllingra.

o výsledcích jakýchkoli uveřejní se ihned, jakmile dojdou praesidia českého místodržitelství.«

(Druhý telegram:)

»Výsledek dne jest náš! Šestý armádní sbor byl v činnosti. O 4. hodině 11 minutách odpoledne objevil se pruský důstojník štábní co vyjednavatel. Bitva byla znamenitá. V Josefově dne 26. června o 5. hod. odpolední.«

Časopisů pak došly z hlavního stanu v Josefově tyto telegramy:

»Z hlavního stanu v Josefově 27. června, ve 12 hod. v poledne. V 9 hod. dopoledne větší srážka s Prusy mezi Novým Městem n. Metují a Náchodem. V boji účastní se pěchota a dělostřelectvo. Boj v okolí Skalice a Náchoda rozhodně příznivý. U nového Města nad Metují učinily útok jízda a dělostřelectvo. O 11. hod. byl boj u Náchoda úplně ve prospěch Rakušanů rozhodnut.«

»Z Pardubic, 27. června. Prusové obsadili Broumov, Polici a Náchod, odkudž postoupili až do Skalice. Odtud byli však naším vojskem odraženi a k zpátečnímu pochodu přinuceni. Na pochodu pálí vesnice. Skalice hoří. Obyvatelstvo prchá se vším, co možno vzíti s sebou, k Jaroměři, ke Král. Hradci a do Pardubic. Dnes ráno svedena bitva našich proti 60.000 Prusů u Vysokova, mezi Náchodem a Skalicí. Naši vítězí.«

»Z Opočna, 27. června. Telegram okresního starosty k místodržitelství: Rakouské vojsko u Náchoda vítězí. Ranění jsou již dopraveni do města.«

Následujícího dne pak došel tento telegram:

Z Pardubic, 29. června o 1 h. 50 m. z rána. Dnešní bitva u Náchoda a Skalice byla velmi tuhá. Vítězem bylo vojsko naše. Prušáci byli odraženi a jsou mocí zahnáni za hranice. Ztráty jejich jsou značné.«

Tyto telegramy, hlásající vítězství zbraní rakouských, způsobily

v Praze nesmírný jásot. Lid řítil se z domů na ulice a rval se zrovna o zvláštní vydání novin. Obě divadla, české i německé, ohlásila ihned slavnostní představení. Do českého představení, kteréž se konalo v obrovském tehdejším (dřevěném) Novoměstském divadle (v těch místech, kde nyní se nalezá restaurační zahrada nového divadla německého) dán vstup všem lidem volný a veliké massy, jež kolosální tu budovu záhy ve všech prostorách přeplnily, provolávaly opět a opět »slávu« chrabrým vítězům. Zcela takový jásot byl i v divadle německém, na Ovocném trhu.

Tím trapnější bylo pak zklamání, když došly soukromé zprávy o postupu pruského vojska a obecenstvo pravdu již začalo tušiti. Napjetí v Praze stále rostlo. Kardinál arcibiskup kníže Schwarzenberg uspořádal veliké procesí, jež vyprositi mělo zbraním rakouským vítězství a říši brzký mír a lid velikými zástupy se v něm súčastnil. Myslilo se, že rozčilení již vrcholu dosáhlo; avšak že tomu tak nebylo, ukázaly záhy se dostavivší transporty raněných vojínů a vůbec další události.

Příjezd prvních raněných vojínů ze severovýchodních Čech.

Dne 27. června byla Praha svědkem divadla neobyčejného a také neobyčejně dojemného.

Udatné syny, jež byla nedávno ještě provázela žehnáním na cestu osudnou, bujaré ty junáky, kteří před týdnem, ba před několika dny ještě s veselou tváří a hlučným zpěvem brali se na bojiště, spatřila teď zbrocené krví, utrmácené parným bojem, zraněné zbrojí ciziny.

O polednách přibyl vlak »Boleslavan« s prvními obětmi boje svedeného v noci na uplynulý den v Podolí u Turnova, do pražského nádraží. Přivezl v 10 vagonech 152 raněných, mezi nimiž bylo 7 důstojníků. Dříve ještě, než vlak ten přijel, shromáždilo se na nádraží, na baštách a na mostě nad nádražím, na tisíce lidí na

pouhou pověsť, že u Turnova trvá boj a že přivezeni budou odtamtud ranění. Když pak se očekávaný vlak přiblížil, propuklo obecenstvo v dlouho trvající volání »slávy« a každý chvátal, aby uzřel přivezené tváří v tvář. Ranění náleželi pěším plukům krále pruského, barona Martinia a 18. praporu myslivců. Většinou byli lehce raněni, majíce sečné rány na rukou a hlavách.

Ranění měli rány obvázány pouze lehkými, patrně na kvap přiloženými obvazy. Proto také bylo první péčí výboru pomocného, jakmile ranění z vagonů sesazeni byli, aby dle možnosti a nutnosti nové obvazy se jim přiložily a rány vymyly. S největší péčí vyzdvihováni jsou na to nebozí na připravené již povozy, fiakry, drožky a omnibusy, jichž na počet 20 společenstvo fiakristův a drožkářův ochotně bylo dostavilo. Zároveň podávány raněným k občerstvení likéry, víno, pomeranče a t. p., což trpící bojovníci vděčně a s patrným potěšením přijímali. Však nejdojemnější divadlo rozvinulo se teprve na ulicích, jimiž ranění zvolna byli vezeni do nemocnice při kasárnách Karlových. Kudy ubíral se žalostný ten průvod, stály nepřetržité řady lidstva, hlava vedle hlavy, a nebylo snad tváře, na kterouž by zjev ten nebyl vtiskl posvátnou runu vroucího soucitu. Nejedno oko mužské ze zakalilo, nejedna prsa ulevila si hlubokým povzdechem. Ženy hlasitě štkaly. Kde možná bylo, rozmlouval lid s raněnými, těše je a klada jim otázky, jevící nejupřímnější soustrasť. Ranění snášeli bolesti své s obdivuhodnou zmužilostí. Mnohému řinula se krev z rány a chudák nutil se k úsměvu.

Odpůldne hrnulo se opět rozechvěné obyvatelstvo pražské k státnímu nádraží a obsazovalo v hustých davech všechny ulice, jimiž ubírati se měly povozy s raněnými a chorými vojíny. Zvláště před nádražím řadila se hlava vedle hlavy, a přece nebylo značného na takové množství hluku. Uvnitř nádraží byli se někteří členové pomocného komitétu sešli, aby přispěli první pomocí. Měli zde nosiče pohotově, aby pomohli tíže raněným. Hojnosť červeného a bílého vína byla již do skleněných nádob nalita, množství pomerančů nahromaděno, obvazadla připravena a lékaři ochotně se dostavili pro

případ, že by jich pomoci snad hned v nádraží bylo potřebí. Na vnitřním prostranství k nádražním skladům stál povoz vedle povozu, drožky, fiakry, soukromé povozy a omnibusy; některé z posledňějších byly uvnitř prozatímními lůžky a elastickými poduškami opatřeny. Nosidla rozmanitého druhu byla po rukou. Po půl páté vjížděl pomalu vlak. První vagony byli veskrz naplněny raněnými, vagony poslední ale jinými chorými z boleslavských nemocnic. Uvítání bylo srdečné, dojemné. Ihned přikročeno k stěhování přivezených, mezi čímž podávány okny a dveřmi občerstvení, cigara, víno a t. d. Dojemný obraz se rozvinul, když vagon po vagonu otvírán byl. Lehčeji ranění seděli ovšem prostě na sedadlech, těžším však bylo pohodlně ustláno na podlaze. Mezi těmito bylo zvláště několik těžce raněných důstojníků vyšších i nižších; každému z nich bylo upraveno na podlaze coupé první anebo druhé třídy; sluhové jejich ošetřovali je po cestě. Málo bylo raněných, kteří by nebyli přijali nabízeného občerstvení; většina ihned dychtivě kouřila. Mnozí vystupovali beze vší pomoci, jiným přistavovala se sedadla, pomáháno jim opatrně, někteří konečně musili býti šetrně vyzdviženi a přímo na nosidla dáni, při čemž ochotně se všech stran pomáháno. Většina také měla ještě celý vojenský svůj šat i zbroj a jen někteří byli vysvlečeni až na prádlo. Zkrvácené prádlo a obvazadla naznačovaly skoro vesměs blesury na levé straně těla, zvláště levé ruky byly zbodány nebo posekány. Těžce ranění, jichž bledé tváře hlásaly kruté utrpení, kráčeli klidně nebo shlíželi pokojně s nosidel. Ostatní se usmívali a vyprávěli každý o své příhodě. Když konečně první vozy se z nádraží hnuly, rozložilo se před nádražím hluboké ticho. Každý napínal zrak, nespatří-li některého známého a němě pozdravovali všichni do vnitř vozů; když však myslivci čeští přijížděli, zaburácelo hromové »Sláva!« a jakmile se některé kalpaky husarské ukázaly, voláno i opakováno »Eljen a Magyar!« Dva neb tři vojíni musili se přímo na nosidlech do nemocnice dopraviti, jednoho vyzdvihli již na cestě z vozu a vložili na nosidla. Avšak vozy nemohly hustými davy lidu dosti volně projeti; skoro před každým hostincem stáli lidé se džbánky

a sklenicemi a podávali dary do vozů. Dobrý rozmar raněných působil konejšivě na obecenstvo; dámy, jichž všude bylo víc než mužských, snažily se usmívati, ale stíraly při tom po tvářích kanoucí slzy. Výjevy tyto zajisté nemálo přispěly k tomu, že zvýšena byla ještě ochota pražské ženské pleti, aby pro raněné sešlo se všelikých příspěvků co nejhojněji.

Celkem přivezeno tímto vlakem 130 mužův různého druhu, ponejvíce ovšem 18. praporu polních myslivců, pěších pluků Ramingova a Martiniova a husarského pluku cara Mikuláše, vesměs to z brigády Poschachrovy a bývalé brigády Condrecourta. Dle vlastního výroku přibylých poraněných vojínův sveden byl boj ten, v němž přivezení se súčastnili, na obou březích Jizery hlavně u Podolí, kdež oblíbený v Praze 18. prapor polních myslivců skorem úplně byl potřen.

Druhým tímto transportem dopraveno již více těžce raněných a mimo mužstvo též mnoho (asi 20) důstojníkův vyšších a nižších. Ranění tito odvezeni dílem do vojenské nemocnice na Karlově náměstí, dílem k milosrdným bratřím. Lehce ranění ještě toho dne odvezeni dále, aby ve zdejších nemocnicích bylo dostatečné místo pro těžce raněné, kteří asi ještě přiveženi budou.

Jevily-li se při prvních dvou transportech sem přivežených v bitvě u Podolí poraněných vojínů účastenství a soustrast obyvatelstva pražského všech tříd spůsobem až tklivým, vyburcovala zpráva, že třetí transport o deváté hodině večer přibude, skoro všechno obyvatelstvo pražské, tak že v tu dobu ulice k nádraží a nemocnici vedoucí tisíci a tisíci lidu byly nabity. S vlakem přijelo 75 poraněných, mezi nimiž bylo mnoho důstojníků; vojínové tito náleželi k 18., 29. a 32. praporu polních myslivců, k pěším plukům Martiniovu č. 30., Ramingovu č. 72. a pluku krále pruského č. 34., dále k plukům husarským č. 2. ruského velkého knížete Mikuláše a k pluku č. 9. Frant. kníž. Liechtensteina. Mimo naznačené vojíny přibylo též velké množství prchajících rodin. Tentokráte přivezeno mnoho těžce raněných, tak že nosítek velmi hojně se musilo užívati. Jako dříve byli pora-

nění také nyní častováni vínem, pivem a doutníky, jež podávali členové pomocného komitétu. Navzdor pozdní době (byloť již půl jedenácté) setrvalo obecenstvo plným počtem na ulicích a pozdravovalo raněné hlučným voláním »Sláva« a »Na zdar«. Nevšední působnost osvědčili členové sboru pomocného všude, kdekoliv třeba bylo, sami osobně pomáhajíce, a sami také raněné z vagonů až do povozů ochotně přenášejíce.

V noci na den 29. června dopraven čtvrtý transport raněných z bojiště u Podolí do Prahy. Ačkoli šlo již na 2. hodinu s půlnoci, bylo přece před nádražím a na všech k vojenské nemocnici vedoucích ulicích velké množství lidu, kterýž jako dříve, raněné nad míru vroucně vítal. Transport těchto skoro vesměs těžce raněných — bylo jich 74 — byl nad míru dojemný.

Vůbec osvědčovalo obyvatelstvo pražské raněným vojínům vzácnou, nelíčeně upřimnou soustrast a přízeň. Do vojenské nemocnice dostavovaly se již časně z rána dámy, přinášející pro raněné čisté prádlo, obvazadla, krmě, víno, doutníky a rozličné pochoutky a množství cituplných dárkyň rostlo každou hodinu, tak že správě nemocnice i ošetřovatelům raněných z toho až vzrůstala potíž. Mimo to dostavoval se od osmé hodiny ranní velký počet panských ekypáží a soukromých povozů, v nichž jednotliví ranění, den před tím ve vojenské nemocnici umístění, rozváženi na žádosť soukromníků do jejich bytů k ošetřování a léčení. Velký nával byl i těch, kdož v trapné nejistotě o osudu svých milých doptávali se, zdali také ten či onen nebyl mezi raněnými přivezen. Po celý den bývalo Karlovo náměstí oživeno lidmi toužícími spatřiti raněné.

Transporty raněných každým dnem rostly a s nimi stoupala také soustrasť všeho lidu a veřejná i soukromá dobročinnost.

* * *

Praha bez úřadů.

Od prvních nezdarů na bojišti obmezovány každým dnem doprava po železných drahách i služba poštovní a obě pře-

stávaly docela vzhledem k městům a krajům, jež pruským vojskem byly obsazeny. Vůbec vázly příkrým úpadkem obchodní ruch i vozba a tíseň z toho plynoucí přiměla ministerstvo spravedlnosti — na žádost pražské komory obchodní a živnostenské — že povolilo (prozatím jenom krátké) příročí čili moratorium práva směnečného, kteréž později ovšem bylo prodlouženo.

Ačkoli se z bojiště stále trousily jenom zprávy příznivé, bylo obecenstvo pražské velmi znepokojeno jednáním c. k. státních úřadů správních, finančních a soudních, kteréž činily kvapné přípravy na — odchod. Dne 28. června nařízeno příslušným státním úřadům, aby pokladny uvedly do stavu, kterýž by možným činil, aby ve chvíli nebezpečí ihned mohly býti odvezeny.

K obecnému znepokojení přispělo také nařízení, aby veškery erární zásoby obilí, potravin, tabáku a cigar z Prahy byly odveženy, čímž se také dnem 1. července započalo. Časopisy protestovaly proti odvážení tabáku a cigar namítajíce, kterak že bude lze krýti potřebu tabáku a cigar zejmena pro případ, že by Prusové do Prahy vtrhli, a žádaly zároveň, aby přísně zakázán byl všeliký vývoz soukromých zásob obilí, mouky a všech ostatních druhů spíže.

Zároveň s uvedenými rozkazy nařízeno politickým, policejním a finančním úřadům v Praze, aby všechny důležité spisy do beden uložily a vůbec na odjezd se uchystaly, tak že dnem 2. července obecní zastupitelstvo celou správu města převzalo.

Ode dne 29. června začala se Praha plniti rodinami, prchajícími z okolí mladoboleslavského, novobenáteckého, jičínského, z Náchodska a jiných severovýchodních krajin Čech. Obyvatelstvo vyštvané od klidných krbů prchalo v zoufalém zmatku před kvapící hrůzou bez cíle a naděje, vydáno pouhé náhodě. Mnozí z ubohých nezachránili si v divém zmatku nic, než holé životy. Každý vlak přivážel do Prahy nové oběti války a Praha poskytovala všem láskyplné pohostinství.

Avšak záhy propukl také v Praze poplach a v jeho zápětí ukvapené prchání na venek. Již byly ze soukromých

zpráv časopisů známy nezdary rakouského vojska u Trutnova, Skalice a Jičína a zamlklost úřadního telegrafu podněcovala všeho druhu poplašné pověsti. Den 1. června byl pro Prahu jedním z nejtrapnějších. Děsné slechy kolovaly městem a docházely všude téměř víry. Ve všem lidu bylo rozčilení, jako by Prusové již již táhli ku branám pražským a valná část obyvatelstva, nedbajíc hlasů střízlivých, stěhovala se, namnoze i s nábytkem z města. Všemi ulicemi vedoucími k nádraží na Smíchově rachotil v neděli dne 1. července celé odpůldne nepřetržitý proud vozů s pražskými uprchlíky. Mezi povozy soukromé vpletlo se také mnoho povozů přípřežních s náklady vojenskými a úřadními, tak že vůz za vozem se valil v nekonečném řetězu.

V propuklém takto poplachu a zmatku nebylo namnoze možná dostati vozu; avšak lidé, kteří byli hlavu potratili, musili míti vůz za každou cenu. A tak platili mnozí za jízdu do Berouna 50, do Benešova 40, do Plzně 100 zlatých. Ba tvrdilo se, že leckterý bohatší slaboch jen za dopravu do Berouna zaplatil sto zlatých a ještě více.

O tomto, lze říci směšném útěku bojácných lidí, jejž časopisy všelikými domluvami po dva dni nebyly s to zarazit, pravil Jan Neruda dne 3. července ve feuilletonu »Nár. Listů«: »Skoro bychom se styděli za potomky předků svých vidouce předvčerejší a včerejší útěk z Prahy, útěk tak přenáhlený, tak nerozmyslný. Přesvědčili jsme se však k radosti své, že vlastní měšťanstvo naše nenáleží k těm, kteří hlavu ztratili a domov svůj opouštějí, aby i domov ten i samy sebe vydali jen svízelům tím jistějším. Kdo sama sebe opouští, jest opuštěn, — ale měšťanstvo naše neopustilo sebe, není tedy také opuštěno; jeho obecní výbor drží správu v pevných rukou, život pražský půjde v kolejích stále pevných, byť i výminečných, Praha zůstane důstojnou Prahou, byť se jí dostalo i návštěv nejneobvyklejších a nejcizejších. Důstojné chování našeho města musí i na cizincích vymoci úctu, v níž je už zahrnuta všemožná ochrana, jaké se městu vůbec může dostati . . . Konečně je snad i dobře, že se Praha jaksi vyčistila, že ti z občanstva, kteří měli skutečný strach, vybrali se na bezpečný jih, a kdo z navštěvovatelů počasných vůbec

v Praze nemají působiště, že odešli jinam. Zůstávají ti, kterým je na životě v Praze záleženo a ti Praze prospějí, ať si již návštěvu pruskou obdržíme nebo jen po nějaký čas očekávati budeme. Strach se z Prahy vystěhoval, dobrá mysl má místo, aby se vestěhovala. Také již již všude potkáváme dobrou tu mysl, na ulicích, v rodinách, na radnici. Jako by náhle vše bylo zmoudřelo.«

Počítalo se, že jenom dne 1. července 13.000 osob Prahu opustilo. Tento poplach rozdmychala silně okolnost, že téhož dne skoro všechny c. k. úřady uzavřeny byly a všichni vyšší úřadníci na rozkaz z Vídně Prahu kvapně opustili. Zejména spůsobil v neděli veliké rozčilení s velikou okázalostí prováděný odchod c. k. policie, Před budovou policejního ředitelství stála řada selských povozů, na které s velikým rachocením a povykem nakládány těžké bedny s úředními akty a příslušnostmi všeho druhu, kdežto strážní mužstvo z větší části již bylo za branou.

Dne 1. července večer uzavřeno české divadlo na neurčitou dobu. Řiditel Thomé oznámil prostě hercům, zpěvákům a hudebníkům, že jsou od toho dne všech závazků sproštěni, to jest, že se jim na dále nebudou vypláceti žádné gáže. Herci vyslali na to ze středu svého deputaci, sestávající z pp. Švandy, Mayra a Šamberka k zemskému výboru, aby proti takovému opatření protestovala a na smlouvu se odvolala, dle kteréž ředitel v mimořádných případech za každý večer, kdy se nehraje, dostávati měl ze zemské pokladny na prospěch herectva dvě stě zlatých. Vyjednávání se zemským výborem skončilo tím, že povolil zemský výbor hercům na čas, co se nebude hráti, zálohu 2000 zlatých, kteráž také (ale teprve dne 7. července) dle poměru gáží mezi ně byla rozdělena.

Dne 2. července odpoledne nalepena na nároží pražských ulic tato

»Vyhláška.

Podle slibu svého, že obyvatelstvu vždy pravdu sdělím o nynějších válečných událostech, pokud mi ve známost vejdou, oznamuji, že obavy před nepřátelským obsazením Prahy až posud se nezvětšily,

poněvadž nepřítel pouze město Mladou Boleslav asi jednou brigádou obsadil a včera odpoledne o čtvrté hodině škadrona husarů a slabé pikety pěchoty do Nových Benátek vtrhly.

Od té doby až dosud nevešlo více v známost, že by se nepřátelské vojsko ku předu pohybovalo. C. k. severní armáda dokončila své soustředění a hledí zmužile vstříc novým bojům, které nyní následovati budou.

Poněvadž Jeho c. k. apošt. Veličenství hned z počátku nynějšího nebezpečí válečného nařiditi ráčil, že král. město Praha a město Vyšehrad, byť i pevnostmi byla, přece za otevřená města považovány býti mají, a tudíž v případu tom, kdyby jim nepřítel hrozil, od c. k. vojska opustiti a veškeré válečné zásoby odtud odvézti se mají, aby snad nebyly vydány v šanc osudu města dobytého, zejména však střelbě, tož musí c. k. vojsko se všemi válečnými zásobami již nyní město opustiti.

Obyvatelstvo nechť spatřuje v tom o jednu jistotu více, kterak se o město pečuje, pročež kojím se nadějí, že obyvatelé města Prahy se nebudou poddávati bezdůvodným obavám a že osvědčené vlastenecké chování se, pokoj a mírnost zachovají.

O zachování pořádku a pokoje jest po odtažení c k. vojska pečováno, jelikož měšťanské sbory potřebnou službu strážní zastávati budou.

Konečně oznamuji, že včera roznášená pověsť, jako by c. k. místodržitelství již úřadní činnost svou bylo zastavilo, nepodstatná jest.

Z c. k. místodržitelského presidia v Praze, dne 9. července. 1866.

Správce místodržiteství:

Antonín hrabě Lažanský«.

Ve večerní schůzi městské rady (téhož dne) oznámil purkmistr dr. Václav Bělský, že mu od správce místodržitelství, hraběte Lažanského, odevzdána byla všechna správa místní policie do té doby, až činnost opět nastoupí c. k. policejní ředitelství. Následkem toho obrátila městská rada zřetel svůj především k tomu, jakým spů-

sobem by nejsnáze bylo lze vyhověti požadavkům veřejné bezpečnosti v městech pražských. Především usneseno tedy, aby obecní stráž rozmnožena byla na 200 mužů. Zřízení sboru tohoto svěřeno zvláštnímu výboru, jejž sestaviti měl pan purkmistr. Dále usnešeno, aby do té doby, než stráž zřízena bude, službu veřejné bezpečnosti konaly ozbrojené sbory měšťanské, sesílené voliči, jež purkmistr k tomu ustanoví a povolá. Prvního dne konaly hlídky sami městští radové a obecní starší ve spolku s členy ozbrojených sborů, pro další pak dni přihlásil se dobrovolně velký počet mladých lidí i starších pánů z pražského občanstva. Jakožto odznak měli službu konající občané na rameni bílou stuhu.

Volná část hasičův a obecních strážníků konsignována pro případ potřeby na radnici.

Ježto byly tím časem všechny c. k. úřady Prahu opustily, donášely se spousty úřadních klíčů na radnici, kdež potom beze všeho označení na centových hromadách ležely.

Městské rady pražská, karlínská a smíchovská prohlásily se za permanentní a konaly denně řadu schůzí. Všude přešla veškera správa a veřejná služba na úřad obecní. Brány městské zůstaly z usnešení městské rady pražské stále otevřeny.

Jednou z nejvážnějších starostí obecních zastupitelstev pražského i předměstských bylo, postarati se nouzi trpícímu lidu o výživu. V tom ohledu přijata všude zásada, že se má lidu především opatřovati práce, ale vedle toho usnešeno ovšem také poskytovati chléb a jiné potraviny ne-li zdarma, aspoň za nejnižší možnou cenu. A takž prodával se chudině až do příchodu Prusů bochník chleba za 8 krejcarů. — Odchodem c. k. úřadů a pokladen ocítili se na holičkách všichni na Prahu upoutaní invalidi a pensisté; městská rada vyzvala tedy »Spolek pro podporování domácích chudých«, aby osoby ty proti dodatečné náhradě podporoval, kteréžto žádosti také plnou měrou bylo vyhověno.

Ježto bylo c. k. poštovní řiditelství, jako ostatní úřady, všechno úřadování zastavilo, neměly pražské noviny poštovních známek no-

vinářských a musily platiti porto hotovými. Také přestalo dnem 3. července kolkování papíru pro noviny a listy vyšly dne 4. července s poznámkou nad velkou hlavicí: »Kolek zaznamenán k pozdější náhradě«, ale již 5. na místě kolku s notou: »Nekolkováno následkem rozhodnutí ministerstva financí ze dne 4. července čís. 31.280.«

Dnem 9. července zmizela i tato poznámka.

Dne 3. července oznamoval úřadní list »Pr. Zeitung: »Ježto okamžité nebezpečí v pádu nepřátelského vojska do Prahy se umenšilo, uznal p. správce místodržitelství za dobré, povolati do Prahy nazpět c. k. místodržitelské úřadníky, kteří pro případ nepřátelského obsazení Prahy do Plzně byli odešli.«

Od půl noci na den 4. července zuřila nad Prahou veliká bouře, kterouž ustrašený lid považoval za předzvěst ohromujících událostí. Smýšlení bylo pessimistické, ale na takové zvěsti, jaké přišly, nebyl přece nikdo připraven. Cestující, kteří z okolí Pardubic přijeli, vypravovali sice, že byla dne 3. července v okolí Kr. Hradce ostrá řež jakási a »Politik« přinesla telegram, že byla den před tím svedena velká bitva u Nechanic, Sadové a Lípy, že bitva ta ráno o 7. hodině začala a že rakouské vojsko odpoledne ustoupilo ke Králové Hradci, ale to nebyla ještě zpráva o ztracené rozhodující bitvě, o děsné Královéhradecké porážce. Ta došla teprve později.

Jako hromové rány dopadaly telegrafické zprávy tohoto dne do myslí a srdcí všeho lidu. Následkův královéhradecké katastrofy nedovedl sice nikdo ještě změřiti, ale přece bylo všem už jasno, že je celý strategický Benedekův plán zmařen, že jest severovýchodní bojiště pro severní armádu ztraceno a že je Praha nepříteli v šanc vydána.

Zděšení, trapný cit nejistoty a hněv vířily ve všech hrudích a propukaly tu v elegický nářek, tu ve hněvné zlořečení, tu v krvavý sarkastický posměch. Nepřítel, kterýmž ještě před několika dny bylo povrhováno, z něhož si zejména vojenské kruhy úsměšky tropily, zaplavoval nyní zem a postupoval jakožto hrdý, jásající vítěz železnými kolonnami na Prahu a Vídeň, kdežto hrdá do nedávna armáda, ta

»nejlepší, jaké kdy Rakousko mělo«, rozbita a rozházena, zdemoralisována a do úpadu znavena všemi cestami k Moravě prchala. A opět nastal hromadný útěk z Prahy; co nestatečného a bojácného ještě — na domluvu novin bylo zůstalo, nyní se vyklidilo. Avšak exodus ten nebyl již ani z daleka tak veliký, jako dne 1. července.

Všude, na ulicích, ve veřejných místnostech i v domácnostech mluvilo se jenom o ztracených bitvách a dělaly se nejrůznější kombinace o tom, co dále díti se bude. Někteří považovali už všechno za ztracené, jiní však chytali se posledních paprsků naděje a doufali ještě ve příznivý obrat. Ale těchto bylo jen poskrovnu.

Zaznamenati dlužno, že byl tou dobou v Praze navzdor odchodu policie a všech úřadů nejvzornější pořádek. Praha mohla býti a byla také hrda na svoje obyvatelstvo, kteréž dokázalo, že se i v nejkritičtějších dobách dovede se vzácnou zralostí ovládati samo.

Spojení s rakouskými zeměmi bylo velmi obmezené. Depeše do Vídně a z Vídně do Prahy chodily přes Budějovice, poštovní pak spojení mezi Prahou a Vídní obstarávaly rychlíky (poštovní vozy) jezdící přes Jihlavu. Západní dráha jezdila však dne 4. července ještě zcela pravidelně.

Že vůči hrozící invasi pruského vojska všechny obchody uvázly, rozumí se samo sebou.

Úvěrní ústavy, jakož byly eskomptní banka, filialka úvěrního ústavu a filialka národní banky, byly zavřeny a na státním nádraží konány přípravy k odvežení vagonového parku a všeho nářadí do Vídně. Na Koňském trhu (nynějším Václavském náměstí) stály řady povozů, jež určeny byly k tomu, aby erární zásoby do bezpečí odvezly.

Velikou nevoli spůsobilo, že nejvyšší zemský maršálek hrabě Rothkirch Panthen všechny přísedící zemského výboru propustil a sám také z Prahy se vzdálil. To bylo bezdůvodné, nestatečné a zvrácené.

C. k. místodržitelství uveřejnilo dne 4. července tyto dva telegramy z bojiště:

»Státní ministr panu správci místodržitelství v Praze.

Pevnostní velitelství v Králové Hradci oznamuje Jeho Exc.

panu prvnímu generálnímu pobočníkovi Jeho Vel. císaře pána dne 3. července 1866. o 10. hod. 10 minut večer:

Výsledek bitvy mezi Králové Hradcem a Josefovem svedené byl až do dvou hodin odpoledne rakouským zbraním příznivý, po této době počala nás nepřátelská křídla obklopovati a zatlačovati.

Státní ministr správci místodržitelství v Praze číslo exh. 3896 st. m.:

»Dle oznámení polního zbrojmistra Benedeka Jeho Veličenství ze dne 4. července v Mýtě Vysokém o třetí hodině z rána: Po skvělém boji celé armády u Králové Hradce, kterýž po více hodin trval, podařilo se nepříteli, podporovanému nepříznivým počasím armádu obejíti se strany i ze zadu a musel vzdor všemu namáhání ústup nastoupen býti.«

Téhož dne došla do Prahy telegrafická zpráva, že byli generálové hrabě Clam-Gallas, baron Henigstein a rytíř Krismanič z bojiště do Vídně odvoláni a že budou před vojenský soud pohnáni. Rozumí se, že zvěsť tato nové rozčilení v městě spůsobila.

Nárožní vyhláškou dne 4. července vydanou oznámil purkmistr občanstvu, že z nařízení c. k. místodržitelství ze dne 2. července obec Pražská převzala vedení všech záležitostí, jež dosud příslušely c. k. policejnímu ředitelství a že jsou již učiněna všechna opatření pro bezpečnost osoby i majetku. Touže vyhláškou vyzval purkmistr obyvatelstvo hlavního města co nejdůtklivěji, aby nových orgánů bezpečnosti ve všem poslušno bylo a jim k udržení veřejného pokoje všude bylo nápomocno.

V čelo městského policejního řiditelství postavil se purkmistr dr. Václav Bělský. Do městské stráže bezpečnosti přijati všichni bývalí policisté a tajní, kteří nepoužívše povolené sobě »dovolené« obci se přihlásili. Na okresních komisariatech úřadovali městští úředníci. Stráž, vykonávanou dosud c. k. policejními strážníky, zastávaly ozbrojené měšťanstvo a sbor hasičský. Na každé policejní strážnici byli městští hasiči a dva civilní strážníci.

Setkání se korunního prince a prince Bedřicha Karla a krále Viléma pruského na bojišti u Králové Hradce.

Původní kresba H. Schüllingra.

Dne 6. července oznamovaly »Nár. Listy« v čele denních zpráv: Poněvadž poštovní spojení nyní tou měrou jest přerušeno, že nás již po dva dni nedocházejí listy ani cizozemské ani tuzemské, jsme nuceni, vydávati »Národní Listy« po několik dní toliko o půl archu.« Podobné prohlášení učinila i »Politik«. — Redakce týdně vycházejících časopisů oznámily, že následkem přerušeného skoro na všechny strany poštovního spojení vydávání listů svých na ten čas zastavují.

Téhož dne odpoledne nalepeno na nároží pražská toto ohlášení:

»Následkem vyššího rozkazu a ustupujíc nátlaku událostí překládá se sídlo politického zemského úřadu země České prozatím na krátkou dobu do Plzně. Z c. k. místodržitelského presidia. V Praze, v červenci 1866. Správce místodržitelství: Antonín hr. Lažanský.«

Obyvatelům města Prahy zanechal správce c. k. místodržitelství hr. Antonín Lažanský tento podivně stylisovaný list: »Nátlak událostí přistupuje k nám vždy blíže a já vykonávám svou povinnost a mně dané vyšší rozkazy, dle jakých se zachovati musím, an srdcem opravdu těžkým, byť i jen na krátký čas s Prahou se loučím a sídlo politické vlády zemské prozatím do Plzně překládám. Musí-li naše drahá vlast, kteráž je i vlastí mou, rozličných útrap zakoušeti, nastanou-li i hlavnímu městu zemskému hodiny těžkých zkoušek, tož jest muže důstojno, aby jim s železným čelem vstříc hleděl, s odhodlaností a pevným přesvědčením je snášel, že spravedlivá věc v nedlouhé době po spravedlnosti zvítězí a pro Prahu a její bodré obyvatelstvo hodiny úzkosti a starosti pominou.

Odvolávám se nikoli bez výsledku k vlastenectví a ku zdravému náhledu obyvatelstva, an je vřele prosím, aby hodiny zkušení snášelo s toutéž pokojnou, obětovnou myslí, a tímtéž pokojným se chováním, jakéž jsem již tak často v tak výborné míře při něm byl seznal a které mne v mém těžkém úřadě tak podstatně byly podporovaly Nastal pro mne okamžik největšího zapření sebe sama, an v obvyklé povinné věrnosti a oddanosti ve vyšší moc ze středu obyvatelstva

Pražského se ubírám, jemu srdečné své díky za všechny důkazy důvěry vzdávaje.

Vládneť spravedlivý Bůh, nechť On Vás ochraňuje, moji drazí spoluobčané, brzo jistě se s ochranou Nejvyššího pokoj a mír opět navrátí. — V Praze, v měsíci červenci 1866.«

Jeho Eminence kardinál arcibiskup pražský vydal o válce pastýřský list, jehož podstatný obsah je soustředěn v těchto větách: »Vlast naše je v nebezpečí, co medle žádá od nás? Mysl statečná, nejmilejší! a důvěra toť nyní jest naší povinností. Statečnosť dím, neboť co by byla víra naše, kdyby nedovedla povznésti nás i nad ty nejkrutější bouře života? Statečnost, mysl křesťanská, Bohu oddaná, kteráž i v nejtěžším navštívení poznává a velebiti dovede nejvýš moudré řízení a dopuštění Otce nebeského a která ústy stísněného apoštola musí volati: »Odevšad trpíme soužení, ale nestýskáme si; jsme v nesnázích, ale nejsme opuštěni.« — Statečnost a důvěra, důvěra v milovaného zeměpána a neobmezená k němu oddanost. Spočíváť zajisté moc a síla panovníkova především v lásce, v sjednocenosti jeho národů. A platí-li toto v každý čas, platí to zvláště v těžkých dobách obecného nebezpečí, které jej neodolatelně k tomu nutí, aby tasil meč, od Boha mu propůjčený . . . Důvěra a pevná přesvědčenost o dobrém právu velevlasti naší rakouské, jež pokoje si žádala a války nehledala. Ne na nás, alebrž rušitelích míru spočívá celé břímě nejtěžší odpovědnosti jak před Bohem tak před lidmi. Avšak zasloužená pokuta stihla posud vždycky ty, kdož bezpráví sami nejprve začali, a posud osvědčila se v dějinách národů vždycky svatá pravda Božského slova: »Spravedlnost zvyšuje národ, hřích pak bídné činí národy.« — Chovajíce pak sami v sobě statečnost a důvěru, máme i jiné povzbuzovati k velkoduchým citům a chrabrému smýšlení jakož i ku spanilým skutkům neunavné dobročinnosti. Utištěná vlast vyžaduje od nás společné naše a přímluvné modlidby, aby On, jenž bitvy řídí, žehnal zbrani služebníka svého, císaře a krále Františka Josefa a upoutal spravedlivé vítězství ku praporům mocnářství rakouského.«

Praha vstoupila do znamení příprav na uvítání pruského vojska. Obec Pražská usnesla se, že vyvěsí na radnici, obecních budovách a věžích bílé prapory, aby tím na jevo dala, že se nechce chovati nepřátelsky k vojsku pruskému. Také správy c. k. nemocnice, zemského blázince a c. k. trestnice vyvěsily bílé prapory, aby budovy jmenovaných ústavů označeny byly jakožto místa chráněná. Ale sotva že tyto prapory vztýčeny byly, vystrčil také tehdejší podplukovník a velitel městských ostrostřelců p. Karel rytíř Steffek ohromný bílý prapor na svém domě a brzy na to objevovaly se bílé prapory na četných domech v ostatních ulicích a po náměstích. »Národní Listy« napsaly o tom dne 7. července v denních zprávách: »Toto vyvěšování soukromých praporů jest nejenom zbytečné, ale i nedůstojné. Což měšťané zdejší vedli válku s pruským vojskem? Což oni prohráli bitvu, že nyní o překot kapitulují? Vztýčí-li zastupitelstvo městské na radnici bílý prapor, mluví tím za celou Prahu, i netřeba naprosto, aby někdo ještě činil soukromé demonstrace, kteréž jsou zrovna tak jalové jako uvědomělého měšťanstva nehodné.« To účinkovalo a bílé prapory namnoze ze soukromých domů zmizely.

Vyvěšování bílých praporů pobouřilo všechen lid a nesčíslné davy valily se k Poříčské bráně, aby zde vyčkali příchodu Prusů. Prostranství kolem Prašné brány, Poříčí, hradby a most nad státním nádražím, ba i vrch Žižkov byly tak lidem posety, že vypadaly z dáli docela černě. Kolovaly nejrůznější slechy: tu že spatřil hlásný s kterési věže Prusy u Vysočan, tam zase že u Libně, ba kdosi rozhlásil po napjatých davech, že přibyl už pruský generál na radnici. Na soukromé bílé prapory zle se všude žehralo. K večeru začalo se vypravovati, že rakouská žádost o příměří Prahu pruskou návštěvou ušetřila a lid se poněkud ukonejšen rozcházel.

S budov, kde se císařské královské úřady dosud nalézaly, snímány tím časem orly a poslední úřadníci odjeli. Úřadníci a úřadní sluhové obdrželi jakožto zálohu dvouměsíční gáži.

Městská rada usnesla se, aby zatím, až do nového nařízení, po celou noc hořely všechny plynové a olejové svítilny po celém

městě. Ježto se počet lidu bez práce každým dnem množil, byly také upravovací práce na Letné rozšířeny, aby zahálející pracovní síly zaměstnány byly a lidu výdělku se dostalo. — Na podpory chudých členů ozbrojených sborů měšťanských povoleno, aby dostávali za každých ve veřejné službě strávených 24 hodin po 1 zlatém odměny a povolena za tím účelem purkmistrovi záloha 500 zlatých.

Všechny časopisy jakož i provolání purkmistra dra Bělského vyzývaly obecenstvo pražské, aby pruské vojsko uvítalo důstojně, vlídně, ale chladně, aby zachovalo při jejich příchodu vážné mlčení a jinak ve všem dokonalý klid a pořádek.

Dne 7. července záhy odpoledne přinesli cestující zprávu, že jsou Prusové již u Počernic. Zvěsť tato rozlétla se bleskem po Praze a ulice naplnily se ihned nesčetným lidem, jenž všechen se hrnul k radnici. Tam bylo pro Prahu všechno; tam byla skutečná, výkonná vláda a dr. Bělský byl vladařem.

Jakmile byla na radnici došla určitě znějící zpráva, že Prusové na Prahu postupují, požádal dr. Bělský majory ozbrojených sborů Bernta a Klenku, aby s ním k Počernicům vozmo vyjeli a o pravdivosti či mylnosti zprávy se přesvědčili. Pánové odjeli v kočáře, ale v polovině cesty potkali už vůz obecního představeného ze Chval, kterýž od pruského velitele k dru. Bělskému vyslán byl.

Ve Chvalech byl už totiž oddíl pruského vojska, v jehož čele se nalezal podplukovník Ranisch. Tento poslal purkmistrovi pražskému svoji navštívenku, na jejímž rubu byl napsal přání, aby přijeli k němu ven vyšší úřadníci, s nimiž by se domluviti mohl ohledně obsazení města.

Na to sestoupila se o 3. hodině městská rada ku krátké poradě. Zároveň dána dle dřívější úmluvy o věci zpráva panu arcibiskupovi, kardinálu knížeti Schwarzenbergovi, kterýž také o $^3/_4$ na 4. hodinu v prostém kněžském rouše k radnici přijel a přese všechny námitky členů městské rady na úmyslu setrval, že purkmistra do pruského táboru doprovodí.

O půl páté hodině odejeli tedy: kardinál-arcibiskup, purkmistr Dr. Bělský, městští radové Fürst a Hainz a ubytovací komisar Jan Karásek do Chval, provázeni hlučnými pozdravy lidu, kterýž od radnice až daleko za Karlín tvořil hustý, nepřetržitý špalír. V Karlíně připojil se k pražským kočárům kočár tamějšího purkmistra Götzla.

Před vesnicí Chvaly byly kočáry od pruské hlídky zadržány; pánové vystoupili z kočárů a odebrali se k pruskému veliteli.

Deputace byla od kr. pruského podplukovníka a velitele prvního pluku pruské obrany zemské pana Ranische co nejzdvořileji přijata, a bylo jí od tohoto v hlavní věci následující ve známosť uvedeno: Sbor král. pruského vojska, jež v Praze zůstane posádkou a jehož příchod započne dnes o 9. hodině, čítá 8000 mužů se 200 důstojníky. Velitelem celého tohoto sboru jest generál šlechtic Rosenberg-Gruszcyzňski, za místního velitele v Praze ustanoven jest výše jmenovaný podplukovník sám. Veškeré jmění soukromé, společenské i obecní má zůstati nedotknuto, žádá se ale úplné zaopatření zde posádkou položeného vojska, jež, pokud možno, ubytuje se v kasárnách. Důstojníci ubytováni budou v panských domech. Uznává se, že zaopatření posádky pro Prahu ustanovené nemá nésti jen město samo, že by to měla nésti celá země, to však velitelstvo král. pruského vojska nemůže samo prováděti a lituje, že na svém místě nesetrvaly c. k. politické úřady, jež by v tom ohledu byly mohly vyhověti. Pro každého muže žádá se ráno půl lotu černé kávy a houska, k obědu polévka, půl libry masa a příkrm, k večeři maso a sklenice piva. Všeliké dovážení potravy do města zůstane úplně svobodno a má se vůbec obchod a průmysl bez všeliké překážky svobodně provozovati. Veškerá místní policie se ponechá beze všeho obmezení obci, a jenom na požádání purkmistra poskytne se pomoc vojenská. Veškeré stráže v městě mohou jako dosud i na dále obsazovati městské sbory, nebude-li jim to na obtíž; kdyby si toho však nepřály, obsadí stráže vojsko, jemuž na každý způsob vyhražují se hlavní stráž na Staroměstském náměstí a u generálního komandanta.

na Malé Straně, kdež velitel posádky a místní velitel městský také se ubytují. Svoboda tisku nebude nijak obmezena, pod výminkou, že tisk ničím se nedotkne cti královského vojska pruského a Pruska vůbec. V příštích dnech půjde tudy od Labské armády pruské 58.000 mužů, avšak vojsko toto se ve městě nezdrží a možno-li, snad ani městem nepůjde. Veškerá ohlášení k obyvatelstvu pražskému vydána budou v obou jazycích zemských, jakož dnes již první takové provolání bude vydáno. —

Před radnicí staroměstskou bylo večer pozdě do noci velmi živo. Množství lidstva očekávalo návrat kardinála-arcibiskupa a purkmistra pražského ze Chval. Napnutosť čekajících dosáhla stupně nejvyššího, když konečně o čtvrt na deset čekané povozy zastavily před vraty radnice a pan purkmistr s radními jej doprovázejícími odebral se do hořejších síní. »Co asi přinesli?« byla otázka všeobecná, v níž soustřeďovalo se veškeré rozechvění, všechna nejistota posledních dnů. Kdokoli z radnice vycházel, byl zastavován a otázkami zasypáván, a teprv když posléze vešlo ve známosť, že pruské vojsko bude ubytováno toliko v kasárnách, že majetek soukromý zůstane ušetřen atd., rozházel se lid na všechny strany, aby dále sdílel, co byl zvěděl. Však mnozí ještě setrvali, čekajíce buď na podrobnější zprávy, buď na výsledek rokování, na kterém dlela zatím již sesílená rada městská. V sezení od 9. hodiny do čtvrt na jedenáctou trvajícím ustanoveno, že všechny kasárny zdejší mají se bez prodlení pro vojsko pruské náležitě upraviti a zásoby pro stravování mužstva zaopatřiti. Ihned učiněno rozdělení prací těch mezi městské radní, a sice tak, že ještě v noci se počalo s cíděním a upravováním kasáren, nakupováním masa, piva a jiné potravy.

Pozdě v noci na den 8. července zaslána časopisům pražským k otištění tato vyhláška:

»Královské pruské vojsko zvítězivší v mnohých bitkách, jmenovitě pak v bitvě u Králové Hradce nad c. k. vojskem rakouským, jemuž velké škody učinilo, tak že toto na zpáteční pochod dáti se muselo, blíží se ku Praze. Ač hlavní město a země koruny české starati se

musí o zaopatření král. pruských vojů válečných potřebnou potravou, neublíží se přece nijakž svobodě osobní a majetku soukromému. Úřadové jakož i obyvatelé, kteříž město opustili, vyzývají se tímto k opětnému navrácení se do města, aby k vůli řádnému plnění kladených požadavků válečných nebylo potřebí přikročiti k nim prostředky donucovacími. Živnostem a obchodům kladeny nebudou nijaké překážky. Ukládá se však majetníkům živností takových, aby krámů a skladišť svých neuzavírali. Zda pošta a dráhy opět nastoupiti budou moci činnosť svou, záviseti bude pouze na c. k. rakouských úřadech a městském zastupitelstvu.

V Praze, dne 8. července 1866.

Rosenberg z Gruszczyňských,
král. pruský generalmajor.«

Dne 8. července ráno vešlo pak pruské vojsko do Prahy.

Uvedená shora vyhláška generála Rosenberga-Gruszczyňského na nárožích ulic nalepená a v časopisech otištěná připravila obyvatelstvo města na velikou, památnou tu událost. Po 122 letech otevřely se brány staré Prahy zase vojům pruského krále. Avšak mezi 12 zářím roku 1744. a 8. červencem r. 1866. byl ten rozdíl, že tehda po třídenní prudké střelbě Praha mocí dobyta byla, kdežto nyní vojsko pruské volně, bez nejmenší překážky do ulic pražských vstoupilo.

Bylo krásné, tiché nedělní jitro a od ranných hodin hemžily se ulice pražské svátečně oblečeným lidem obojího pohlaví a všelikého stáří. Všechen ten lid valil se k Poříčské bráně, kudy vítězné vojsko mělo vejíti.

Bílé prapory byly s budov soukromých všude již odstraněny a vlály jenom se střech lazaretů a nemocnic. Skoro všechny obchody byly uzamčeny a mnohé vylepily na dvéře list s nápisem: »Za příčinou svátku uzavřeno.« Tím chtělo se Prusům naznačiti, že není k vůli nim zavřeno. Avšak uvnitř krámů nebylo ani s poloviny zboží,

co ho jindy bývalo; veliké magaziny byly vyklizeny a zboží ponejvíce západní drahou odvezeno. Zejména krámy zlatnické a klenotnické byly pečlivě probrány a jejich výkladní skříně naplněny méně cenným zbožím stříbrným. Největší strach měli vlastníci tabákových trafik, soudíce vším právem. že se pruské, na tabák vyhladovělé vojsko na jejich zboží nejdychtivěji vrhne. Proto odstranili všechny jemnější druhy tabáku a cigar.

Od 8. hodiny ranní byly Poříčí a hlavní třída Karlínská až za invalidovnu lidem nabity. Okolo deváté hodiny rozlehlo se z tisíců hrdel volání: »Prusové jdou!« a letělo rychlostí blesku od krajního konce do středu města. V devět hodin vjelo Poříčskou branou tryskem do města sto červených (Blücherových) husarů s nataženými kohoutky u karabin, jež jezdci v pravých rukou drželi. Před nimi hnalo se několik důstojníků. Tento přední voj pruského vojska uháněl bez zastávky přes Poříčí, Josefské náměstí a Celetnou ulicí ke staroměstské radnici. Před radnicí se mužstvo zastavilo, důstojníci pak, mezi nimi také podplukovník Ranisch, sestoupivše s koní vešli nahoru k purkmistrovi vyřizujíce mu příkaz generál-majora Rosenberga-Gruszczyňského, aby přicházející vojsko ubytováno bylo v soukromých bytech.

Příkaz tento příčil se shodě den před tím docílené a purkmistr ohlásil důstojníkům, že pojede s veliteli měšťanských sborů a předsedou obchodní komory panem Maxem Dormitzrem generál-majorovi v ústrety. A to se také stalo. Důstojníci se svojí eskortou jeli na koních před nimi. Purkmistr vysvětlil generál-majorovi, že není okamžitě možno vojsko v soukromých domech ubytovati, ježto měšťanstvo na to připraveno není, kdežto kasárny již s velkým nákladem zařízeny jsou. Generál-major uznal oprávněnost této námitky a svolil definitivně k rozložení vojska po kasárnách.

O půl jedenácté hodině na to, provázena velitelem měšťanského granátnického sboru a setníkem ostrostřelců vjela pruská generalita do města. Za ní následovaly 5. pluk země-

braneckých husarů, potom 1. a 2. gardový pluk zeměbrany s oddílem zdravotního sboru a dvěma batteriemi dělostřelectva a vozotajstvem. Všechny pluky s vlajícími prapory, na nichž v černém poli bílý kříž viděn byl a královský znak pruský s heslem: »Pro gloria et patria! — Pro slávu a vlasť!« Před každým oddílem pěchoty kráčelo asi osm bubeníků s bubny (o mnoho nižšími, než mělo tehda vojsko rakouské) a vedle bubeníků tolik též pištců, kteří víření bubnů doprovázeli veselým piskotem pikol.

Přicházející vojsko sestávalo z mužů osmahlých, vousatých, vysokého vzrůstu a hřmotných těl. Bylo prachem pokryto a dlouhým pochodem patrně unaveno. Když rychle postupující řady tu a tam na chvíli se zastavily a vojsko mezi sebou rozmlouvalo, bylo lze nejednou zaslechnouti i hovor polský. Za největšího pořádku brala se každá setnina do určených sobě kasáren; podplukovník Ranisch se štábním důstojnictvem usadil se na Malé straně v místnostech c. k. generálního komanda, ostatní pak důstojnictvo ubytováno v palácích, soukromých domech nebo v čelnějších hostincích. Generalmajor Rosenberg se svojí družinou usídlil se v královském hradě na Hradčanech a nařídil, aby na cimbuří hradu ihned vztyčen byl prapor pruský.

Kde ubytováni majoři a ještě vyšší šarže, jakož i kde uloženy prapory, rozestaveny čestné stráže.

Jakmile vojsko po kasárnach rozloženo bylo, vyslána dvě oddělení na hlavní stráže, na Malou Stranu ke generálnímu velitelství a ke staroměstské radnici. Když pruské vojsko šlo staroměstským náměstím, vzdala mu městská stráž vojenskou česť, k čemuž Prusové odpověděli skloněním praporu. Na to městští granátníci opustili strážnici a vojsko pruské se tam usadilo.

Na Hradčanech opevnil generál Rosenberg svoji posici v ten spůsob, že dal vyvézti oproti městu dvanácte nabitých děl, 6 osmiliberek a 4 čtyřliberky, a před zámecké schody 2 čtyřliberky, kdežto vozíky se střelivem téměř celé Hradčanské náměstí naplnily.

Odpoledne procházeli že pruští vojáci pilně Prahou, jejíž tvářnost se berlínskou modří silně zbarvila. Obcházeli v čepicích, ale se zavěšenou na plecích střelnou zbraní. Bylo patrno, že se cizím vojínům Praha jak náleží líbí. Nejvíce Prusů promenovalo po celé odpůldne Kolovratskou třídou (nynějšími Příkopy) a nábřežím, kdež také husté davy obyvatelstva pražského semo tamo proudily.

Ihned po provedeném rozložení vojska zařídili Prusové v tehdejší hlavní poštovní budově na Poříčí, kdež nyní c. k. zemské finanční řiditelství se nalézá, polní poštu; císařská pošta zůstala ještě několik dní v činnosti a pracovala — totiž na venkově — velmi špatně. Z Prahy dopravovaly se sice listy poštou ven, ale z venkova namnoze pranic nepřicházelo, což nejvíce cítily noviny. Patrně bály se venkovské uřady vysílati pošty ku Praze, ježto byly zvěděly, že tam jsou již Prusové. Proto připomínaly časopisy venkovským poštovním úřadům co nejdůtklivěji, aby konaly svou povinnost, ježto Prusové poštovnímu spojení s Prahou nečiní ani nejmenších překážek.

Železniční vozba byla v Praze docela zastavena. Avšak pruské velitelství zaslalo ředitelstvím státní dráhy, české západní dráhy a dráhy Kralupsko-Turnovské vyzvání, aby trati do pořádku uvedla, a hrozilo válečným právem pro případ, že by se vyzvání toho neuposlechlo. Jak samo sebou se rozumí, nemohlo se pruskému velitelství ihned po vůli učinit, neboť lokomotivy byly z Prahy odvezeny a od těch strojů, kteréž byly zde zůstaly, byly odděleny důležité části, tak že se jich užívati nemohlo. Nádraží na Smíchově bylo docela vyklizeno, úřadnický a služebný personál meškal již na venkově a leckteré důležité objekty, jako mosty u Mokropsů na západní dráze a u Kralup i Neratovic byly nesjízdnými učiněny. Také na řece byly nepříteli učiněny překážky; v karlínském přístavu bylo pět lodí navrtáno a potopeno a pontonový most u invalidovny byl odklizen.

Ještě v neděli odpůldne navštívil purkmistr velitele generála Rosenberga-Gruszczyňského, aby se s ním dohodl ohledně zásobování

a ubytování vojska, jež v Praze již rozloženo, jakož i vojska, kteréž teprve bude přicházeti.

Tou dobou sešli se přísedící zemského výboru a usnesli se, že navzdor prvotnímu rozhodnutí nejvyššího maršálka a navzdor pruské invasi v činnosti setrvají, to jest, že každý referent zůstane v Praze a bude vyřizovat nejpilnější záležitosti svého oboru.

Maršálek, kterýž se byl na nějaký den do Prahy vrátil, před příchodem Prusů zase odejel.

Avšak páni přísedící usnesli se dále, že nebudou konati žádných schůzí čili sezení, dokud Praha bude v držení vojska pruského. Toto druhé usnesení nebylo okolnostmi nikterak odůvodněno a veřejné mínění je také rozhodně odsoudilo.

V tutéž dobu byly všechny brány pražské jakož i nádraží obsazeny pruským vojskem, kteréž nařízeno mělo, aby zamezilo každý značnější vývoz potravin z Prahy, nechť by tyto byly jakéhokoli druhu. Jenom pro předměstské překupníky povolena výjimka, avšak nařízeno, aby se vykazovali legitimacemi, kteréž se vydávati budou zvláštní komissí ve státním nádraží.

C. k. zastavárna pražská vyvěsila po příchodu pruského vojska německé návěští toho smyslu, že jest tento »dobročinný« ústav v ochraně vzdělanosti, přechovávaje majetek nejchudší třídy obyvatelstva.

Jako prvního dne okupace byly i dne 9. července ulice pražské oživeny pruskými vojíny, kteří většinou s ručnicemi na ramenou městem se procházeli. Zvláště nábřeží, Příkopy a Staroměstské náměstí byly po celý den cílem jejich vycházek a starý orloj na radnici předmětem neochabující pozornosti. Také obyvatelstva pražského bylo stále hojně na ulicích, ale byli to ponejvíce jenom mužští a starší ženy. Dívky a paní ze spořádaných rodin nevycházely bez nutné potřeby z domů a také bohatší měšťané drželi se co možná domova. Všechno slušné obyvatelstvo chovalo se k pruskému vojsku, kdykoli mu s ním bylo jednati, šetrně, ale vážně a důstojně.

Některé části města změnily docela svoji tvářnost a hlučný, peřestý vojenský život kypěl na mnohých místech, kde dříve bývalo ticho kláštera. Jedním z takto oživených míst bylo Klementinum. V posluchárnách filosofické fakulty císařské tábořili vojáci a pronikli až do čítárny universitní knihovny a do studijních sálů malířské akademie. V malířských atelierech zařízeny vojenské dílny obuvnické a dole v nádvoří Klementina porážel se pro vojsko dobytek. Podobný ruch a život zahostil se také v koleji otců Piaristů, v prostorách vyšší české reálky (kde nyní se nalézá ústav učitelský), ve vzorné hlavní škole atd. V paláci hraběte Clam-Gallasa v Karlově ulici zařízeny stáje na voly a skoro přede všemi hôtely stály čestné stráže v plné výzbroji na znamení, že zde bydlí nějaký štábní důstojník.

Obecnou pozornosť vzbuzovaly toho dne veliké transporty krásného hovězího dobytka jakož i valného množství surových i vydělaných koží a uzeného masa, kteréžto transporty Prahou dále za pruským vojskem se braly. Neméně zajímalo zejména chudinu, že pruští vojáci hojně a velmi lacino prodávali chléb, jejž byli s sebou přivezli.

Čím dále tím více bylo patrno, že se Praha Prusům velmi líbí. Zejména důstojníci používali odpočinku pilně k tomu, aby se s Prahou zevrubně seznámili a začali se také v kočárech po okolí pražském rozjížděti.

Ačkoli bylo s generalmajorem Rosenbergem ujednáno, že v Praze rozložené a tudy procházející vojsko vždy v kasárnách ubytováno bude a že bude povinností města toliko, zaopatřovati vojsko vším, čeho mu bude potřebí, musilo býti přece již druhého dne okupace v soukromých domech ubytováno asi 3000 mužů. Povinnost, udržovati a ubytovati vojáky, kterým se v kasárnách nelíbilo, uložena prozatím jenom domácím pánům, zaopatřování vojska pruského bylo, jak už podotknuto, uloženo obci Pražské. Rada městská tedy, majíc péči o řádnou organisaci při této nemalé práci, ustanovila dle počtu a rozsáhlosti kasáren jistý počet dozorců, jimž příslušelo zařizovati a udržovati v pořádku všecky ka-

sárny vojskem pruským osazené a starati se o zaopatřování vojska potravou.

Krámy pražské, z nichž za posledních dnů mnohé byly zavřeny, dnem 9. července vesměs opět se otevřely.

Na rozkaz pruského velitelství musil purkmistr odvésti klíče od všech erárních skladišť a obec byla pak nucena uložené jí rekvisice obstarávati docela jen objednávkami a koupí.

Vzhledem k pruské okupaci usnesla se městská rada, aby na den 13. července připadající slavnosť ve »Hvězdě« toho roku vůbec se neodbývala.

Pro volné spojení Prahy s venkovem a cestování po zemi začaly se v budově bývalého c. k. policejního ředitelství vydávati legitimační lístky a průvodní listy čili pasy. Vydávala je městská kancelář pro záležitosti pasovní, ale každý průvodní list musil býti vidován od pražského etapního velitelství pruského, které se zase nalezalo v budově generálního velitelství.

Dne 9. července počínajíc byla obec Pražská dle nejnovějšího rozkazu pruského velitelství povinna zásobovati mimo pruskou posádku v Praze také ještě pruské pluky v okolí pražském rozložené chlebem a pící. Hned prvního dne po vydání rozkazu musila dodati 40.000 bochánků chleba a 3500 centů ovsa, což bylo zajisté břemenem velikým.

Pozdě večer přišel do presidialní kanceláře magistrátu pruský důstojník s rozkazem, aby rakouským vojskem odklizený pontonový most přes Vltavu (u invalidovny) ihned z rána o 6. hodině zřizovati se začal a do 24 hodin hotový odevzdán byl. Ježto purkmistr již přítomen nebyl, ujednáno, že přijde důstojník ráno o 6. hodině. Dostavil se skutečně ale teprve v 9 hodin a opakoval purkmistrovi rozkaz pruského velitelství. Purkmistr namítl, že obec Pražská žádných pontónů nemá a že tedy most do 24 hodin obnoviti nemůže. Po ostrém výjevu mezi důstojníkem a purkmistrem, ve kterémž dr. Bělský premierlieutenanta důrazně odkázal do mezí slušnosti, ujednáno

smírně, že se most s největší možnou rychlostí obnoví a povoláni ihned k řízení stavby dva městští inženýři.

Dne 10. července uveřejněna v časopisech a nalepena na nároží ulic tato vyhláška:

»Podle vyššího nařízení, jež magistrátu od král. pruského velitelství v Praze dne 9. t. m. došlo, mají obyvatelé pražští všechny zbraně své do zbrojnice odevzdati, kdež za tím účelem dnes odpol. dne 10. července jeden důstojník přítomen bude.

V tom zahrnuty jsou též ručnice sborů měšťanských; tito budou na dále jen ve zbrani pobočné službu konati.

Sborové měšťanští budou zbraně odevzdávati mezi 2. a 3. hodinou, ostatní obyvatelé mezi 3. a 5. hodinou odpolední.

U koho by později zbraň nalezena byla, bude dle zákonů vojenských přísně potrestán.

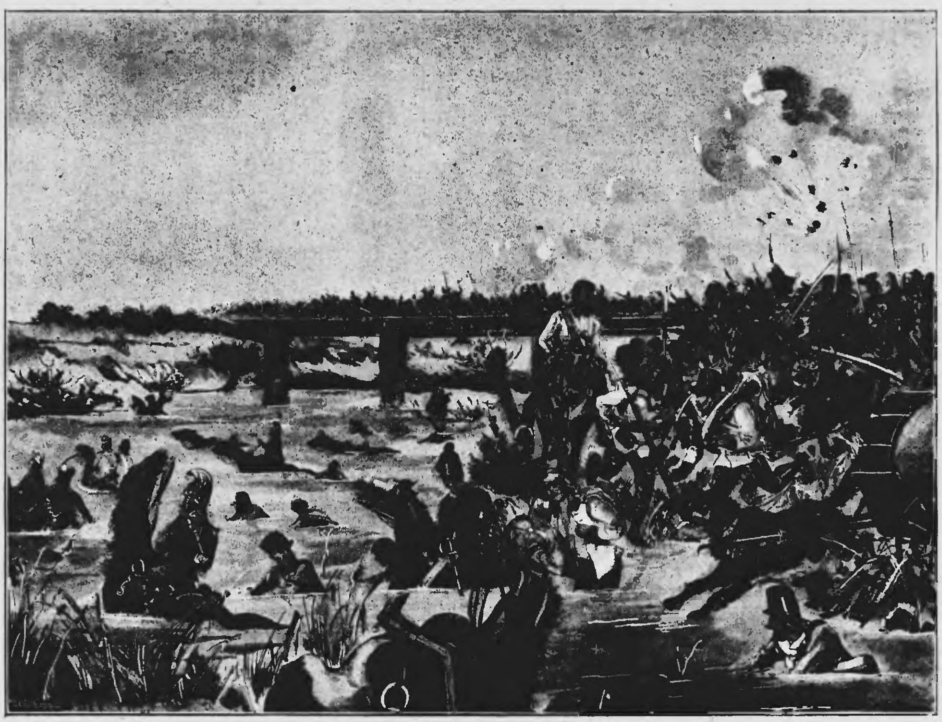
V Praze, dne 9. července 1866.

Dr. *Bělský*, purkmistr.«

Kromě této byla nároží ulic pražských polepena celou řadou dalších vyhlášek, z nichž tuto některé v plném znění vádíme, ježto jsou pro povahu pruské okupace velmi význačny.

1. Král. pruské velitelství vydalo následující vyhlášku: »Jelikož se událo, že vozy z vůkolních míst, kteréž potraviny do Prahy dovezly, z nedopatření zabaveny byly, tož se tímto vůbec oznamuje, že takové povozy, kteréž jakékoliv zásoby do města dovážejí, budoucně takového zajmutí obávati se nemusí, nýbrž že prázdny bez překážky z města navrátiti se mohou. Obyvatelé města pražského se tímto vyzývají, aby na dále s důvěrou zásoby do města přiváželi. V Praze, dne 10. července 1866. — Královský pruský velitel Ranisch.«

2. »Vyhláška. Obyvatelům Čech dostalo se až posud od vojska pruského velmi mnoho důkazů jeho mírumilovnosti. Stalo se ale v posledních dnech, že se poškodily nově zřízené železničné trati a dráty telegrafické. Kdož by při skutku takovémto dostižen

V Labi.

Původní kresba H. Schüllingra.

byl, bude ihned před soud vojenský postaven. Obci, v jejímž obvodu takovéto poškození by se událo, uloží se velká pokuta. Pakli by někdo škůdce na místě patřícím udal, obdrží neprodleně 500 zl. stříbra co odměnu. Pruské vrchní velitelství.«

3. »Hledíce k vyhlášce ze dne 8. t. m. č. exh. 622. vyzýváme tímto opětně co nejdůrazněji veškeré držitele koní a potahů jiných vůbec, aby povozy své každého dne hned ráno o půl šesté hodině neopomíjeli dostavovati na Staroměstské náměstí k místním službám povozním. Kdož by nyní toho vyzvání neuposlechl, k tomu přikročeno bude se vší přísností a všemi možnými prostředky donucovacími; neboť jinak není ani možné, učiniti zadost rekvisicím král. pruského vojska.

V Praze, dne 10. července 1866.

Dr. Bělský, purkmistr.«

4. Vyhláškou purkmistra dra. Bělského zpraveno pražské obecenstvo o tom, co se žádá pro pruské vojáky: »Král. pruské velitelství v Praze oznámilo magistrátu, že každému muži náleží na den 1 libra (celní váhy) masa nebo půl libry slaniny (špeku), 3 libry bramborů nebo půl libry luskovin (hrachu nebo čočky) nebo jedna pětina libry rýže nebo čtvrt libry krup nebo přiměřené druhy krmí ze zelenin, jako zelí, sušené ovoce s knedlíky, pak také aby týž muž obdržel kromě toho 2 libry chleba, půl pinty (holbu) piva, 1 lot kávy, 1 a půl lotu soli, 3 loty tabáku. Důstojníkovi náleží: 1 láhev vína, 6 cigar, snídaně, oběd a večeře. Koním: 11 a půl libry ovsa, 5 liber sena, 8 liber slámy. O tom dává se dle daného nařízení vůbec věděti. — V Praze, dne 10. července 1866.«

5. »Podle nařízení král. pruského velitelství má k rozkazu divise město Praha dnešního dne až do 5 hodin odpoledne dostaviti 8 jezdeckých koní pro důstojníky a 10 koní tažných, a k tomu konci budiž do ustanovené této hodiny přivedeno do jízdárny za generalním velitelstvím třicet koní. Od úřadu civilního přidán má

býti znalec k odhadnutí ceny. Ježto v příčině této potřebná opatření jsou učiněna, vyzývají se držitelé koní tažných a jezdeckých, aby rekvisici této zadost učinili způsobem svrchu řečeným, při čemž podotknuto budiž, že obec Pražská zaplatí cenu odhadní, když bude uzavřená koupě kvitancí prokázána. V Praze, dne 10. července 1866.

Dr. Bělský, purkmistr.«

6. »Oznámení. Aby se předešly všeliké nesnáze v obchodu každodenním při placení pruskými penězi ve stříbře aneb v papírech, uvádí král. pruské velitelství ve srozumění s komorou tržební a průmyslovou tímto ve známost, že podle posledního kursu na burse v Berlíně platí

1 tolar . . .	1 zl. 90 kr.
$^1/_3$ tolaru	65 kr.
$^1/_6$ tolaru	33 kr.
1 půltřetígrošák . .	17 kr.
1 stříbrný groš . .	7 kr. r. č.,

že toto ustanovení tak dlouho v platnosti zůstane, až na základě novějšího kursu jiné ustanovení uveřejněno bude. V Praze, dne 10. července r. 1866. Královské pruské velitelství Ranisch m. p., Max Dormitzer m. p., president tržební a průmyslové komory.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ve smyslu ráno uveřejněného rozkazu začalo o 3. hodině vydávání zbraně ve zbrojnici na Malé Straně a proud lidu za tím účelem přes kamenný most se valící byl nad míru pestrý, ba komický. Chvilemi zdálo se, jakoby Karlovou ulicí, nábřežím a po starobylém mostě se valily kolonny novodobých amazonek: tisíce služebných dívek hrnuly se na Malou Stranu nesouce všelijaké, namnoze zhola směšné kusy zbraní. Zde nesla služka prastarou pušku, tam staromodní bambitky nebo šavle z dob generála Laudona, zde i perleťový parádní kord pana adjunkta, rady nebo komisaře, onde větrovku a šermovní rapíry, staré ponocenské halapartny a t. d., to vše a mnohé ještě jiné věci nesly ponejvíce služky a každý se do-

myslí, jaká to byla mládeži a mužským látka na broušení si vtipu. Příliš staré zbraně a úřadnické kordy pruský důstojník ovšem odmítal, skutečné pak, ještě se hodící kusy opatřoval lístkem, jejž odevzdavatel sám byl přinesl, aneb kterýž dle jeho udání teprve ve zbrojnici byl napsán. Potvrzení žádná se nevydávala. Zbraň s lístky házela se prostě na hromadu. Následujícího dne se v odvádění zbraní pokračovalo.

Tím časem doručen správě c. k. hlavní pošty tento výnos:

»Královské pruské velitelství v Praze 10. července 1866. Císařské poštovní správě v Praze. Dle vyšších rozkazů má císařská poštovní doprava ihned přestati. Ranisch v. r.« Hned na to uzamčeny všechny místnosti hlavní pošty, všeliká poštovní doprava zastavena a klíče ode všech kanceláří, v nichž nalezaly se nevypravené dosud listy a noviny, odevzdány c. k. správcem pošty přímo purkmistrovi.

Daleko větší událosť stala se tou dobou na jiném místě. U purkmistra objevil se na radnici pruský auditor nesa vyzvání, aby na nároží pražských ulic nalepen byl pruský manifest: »Obyvatelé slavného království Českého!«, aby text tohoto manifestu také novinám k uveřejnění v čele listu byl doručen, jakož aby se obec postarala o přiměřené rozšíření toho provolání. Vyjednáváno v té příčině s purkmistrem ústně. Purkmistr předložil věc městské radě a tato rozhodla, aby si vyžádal purkmistr písemného rozkazu a bude-li mu odepřen, aby moci se podrobil a také noviny k uveřejnění manifestu vyzval. Zodpovědnosť z toho kroku že přejímá městská rada sama podrobujíc se nepřátelskému násilí. Ježto pruské velitelství na uveřejnění setrvalo, objevil se ještě téhož dne na rozích a ráno v čele denních listů tento památný manifest:

»Obyvatelé slavného království Českého!

Následkem války proti našemu přání od císaře Rakouského vedené přicházíme nikoliv jako nepřátelé a dobyvatelé, nýbrž s plnou úctou pro vaše dějinná a národní práva na vaši vlasteneckou půdu.

Nikoli vojnu a spoustu, nýbrž šetrnosť a přátelství nabízíme všechněm obyvatelům bez rozdílu stavu, vyznání a národnosti.

Nedejte si od našich nepřátel a pomluvačů namluviti, že jsme snad z dobývavosti nynější válku spůsobili. Rakousko nás k boji přinutilo, ježto nás s německými vládami přepadnouti chtělo; avšak daleko jest od nás vzdálen úmysl, spravedlivým vašim tužbám po samostatnosti a volném národním vývoji odpor činiti.

Přihlížejíce k mnohým skorem nedostižitelným obětem, které na vás císařská vláda, připravujíc se k nynější válce, již vyžádala, nechceme vám další břemena ukládati a nežádáme, aby někdo proti svému přesvědčení jednal, zejmena chceme vaši svatou víru ctít a šetřit; nemůžeme však zjevného odporu strpět a úkladnou zradu přísně musíme trestati.

Jestliže nám po přátelsku přijdete vstříc, seznáte nás jakožto přátele a nikoli jakožto nepřátele.

Zvláště pak jednáte pošetile, když ze svých příbytků utíkáte, tyto pustošení vydávajíce. Moudřejší bude jednání vaše, když vojíny přátelsky uvítáte a ohledně potravin, kterých jim nutně potřebí jest, s nimi v míru pojednáte.

Vojenští velitelové nebudou pak od vás žádati více, než čeho nutně potřebují, budou váš majetek chrániti, kterýžto prchajíce, loupeži a drancování vydáváte.

Vše ostatní zůstavujeme s úplnou důvěrou Bohu Pánu zástupů! Zvítězí-li naše spravedlivá věc, pak nadejde snad také Čechům a Moravanům zase okamžik, ve kterémž by, jako Maďaři, svoje národní tužby mohli uskutečnit.

Nechť pak šťastná hvězda jejich štěstí navždy založí!

Pruské vrchní velitelství.«

V českém úřadním překladě zněl konec manifestu takto: » . . . nadejde Čechům a Moravanům okamžik, v e k t e r é m ž

by svůj budoucí osud volně rozhodnouti mohli. — Nechť pak šťastnější hvězda tuto válku ozáří a jejich blaho napořád založí!«

Tento nápadný rozdíl zůstal nevysvětlen. Vydání manifestu »obyvatelům slavného království Českého« a jeho účinek jest jednou z nejpodivnějších událostí celé okupace. Manifest byl vytištěn v Chrudimi. Tam vtrhli Prusové dne 5. července, předvolali si tamějšího knihtiskaře a uložili mu, aby proklamaci vytiskl. Za dohledu vojáků byl pak manifest vysázen a vytištěn. Avšak v Chrudimi ho ještě Prusové nevydali, naopak: tajili celou věc tak přísně, že i sazeče jeho a tiskaře vzaly do zajetí a s průvodem šesti vojínů do Pardubic odeslali. Tam byl manifest nejprve na veřejnosť dán a pak dále po zemi rozeslán.

Čeho chtěl Bismarck tímto aktem docíliti? Nynější doba není příhodna k zevrubnějšímu vypsání upomínek, jež četba manifestu vzbuzuje v těch, kdož tehdy v Praze žili a s politickými osobnostmi se stýkali. Jenom budiž zde zaznamenáno, že čeští politikové v Praze meškající i všelikou myšlenku nějakého jednání s Prusy rozhodně odmítli. Manifest minul se v Čechách s všelikým účinkem a hrabě Bismarck nechtěje dokonalý nezdar toho pokusu na svůj řad vzíti, zapřel po válce v pruské sněmovně poslanců, že by bylo vydání manifestu jeho ideou bývalo, a prohlásil, že jej sepsal a vydal generál, kterýž byl tehda v Čechách vrchním velitelem. Rozumí se, že toto tvrzení v Čechách vzbudilo veselost; jestli kde, nesmí v Prusku armáda dělati politiku, a zde v Praze byly dobře známy návrhy, jež Bismarck českým předákům učiniti chtěl.

Loyalnost českých politiků té doby a vůbec všeho českého lidu překonala samu sebe a byla zrovna obdivuhodnou protivou toho, jak si současně vedli v Uhrách a jak si počínali politikové ve Vídni.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Zastavením všeliké železniční i poštovní vozby zaražen poslední zbytek průmyslu v Praze a práce zbavení dělníci rozmnožili

povážlivou měrou bez toho již četný proletariat hlavního města. 1500 dělníků pracovalo na stráni belvederské čili letenské, kteráž se rychle v park obracela, a aby ještě více lidu práci a výživu dostalo, začaly se stavěti silnice od Belcrediovy třídy do Stromovky a u blázince.

V prodávání laciného chleba se pokračovalo. Hlavní sklad chleba byl v Mikuláššském kostele na Starém městě, odtud dostávala chudinská okresní ředitelstva přiměřené množství pecnů pro svoje okresy. Nával lidu k místům, kde se chléb prodával, byl stále obrovský.

* * *

Noviny za okupace.

Ve zcela zvláštní tísni ocitovaly se v první době pruské okupace pražské noviny. Jestli kdy, byly zrovna v oné pohnuté, ba lze říci veliké době, naprostou potřebou všeho lidu, ale právě tato doba rodila jim veliké, namnoze nepřekonatelné svízele. Hlavní svízelí byl v první době okupace úplný nedostatek železničního, poštovního a telegrafického spojení — noviny byly bez pravidelných, stálých pramenů. Vizme, jak o této zvláštní situaci novinářů a novin svým způsobem pojednali ve feuilletonu »Národních Listů« Vítězslav Hálek a Jan Neruda.

Hálek vypravoval dne 12. července takto svým čtenářům: Jestli jsme dosud nemohli si představiti, kterak žil Robinson Crusoe na ostrově nevím již jakém, nyní to můžeme. Vycházíme na pokraj, abychom spatřili nějakou loď, jež by nám podala zprávy — loď nepřichází. Vycházíme na pokraj, abychom o sobě podali zprávy — nemáme komu. Mívali jsme nohy, rychlé nohy, pošty, telegrafy, železnice, to byly čerství poslové. Za den nám proběhli celou Evropu a večer jsme věděli, čím ráno započato. Tyto nohy jsou pro nás nyní jakoby vlastně nebyly. Drát je nám jako by pohádkou, pošty jako by středověkou legendou, a dráhy — jako by nám někdo povídal něco z tisíc a jedné noci.

Možno, že se v těchto dnech staly nejdůležitější vynálezy. Snad že v tomto okamžiku již pracuje podmořský kabel s trojnásobnou silou — my o tom nevíme. Snad že v tomto okamžení podařilo se již někomu rozluštiti všecky záhadné otázky lidské společnosti — nás je to tajno. Snad že v tomto okamžení dějí se srážky krvavé a světové důležitosti, snad že v tomto okamžení jest příměří, či snad že dokonce přináší již holubice palmu míru: my jsme vší jistoty prázdni. Z nás by mohl nyní filosof utvořiti definici toho, co jest možné. My jsme jako látka světová před stvořením světa; nevíme ještě, co z nás bude a bůh nepřichází, aby řekl: »budiž světlo!«

Jsme doma a přece zase jest nám, jako bychom byli na dalekých cestách. Jsme udychtěni, upoceni, utrmáceni, zemdleni a přece nemůžeme říci: odpočiňme sobě. Jsme osiřelí, bez otce a matky, a kdybychom se ptali, kudy k nim cesta — nikdo neukáže jí, neboť jí nikdo nezná. Jsme jako nalezenec vystavený náhodě; matka jej opustila a otec se k němu nechce hlásit. Temný šerý pocit táhne se námi všemi a přece nedostává se nám síly k opravdovému smutku. I humor vystrkuje tu a tam růžky, jako: »že se mu ztratil plán«, »že ho posud hledají« atd., ale nikdo z nás nemá síly k opravdivému smíchu.

Žijeme tak jako v polosvětí; nemůžeme říci, že jest plná noc, ale nevíme také, je-li to večer aneb je-li to ráno. Může-li býti větší pochoutky pro feuilletonistu, než probírati se v nových zjevech umění a vybavovati je z poměrů všedních, vymaniti je z denních zjevů denního života? A nyní? U nás není v ten okamžik umění ani denním zjevem více, a nyní? Možno, že jde stejným krokem, snad i krokem rychlejším — my o tom nevíme. K nám nesahá ani jediný paprsek umění odjinud, aby nás rozehřál; od nás pak ni jediný nevyplyne, aby rozehřál jiné.

Zbývají nám tedy jenom denní zjevy života denního. Tu však jsme opět v kollisi. Co mi tu vidíme, jest tak málo, že se to poví několika málo slovy. Chodíme po ulicích, chodíme si pro certifikáty,

jdeme do hostinců, setkáváme se s Prusy, kteří mají modré a červené uniformy, a přece zase víme, že právě v těchto zjevech odehrává se kus historie pro náš národ tak památný, jak ani my sami toho nejsme pamětníci, aniž snad za našeho žití čehosi podobného se dočkáme.

Takto máme svobodu. To jest: o Rakousku můžeme mluviti co chceme, jenom že nemáme komu. Máme i svobodu tisku, jen že nemáme komu co tisknout a ranní i odpolední listy jsou jedinými literárními zjevy. Máme i svobodu divadelní censury, jen že jest divadlo zavřeno, herci propuštěni a obecenstvo bez gusta. Suma summarum není nám tedy zle. Co nejméně pohřešujeme, jsou ošavlené a číslované zjevy naší bývalé policie. Těm dokonce přejeme všecky ty vavříny, na nichž bez starosti spočívají a do světa hledí jako ptáci nebeští a jako kvítí polní. Tyto vavříny kdyby jim měly zvadnout, pak jsme v stavu jim poslat zásobu čerstvých, aby dále spáti mohli.«

Následujícího pak dne besedoval o stavu novin Jan Neruda takto:

»My novináři vypadáme teď pěkně! Už jsme se dali jako na zbloudilé lodi na pouhou poloviční stravu a pořád ještě ubývá stravy té, ano ubývá i vody, — a to je už mnoho, když novinářům ani čisté, prázdné vody pro jich noviny se nedostává! V čem teď prát ty dějiny lidstva! Alespoň ty staré dějiny, o kterých jsme slyšeli tak asi před témdni, neboť že nepřichází nic novějšího, v tom vězí právě hlad náš a naše žízeň. Lidstvo už umí maso nasolovat a suchary sušit, umí pevnosti třeba na rok opatřit, jen novinky nedovede konservovat, aby se jich užilo v čas nouze, v době velkého žurnalistického hladu. Jak bychom teď vyráželi dna, kdyby byly novinky v soudku, jak bychom přeřezávali špagát, kdyby byly v paklíkách, jak bychom jedlí novinářský chléb třeba staropečený a okoralý, i drobty bychom sebrali se stolů bohatců, jen kdyby byli bohatci mezi námi! Povídá se, že prý jsou opravdu města ve světě, kam přicházejí ještě noviny a kde má redakce každý den bohatou table d'hôte. My tomu nevěříme, není to možno, nemámeť o tom pojmu!

Jsme jako ona babička, která nemohla uvěřit, že jsou lidé, kteří mají do opravdy dost peněz i na věci zbytečné.

Věřte mně, také na nás novináře je v tom trest boží. Jak hrdě jsme dřív žili v přepychu svém, jak jsme si stěžovali, že sáhové časopisy jsou ještě příliš malé, že nemůžem všechno vyprávět, co víme! Teď můžeme vyprávět všechno, nevíme ale nic. Jindy jsme si vybírali: česká a vídeňská kuchyň nám ani vždy nechutnala, i pověstná kuchyň francouzská bývala nám již fádní, málo paprikována, vínem prosákla a omáčkována, — teď bychom si vařili kávu ze žaludů, jen kdyby jich bylo. Jindy jsme soužili sazeče, ještě o půl noci musili celé tiskové sloupce vyhazovat, — teď nevyhazují, teď věru ne! Jindy jsme sypali celé mimořádné přílohy, — teď se nám i půlka hlavního listu zdá být již trochu mimořádná. Jeden časopis slibuje, že hned všechno čtenářům sdělí, jen jakmile — sám bude něco vědít; druhý neví z celého šírého božího světa nic než že si v některém městě svaté německé říše vypůjčili trochu peněz, z čehož sobě máme snad »příklad vzít«; třetí neví nic a neříká nic, a my, totiž já — já to přivedl nejdál, neboť já už o tom i filosofuju, že nic nevíme! »Sláva mně!« volám jen proto z plného hrdla, abych zase novou řádku vyplnil.

Jak malomocna je nyní armáda novinářů! Jakou mívala jindy moc, jak je nyní slabá, vyhladovělá, skoro tak jako bývá prý armáda, jejíž »verpflegssystem« nechává vojína třeba tři dni bez řádné stravy. Opět se osvědčil jednou zákon historický, jenž dí: »Nejdřív kráčí čas statně za časopisy, pak belhají se tyto pomalu za časem, konečně zůstanou časopisy vůbec stát.« My jsme teď v periodě belhání. Pražské časopisy, ať české ať německé, píší se teď stejně, totiž vesměs pravopisem analogickým, jenž dí: Piš jen to, co slyšíš. U Němců tomu učil Klopstock, u nás Čechů již Dobrovský, a my, když nemůžem z papíru, musíme ovšem chytat ze vzduchu a psát jen to, co slyšíme. Žurnalista nemůže si nyní pomoci, on nenajde na psacím svém stolku ničeho, on nesmí ani zůstat za ním sedět, neboť:

přátelé se k němu sejdú,
pohlédna naň zas odejdú,
bolesti mu neodejmú.

On musí ven, ven do širého světa, totiž na ulici, on, moudrý augur, musí naslouchati šelestění háje, totiž ptát se lidí, »nemyslejí-li, že by se bylo snad něco státi mohlo, co by snad mohlo být skoro důležité nebo alespoň skoro zajímavé, byť i ne důležité, nebo alespoň skoro nové, byt i ne zajímavé, nebo alespoň — —, byť i ne —.«

Kdo přijde pěšky až z Košíř, má důležitosť pařížského »Moniteura«, výsadní hospody, v nichž se dostavníky sjíždějí, mají význam telegrafických štací, a kdo je osobně znám na př. s portýrem od »černého koně«, má již váhu evropského diplomata. Je tomu tak a není tomu tak, toliko je ale najisto pravda, že lidé chtějí poslouchat a my že nevíme co povídat, aniž bychom směli se snad vymluvit, že nám jazyk churaví. Neboť z fysiologie je každému, kdokoli to ví, známo, že jazyk je nejzdravější část těla a nejméně nemocem podroben, což já alespoň (k vůli nové řádce) zcela uznávám.

Ovšem, mohli bychom o ledačem psát. Na př. že se Prusové tak ledačemu rakouskému diví. Poněvadž my se ale tomu samému také divíváme, není nám to ani divno, že se diví.

Mohli bychom psát o svých chybách i o svých ctnostech v Praze, poněvadž ale dobře nevíme, nemáme-li o nějaké poznáníčko méně ctností než chyb, jsme opatrni a mlčíme raděj. Kdo mlčí, bývá interessantní; my se tedy »děláme interessantními«.

Mohli bychom také psát, jak Praha, která ovšem nikdy mnoho hluku nenadělá, jest nyní ještě mlčelivější. Nerozumíme ještě době své a není tedy divu, že mlčíme.

Mohli bychom atd. Jsme ale zkrátka s časopisy v době bel-hání, jak již praveno. Až na poslední dobu, na dobu mlčení přece nedojdem, neboť již prý otevrou se zase všechny poštovní pomůcky, žurnalistovi kyne velká budoucnosť: on dostane jíst. Jsme ale přílišní lidumilové, než aby nám šlo jenom o nás; my myslíme na své bližní a na hrůzná slova Schloezerova: »Hlup jest člověk, který novin nečte!«

Jen ať nemusíme zvěstovat o novém krveprolívání, neboť dí básník:

ty rány, jež jsou lidu zasazeny,
ty krví lidu nikdy nezhojíš.«

* * *

Dne 11. července obnovili Prusové vozbu železniční na státní dráze, prozatím arci jenom mezi Prahou a Pardubicemi.

Téhož dne došel redakcí pražských denních listů tento přípis: »Pánům redaktorům zde vycházejících listů!

Pánům redaktorům se tímto na paměť uvádí, že každý, kdož by jednáním nebo opomenutím pruské země nebo pruské vojsko v nebezpečí, nejistotu nebo škodu uvedl, před vojenský soud pohnán bude a nejtvrdšího trestu se nadíti musí.

Vzhledem k tomu vyzývají se, aby se v listu, jej redigují, zdrželi všelikých údajů o síle a rozložení královského pruského, v království Českém se nalezajícího vojska.

V Praze, 11. července 1866.

Královská pruská komandantura:
Ranisch.«

Na nároží pražská pak nalepena tato vyhláška: »Dle oznámení královské pruské komandantury budou se zítra, dne 12. t. m. odpoledne o 2. hodině, na zbrojnici dále odebírati zbraně, kteréž dosud odvedeny nebyly.

Vyjmuty jsou: ke státním uniformám patřící čestné kordy c. k. úřadníků, poboční zbraně pensiovaných důstojníků a měšťanských sborů, pušky dozorců v trestnicích a posléze ty osoby, jež od komandantury zvláštní dovolení obdržely.

V Praze, 11. července 1866.

Dr. Bělský, purkmistr.

Odpoledne téhož dne přišel do redakcí »Národních Listů« a »Politiky« muž, kterýž opatrně se na všechny strany rozhlednuv,

redaktorům odevzdal list od místodržitele, jenž tou dobou v Plzni měl sídlo. List tento musil býti do Prahy vpašovan, neboť obsahoval manifest císaře Františka Josefa ze dne 10. června 1866.

Redakcím jmenovaných listů (a také asi ostatním) nastala choulostivá otázka, co s manifestem? Neotisknouti ho, bylo by neloyalní a netroufalé, otisknouti jej, bylo však velmi nebezpečno, neboť mohlo se očekávati, že pruské velitelství listy za to zastaví. Po krátké úradě usneseno v »Národních Listech« a v »Politice«, že se manifest přese všechno nebezpečí vydá ještě téhož dne ve zvláštních přílohách.

Asi o šesté hodině vyšla tato mimořádná vydání a byla za krátko docela rozebrána. Lid se o ně v pravém slova smyslu rval. Manifest zněl takto:

»Mým národům!

Velké neštěstí, jež moji severní armádu přes nejhrdinnější odpor stihlo, nebezpečí, jež tím vlasti vzniklo, svízele válečné, jež se zhoubně rozšířily přes Moje milované České království a jiné části Mé říše ještě hrozí, bolestné, nenahraditelné ztráty tolika tisíců rodin zachvěly srdcem Mým, kteréž tak otcovsky vroucně bije pro blaho Mých národů. Avšak důvěra, kterouž jsem ve svém manifestu ze dne 17. června projevil, důvěra ve Vaši neoblomnou věrnost, obětavost a odhodlanost, důvěra ve statečnost Mojí armády i v neštěstí neoblomnou, důvěra v Boha a Mé dobré, svaté právo, nezviklala se ve mně ani jediný okamžik.

Požádal jsem císaře Francouzův, aby sprostředkoval v Italii příměří. Setkal jsem se tu s největší ochotou, ba císař Napoleon nabídl se z vlastního popudu a ve šlechetném záměru učiniti přítrž dalšímu krveprolévání, že sprostředkuje také příměří s Pruskem a vyjednávání o mír.

Nabídnutí toto jsem přijal.

Jsem ochoten uzavříti mír za čestných podmínek, abych prolévání

krve a hrůzám války konec učinil; avšak nikdy nesvolím k uzavření míru, kterýmž by otřeseny byly základní podmínky velmocenského postavení Mojí říše.

V tomto případě jsem k boji až do krajnosti odhodlán a souhlasu svých národů jist.

Všechno pohotově jsoucí vojsko soustřeďuje se a nařízeným odvodem, jakož i četnými dobrovolníky, jež znovu ožilý duch vlastenectví k praporům volá, doplňují se mezery ve vojště.

Rakousko bylo neštěstím krutě postiženo; však ono nepozbylo odvahy, není zlomeno!

Národové Moji!

Důvěřujte ve svého císaře!

Národové Rakouska neosvědčili se nikdy většími, než v neštěstí.

Také já chci následovati příkladu Svých předků a zářiti vám v popředí neoblomnou důvěrou v Boha, odhodlaností a vytrvalostí.

Dáno v Mém sídelním a říšském městě Vídni, dne desátého července roku tisícího, osmistého šedesátého šestého.

František Josef v. r.«

Tento manifest byl ve Vídni pozdě večer vydán, ihned místodržiteli do Plzně poslán a zde pro Čechy do tisku dán. Po loďce byly pak výtisky jeho do Prahy dopraveny a ihned redakcím dodány.

Zvláštní přílohy »Politiky« a »Národních Listů« s císařským manifestem byly, jak už praveno, rychle rozebrány a navzdor pruskému vojsku všude veřejně čteny. Avšak vydání těchto příloh bylo by se »Politice« a »Národním Listům« málem zle vyplatilo.

Večer před desátou hodinou přišli do tiskárny »Politiky« dva pruští vojáci oznamujíce, že mají rozkaz, aby zavřeli tiskárnu a potom na komandanturu přivedli redaktora. Uzamknuvše tiskárnu odebrali se do redakce. Avšak redaktor nebyl přítomen a vojáci čekali jeho příchodu v přízemí před místnostmi tiskárny. Po desáté hodině přišel spolupracovník »Politiky«, professor Otokar Zeithammer a otázav se vojáků, čeho si přejí, dověděl se, že mají přivésti na komandan-

turu redaktora. Prof. Zeithammer odpověděl, že odpovědný redaktor dnes již nepřijde, že však on sám ochoten jest jíti s nimi. Na to zůstal jeden voják v domě na stráži, a s druhým odebral se prof. Zeithammer na pruské generální velitelství na Malou Stranu. Prof. Zeithammer chtěl najati vůz, ale voják k tomu nesvolil.

Před velitelstvím očekával příchozího auditor Betke. Tomuto odevzdal voják pana Zeithammera. Auditor pak pravil, že vrchní velitel již neúřaduje a že tedy sám s p. Zeithammrem promluví. Na to připomenul tomuto vyčítavě, že »Politik« vydala včerejší večerní přílohu s císařským manifestem bez svolení vojenského velitelství pruského. Prof. Zeithammer namítl, že administrace »Politiky« odeslala povinný výtisk na generální komando, že však v oddělení pro tiskové záležitosti nikoho již nebylo; že administrace poslala později ještě jednou, že tam opět nikoho nebylo, a že bylo poslovi řečeno, že před devátou hodinou jistě nikdo nepřijde a i později sotva. Administrace vykonavši takto svoji povinnost, která jí ukládá jenom, aby $^{3}/_{4}$ hodiny před vydáním listu povinný výtisk komandantuře předložila, a nemohouc do rána čekati, že mimořádnou přílohu s manifestem vydala. Auditor však odpověděl, že před uděleným dovolením vůbec žádný list se vydati nesmí, a kdyby se i 24 hodin čekati musilo. Připomenuv pak ještě, že zná ode dávna již směr »Politiky«, oznámil professoru Zeithammrovi, že se vycházení »Politiky« tímto dnem až na další rozhodnutí vrchního velitele zakazuje. Následujícího rána dne 12. července odebrali se dva členové redakce a dr. Skrejšovský na pruskou komandanturu a tam bylo jim auditorem Betkem oznámeno, že se uveřejňování císařských projevů a rozkazů zapovídá, že však »Politika« může vycházeti, bude-li vydaných předpisů dbáti.

Odpoledne pak vykonal auditor Betke prohlídku v redakcích a administracích »Politiky« a »Národních Listů«, zabavil neprodané ještě výtisky mimořádného vydání s císařským manifestem a opakoval rozkaz, že se žádný list vůbec vydávati nesmí, dokud velitelství k tomu nedalo svolení. Asi za hodinu na to dostaly redakce tento

»Rozkaz. Všem redaktorům vycházejících zde politických listů

zapovídá se tímto pod trestem zastavení uveřejniti proklamaci Jeho Veličenstva císaře rakouského ze dne 10. července t. r. V Praze, dne 12. července 1866. Král. pruské velitelství. Z nařízení

Betke, polní auditor.«

Následkem tohoto zákazu zastavila se dnem 12. července »Prager Zeitung« sama, ale oznámila, že úřadní oznamovatel s výměry a výnosy c. k. úřadův i nadále bude vycházeti. — »Bohemia« císařský manifest z opatrnosti neuveřejnila.

Téhož dne navštívili Prusové hlavní celnici, avšak odtamtud byly již zavčas odvezeny všecky pokladny a Prusové nemohli tedy nic zabaviti, než trochu map, jež pro úřadní potřebu byly v kancelářích vyvěšeny.

Filiálka celního úřadu ve státním nádraží zastavila hned na počátku invase všechnu činnost, ale hlavní celní úřad pracoval dále pod zárukou pražské obchodní komory a vydával adressatům došlé zboží.

O polednách vnikli Prusové násilně do budovy monturní kommisse na Malé Straně a zabrali tam veliké zásoby: asi 40.000 párů střevíců, mnoho uniforem a plášťů, nespracovaných koží, sedel, řemenů, vlněných kazajek, tornistrů, prádla, surového plátna, polních láhví atd. Věci tyto byly, pokud jich Prusové sami potřebovati nemohli, vojákům rozdány a od těchto pak za babku prodávány. Pár střevíců nebo perek prodáván na př. za 30 krejcarů; plášť dostal se za zlatku, nové spodky za 40 krejcarů atd. Také vojenskou truhlárnu a pekárnu Prusové týmž spůsobem navštívili.

Odpoledne dostavil se městský velitel podplukovník Ranisch do vojenských nemocnic, prohlásil ošetřované tam rakouské vojáky, jakož i špitální personál za zajaté a zavázal všechny při špitálech službu konající rakouské důstojníky čestným slovem, že město neopustí. Na to ponechána jim poboční zbraň.

Dne 13. rekvirovány byly z rozkazu pruského velitelství v pražských knihkupectvích všechny mapy království českého, jaké jen byly na skladě. Místo peněz zůstaveno všude potvrzení, kolik kusů map se vzalo a v jaké ceně.

Téhož dne upravena znovu cena pruských peněz. Tolar stanoven na 1 zl. 80 kr.

Ráno a prodlením dne vydány, nalepeny na nároží ulic a dodány časopisům k uveřejnění tyto vyhlášky:

»Provolání. Obyvatelé města Prahy a jeho okolí vyzývají se tímto, aby dnes do 6. hodiny večerní u král. pruského velitelstva písemně udali veškeré ony c. k. vojíny, kteří v soukromých domech aneb v takových ústavech se zdržují, jež ze zvláštních ohledů až dosud nebyly podrobeny vojenské prohlídce. Kdož by tohoto rozkazu neuposlechl, potrestán bude přísně dle zákonů vojenských.

Král. pruské velitelstvo *Ranisch.*«

* * *

»Král. pruské velitelství zaslalo mi následující nařízení, abych je v obecnou známost uvedl: Některé redakce zdejší dovolily sobě včerejšího dne uveřejniti a v obecenstvu rozšířiti provolání Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa, nevyčkavše k tomu povolení se strany velitelstva. V provolání tom jest též řeč o odvodu. Velitelstvu se vidí protož nutno, k tomu zřetel obrátiti, že provedení odvodu toho i pro úřady i pro brance v zápětí svém míti bude dle zákonů vojenských nejtužší tresty.

V Praze, dne 13. července 1866.

Purkmistr: Dr. *Bělský.*«

»Poněvadž s mnohých stran vyskytují se žádosti za navrácení pobočných zbraní náležejících císařským úřadníkům, neb takovým občanům, kteří sobě k podržení jich zvláštního povolení vymohli, uvádí se tímto vedle přípisu hejtmana a majora místního pana z Altroku u všeobecnou známosť, že zbraně takové zítra o 4. hodině odpolední opět vydávati se budou ve zbrojnici osobám těm, jež se prokáží legitimačním lístkem aneb zvláštním povolením.

V Praze, dne 13. července 1866.

Purkmistr: Dr. *Bělský.*«

Prusové pokračovali toho dne v domovních prohlídkách. Ráno dostavil se důstojník se čtyřmi muži do zemského domu u chrámu svatého Mikuláše na Malé straně, poručil si klíče ode všech úřadoven, prohledal pak kanceláře hlavní zemské pokladny, jakož i sklepy a půdu, ale nadarmo; všechny peníze byly již dávno odneseny. Podobné prohlídce podrobeny potom budovy c. k. místodržitelství a zemského sněmu, avšak ani zde nenašli Prusové ničeho, co by jim stálo za odnesení.

O polednách vyzván byl měšťanský sbor ostrostřelců, aby bez prodlení zase obsadil hlavní strážnici na Staroměstském náměstí. Místní velitel pruský prohlásil to za osvědčení důvěry v měšťanské sbory, ale nedovolil přece, aby jim střelná zbraň byla vrácena tvrdě, to že by mohl učiniti jenom generallieutenant Gruszczyński.

Dnem 14. července zahájena s dovolením královského pruského velitelství poštovní jízda z Prahy přes Boleslav na Liberec a druhým směrem na Kolín, Kutnou Horu, Čáslav atd. To bylo již jakýmsi ulehčením pro pražské noviny, ale tím se jejich tísni docela ještě neodpomohlo. Redakce opatřovaly si dosud material v ten způsob, že členové jejich podnikali výlety do různých měst, jež od Prusů ještě obsazena nebyla. Tam sháněli se po vídeňských nebo cizích novinách, a skoupivše, kde jakých dostali, vraceli se s nimi do Prahy. Dále učiněna opatření, aby se jim do těchto měst (Benešova, Berouna atd.) posílaly z Vídně noviny, psaní a depeše, pro kteréž si pravidelně posílali zvláštního posla. Jakmile toto spojení zařízeno bylo, přestala největší nouze časopisů a Praha zásobována zase hojněji zprávami z říše a světa.

Rekvisice pruské každým dnem rostly. Mimo obyčejné denní stravování vojska žádány spousty sukna, koží, potřeb obuvnických, hotové obuvi, kávy, rýže, soli, piva, plátna, hřebíků, podkov, železa, mýdla atd. Dne 14. července objasnila intendance pruská městské radě dříve daný rozkaz na dodání 40.000 chlebů v ten smysl, že

musí každý pecen šest liber vážit, aby jednomu muži na tři dni vystačil. Ježto požadavek tento sílu obce přemáhal, usneseno, že učiní se proti němu námitky.

S rekvisicemi rostlo a množilo se ubytování pruského vojska v soukromých domech. Velitelství odůvodňovalo to v ten smysl, že je vojsko s pobytem a stravováním v kasárnách nespokojeno, avšak tomu nebylo tak; vojsko bylo v kasárnách velmi dobře hostěno, ale velitelství nepřálo si, aby bylo jaksi pod veřejným dozorem, mnoho-li se v tu kterou dobu pruského vojska v Praze nalézá. Dále rozhodovalo také přání, aby pruské vojsko s obyvatelstvem blíže se stýkalo a takto, co by mu užitečno bylo věděti, snáze se dovídalo.

Znenáhla začal se v Praze pociťovati nedostatek kamenného uhlí. Zásoby tohoto paliva byly vyčerpány a dovoz čerstvých nebyl možný, ježto železniční vozba stála a povozníci se báli, že jim prázdné povozy v Praze od Prusů budou na přípřež sebrány. V této vážné situaci požádal purkmistr pruské velitelství, aby vydalo rozkaz, že dovoz uhlí nesmí býti nijak rušen ani stěžován, kteréžto žádosti velitel po krátkém rozmýšlení vyhověl.

Ježto přese všechno úsilí obce Pražské počet nezaměstnaného lidu stále rostl, usnesla se městská rada, aby se zahájily některé mimořádné a ne právě nutné stavby, byť i vyžadovaly sebe větších obětí. Zvolen zvláštní výbor, jemuž uloženo, aby v čase co možná nejkratším učinil radě přiměřené návrhy. Především usneseno, že se požádá zemský výbor, aby povolená již stavba zemské porodnice a zemského nalezince co nejdříve byla uskutečněna, a že se vyzve sbor pro zbudování Národního divadla, aby stavbu co možná neprodleně zahájil.

Jak veliké bylo úsilí obce Pražské o zaměstnávání lidu, vidno z přehledu veřejných prací, jejž podaly dne 16. července »Národní Listy« vypravujíce:

»Touž dobou co obec Pražská musela napnouti veškeré síly své, aby dostála uloženým sobě neobyčejným břemenům válečným,

touž dobou učinila a činí vše, aby uleveno bylo bídě pracující třídy, aby se dělnickému lidu poskytlo zaměstnání a chleba. Kdekoliv byly nějaké projektované nechť dosti nákladné stavby obecní, ihned jsou podniknuty. A takž vidíme současně zaměstnáno k 1700 dělníků na Belvederu zřizováním silnice od Bruské brány až k restauraci belvederské, prokopáváním hráze, vyplňováním příkopů a děláním širokých cest za restaurací; upravováním cesty do Buben a pěchováním svahu belvederského nad třetím mostem, dále množství dělníků pracujících na stavbě mostu samého; neméně nádenníků a zedníků zaměstnaných kladením základů pro budovu české vyšší dívčí školy; dále hojnosť lidí nalézá výživu při stavbách v obecní plynárně pražské, kladením plynových rour a zazdíváním ramen pro svítilny obecní, a konečně vydlažďováním a kanalisováním některých ulic (zahradnické a ulice u blázince). Navzdor tomu je počet ubohých bez práce trávících dělníků ještě pořád ukrutně veliký: hlásí se prý ještě půl třetího tisíce lidí o práci! Za takových okolností viděla se rada městská nucena v sobotním sezení k vážné otázce té opět zřetel obrátit a pilně uvažovat, jakým spůsobem bylo by ještě lze pracovnímu lidu práci zaopatřit.«

Ve feuilletonu téhož listu podána později, jaksi na upomínku, tato zajímavá črta z dělnického ruchu na Letné:

»Má-li které místo v nejbližším sousedství pražském vlohy, aby se stalo oblíbeným středištěm obecenstva vycházejícího za zábavou, má ji Belveder či Letná u vrchovaté míře. Tuším, že se neklamu, dím-li, že snad neuplyne ani deset let a Letná bude i nejoblíbenější vycházkou Pražanův, i skutečnou chloubou královského města. Od několika let již obrací Pražská obec k malebné této stráni svůj zřetel a co tam upraveny cesty, co tam vypěstováno zárodků k sadům a mladistvého křoví, přibývá rok od roku místu tomu navštěvovatelů.

Jeť také vyhlídka odtamtud na Prahu rozkošná. Jen si tam, prosím, vyjděte za rána aneb za doby večerní, jděte až nahoru

k restauraci, vezměte si tam židli, sedněte si až na pokraj tamní prostory a tuším, že se nebudete ohlížeti po žádném společníku, aby Vám teprve musil vypravováním čas krátiti. Kam pohlednete, všude to k Vám mluví slovy starých pověstí, z ušlých dějů, mohutné snahy, umělé pilnosti. Toť ohromná kronika před vámi a máte-li české srdce, máte-li mysl vnímavou a ducha neponořeného v dřímotu: vy se ani nenasytíte těmi řečmi, které k vám se všech stran se tlačí ve způsobě laskavých, velebných vypravovatelů. Ať již vám vypravuje Žižkov, ať si to mlhavý Vyšehrad, nechť si to Karlův most nebo královské Hradčany, nechť si to báně a věže koupající se v lesku slunečním, aneb ten klidný tok Vltavin, v němž se všecko to odráží: vy ani za jednou, ani za víckrát nebudete těchto milených zvuků syti.

A k tomu vám zahučí temný šumot kvapících přes jezy vln, jako by vám stvrzoval, že to skutečná mluva dávných dějů, naproti vám pak zase vřelé klapání kamenických kladiv do různých kvádrů, jako by se vám ohlašoval krok, s nímž v přítomnosti spějete dál a v tomto toku půvabné ostrovy, za vámi pak to malebné okolí severovýchodní; ať uchem nasloucháte v kteroukoliv stranu, ať oko vaše těká po městě aneb jeho okolí: vy vždycky budete míti pocit, že se vracíte z příjemné, milé cesty.

Za těchto dní zvláště mnoho lidí putuje k Letné. Nesčítáte je do set, jdeť jich tam na tisíce. Nejdou tam za tím účelem, jaký jsem právě naznačil: v oděvu chudém, prostém, ozbrojeni motykami, lopatami, rýči a jiným nářadím, jdou tam za svou prací. Ráno je uvidíte plnými zástupy tam přicházeti a večer v nepřehledných, nekonečných pásmech odtamtud se vraceti ku krbu domácímu — mladé, staré, ženy i muže. Během dne uvidíte je tam v rozličných skupinách, u každé skupiny praporeček s nápisem: »Práce nehaní člověka«. Skupin těch je všude, kamkoliv pohlednete. Dole při samé řece, na stráni, na výšině samé ve směrech k Bruské bráně, k Bubenečskému parku, v odvětvích zase k těmto, všude lidu jako nasypáno. Tu odvážejí hlínu v kolečkách, tu kamení, tu zase vybírají kamenité

částky, tu ryjí, tu kopají, tu zase upravují a těch rukou je do šesti tisícův.

To jsou dělníci, jež zaměstnává obec Pražská upravováním Letné. Řekl-li jsem dělníci, nevybral jsem pravý název, ač příhodnějšího neznám. Poznáte v řadách těch lidi, na nichž byste i jinak viděli, že to není jejich každodenním zaměstnáním. Tu kope čalouník, tam odváží na kolečku hlínu zámečník, tu ten, tu onen řemeslník a společná nesnáz lidu pracovnického svolala je zde všecky k jedné práci. Proto asi ty nápisy na praporečkách, při nichž bych si přál toliko, aby negativní jich význam změnil se v positivní, na př.: »Práce ctí člověka.«

Tak tam vypadá nyní, kde nedostatek práce a zaměstnání zahrozil životní obnovou, že v třídy ty vtrhne bída a nouze se vším vybledlým hrůzoděsným komonstvem. Těchto lidí ujala se obec Pražská,i aby je zachránila před hladem a vyrvala je zoufalosti, která jižjiž odmykala jejich dvéře. Z těchto pracovníků platí obec Pražská každému mužskému padesát kr. denně, ženským po třiceti kr. Není to ovšem příliš mnoho; ale uváží-li se, jaké rány stihly obec Pražskou za poslední doby, musí tento příspěvek uznán býti vděčně, vezme-li se dále v úvahu šlechetný zámysl obce Pražské, vezme-li se v úvahu, že jí v těchto poměrech sotva lze činiti více, aby ubránila nouzi, jež hrozila nejblíže. Každým spůsobem ale jest tento čin obce Pražské svého druhu jediný a ať se ohledne na kteroukoliv stranu jinam, něco podobného neshledáme tuším nikde. Ani co do času nesetkáme se tak snadno s činy podobnými, vyjímajíce dobu šlechetného otce vlasti Karla, který Prahu zvětšoval a velebil, aby zachránil tisíce životů. Povážíme-li ale dále, že obec sama nenaléhá s přísností na to, aby tito pracovníci každou píď času jí zužitkovali, jest tento čin její vskutku královský jí a bude zaznamenán po všecky časy v srdcích občanstva Pražského co jeden z nejšlechetnějších.

Až jednou Letná bude vypravena ve vší své půvabnosti a stráně její se stanou nejmilejší vycházkou Pražanů, nebude toto

návrší jen pouhou ozdobou Prahy, ale bude zároveň pomníkem obce, která tam v nejtrudnější době usušila nejednu slzu a nejeden život vyrvala z pokraje propasti zoufalé.«

Dne 17. července vydána tato

»Vyhláška.

Uvádí se tímto vůbec ve známost, že J. V. král pruský ráčil jmenovati Jeho Exc. gen. pěchoty Vogla z Falkensteinu *nejvyšším vladařem* zemským království českého.

I očekává vláda zemská, že političtí a správní úřadové setrvají v úřadě a pokud se týče, že se na svá místa navrátí, jinak by se zastupitelstvem městským a představenstvy okresními, jakož se zřízenci zákonními bezprostředně řízení se dělo.

Zároveň se očekává, že jedenkaždý bezvýminečně poslušen bude nařízení královské pruské vlády a zřízenců od ní uznaných neb ustanovených.

Každé provinění proti tomu buď si činem aneb opomenutím potrestáno bude bez ohledu co nejpřísněji.

Dáno v Praze na Hradčanech, dne 16. července 1866.

Královská pruská nejvyšší vláda zemská království Českého.
V zastoupení:

Hr. Schieben, rytmistr a pobočník.
von Lattre, setník v gen. štábu.
Barretzki, vojenský intendant.«

* * *

Pruské rekvisice v Praze dosáhly v posledních dnech již značné míry: čítajíc spolu i zaopatřování vojska pruského v kasárnách vymáhaly tyto rekvisice na obci pražské průměrně denní sumu 20.000 zl. r. č. Prodlením téhodne musila obec pražská odvésti pruskému vojsku mimo obyčejnou denní stravu ještě tyto věci: 31 centů chleba, 1 cent soli, 3 a půl centu rýže, 60 lib. kávy,

76 láhví vína, 450 loket sukna, 600 košil, 700 prostěradel, 700 ručníků, 40 pokrývek pro nemocné, 250 pásek, 28 desek pro zlámaniny, 50 obvazků na průtrž, léky všeho druhu pro polní nemocnici v Přelouči, množství sklenic a j. potřeb špitálních, dále 8 kusů hovězích koží, 200 k. telecích koží, 4 kusy koží na podešvy, několik koží na bubny, 3000 kusů hřebíků do podešvů, 13.000 kusů hřebíků do podpatků, 800 větších, 24 tuctů malých knoflíků, pak kladiva, kleště, železa, 600 podkov, 8000 hřebíků do podkov, 80 map král. Českého, Moravy, Horních a Dolních Rakous, jakož i království Uherského. Mimo to musil se dostaviti jistý počet krejčů a obuvníků k službám vojska pruského, a také fiakrů a drožek užíváno zhusta na účet obce pražské. Dne 15. a 16. července sháněno od pruského vojska v Praze a nejbližším okolí velké množství přípřeží. Avšak jen s velkým namáháním bylo lze potřebný počet potahů zaopatřiti, ježto ze 400 přípřežných vozů vyslaných za rakouskou severní armádou dosud velmi málo do Prahy se navrátilo. Za takovýchto okolností užito i drožek ku dopravě vojska pruského.

Vrchní dozorce vojenských nemocnic pražských c. k. plukovník p. Rozborský nařídil všem velitelům nemocnic těchto, aby nedovolovali více obecenstvu podělovati nemocné potravou. Nařízení to bylo prý nutné, »poněvadž obecenstvo pražské ve své vlastenecké a lidumilovné horlivosti nezřídka podělovalo raněné vojíny potravou, která se s povahou nemoci jejich nesnášela, tak že následkem toho, ovšem prý proti vůli dárcův, stav nemoci se zhoršil.« Správa nemocnic prý poskytuje sama nemocným potravy takové a v množství takovém, jak toho nemoc jejich vymáhá. Nebrání se však nijak obecenstvu, aby i příště laskavě samo udělovalo raněným vojínům limonádu, šťávu malinovou, víno, pivo a cigara; lékaři však sami ustanoví, komu z nemocných a mnoho-li se má z občerstvení těchto dáti.

Téhož dne vydány ještě tyto vyhlášky:

»Provolání. V nemocnicích pro raněné vojíny, zřízených na bojištích českých, nedostává se lékařských sil. Kdož by z pánů

civilních lékařů tam odebrati se chtěl, žádá se co nejsnažněji, aby se u dekanátu medicinské fakulty přihlásil, kdež se mu oznámí, jakého platu obdrží. Z pražského výboru pomocného pro raněné vojíny, dne 17. července 1866.

Purkmistr: *Bělský.*"

* * *

Pruská vyhláška. Král. pruský velitel 12. divise pěších p. Proudzynski vydal tuto vyhlášku: »V okolí Hradce Králové opovážilo se 10 rolníků a pacholků na král. pruské vojsko úkladně střílet i, při čemž jsou lapeni a nyní soudem vojenským v Pardubicích souzeni. Při této příležitosti varuji obyvatelstvo, aby se nespouštělo svého dosavadního chování, i oznamuji tímto, že každý občan se zbraní v ruce postižený na hrdle trestán bude a že za každého královského pruského raněného neb zabitého vojína místu tomu nejbližší statek se zapálí. Bylo-li z některého místa na král. pruské vojsko střeleno a nelze-li pachatele vypátrati, jsou veškeři osadníci ze skutku toho odpovědni a dle okolností bude ta osada vypálena.«

Prodlením téhož dne byl veškerým obcím okresu Karlínského rozeslán tento pamětihodný cirkulář:

»Vyšších rozkazů uposlechnuv chtěl jsem sídlo c. k. okresního úřadu karlínského prozatímně do Jílového přeložiti. Jelikož však mezitím c. k. pošta pruským velitelstvím zastavena byla a pro obce i jednotlivé osoby veliké obtíže, ba i nemožnost z toho by povstala, úřadní spisy a žádosti do Jílového zasílati, tak jsem se prozatím zase do Karlína vrátil, abych obcím a obyvatelstvu vůbec radou i skutkem v tomto truchlivém a těžkém čase nápomocen býti mohl.

Což pp. představeným obcí v známosť uvádím.

Od c. k. okresního úřadu v Karlíně,
dne 17. července 1866.

Müller m. p.«

Dnem 18. července začaly s přivolením pruského velitelstva jezditi železniční vlaky, jež dosud jenom mezi Prahou a Pardubicemi jezdily, až do Brna. Ranním vlakem dopravovaly se od řečeného dne psaní a časopisy na všechny poštovní úřady podél státní dráhy. Psaní pro tento směr přijímala se do 6. hodiny večer. Rovněž zřízeno s přivolením pruského velitelství poštovní spojení se severními Čechy. Jízdní poštou, kteráž vždy o 4. hodině odpolední do Liberce dojížděla, dopravovaly se psaní a noviny do poštovních míst mezi Mladou Boleslaví, Českou Lípou, Rumburkem atd.

Téhož dne oznámily noviny, že se c. k. policie pražská po namáhavém pochodu přes jižní Čechy šťastně dostala do Vídně, kdež 300 mužů vřaděno bylo mezi c. k. policejní strážníky vídeňské.

Po dosazení generálního guvernéra pro království české provedeny velké změny v pražské posádce. Skoro všechny dosavadní pluky zemské obrany vystřídány novými a místním velitelem jmenován za odcházejícího podplukovníka Ranische plukovník Genée. Armádní intendant Barretzki zůstal.

Tomuto přednesl purkmistr dr. Bělský důtklivou stížnost, že obec pražská pod tíží naložených jí břemen klesá a nikterak už s to není zásobovati armádu v celé zemi. Intendant žádal však, aby obec ještě na nějaký čas všecky síly napjala, že se jí dostane značného ulehčení, jakmile guvernér Vogel z Falkensteina do Prahy zavítá. V tu chvíli nemá prý městské velitelství žádných peněz a nemůže si nic samo opatřovati. Proto jest prý intendantura nucena žádati obec pražskou, aby jí na řádný dluhopis půjčila 10.000 tolarů. Purkmistr odpověděl, že není žádných hotových peněz v obecní pokladně, aby si tedy městské velitelství na řád obce peníze pořídilo jinde.

Na opětné nalehání purkmistra dra. Bělského prohlásil městský velitel, že jest ochoten dáti veřejnou vyhláškou záruku, že se peněžní ústavy beze strachu do Prahy vrátit mohou, ježto jim ani nejmenší nebezpečí nehrozí a plná ochrana se zabezpečuje. Jenom

ať prý purkmistr, jenž místní poměry lépe zná, listinu tu sám sepíše a pak ku podpisu předloží. Následkem toho vydáno následujícího dne toto provolání:

»Ježto od král. pruské vlády správa království Českého byla převzata a úřadové, kteří odešli, vládou zemskou vyzváni byli, aby se navrátili a své práce úřadní zase konati začali, podána jest možnost, aby se stav pravidelný do země této zase přivedl. Vláda zemská jsouc ochotna, tržebnímu i živnostenskému obchodu popřáti všeliké zákonem dovolené ochrany, žádá sobě, aby překážky, pro které průmysl a obchod znova oživiti nemůže, co nejdříve byly odstraněny. Z té příčiny vyzývají se všechny ústavy peněžní i úvěrní, i všichni úřadníci závodů průmyslových, kteří se z města vzdálili, aby se ihned do něho zase navrátili, aby jak ve vlastním prospěchu, tak i v prospěchu průmyslu, kterýž jest na mizině, mohli zase pracovati. Poněvadž bezpečnost osoby i majetnosti výslovně se pojišťuje, nadějeme se, že ústavy, jichž se dotýče, podle tohoto vyzvání zajisté se zachovají, vědouce, že na nich samých nejvíce záleží, má-li se platně k tomu přispěti, aby se veřejné důvěry zase nabylo a rány, které nynější okolnosti obchodu již zasadily, aby skutečně se umírnily.

Královská pruská vláda v království Českém.

V zastoupení:

Hrabě Schieben,	*von Lattre,*	*Barretzki,*
rytmistr a pobočník.	setník v generálním štábu.	vojenský intendant.«

Hlavní stráže v Praze, totiž tehdejší stráže před staroměstskou radnicí, před generalním velitelstvím na Malé Straně, před hradem Hradčanským, pak stráže u zbrojnice, u komisse monturní, u kasáren ve Slepé bráně atd. byly opět veskrze obsazeny ozbrojenými měšťany.

Dne 19. července skonfiskovali Prusové všechny erární zásoby v kasárnách ve Slepé bráně a na vyšehradské citadelle.

O těchto, jakož i některých dříve již zabraných skladech dověděli prý se Prusové udavačstvím, na kteréž noviny tehda silně žalovaly.

Téhož dne hemžila se Praha zase pruskými uniformami všeho druhu. Šly tudy směrem k Vídni pluky Mülbova reservního sboru ze Saska. Generallieutenant Mülbe, dosud guvernér v Sasku, přijel ranním vlakem do Prahy a ubytoval se v paláci knížete Fürstenberga. Mimo řadovou pěchotu přišli také huláni, train s pontony, spížová kolonna o 200 vozích a velký transport dobytka.

Ježto se stále opakovaly případy samovolných rekvisic a tu i tam také případy samovolného ubytování v domech soukromých, pruští vojáci dále na ulicích chytali a zabírali koně a vozy, purkmistrovi pak znovu uloženo bylo, aby obec dodávala furáž pro všechno v okolních místech rozložené vojsko pruské, odebral se dr. Bělský k pruskému veliteli, aby si na tyto nepřístojnosti důrazně postěžoval. Teprv nyní dověděl se, že má Praha už zase nového velitele. že plukovník Genée město opustil a na jeho místo dosazen jest plukovník Wittenhorst-Sonnenfeld. Avšak tento nový velitel nebyl se ještě v úřad uvázal, a ježto generálního guvernéra Vogla z Falkensteina dosud v Praze nebylo, odkázán purkmistr na generallieutenanta Mülba. Tento vyslechl stížnosti, dal pánům Bělskému a Hulešovi za pravdu a slíbil, že dá věc vyšetřiti a vinníky potrestati.

Co pak se furáže týče, prohlásili pánové, kteří právě správu země v moci měli, že odevzdají obci zabavené erární zásoby rakouské, aby z nich potřebu okolních obcí hradila. General Mülbe slíbil, že požádá guvernéra Falkensteina, aby posádku pražskou zmenšil.

Aby přepjatým požadavkům konečně přítrž byla učiněna, ohlášeno pruskému městskému velitelství, že bude obec pražská nadále jenom tolik dodávati, seč síly její stačí, bude-li však více žádáno, že zastaví vůbec všechny dodávky. Však proto přece bylo obci ještě téhož dne uloženo rekvisic za 20.000 zlatých.

Ježto dovoz potravin z venkova stále jen malý byl, stoupala každým dnem drahota. Mírka brambor stoupla na příklad ve třech dnech ze 24 na 40 krejcarů.

Když purkmistr dne 19. z radnice vystoupil, obklopilo ho několik set dělníků, žádajících za chléb a práci. Dr. Bělský slíbil, že dle možnosti pomoci jim zjedná.

Dne 20. července oznamovaly »Národní Listy« v denních zprávách: »Jelikož královský pruský auditoriát ustanovil, že české časopisy v Praze nebudou smět dále vycházeti, nebude-li pruskému velitelství jmenován osobně zodpovědný tlumočník, byl panem purkmistrem drem. Bělským pro toto místo navržen a (pruským velitelstvím) potvrzen spisovatel p. Jos. Barák, kterýž se v toto místo již uvázal.« — Josef Barák stal se takto pod titulem tlumočníka plnoprávným censorem všeho českého tisku a prokázal v této době činnosti časopisectvu a vůbec českému písemnictví v době pruské okupace služby velmi cenné a vzácné.

Jmenovaného dne ohlásil purkmistr generallieutenantovi Erichovi, že se část c. k. místodržitelství do Prahy vrátí, aby dodávky pro král. vojsko pruské řídilo, což guvernér s velikým uspokojením na vědomí vzal a ihned také pro vracející se c. k. úředníky potřebné průvodní listy vyhotovil.

* * *

Dne 22. července uveřejnil Jan Neruda pro osvěžení čtenářstva ve feuilletonu »Národních Listů« črtu, kteráž tlumočíc náladu vzdělancův té doby zasluhuje, aby do zpráv tohoto oddílu byla pojata. Črta byla nadepsána »Zábřesky oddechu« a zněla takto:

Kdo by chtěl říci z Pražanů, že žije nyní po celý asi měsíc klidně zde, nemusel by býti ani člověkem, nýbrž dlaždičkou, a ani ta nemůže něco podobného říci po dlouhou již dobu, neboť nikdy netisklo tolik kol, tolik kroků neumytou její hlavu jako nyní. Po našem mozku valí se události a myšlénky sem a valí se zase tam a nebylo dne, v němž by nebylo alespoň několik okamžiků horečného rozechvění. Ještě nikdy nekráčela historie tak rychlým krokem ku předu jako nyní, historie, učitelka lidstva, naučila se něčemu nyní od lidí a řídí

se parou a mlunem. Rozpěněna, okřídlena valí se řeka událostí ku předu, její proud je let a každý příliš bystrý proud porve toho příliš mnoho se břehů i ze dna, než aby byl jasný a čistý, než abychom mohli do něho zříti jako do řeky nenáhle proudící. A k tomu zahnal nás proud dějin ještě také do chobotku, kde se točíme jen jako by kolem vlastní své osy; jsme zde v Praze ve víru, točíme se vždy několik dní na jednom místě, až závrať z toho, až hlava bolí. Ben Akiba neměl pravdu, že »vše zde bylo jednou již«, a také ten druhý filosof neměl pravdu, který dí: »Nač na časy sobě stěžovat, jak sobě je kdo udělá, tak je má!« Takový filosof myslí skutečně, že něco řek', historie se mu ale vysměje. My bychom sobě věru byli ty časy učinili jinak, my bychom sotva byli buntovní válku svedli — či že bychom byli věru trochu také sami vinni? O tom nyní trudno rozumovati.

Potřebujeme trochu ticha, trochu oddechu. Třeba bychom se ani nesměli vyšinouti zcela z hluku nás zevšad obklopujícího, nu vždyť i »v práci nepřetržené lze trochu si odpočinouti!«

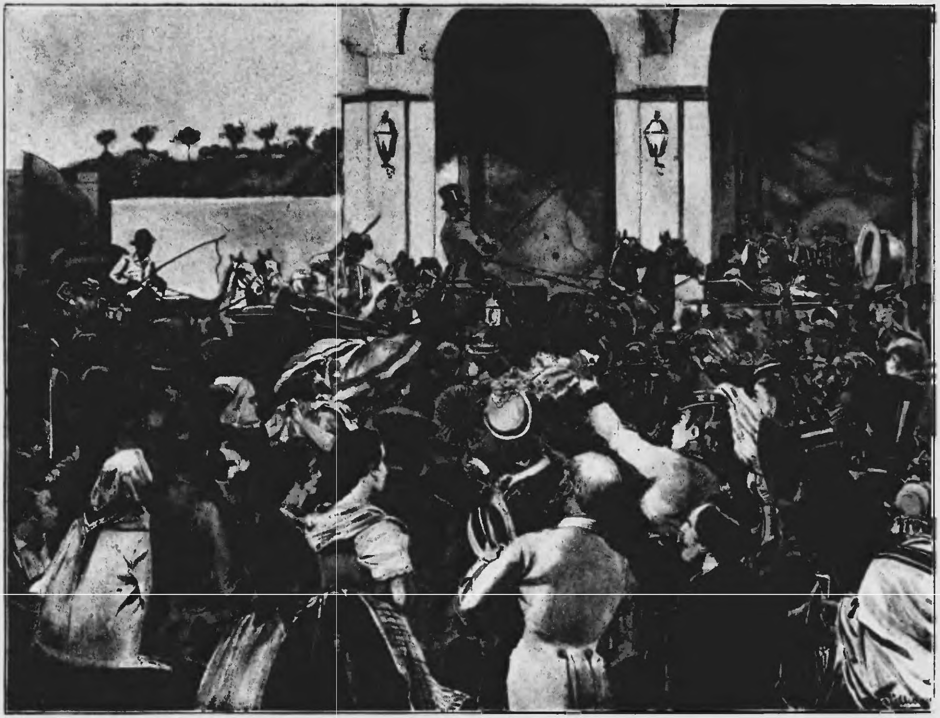
Řiďme kroky místo přeživou nyní ulici Ostruhovou dolů — výše na Hradčany a již přicházíme k ostrovu lidu. Před hradem ovšem strmí tu děla a rozkládá se obraz, jakého od r. 1848. nebylo; ale ta děla zadívala se na panorama, jemuž ve světě není rovno, a jsou něma obdivem. »Berlín je sice větší, třikrát větší než Praha, není ale ani z polovice tak krásný!« praví pruský dělostřelec o dělo se opírající; udeřil při tom o svého mosazného svěřence a kov zamručel hluboce jako v spokojeném souhlasu.

Hluk města zaléhá sem jen ze vzdálí a vše zde nahoře má ráz nezrušitelného klidu! Stráže ve hradu stojící chovají se tiše a vejdeme-li do dvorů hradních, je tu tentýž poetický mír jako jindy, a dlouhé řady prázdných oken hledí i nyní chladně a lhostejně na osamělého chodce. Avšak zde ještě přece nelze se vyšinouti zcela z myšlének dřívějších. Abys byl zcela tichým, nesmíš vůbec mysliti, musíš jenom sníti. Noha pošinuje se mimovolně dál, stojíme již na

ohrazeném prostranství před velebným chrámem. Zde jest vše zcela tak, jak bylo kdy dříve. Z kulaté kapličky uprostřed »hřbitova« kmitají se mhouravá světélka, s věže padají zvukové známky času, před kostelními dveřmi choulí se chudičké babičky, trpělivé jak ten ovetšelý kámen vedle, čekající mlčky, až je ovlhne milosť. Květnonedělní kazatelna je jak ten oltář vedle a jak ty polospláknuté fresky nahoře, vše vyvětralé, chudé, sestárlé; jsme skoro povděčni, že není změny, že je nám tu náhle volno jako za dětských časů. Jen tam nahoře v těch gothických obloucích, v těch kamenných růžích a štíhlých jako lilie prutech bělá se čerstvý pískovec na znamení, že naše pieta zde potomkům zachovává poesii otců. Je přece jen rozdíl mezi dřívějškem a nynějškem! Válka se rozzuřila po českých krajích, Praha obsazena cizím vojskem a za hradčanským dómem, jenž válkami a bouřemi vnitřními tolik trpíval, pracují a tesají dělníci klidně v stavební své huti, jako by ani nebylo události ve světě, jež by mohla snad více zastaviti dílo humanity.

Vcházíme do vnitř. Jaký to osvěžující chlad, jak volně rozložený klid! Jakoby anděl míru ovanul tě náhle perutí svou! Střed kostela je sice temnější než jindy a zbedněné ve výši lešení šíří stín kryptový a nedovoluje myšlénce rozepnouti se bujně jako jindy, vždyť ale vítá tě každá postranní loď sama co velebný chrám. Palné červencové slunce odráží se malomocně o žulový chlad, polední zář láme se v drobném skle vysokých oken nebo rozpaluje pestré malby skelné a vrhá duhové pruhy na kostkovou dlažbu, na níž, ozve-li se vůbec krok, ozývá se jen dušeně a ostýchavě. Velebný dojem — zde věru jest místo odpočinku!

Svatováclavská kaple vítá leskem svých drahokamů, nevkročíme však do její jindy nám tak milé temnoty, jestiť nad černým klenutím jejím tmavější ještě kobka a v kobce té dřímala do nedávna posvátná koruna českých zemí; a koruna ta se uschovala mimo vlastní zemi svou, do níž patří jako patří šperk do vlasů nevěstiných. Přijdeme sem zase, jindy, později, až šperk zase bude na skvělém čele naší vlasti.

Příjezd prvních raněných do Prahy.

Původní kresba H. Schüllingra.

Před námi klečí v stolici cizí vojín. Modlí se z drobné knížečky, chvilkami spíná ruce, nejspíše žádá za šťastný návrat k svým. I sťastnému plavci je nejvolněji, když kotvy zůpouští v přístavě domácím! Snad že se v mysli dívá oknem v domácí svůj kruh — —.

Jako jindy dřímá tu pomník vedle pomníku. Přísné tváře shlížejí s chladného mramoru, mdle leskne se kamenné brnění dávných bohatýrů i zbraň jejich, kteráž v obraně vlasti bývala nezlomna. Tváře i nápisy mluví charakterem, jehož již ani přečísti nedovedeme. Nad bílou hrobkou dávných českých králů volně se snáší hravý prach, tisíceré myšlénky — avšak vždyť my chceme býti zcela tiši a nesmíme tedy vůbec mysliti, smíme jenom sníti, a o snech vypravovati se nesluší, když jsou to sny, které může každý jiný také míti!

Žhavý proud myšlének je však již pouhou upomínkou dějinnou zase rozpoután, musíme nevolně opět dál, z dómu ven! Zde naproti smějí se na nás stavební krásy Vladislavského dvoru, tam němě, zasmušile hledí na nás svatojiřský chrám, krypta mrtvých, hrob živých. Rychlým krokem chvátáme kolem nádherného paláce pánův z Růže, kolem bídné chudé »zlaté« uličky Rudolfovy, míjíme vchody lobkovické k Bílé věži a k Daliborce, a jsme již zase na jiném prostranství před hradem. Zde netrčí žádné dělo, ba ani človíčka zde mimo několik hrajících si dětí. Velké rozkošné zahrady, v nichž letní štěbetání ptáčat vábí oko tvé; panorama budovního démantu Slovanstva rozkládá se tu ještě rozkošněji: avšak zároveň zaléhá sem již bouřněji hluk řeky a velkoměstského života. A také v nás již probuzen ten dřívější proud myšlénkový, ten úpal přemocných, časových dojmů. Ouvoz kolem vinice Karla IV. jest jen krátký, sešli jsme již k Brusce a k vojenským zdejším budovám, v nichž plno života a ruchu. Jsme opět plně v pražské situaci, skoro že rádi unikáme poesii, ana skutečnost odmítá všechen sen, zamyká srdce a napíná myšlénku. Jsou doby, v nichž poesie nemá přístupu, a tu se choulí jako sensitivní květina při náhlém dotknutí a vyčkává klidu i jistoty úplné. Bude nám opět vítána, ano i potřebna! Nyní však

i utíkáme před ní a místo hodin se u ní doprošovati — ubíráme jí sami každou minutu. My za to nemůžeme, že není oddechu!«

* * *

Dne 21. července vydalo pruské gubernium tuto vyhlášku:

»Uvádí se tímto v obecnou známost, že rekvisice, buďtež jakékoliv, v Praze i po celém království Českém od nynějška jenom s povolením podepsané zemské vlády ukládány býti smějí. Pročež musí každá rekvisice býti vládě zemské oznámena, kteráž řádnou cestou zařídí, čehož dle okolností zapotřebí uzná. Každé provinění proti tomuto nařízení trestáno bude dle zákonů vojenských.

V Praze, dne 21. července 1866.

Král. pruská vláda zemská království Českého.

V zastoupení: Erich, generallieutenant.«

Městská zaopatřovací komise nebyla už v tu dobu, přes všechno napjetí sil, s to vyhovovati stále rostoucím a vždy rozmanitějším požadavkům pruským. Obrácen tedy zřetel na obchodní a živnostenskou komoru pražskou, kteráž dosud válečnými břemeny nejméně byla dotknuta, a tato se skutečně také uvolila, že bude městské zaopatřovací komisi při shánění pruských rekvisic všemožně nápomocna.

Téhož dne přinesly pražské listy zprávu, že na rozkaz místodržitele, hraběte Lažanského, plzeňský purkmistr vydal provolání, žádající, aby všichni c. k. úřadníci, kteří z měst pruským vojskem obsazených se rozprchli, nyní u c. k. místodržitelskéko předsednictví v Plzni se ohlásili, aby známo učiněno bylo, kde se zdržují. To bylo předehrou k rozkazu, aby se všichni úřadníci na svá místa vrátili.

Dne 22. července zaslala zemská vláda pruská »Národním Listům« rozkaz, aby od nynějška denně předkládaly s povinným výtiskem českým zároveň i německý překlad celého čísla. Následkem tohoto rozkazu, jehož dodržení naprosto nemožno bylo,

jevilo se další vycházení »Národních Listů« vážně ohroženým a časopis ten byl by se musil neodvratně sám zastaviti, kdyby byla zemská vláda pruská na své vůli setrvala. Avšak ona dala se poučiti a spokojila se překlady jenom úvodních článků.

Dne 23. července oznámil purkmistr dr. Bělský obyvatelstvu měst pražských provedenou organisaci obecní policie touto vyhláškou:

»Ježto nová obecní stráž tak dalece zřízena jest, že denní i noční hlídky v příčině bezpečnosti osob i majetku konati bude, očekávám od obyvatelstva pražského, kteréž v této pohnuté době svůj cit pro právo, jakož i šetrnost k pořádku zákonnému v hojné míře osvědčilo, že tuto stráž obecní v namahavé službě její i dále bude podporovati a v čas potřeby též pomocí svou jí přispěje.«

Zároveň ohlásil purkmistr nárožním plakátem:

»Jakož královská pruská vláda zemská rozkázala, mají všechny hospody v Praze o 10. hod. večer býti zavřeny. Což tímto se vůbec oznamuje.«

Rozkaz tento se sice obecně četl, ale nikde ho nedbali.

Pruská vláda království Českého vydala téhož dne tyto dvě vyhlášky:

1. Dává se tímto vůbec věděti, že podepsaná vláda zemská toho sobě žádá, aby ku prospěchu a pro větší oživení obchodu pošty zase pravidelně jezdily i clo se odvádělo, pokud toliko řádní úřadové k tomuto podají potřebné bezpečenství. Pokud místodržitelství neb jeho zástupce se nevrátí, náležité bezpečenství pojistiti se nemůže. Lepší blahobyt zemský záleží nyní především na tom, aby řádní úřadové království Českého zase v působení své vstoupili.

V Praze, dne 22. července 1866.

Král. pruská nejvyšší vláda zemská v Čechách.

V zastoupení: *Erich*, generallieutenant.«

2. »Poněvadž již několikráte se přihodilo, že důstojníci a vojenští úřadníci o své újmě se vkládali ve vozbu po železnici, a osoby

při zastávkách i při vlacích ustanovené nutili, aby vlak s někým neb s něčím jel, což při veliké důležitosti toho, aby vozba po železnici pořádně se dála, dokonce trpěti se nemůže, a z té příčiny vidí se mi zapotřebí, všem takovým osobám, které se službou při železnici ničeho činiti nemají, co nejpřísněji zakázati, aby ve vozbu po železnici nikterak se nevměšovaly. Kdo by se přes tento zákaz čeho takového dopustil, byl by soudem vojenským potrestán. Veškeré žádosti, ježto se týkají vozby po železnici, podávati se mají královskému linijnímu komisařství v Praze, v paláci Nosticově.

Král. pruská nejvyšší vláda zemská v Čechách.

V zastoupení: *Erich*, generallieutenant.«

Dne 23. července přibyl z Plzně do Prahy c. k. dvorní rada Henniger, kterýž se do 10. července s gremiem českého místodržitelství zdržoval v Budějovicích, jakožto zástupce místodržitelství se zvláštním plnomocenstvím od hraběte Lažanského. Soudilo se obecně, že jeho příchodem obnovena bude administrativní činnost c. k. místodržitelství, což také pruská zemská vláda očekávala. Ale pan dvorní rada, byv představen generalovi Erichovi prohlásil, že jest toliko zmocněn působiti ku spravedlivějšímu rozdělení kontribucí v krajích od pruského vojska obsazených, krajů neobsazených že se jeho plná moc netýká. Na to odpověděl generalmajor, že považuje celé Čechy za obsazeny a že za takových okolností páně radovy pomoci nepotřebuje, ježto prý si Prusové v krajinách obsazených pomoci zjednají sami. Proti tomu namítl dvorní rada Henniger, že přece kraje: plzeňský, budějovický atd. obsazeny nejsou. »Když vám na tom záleží, mohu se i těchto krajů pomocí několika vojáků zmocniti«, odpověděl generál, a vskutku byl také vydán rozkaz, aby oddíl pruského vojska — 3000 mužů — vtrhl do Plzně. Místodržitelství uchýlilo se do Klatov a později zase do Budějovic.

Dne 26. července vypravila se do Vídně deputace obce pražské (pp. dr. Brauner a Baecher), aby na rozhodujících místech

projevila žádost za rozšíření působnosti českého místodržitelství na celou zem (a ne jenom na kraje neobsazené pruským vojskem), aby se rekvisice pruské mohly spravedlivě rozvrhovati na celé Čechy a ne pouze na Prahu, kteráž by takového břemene dlouho již snášeti nemohla. Deputace byla dne 28. od státního ministra hraběte Richarda Belcrediho přijata v audienci, o jejímž výsledku do Prahy zaslala tuto zprávu:

»Uzavřené příměří a bezpečná naděje v mír změnily poněkud předmět, pro který byla deputace vypravena. Státní ministr slíbil, že žádostem deputace bude vyhověno.

Dne 2. srpna zahájí úřady správní jakož i úvěrní a peněžní ústavy opět svou činnost. Stravování pruských posádek bude určitě vyměřeno. Veliké mimořádné rekvisice budou zamezeny. Stát převezme veškery dodávky pro vojsko pruské. Obci pražské dána bude náhrada za vše, co dosud vydala za vojsko pruské.«

Dne 28. července vydala pruská zemská vláda vyhlášku, ve kteréž známo činila, že byl ustanoven za komisaře civilní správy v Čechách zemský rada Steinmann, a že tento také již úřadní činnost zahájil. Úřadové a obyvatelstvo království českého vyzváni touto vyhláškou, »aby své návrhy k zemské vládě, pokud se netýkají pouze vojenských opatření, na příště předkládali jmenovanému civilnímu komisaři.« Úřadům pak zvlášť připomenuto, aby jeho rekvisic a nařízení bez odporu byli poslušni.

Téhož dne večer vydáno toto prohlášení:

»Dnes ráno učinil velitel pevnosti Terezínské výpad a přerušil železniční spojení mezi Kralupy a Turnovem. Po tomto trapném porušení klidu zbraní zakročí se proti němu patřičným spůsobem. V Praze na Hradčanech, dne 28. července 1866. Král. pruská vláda zemská král. českého. V zastoupení: Erich, generallieutenant.«

O výpadu tom z Terezína přinesly »Národní Listy« tuto vlastní zprávu:

»Od 24. června neviděl Mělník žádného rakouského vojáka a v nynějších okolnostech byl by se spíše nadál pruské posádky než příchodu vojska rakouského. Proto také bylo prvním domněním obyvatelstva mělnického, když včera po půl noci na náměstí se objevilo vojsko, že jsou to Prusové. — Ale domnělí Prusové brzy poznáni byli jakožto rakouští husaři a čtvrtý prapor pluku Benedekova, za nimiž přijela tři děla s patřičnými povozy. Z vypravování důstojníků dověděli jsme se, že v pátek až do 12. h. polední čekal velitel pevnosti na depeše z Vídně, zdali klid zbraní jest prodloužen; když pak depeše žádná nepřišla, dán rozkaz k výpadu. O 2. hodině odpolední vytáhlo asi 1200 mužů z pevnosti a táhlo na Štětí a na Mělník k dráze turnovsko-kralupské. Cílem výpadu bylo porouchati dráhu a rozbořiti železniční most přes Labe. A skutečně docíleno sboření jednoho pilíře mostu u Neratovic a vytrhání kolejí od mostu až za klomínské nádraží.

Vojsko jsouc dlouhým pochodem nad míru unaveno, odpočinulo si v Mělníce a občerstvilo se. Asi o 2. hod. po půl noci vytáhlo dále. Děla postavena byla na vrchu v Zábořských vinicích, aby opanovala silnici Pražsko-Mělnickou. Husaři, pěchota a pionéři ubírali se dále, rozdělivše se již na Mělníce na několik oddílů. V Byšicích dorazili nejdříve na místo. Obklopili městys a jmenovitě zámek knížete Jiřího Lobkovice, v němž bylo několik Prusů s důstojníkem ubytováno. Na to vlámali se vojáci pluku Benedekova do zámku a zajali všechny tam ubytované Prusy, dva zastřelivše, dva poranivše. Tolikéž zajata byla posádka v červeném mlýně, v Třebošnicích, v Bíškovicích, na Klomínském nádraží a v blízké bažantnici. Ve mlýně však přihodilo se neštěstí. Mládek strachem vlezl do komína, byl však zpozorován vojskem a považován za Prusa; když na volání se neozval, střeleno do komínu a po třetí ráně spadl ubohý mládek na dvou místech těžce raněn dolů. S té strany od Byšic přivedeno asi 106 zajatých s 3 důstojníky ráno o půl osmé hod. na Mělník. Za

dvě hodiny na to vrátilo se vojsko z výpravy za Štěpánským přívozem a přivedeno zase 45 zajatých s 2 důstojníky. Mnoho-li padlo Prusů, není lze s jistotou udati. Mimo 2 zastřelené v Byšicích padli 2 v nádraží klomínském a u Libiše v lese jeden nebo dva. Celkem tedy 5—6 mrtvých a 4 ranění se strany pruské, se strany rakouské byli 3 ranění. Všichni ranění byli dopraveni do mělnické nemocnice, kdež ihned rány jejich byly pečlivě obvázány tamějšími lékaři. Dosud zemřeli z nich jeden vojín od pluku Benedekova a jeden Prus. Oba jsou pochováni na zdejším katolickém hřbitově. Obecenstvo osvědčilo při pohřbu obou upřímné účastenství. Pruští důstojníci nemálo se divili, že byli přepadeni, ježto prý dostali zprávu o prodlouženém klidu zbraní, o čemž však terezínská posádka nic nevěděla. Se zajatými zacházelo se velmi vlídně. Obyvatelé mělničtí na rychlo připravili oběd pro všechny rakouské i pruské vojíny; pivo a víno roznášeno po městě a rozdáváno po domech. Asi o 3. hod. odpolední odtáhlo vojsko k Terezínu a v Mělníku zůstali na památku tak bouřlivého dne ranění.«

Vrchní důstojníci pruští, kteří v Praze v hôtelu »u černého koně« bydlili, mluvili při obědě, že bude za terezínský výpad Praze uložena válečná daň 2,000.000 zlatých. Městská rada zvěděvši o tom skrze obecního staršího, který při oné rozmluvě důstojníkův přítomen byl, vypravila ke generálu Erichovi v té příčině deputaci. Správce zemské vlády odpověděl deputaci, že se na uložení podobné daně nepomýšlí, že však intendance následkem pobołení železničního mostu u Neratovic není s to armádu potřebnými potravinami zásobovati a tudíž nucena jest tuto starost obci pražské uložiti. Na námitky deputace, že obec již vyčerpána jest a pruskou armádu dále zásobovati nikterak nemůže, odkázal generál zástupce městské rady na armádního intendanta Barretzkého. Tento žádal vzhledem k přerušené dopravě na dráze turnovsko-kralupské, aby obec dodávala denně 10.000 ctů ovsa, 4000 centů mouky, 600 centů rýže, 150 centů kávy, 150 centů cukru a 10.000 pytlů. Když pak deputace co nejrozhodněji prohlásila, že obec žádným spůsobem tomuto poža-

davku vyhověti nemůže a odhodlána jest svému osudu se oddati, žádal intendant zápůjčku 100.000 zl. a spokojil se posléze zápůjčkou 30.000 zlatých na úpis a závazek, že obnos ten do 14 dní bude navrácen.

Dne 29. července dostalo se obyvatelstvu hlavního města radostného překvapení. Na nároží nalepena totiž vyhláška tohoto znění:

»Dle zprávy, kteráž mne včera večer došla z hlavního stanu Jeho Veličenstva krále, byly v Mikulově stanovené předchozí podmínky míru Jeho Veličenstvem císařem rakouským schváleny. Dnem 2. srpna nastává čtyřnedělní příměří.

V Praze na Hradčanech, 29. července 1866.

V zastoupení:

Erich, generallieutenant.«

Téhož dne prohlášen byl v Čechách ve všech od Prusů neobsazených krajích stav obležení.

Pruský vladař v král. Českém, generál Vogel z Falkensteina přijel v noci na den 31. července do Prahy a usídlil se královském hradě na Hradčanech. — Večer před tím přijel do Prahy pruský ministr války Roon a ubytoval se na Hradčanech.

Dne 3. srpna odpoledne přijel do Prahy pruský král Vilém.

K příchodu jeho vyzdobena stkvěle uvítací síň v nádraží řasnými draperiemi, v jichž středu rozpínal mohutná křídla pruský orel; rovněž bylo sloupení v nádraží ověnčeno svitky bujné zeleni a vnitř i zevně nádraží jakož i s erární pekárny i prašné brány a s hostince »u modré hvězdy« vlály četné prapory černobílé. Krále očekávali veškeři hodnostářové král. pruské vlády zemské, kdežto obec pražská zastoupena byla purkmistrem panem drem. Bělským. O čtvrt na čtyři dorazil zvláštní vlak vezoucí královské hosty do

nádraží. Po úřadním uvítání se strany pruských hodnostářů vojenských představil civilní komisař pruské vlády Steinman purkmistra pražského, kterýž krále pruského takto oslovil: »Mám za povinnost Vaše Veličenstvo v lůně města Prahy co nejuctivěji uvítati. Dovoluji si zároveň projeviti, kterak obyvatelstvo Pražské je šťastno domněním, že mír mezi Vaším Veličenstvem a naším nejmilostivějším císařem a pánem takřka za pojištěný považovati se může a že válečné svízele chýlí se ku konci.« — Na to odpověděl král pruský asi těmito slovy: »Lituji rovněž velice krutých strastí války, však já války nevyhledával. Prozřetelnost rozhodla ve prospěch můj. Očekávám nyní pevně, že po uzavření míru nastanou opět přátelské poměry mezi Pruskem a Rakouskem. Jak jsem právě zvěděl, přičinila se Praha, seč byla o zaopatření vojska mého, což mne těší a opravňuje k naději, že se tak díti bude i na dále.« —

Po té opustil král provázen korunním princem Bedřichem Vilémem a princem Karlem, dále generalem Moltkem a četným vyšším důstojnictvem uvítací síň, aby vsedl do dvorního povozu. Jakmile se objevil před nádražím, provolalo mu zde množství čekajícího vojska pruského bouřlivé »Hoch!« — Král vsedl do kočáru s korunním princem a jel přímo k hostinci »u modré hvězdy«, kdež sestoupil. Cestou děkuje pozdravujícímu jej vojsku stále se usmíval Král byl oděn polním šatem vojenským tmavé barvy, hlavu jeho pokrývala prostá placatá čepice, jíž nosí vojsko pruské.

Král Vilém a ještě více hrabě Bismarck byli předmětem obecné zvědavosti. Každý chtěl seznati muže, jenž vydal heslo »Krví a železem« a na zemi českou uvalil tolikeré utrpení. Avšak pruský řídící ministr měl jiné starosti, než ukájeti zvědavost pražského lidu; mimo oběd u králova stolu konferoval stále s ministrem války a jednotlivými vojevůdci. Večer o 8. hodině jel na Hradčany ke generálnímu guvernérovi, ale vrátil se odtamtud brzy do hôtelu. Následujícího dne o 7. hodině ranní král s korunním princem, Bismarckem, Moltkem a ostatní družinou za obvyklé parády odejel.

Příchodem krále Viléma přeložen hlavní stan pruské armády

do Prahy. Vrchní velitelství převzal princ Bedřich Karel a řídil odtud dislokaci vojska a později jeho odchod. Princ bydlil se svým štábem z počátku v Clamově paláci, přesídlil se však později do Valdštýnského paláce a ještě později, když cholera vzmáhati se začala, do Kinského villy. Kancelářské místnosti vrchního velitelství druhé armády nalezaly se od počátku srpna v knížecím Colloredovském paláci na Starém městě.

Z rozhodnutí král. pruského velitelství zahájeno dnem 4. srpna opět po celé zemi pravidelné poštovní spojení vyjma na Budějovice, kdež správce českého místodržitelství se svým úřadem sídlil. Pošty dopravovaly už také listy s penězi, ovšem pod pruskou zárukou.

Pouliční život v Praze byl zase nad míru šumný. Hlavní město království českého podobalo se velikému otevřenému táboru. Vojska všeho druhu, zemská obrana, jízda, dělostřelectvo, polní pošta, zdravotní sbor a jiné přicházely a odcházely všemi směry a mezi nimi rachotily řady těžkých vozů s různými vojenskými potřebami v pytlích a bednách. Největší šum byl ve hlavních ulicích od státního nádraží ku řetězovému a kamennému mostu a na Malé Straně až k Radeckého náměstí. Odtud k Valdštýnskému náměstí, ke hlavnímu stanu prince Bedřicha Karla, bylo již klidněji. Náměstí samo bylo tiché, jako jindy, tak že se zvučně rozléhaly těžké kročeje obcházející stráže před princovým sídlem.

Na Marianských hradbách stálo deset parních pekáren; z jejich komínů valily se ustavičně oblaky dýmu, pekaři běhali sem tam nosíce dříví, horké pecny a různé potřeby pecnářské. Na rozích chlebového skladiště vlály černobílé prapory a u strážních budek stáli nepohnutě pruští vojáci.

Císařské konírny v hradčanském zámku byly plny pruského koňstva; s cimbuří hradu vlál nový na hromosvodu připevněný veliký černobílý prapor, jenž králi Vilémovi na počest byl vztyčen; na chodbách druhého poschodí běhali semo tamo adjutanti a ordonance,

v nádvořích pak čekaly klidně řady fiakrů a drožek. Stráž na hradě obstarávalo pruské řadové vojsko. Z oken dívali se téměř všude pruští důstojníci různých druhů zbraní.

Na koňském trhu (nynějším Václavském náměstí) stály dlouhé řady povozů různého spůsobu, kterých bylo stále několik set pohromadě, mezi nimi kolonna se spíží, lehký polní lazaret, vozy markytánské a t. d. V dobách krmení poskytovalo toto náměstí obraz nad míru pestrý, ježto se koně u vozů krmily a napájely.

Že hostince, kavárny, německé divadlo a vůbec veřejné místnosti pruským vojskem stále se hemžily, nebylo by ani potřebí zvlášť teprve připomínati. Tolikéž rozumí se samo sebou, že se v těchto místnostech, zejména ve sprostších lokálech děly a opakovaly časté výtržnosti a rvačky.

Vůbec zavládl od počátku okupace v Praze život nejenom šumivý, nýbrž také lehkovážný, rozpustilý, nevázaný. V první době děly se prostopášnosti jenom skrytě, ale znenáhla stávalo se to hospodářství smělejším, bezohlednějším a vykvetlo posléze v čirou, veřejnou nestoudnost. Se všech stran a konců sjely se sem »dámy polosvěta«, prostitutky všech stupňů, od elegantních kokot až do nejschátralejších fryn a hetér a plnily stále hlavní pražské ulice, náměstí a ostrovy. Obecní policie páčila počet jejich na dva tisíce, a mnoho-li jich zůstalo policii skryto! Nápadné obleky jejich hemžily se po všech promenádách a chodnících, pronikavá vůně ostrých parfumů plnila tu všude vzduch a rozpustilý smích jejich pronikal všelikým šumem. Důstojníci i prostí vojáci družili se k nim bez všelikého ostychu a promenujíce s nimi vedli si s nápadnou veselostí. »Dámy« pak byly tím smělejší, ježto je vojsko pruské před »mravokárnou« obecní policií bezohledně chránilo. Na hlavních ulicích, kde elegantnější svět a polosvět se stýkal, šetřeno přec aspoň jakýchsi forem a ohledů, ale jinde, kde prosté mužstvo se schátralými ženštinami se bavilo, bujela hnusná sprostota. Střediskem tohoto života byly ostrovy Žofínský a Střelecký, hlavně pak Žofín.

Zde scházely se kokoty již z rána, zaujaly kde jaká sedadla a očekávaly příchodu pruských důstojníků. Celý den konala se tu přehlídka nebojovných amazon, večer pak prováděly se při skvělém osvětlení a hlučné hudbě orgie, jež vypisovati není dovoleno. Za takovýchto okolností rozumí se samo sebou, že mladé paní a dívky ze slušných rodin jinak, než v bezpečném průvodu na ulici odvážiti se nesměly a proto ponejvíce domácí vězení si ukládaly. Policie zakročovala, ale dlouho bez úspěchu. Několikráte schytala několik set hetér a vyváděla je z města; ale pruští vojáci obecní strážníky odehnali a zajaté Sabinky rozpustili. Velitelství pruské z počátku nic proti všemu nenamítalo a teprve, když se byly ve zdravotním stavu vojsku křiklavé účinky objevily, vydal guvernér rozkaz, že obecní vojsko nesmí policii při odvádění potulných děvčat překážeti.

Pruští důstojníci přijížděli na kolik mil z okolí do Prahy, aby se zde pobavili. Tehdejší pražské restaurace a vinárny při obchodech s delikatessami, které již vesměs zašly, a vůbec všechny restaurace vyššího druhu byly od rána do rána naplněny střídajícím se důstojnictvem, kteréž ve dne v noci při hořících svíčkách — k vůli zapalování doutníků — hodovalo, pilo a také zpívalo. Když bývalo panstvo v nejlepším, otevřelo okna a házelo ven na ulici drobné, stříbrné a měděné peníze, o kteréž se pak pouliční mládež na potěšení pánů důstojníků s velkým křikem tahala a rvala.

Stálý příliv pruského vojska měl za následek, že se mužstvo i důstojnictvo vždy hojněji ubytovávati musilo v domech soukromých. Dne 9. srpna vydal generál Erich proklamaci, ve kteréž známo činil, že od nynějška vojenská správa všechno mužstvo sama stravuje a že tedy nikdo není povinen ubytovaným u něho vojákům něco podávati. Proto nařídil také, aby na ubytovacích lístcích vytištěna byla slova »bez stravování«. Avšak rozumí se samo sebou, že navzdor tomu vojáci, kde jen možná bylo, stravovati se dávali a že občanstvo, abv s nimi dobře vycházelo, ochotně jim, co mohlo dávalo

Ohledně procházejícího vojska vydal guvernér generál Vogel z Falkensteina tuto vyhlášku:

»Často se ještě tu a tam přihází, že vojsko českou zemí táhnoucí nebo zde ubytované žádá stravování od svých ubytovatelů. Vidím tedy toho potřebu, abych uvedl u všeobecnou známost, že důstojníci nemohou vůbec v Čechách činiti nároku na stravování, že se musí uspokojiti povolenou jim náhradou peněžitou. Podle usnesení v Čechách učiněného není ani mužstvo oprávněno, aby žádalo stravování od svých ubytovatelů, naopak jest povinností jeho, aby bralo svou stravu z pruských skladů, které buď v místě samém anebo v okolí se nalézají. Výjimka od posledního toho pravidla připouští se pouze tehdá, když stravování ze skladů provésti se nedá; v případu takovém však musí na listu ubytovacím uvedena býti poznámka »se stravováním«.

V Praze, dne 18. srpna 1866.

Král. pruský generál pěchoty a vrchní guvernér pro král. České:

Vogel z Falkensteina.«

Peněžní a úvěrní ústavy zahajovaly tou dobou jeden po druhém opět činnost svou a také c. k. úřady svolávajíce příslušníky své chystaly se k návratu do Prahy.

Koncem července propukla v Praze cholera a nabývala vždy větší prudkosti. Byla sem pruským vojskem zavlečena z krajin, kde bojiště se nalezala a kdež epidemie pruskému vojsku veliké ztráty působila. Tři pruští generálové, mezi nimi generál Mutius, do polovice srpna cholerou zemřeli. Dne 16. srpna přibyly do Prahy oddíly 7. a 8. armádního sboru pruského a s nimi generallieutenant Herwarth z Bittenfeldu.

Téhož dne uviděla Praha neobyčejně skvělou kavalkádu. O polednách vjela totiž tehdejší Novou branou do města jezdecká brigáda pruského gardového armádního sboru v plné parádě a s hřímavou hudbou, majíc v čele svého velitele prince

Augusta Wirtemberského. Brigádu tuto tvořily: garde du corps, jeden pluk gardových kyrysníků a 3. baterie gardového dělostřelectva.

Buď chtělo velitelství ukázati Praze toto brillantní, opravdu zářící jezdectvo pruské anebo gardové brigádě staroslavné hlavní město českého království, neboť kavalkáda vedena policejním strážníkem klusala zcela volným krokem od Nové brány přes Senovážné náměstí, Dlažební a Hybernskou ulicí, přes Příkopy, Ovocnou ulicí, Ferdinandskou třídou, po Nábřeží ke kamennému mostu, přes Křižovnické náměstí, Platnéřskou ulicí, přes náměstí Marianské a Leonhardské, přes Malé a Velké náměstí, Celetnou ulicí, přes Josefské náměstí a Poříčí do Karlína a Libně, kdež se brigáda ubytovala.

Dne 17. a 18. srpna oslaveny velkolepým, demonstrativnmí spůsobem narozeniny Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa, při čemž vojsko nahrazovaly ozbrojené sbory měšťanské a náčelníky úřadů generál Vogel z Falkensteina se svojí družinou. Generální guvernér království českého měl dne 18. po slavných bohoslužbách, v Týnském kostele vykonaných, před radnicí k důstojnictvu měšťanských sborů řeč, ve kteréž lichotivým spůsobem projevil plné svoje uznání za cenné služby, jež ozbrojené sbory veřejné bezpečnosti svým věrným a vytrvalým chováním prokázaly. Zároveň oznámil, že vydal rozkaz, aby na oslavu císařských narozenin sborům střelná zbraň nazpět byla vydána.

Další historie pruské okupace hlavního města nevykazuje žádných zajímavých ani důležitých událostí.

V noci ze dne 22. na den 23. srpna podepsána v hôtelu »u modré hvězdy« rakousko-pruská smlouva o podmínkách míru a ujednán spůsob i postup odchodu pruského vojska z Čech a Moravy. Dne 18. září odešly z Prahy poslední oddíly pruského vojska. Okupace trvala 72 dní a stála obec pražskou na penězích 454.216 zlatých kromě škod na 17.313 zlatých odhadnutých a veřejných prací na ulevení bídy prováděných, jež 122.551 zlatých stály, ale za to Prahu značně povznesly.

XI.

Konec války.

Od Králové Hradce k Dunaji.

Rakouská armáda opustila královéhradecké bojiště ve stavu rozpoutaném a svrchovaně zbědovaném. Praesenční stav četných pluků sklesl dne 4. července na čtvrtinu pravidelné síly. Z tisíců a tisíců, kteréž v řadách scházely, uvázla menší část v rukou nepřítele nebo zůstala na bojišti, většila sestávala z rozptýlených a marodérů.

Polní zbrojmistr Benedek nepoužil opatření, jež válečné umění vojevůdcům odporučuje, aby účinky ztracené bitvy na nejmenší míru byly uvedeny. On zůstavil nepoužitu výhodu, že mezi ním a nepřítelem velká řeka se vinula, na kteréž nepřítel silnými zadními voji zadržán býti mohl, aby ustupující hlavní síla vojska času získala k sebrání a seřadění se. Bez zastávky téměř spěchal ostrými pochody dále směrem k Olomouci, do opevněného tábora.

Ústup do opevněného tábora u Olomouce nenastoupen jenom proto, aby hlavní síla poražené armády brzy za ochranné náspy se dostala, on měl nepochybně také účel strategický. Jeť známo, že měl Benedek tento směr hned zpočátku na zřeteli. Nuže, co as přimělo jej k tomu, aby nyní do svého východiště se vrátil a nepříteli cestu na Vídeň volnou učinil? Nejspíše myšlenka, že se Prusové neodváží na Vídeň postoupiti, ježto by pak značná rakouská armáda jejich levý bok a týl ohrožovala.

Avšak aby tato původní strategická myšlenka i nyní ještě držeti a prováděti se mohla, bylo potřebí Prusy na Dunaji delší dobu zadržeti, Benedek určil k tomu Gablenzův 10. armádní sbor, kterýž za rozhodující bitvy proti druhému pruskému sboru u Mokrovous a Dohaliček stál, kdež pěchota málo byla zaměstnána. Tomuto sboru vykázána silnice přes Brno, a Gablenz získal tu následkem pruské váhavosti po bitvě takovou výhodu, že mohl u Letovic, 12 mil na jihu od Pardubic, zcela klidně svoje pěší vojsko po dráze odpraviti, ačkoliv je k odvezení 20.000 mužů aspoň dvou, ne-li tří dnů potřebí. Větší část jezdectva, totiž lehká jízda a tři reservní jízdné divise odeslány přímo na Vídeň po silnicích vedoucích přes Jihlavu a Brno.

Hlavní síla armády postupujíc ve dvou kolonnách, z nichž jedna šla přes Českou Třebovou a druhá přes Svitavu, dorazila, oddíl za oddílem ve dnech 10., 11. a 12. července k ohraženému táboru u Olomouce. Urazila tedy za 8 až 9 dní celou, skoro 20 mil dlouhou cestu od Králové Hradce k novému stanovišti, což je velmi značný výkon již proto, že vozatajstvo a vůbec bagáž odkázány byly z části na špatné cesty horské. Na tomto pochodu nebyla rakouská armáda od nepřítele nikterak znepokojována. Jakmile vojsko pohromadě bylo, odeslal Benedek ihned 3. armádní sbor a saskou pěchotu po železnici do Vídně, tak že v ohraženém táboře, pod jeho přímým velitelstvím zůstalo jenom pět armádních sborův pěchoty a jízdní divise Taxisova.

* * *

Větší část pruské armády měla dne 4. července odpočinek. Pohřbívali se mrtví, konány bohoslužby a sbírány po bojišti trofeje.

Na jižní straně Lípy rozložený jízdní sbor Hartmannův postoupil odpoledne k Pardubicům, aniž na nepřítele narazil. Teprve z tohoto pohybu seznali Prusové, v jakém rozvratu rakouská vojska bojiště opustila.

Prodlením dne přibyl Gablenz jakožto Benedekův posel a zmocněnec, aby ujednal klid zbraní. Král Vilém přijal ho sice velmi vlídně, ale žádosti jeho nevyhověl.

Ještě večer v den bitvy dostalo se pruské armádě v Čechách vítané posily příchodem povolaných sem ze Saska čtyř pluků gardové zemské obrany od Mülbova záložního sboru. Celá tato divise poslána ihned na Prahu, kamž dne 8. bez nejmenší překážky dorazila.

Dne 5. července daly se pruské sbory zvolna na pochod. Ježto velitelové pruští o Benedekově ústupu žádných zpráv neměli, brala se celá pruská armáda nejprve na jih směrem k Labi a to: Labská armáda na Chlumec, princ Bedřich Karel na Přelouč a korunní princ na Pardubice. Od armády korunního prince zůstaven (6.) sbor Mutiův na pozorování Josefova a Králové Hradce. Labe překročily hlavní voje teprv dne 6., ba Labská armáda dokonce teprve dne 7. července. Byla tedy pruská vojska daleko za rakouskými, jež byla už dne 4. řeku za sebou zůstavila.

Od označených míst přechodu poslány pak: armáda korunního prince na Moravskou Třebovou, tedy směrem na Olomouc, armáda prince Bedřicha Karla na Brno a Herwarthova armáda na Jihlavu. Obě tyto armády braly se tedy po silnicích k Vídni vedoucích, kdežto jim korunní princ levý bok kryl.

Tato přímo na hlavní cíl měřící disposice byla smělá, ba odvážná, neboť armády šly dalako od sebe, tak že by se byly stěží mohly podporovati; kdyby se bylo Benedekovi podařilo, korunního prince prudkým útokem zaraziti — korunní princ měl jenom tři armádní sbory po ruce — byly by se zadní spojovací čáry obou ostatních armád ocitily ve velkém nebezpečí, a na zadních spojovacích čarách závisí často existence armády, zejmena v zemi nepřátelské.

Avšak vzhledem na stav, v jakémž rakouské vojsko bojiště opustilo a ke zkušenostem, jichž Prusové o Benedekově vůdcovském nadání dosud nabyli, uznal Moltke za nejlepší, aby se šlo přímo na

Dunaj a oproti Benedekovi aby se voje pruské omezily na pouhou obranu. Rakouská armáda nebyla už Prusům žádným rovnocenným soupeřem a politický operační cíl, říšské hlavní město, postoupil do první řady. Vojenský posunut do pozadí.

Ve vedení pruských vojsk procitla zase dřívější energie, zejména když bylo dne 9. července vojsko korunního prince u Svitavy zachytilo důležitou část rakouských vojenských dopisů ode dne 3. července až do dne řečeného.

Tato zachycená korrespondence poučila Prusy zcela autenticky a přesně o rakouských vojenských disposicích a Prusové nabyli tím pro svoje disposice základ bezpečný a pevný.

Politická a diplomatická akce té doby.

Již před bitvou u Králového Hradce pojali ve Vídni myšlenku, ukončiti rychle válku v Italii, kdež bylo rakouské vojsko u Custozy skvělého vítězství dobylo, odvolati operující tam vojsko a spojiti je s armádou severní.

Aby jižní armáda tímto spůsobem uvolniti se mohla, usneseno ve Vídni, že se poražené Italii postoupí království Benátské, ale nikoli přímo, nýbrž prostřednictvím Francie. Jakmile došly depeše o královéhradecké porážce, ukončeno rychle vyjednávání v té příčině a již dne 5. července přinesl úřadní hlasatel pařížský, »Moniteur«, tuto sensační zprávu:

»Stala se důležitá událost. Jeho Veličenstvo císař rakouský, obhájiv v Italii čest svých zbraní, připojil se k mínění císařem Napoleonem v listu ze dne 11. června ministrovi zahraničných záležitostí projeveném, postupuje císaři Francouzův Benátsko a přijímá jeho prostřednictví, aby mezi válčícími mír zjednán byl. Císař Napoleon nemeškal vyzvání toho uposlechnouti, a obrátil se ihned na krále pruského a italského, aby zprostředkoval příměří.«

V Paříži propukl nesmírný jásot a následujícího dne večer byla sekvanská residence na oslavu této události velkolepě osvětlena.

Francouzští politikové domnívali se, že dosaženo již, po čem se přes padesáte let ve Francii toužilo: že obnoveno rozhodující postavení Francie nad Evropou, že se stal císař Francouzů rozhodčím soudcem mezi mocnostmi.

Postoupení Benátska po vítězných bojích v Italii bylo událostí svrchovaně překvapující. Benátsko, za jehož udržení tolik rakouské krve bylo prolito, na němž ohromným nákladem zřízen byl slavný pevnostní čtverec, na jehož pomezí roku 1859. vítězný postup třetího Napoleona se zarazil, Benátsko, pro něž byl Radecký tolik vítězných bitev svedl, darováno výbojci někdejšího rakouského Lombardska, aby dále vydáno bylo poraženému nepříteli. Něco takového se snad nikdy ještě nestalo. To byl bezpříkladný triumf napoleonské kabinetní politiky.

Diplomacie vrhla se vítěznému vojevůdci do rozpřažených ramen; avšak rozmach byl příliš mocný, aby byl rázem mohl býti zaražen.

Císař Napoleon ponavrhl králi Vilémovi a králi Viktoru Emanuelovi příměří k vyjednávání o podmínkách míru.

Prusku přišel návrh ten velmi nevhod. Avšak odmítnouti jej zhola zkrátka, nebylo tak snadno, ježto měl Napoleon výhodné postavení prostředníka od jedné z válčících stran dožádaného a ježto návrh na příměří žádnou praejudici neobsahoval, nic nepředurčoval. Šlo tedy o to, aby se vyjednávání o příměří uměle protáhlo, až by Prusko vykořistilo celý dosah svého velikého vítězství, až by Vídeň v jeho moci se ocítila. Průtahu bylo lze dosíci dvěma prostředky: odvoláním se Pruska na jeho spojenecký poměr v Italii, bez kteréž prý nic jednostranně uzavírati nesmí a potom výhradou, že se musí dříve seznati zamýšlené podmínky míru, než příměří povoleno býti může. Prusko přijalo tedy Napoleonovo prostřednictví jenom v zásadě a vyhradilo si, že oznámí svým vyslancem v Paříži, za jakých podmínek by příměří mnohlo přijati.

Zcela podobně odpověděla Italie a prokázala tím Prusku neocenitelnou službu, mnohem větší, než mu dříve byla učinila

tím, že část rakouské armády vypověděním války na jihu zaměstnala. V depeši italského ministra zahraničných záležitostí Visconta Venosty, odeslané italskému vyslanci v Paříži dne 5. července, tedy ihned jak došel krále Viktora Emanuela list císaře Napoleona, pravilo se do slova:

»Jeho Veličenstvo král odpověděl, vzdávaje císaři díky za účastenství, jež věci italské osvědčuje, že si vyhrazuje potázati se se svojí vládou a seznati ohledně tohoto vysoce důležitého návrhu mínění svého spojence, krále pruského. Co se týče příměří aneb zastavení nepřátelských operací, nesmí se královská vláda zpronevěřiti dvojí povinnosti: oproti Prusku, kteréž nám dosud neohlásilo, že návrh přijímá a právo má očekávati, že ve vojenských operacích pokračujeme, a dále oproti Rakousku podrobenému, do správních hranic benátského království nepojatému italskému obyvatelstvu, jehož osvobození musí býti předmětem všeho našeho snažení.«

Byl-li svět postoupením Benátska s rakouské strany svrchovaně překvapen, úžasl nad — řekněme smělostí Italie, kteráž, zcela rozhodně poražena a dalšího vydatného válčení neschopna, darovaným Benátskem uspokojiti se nechtěla a vítězi předepisovala, že musí dostati ještě Terst a vlaské Tyrolsko. Doufala-li Italie opravdu, že žádaného rozšíření ještě dosáhne, není povědomo, ale jisto je, že byl rozšířením požadavku na všechna rakouská území s italským obyvatelstvem diplomacii na stůl položen nový punkt a předmět vyjednávání, kterýž Prusku poskytl výhodu, že mohlo ve válečných operacích pokračovati, aniž bylo povinno, za rozšířený požadavek Italie se zavazovati.

Císař Napoleon, kterýž Prusku nemohl a nesměl dopřáti triumfu, aby vítězně vešlo do Vídně a kterýž po tak velkolepém osvědčení císaře Františka Josefa povinen byl zjednati Rakousku prozatím čestné příměří, byl těmito odpověďmi zajisté do rozpaků uveden. Francouzský velevyslanec v Berlíně, pan Benedetti, namáhal

se všemožně, aby Bismarckovu zástupci dokázal, že Italie nemá důvodu příměří odpírati, ježto postoupením Benátska dosáhla účelu, pro kterýž byla válku zahájila a dne 9. června snažil se Napoleon průtahu konec učiniti tím, že dal Benedettovi rozkaz, aby se odebral do hlavního stanu krále Viléma. Ale to všechno bylo nadarmo.

Tři velké válečné kolonny pruské postupovaly s plnou energií za svými cíly a již dne 9. července zaslal francouzský velevyslanec ve Vídni, vévoda z Gramontu, do Paříže tento telegram:

»Prusové stojí v okolí Jihlavy. Armáda generála Benedeka, kteráž se v Olomouci reformuje, není s to, jak se zdá, aby jejich postup zadržela. Nebude-li příměří uzavřeno, mohou býti Prusové za několik dní ve Vídni.« — A již následujícího dne nucen byl vévoda rozšířiti svoji zprávu těmito zvěstmi: »Z Vídně 10. července. Pane ministře! Okolnosti jsou takové, a vtrhnutí Prusů do Vídně jeví se tak blízkým, že k úplnému vyjednávání času se nedostává. V této chvíli drží se rakouská vláda jenom nejnutnějšího, aby zachránila říši od hmotného i mravního zla, jehož následky by byly nedohledny. Od dvou dní odváží se hotovost národní banky. Nakládá se na parníky, kteréž ji po Dunaji odvážejí do Komárna. Zkrátka konají se všechny přípravy na vyklizení hlavního města.«

Tím časem oznámily Prusko a Italie podmínky, za kterých by ochotny byly příměří povoliti. Prusko žádalo, aby dříve podepsány byly základní podmínky míru a učinilo tím požadavek, jehož splnění delší doby vyžadovalo. Než by definitivní praeliminarie míru sestaveny a podepsány byly, bylo by pruské vojsko již dávno ve Vídni. Napoleon, kterýž na válku připraven nebyl a také asi válečně vystoupiti nechtěl, musil Bismarcka všemi oklikami následovati.

Začalo se tedy ihned jednati o podmínkách míru. Prusko nechtělo se vytasiti se svými podmínkami a prohlásilo zatím jenom za hlavní svůj požadavek, aby Rakousko z Německého spolku vystoupilo. Ačkoli tím povalen byl celý Napoleonův program a také účel, pro kterýž si Rakousko jeho prostřednictví bylo vyžá-

dalo, uznal císař Francouzů, že se tak rozhodně ku předu postupujícímu vítězi povoliti musí. Jemu šlo již jen o to, aby Prusové na vídeňském hradě nevztyčili svůj černo-bílý prapor. Dne 14. července oznámil tedy Napoleon telegraficky vévodovi z Gramontu, že Rakousko z Německého spolku vystupuje. Depeše doložila, že »vůči tomu všechny další požadavky, jež Prusko asi ještě učiní, podřízené důležitosti jsou«. Na konci pak tohoto telegramu připomenul ministr zahraničných záležitostí Drouin de Lhuys: »Císař soudí, že by pokračování v boji bylo úplnou zkázou Rakouska.«

Francie tedy, jak vidno, naléhala nyní sama ve Vídni na přijetí podmínky, kterouž na prospěch Pruska definitivně vyřízena býti měla sporná otázka, jež po staletí k řešení dospívala a příčinou této války se stala. Šlesvik-Holštýn a všechno, co k výbuchu války přímo přispělo, ustoupilo do pozadí. Královéhradecká bitva nabývala tím teprve své plné dějinné váhy.

Francouzský velevyslanec naléhal v pruském stanu na uzavření míru, ale jemu odpovídalo se, že bez Italie míru uzavříti nemůže a že musí Francie dříve přiměti Rakousko ku přijetí předchozích, hlavních podmínek míru.

Tyto však nebyly ještě sestaveny a Prusové blížili se vždy víc a více k Vídni. Aby věc urychlil, chopil se Napoleon díla sám a předložil dne 14. Prusku i Rakousku tyto základní podmínky míru:

1. Celistvost rakouské říše, kromě Benátska, se zaručuje.

2. Rakousko uznává rozpuštění německého spolku a nenamítá nic proti nové organisaci Německa, z něhož samo bude vyloučeno.

3. Prusko utvoří severoněmecký spolek, kterýž obsáhne všechny státy na severní straně Mohanu. Ono bude míti vrchní velení nad brannými silami tohoto spolku.

4. Německým státům na jižní straně Mohanu zůstavuje se, aby utvořily ze sebe jihoněmecký spolek s mezinárodní nezávislostí. Národní svazky mezi oběma spolky ujednají se svobodným dohodnutím.

5. Labská vévodství připojí se k Prusku, vyjma severní okresy šlesvické, jejichž obyvatelstvo svobodným hlasováním se prohlásí ohledně opětného připojení k Dánsku.

6. Rakousko a jeho spojenci zaplatí Prusku část válečných útrat.«

Avšak zformulováním a předložením těchto podmínek nebylo ještě příměří docíleno. Pruská vojska postupovala dále.

Nové operace válečné.

Dne 10. července dorazil veliký hlavní stan krále Viléma, kterýž za armádou prince Bedřicha Karla se bral, do Svitavy. Tam přijel za ním general Gablenz, aby jménem polního zbrojmistra Benedeka o příměří vyjednával. Jakožto záruku nabízel vyklizení pevností Josefova a Terezína. Avšak i tyto návrhy byly zamítnuty a pruské armády postupovaly dále k Vídni.

Dne 13. července vjel král Vilém do Brna, kteréž den před tím předním vojem prince Bedřicha Karla bylo obsazeno. Zde povolen hlavní síle první armády krátký odpočinek.

Dne 16. července dorazil přední voj prince Bedřicha Karla do Břeclavy, kdež byla již den před tím jeho ku předu posunutá jízda obsadila železnici vedoucí z Olomouce do Vídně. Tím bylo spojení mezi Olomoucí a Vídní přerušeno. Cesta od Pardubic do Břeclavy obnáší 25 mil a tuto cestu urazila armáda prince Bedřicha Karla za 10—11 dní, což je výkon zajisté značný. Do Vídně měla tato armáda už jenom 10 mil. Ale ještě více přiblížila se hlavnímu městu říše armáda Herwartha z Bittenfeldu, jejíž přední voj dne 16. července obsadil městečko Hollabrunn 6 mil od Vídně vzdálené, kdežto na severozápad odbočná divise Etzlova Kremži obsadila, kdež byli Rakušané most přes Dunaj sbořili.

První a Labská armáda přiblížily se už takou měrou k Dunaji, že mohlo se přikročiti ku provedení přechodu. Méně prostý strategický pohyb provedla armáda korunního prince.

Avšak dříve než o tom pojednáme, nahledneme do rakouského tábora.

* * *

Benedek svého plánu již neprovedl. On přestal býti pánem situace. Všechno neštěstí, jež severní armádu stihlo, svalováno na něho a on stal se i ve vládním tisku předmětem krutého posměchu. Nepřekvapilo tedy nikoho, když úřadní list vídeňský zprávu přinesl, že byl jmenován vrchním velitelem severní armády arcivévoda Albrecht, vítěz od Custozzy, dosud vrchní velitel rakouského vojska v Italii. Benedek zůstal prozatím jakožto podřízený v jeho službách.*)

Diplomatický obrat, jejž bylo Rakousko s Francií (ohledně Benátska) provedlo, vzbudil ve Vídni opět jakousi sebedůvěru, jejímž výrazem byl (uvedený již) císařský manifest ze dne 10. července. Avšak ještě rozhodněji znělo provolání arcivévody Albrechta, ve kterémž se mimo jiné pravilo:

»Mocnější, než kdy dříve, sbírá se armáda bojovných, v udatenství a vytrvalosti osvědčených válečníků, kteří s vědomím dobytého již vítězství a plni touhy, aby pomstili nezasloužené neštěstí, příležitost hledají, aby nepřítelově zpupnosti učinili konec!«

Tyto projevy znovu ožilé důvěry přiměly Prusko k novému napjetí sil a k největší opatrnosti v diplomatickém jednání.

Dne 12. července zaslal arcivévoda Albrecht do Olomouce rozkaz, aby všech tam shromáděných pět armádních sborů k Vídni na pochod se dalo. Benedek činil proti tomu

*) Proti nešťastným generálům Benedekovi, Heniksteinovi, Krismaničovi a Clam Gallasovi zakročeno s naprostou bezohledností. Se všemi zavedeno vyšetřování, ale proces žádného z nich nedospěl k rozsudku. Clam-Gallas hájil se nejenom před vojenským soudem, nýbrž také veřejným tiskem a docílil, že se mu vlastnoručním listem J. V. císaře dostalo zadostiučinění. On zůstal v úřadě i hodnosti. Benedek a jeho první důstojníci generálního štábu byli méně šťastni: vyšetřování s nimi zavedené mělo za následek, že byli dáni do výslužby.

námitky. Nejkratší cesta k Vídni, silnice přes Brno a Mikulov byla přemocí nepřítele již zatarasena a rychlé spojení s armádou na jižní straně Dunaje nebylo tedy již možné. Snad bylo by lépe bývalo, kdyby nebyl Benedek svoje vojsko rozdělil, nýbrž s celou armádou za Dunajem se rozložil, avšak jeho nynější postavení u Olomouce poskytovalo té výhody, že také Prusy k trvalému dělení vojsk nutilo a tím smělé útočné operace na Vídeň aspoň do délky protahovalo. Více se na rakouské straně již ničeho docíliti nedalo. Avšak Benedekovy námitky nedošly uznání a dne 13. července stihl od arcivévody rozkaz, aby »nařízený pochod bez prodlení byl zahájen.

Ježto přímá cesta z Olomouce na Vídeň již zastavena byla, odkázána olomoucká armáda na čáru přes Prešpurk vedoucí. Jak dlouho však na tuto linii spolehnutí bylo, záviselo jednak na rychlosti pohybů prince Bedřicha Karla, jednak na operacích korunního prince, o nichž hnedle řeč bude. Poněvadž dle lidského domyslu mnoho času ku provedení pochodu nezbývalo, mohlo se jenom z nepatrné části ku transportu rakouského vojska použiti železnice, neboť na vypravení pěti armádních sborů po jediné trati bylo by potřebí bývalo několika neděl.

Kolonny musily tedy jíti pěšky. Benedek anebo jeho náčelník generálního štábu používal hlavně cest na západním břehu řeky Moravy a nepovšiml si tedy či nedbal okolnosti, že mohla řeka Morava postupujícím kolonám krýti bok. Takž musil se dáti dne 14. července 4. sbor se saskou jízdou a hned za ním 2. sbor na pochod po silnici přes Tovačov, Kroměříž a Hodonín (tedy na pravé straně Moravy) a jenom velké jejich vozatajstvo odkázáno na protější stranu řeky, na silnici přes Přerov vedoucí.

Následujícího dne měl touž cestou (přes Tovačov) následovati 8. sbor, kdežto prvnímu sboru čára přes Přerov a 6. sboru dál na východ cesta přes Hranice vykázána byla. Ale provedeníe těchto disposic, kteréž poměrům už nikterak nehověly

bylo účelnými pohyby pruských vojů bez velikého namáhání zmařeno. Na armádu korunního prince se s obdivuhodnou důslednosti ani tentokráte nedbalo.

* * *

Tři armádní sbory korunního prince měly dne 15. července zaujati postavení v okolí Prostějova; v této posici měly tvořiti: 1. sbor pravé křídlo, 5. sbor střed a gardový sbor křídlo levé. Ještě nedorazily kolonny na vykázaná sobě místa, když tu dne 14. července od předního voje došla zpráva, že odešly od Olomouce na jih značné síly nepřátelského vojska. Byly to 4. a 2. sbor rakouský. Následkem toho nařídil korunní princ, aby jenom 1. a 5. sbor předepsaná sobě postavení zaujaly; gardový pak sbor a (11.) divise Zastrowa od 6. sboru obdržely rozkaz, aby následujícího dne odešly do okolí Boskovic (na poloviční cestě mezi Svitavou a Brnem), to jest, aby vešly do poměru reservy k armádě prince Bedřicha Karla.

Dále bylo pro den 15. července stanoveno, aby jízdný sbor Hartmannův přes řeku Moravu na Přerov postoupil a tamější uzel železnic rozrušil. Dle této disposice musil tedy Hartmann proseknouti čáru, po kteréž velké rakouské kolonny na pravém břehu Moravy ku Vídni ustupovaly, a musil se sraziti s oddíly, jež po levém břehu týmž směrem se braly. K uvolnění a zabezpečení pochodu, jenž Hartmannovu sboru uložen byl, měla tuto jízdu provázeti jedna brigáda (1.) sboru Boninova.

Na základě tohoto ustanovení vydán ještě večer dne 14. kyrysnickému pluku rozkaz, aby neprodleně vykonal obhlídku směrem k Tovačovu. Pluk narazil již za soumraku, večer kolem 9. hodiny před Kralicemi na 2 setniny rakouského vojska, jež tvořily přední voj ustupujícího tudy 4. rakouského armádního sboru.

Rakouské setniny utvořily čtverce. Hartmannovi kyrysníci (kteří, jako vůbec většina Hartmannova vojska, dosud jenom málo příležitosti měli se vyznamenati a ke pluku náleželi, jenž přes 50 let již nepřítele neviděl) udeřili na každý rakouský čtverec dvěma

škadronami, rozrazili oba, ale setkali se pak s nejstatečnějším bodákovým odbojem a byli po krátkém zápasu donuceni k ústupu.

Rakouské setniny měly jenom 3 raněné a pohřešily 1 muže; obrněný pluk pruský ztratil 2 mrtvé důstojníky a 2 raněné, kromě těch pak 15 mužů a 18 koní.

Tento útok pruských kyrysníků mohl Benedeka poučiti, že další postup rakouského vojska na západní straně řeky Moravy bez boje už možným není. Ale navzdor tomu dal se následujícího dne ráno 8. rakouský sbor dále na pochod k Tovačovu.

Pruská brigáda, kteráž dle uvedených disposicí Hartmannův sbor ke Přerovu měla doprovoditi, sesílena za tím účelem jednou batterií dělostřelectva. Velitelem brigády byl generál Molotki. Vedena generálem Boninem dorazila (postupujíc z Prostějova do Tovačova) již dopoledne 15. července k říčce Blatné, jež pod Tovačovem do Moravy se vlévá. Zde narazila na dvě rakouské setniny, jež byly křídlem předního voje 8. rakouského, na Tovačov postupujícího sboru.

V čele předního voje klusající pluk hulánů jel dále, nestaraje se o to, co za ním se děje; avšak pěchota předního voje rozvinula se na západní straně olomoucké silnice k bitce. Její levé křídlo obsadilo lesík na západní straně Tovačova. Tři brigádě přidané batterie zaujaly postavení na vyvýšeném území na pravé či severní straně od pěchoty.

Přední voj pruské (Molotkovy) brigády přešel přes Blatnou dílem po mostě, dílem přebředl ji na mělkých místech.

Začala ostrá přestřelka mezi batteriemi obou stran. Za tohoto dělostřeleckého zápasu přešly ještě tři pruské prapory Blatnou, udeřily na levé křídlo rakouské a vyrvaly mu po tuhém boji lesík. Tím časem přešel říčku druhý oddíl Molotkovy brigády a jedna část jeho postoupivši do předu obsadila Tovačov.

Rakouské vojsko pokusilo se ještě, dobyti nazpět lesíka, ale marně; Rothkirchova brigáda dala se pak na ústup.

Tím časem dorazila k Blatné také Hartmannova těžká jízda. Hartmannův pobočník Rosenberg, kterýž byl na vlastní pěsť k rakouské posici popojel, ohlásil veliteli, že děla na nepřítelově pravém křídle nijak chráněna nejsou a že by se tedy dala úspěšně napadnouti. Rychle zřízen přechod přes říčku a Rosenbergem vedeny, vrhly se tři škadrony kyrysníků na rakouské batterie a zmocnily se 18 děl, 7 vozíků se střelivem a více než 150 koní.

Molotkova pěchota postoupila v před a obsadila ještě dvě mezi Blatnou a Moravou rozložené vesnice. Tato srážka nazývá se bitkou u Tovačova. Ona byla pro Prusy velmi úspěšna, neboť mimo uvedenou kořisť odvedli Prusové ještě 600 rakouských zajatců. Celá pruská ztráta obnášela 240 mužů, mrtvých a raněných, kdežto s rakouské strany ztráta udána na 104 zabité, 429 raněných a 853 pohřešené.

Rakouské vojsko dalo se na ústup nejprve směrem k Olomouci; jenom k Tovačovu zatlačené oddíly uchýlily se východním směrem nazpět k Moravě. Hlavní síla 8. rakouského sboru, na niž Rothkirch při ústupu narazil a k níž se připojil, obrátila se na východ, přešla u Dubu přes Moravu a postoupila pak na Přerov. Molotki nestíhal ustupující vojsko rakouské, nýbrž přestal dle obdrženého rozkazu na tom, že pošinul dále od Tovačova dva prapory jezdecké divise, aby držely volnou cestu přes Moravu a její přítoky.

V tutéž dobu byla také Hartmannova jízda z Tovačova za Moravu vypravena a obojí vojsko, ano i Molotkovy dále pošinuté dva prapory, překročivši Moravu postupovalo dále a zaujalo teprve na druhé straně říčky Bečvy, kteráž zde cestu na Přerov protíná, postavení u vesnice Troubků. Sem přibyla o 2. hodině odpolední.

Z obhlídek bylo již známo, že postupují z Olomouce na Přerov silné rakouské kolonny (1. armádní sbor).

Hartmann měl k ustanovenému stanovišti svému ještě skoro míli cesty a musil při tom ještě jednou překročiti Bečvu. Avšak on znal již vhodný k tomu brod. Ku krytí tohoto přechodu posadil set-

ninu pěchoty na vozy a připojil ji k jízdě, jež k dalšímu postupu byla určena. Tato sestávala jenom z osmi škadron, z nichž čtyři byly od zemské obrany; kromě toho připojena ještě jedna batterie. Hartmann sám převzal vedení.

Když byli jeho jezdci na severu od Přerova železnici překročili, objevily se na silnici kolonny vozů a oddíly pěchoty. Pruská batterie zahájila ihned palbu a pět v předu rozvinutých škadron zahájilo útok na jednotlivé oddíly rakouské pěchoty. Obranné čtverce a chumáče byly záhy rozraženy a smělým nájezdem dále ku předu spůsoben v rakouském vojiště děsný poplach. Náhoda tomu chtěla, že velitel 1. rakouského sboru, hrabě Gondrecourt, na tu právě dobu u sebe shromáždil všechny svoje štábní důstojníky, aby jim dal instrukce; prapory a pluky byly tedy z počátku téměř beze všech vůdců, což poplach ještě zvýšilo. Ale tím časem přicházely nové oddíly rakouského vojska a přesila zjednala si posléz platnost: Hartmann musil dáti troubiti k ústupu. Ještě nebyl ústup zahájen, když rakouský pluk Hallerových husarů na daleko proniknuvší pruské zeměbranecké husary útočně udeřil. S unavenými již koni postavili se pruští husaři na odpor, avšak byli poraženi a utrpěli značné ztráty 5 důstojníkův, 42 jezdcův a přes 50 koní. Jejich vůdce byl zajat.

Prchající jezdci byli přijati od škadron husarského pluku řadového.

Hlavní účel Hartmannovy výpravy: zničiti železnici a telegraf, nebyl dosažen a také ako ohlídka měla výprava nedostatečný výsledek, neboť o síle a záměrech nepřítele málo se skrze ni zvědělo.

Avšak postrach, jejž byl nájezd zeměbraneckých husarů pruských v řadách rakouské pěchoty spůsobil, měl za následek, že Benedek ve své vojsko veškeré důvěry pozbyl, již dne 16. července od postupu podél řeky Moravy upustil a na pochod přes Karpaty se vydal.

Překročiv hřeben Malých Karpat, sestoupil u Trenčína do

údolí Váhu a dorazil, postupuje v něm na jih, dne 21. července do Nového Města. Teprve dne 26. července dorazil Benedek do Prešpurku.

Oba rakouské sbory, jež dne 14. července po pravém břehu Moravy na jih odrazily (sbor 4. a 2.), byly také na druhý břeh odeslány a daly se dne 17. července z okolí Uherského Hradiště na pochod přes jižní část Karpat do údolí Váhu.

Na pokyn z Vídně obdržel 2. sbor (Thunův) rozkaz, aby co nejrychleji a možno-li přímo na Prešpurk se obrátil. Císařský křídelní pobočník, kterýž k Benedekovi cestoval, připravil Thuna již dne 17. července na tento rozkaz, a Thun opatřil si rekvisicí tisíc selských vozů, na nichž pak již dne 20. července jednu brigádu do Prešpurku odpravil. Zbytek sboru bral se za brigádou dílem po železnici, dílem pěšky a dne 22. července byl celý sbor na místě. To byl výkon znamenitý a Thun prokázal svou rázností a prozíravostí Rakousku službu velmi cennou.

Benedekovy disposice ohledně pochodu vojska od Olomouce k Vídni byly od strategů za špatné prohlášeny a na jejich vysvětlení uvádělo se jenom, že Benedek vojsku již nedůvěřoval.

Odchodem rakouské hlavní armády pozbyla Olomouc své důležitosti a Prusové zůstavili před pevností jenom Boninův sbor, kdežto Steinmetzův sbor a Hartmannova jízda, jako dříve již sbor gardový a Zastrowa divise, za reservou prince Bedřicha Karla odešly.

Dne 19. července spojila se druhá armáda pruská v okolí Mikulova a Břeclavy s první armádou. Také větší část Boninova sboru byla záhy k hlavní armádě povolána. Jenom jedna divise pěchoty zůstala před Olomoucí, aby ve spolku s oddílem vojska, jež z Horního Slezska povoláno bylo, pevnost pozorovala.

* * *

Věci dospívaly a hnaly se ku konečnému, rozhodujícímu boji na Dunaji.

Prusové v Praze.

Původní kresba H. Schüllingra.

Čím úsilovněji pracovala francouzská diplomacie v Paříži, ve Vídni, ve Florencii a ve hlavním stanu krále Viléma o uzavření příměří, tím horlivěji snažilo se vrchní velitelství pruské, aby každého dne vojensky zužitkovalo. Pruské (tři) armády, kteréž po překročení moravské hranice na rozbíhajících se cestách postupovaly, byly si dne 18. července už tak blízky, že mohly zahájiti společnou operaci proti Dunaji.

Labská armáda Herwarthova stála dne 16. července u Znojma. Zde obdržela téhož dne rozkaz, aby se na jihozápad obrátila a co nejdříve k železné dráze mezi Olomoucí a Vídní doraziti se vynasnažila. V pruském hlavním stanu předpokládali totiž, že Benedek, kterýž byl 3. sbor rakouský a Sasíky v čas do Vídně vypravil, touže cestou ještě další vojsko odešle, a chtěli jeho dopravu po železnici zmařiti. O příbězích, jež se udály u Olomouce a Břeclavy, neměli ve hlavním stanu pruském ještě žádného vědomí.

Herwarth dorazil již dne 17. července ku Poisdorfu, kterýž je toliko $7\frac{1}{2}$ míle vzdálen od Vídně. Vojáci jeho urazili za 24 hod. v krutém parnu 7—9 mil cesty. Zde došel Herwartha vzhledem ku změněným okolnostem vydaný rozkaz, aby další postup dosavadním směrem zarazil.

Touže dobou stihl, od severu přicházeje, k Poisdorfu svým pravým křídlem princ Bedřich Karel. Tím byl Herwarth donucen pošinouti své hustě sražené kolonny nazpět směrem západním; jenom levé křídlo Labské armády zůstalo u Poisdorfu.

Princ Bedřich Karel poslal dne 16. července (8.) divisi Hornovu na pravý břeh Moravy. Ona překročila u Hodonína řeku a postupovala pak na jih ve stejné výši se (7.) divisí Franseckého, jež na protějším břehu týmž směrem se brala. Tyto dvě divise 4. armádního sboru tedy tvořily levé křídlo první armády; třetí armádní sbor tvořil křídlo pravé a druhý sbor střed. Na pravo k tomuto seřadění postavila se armáda Herwarthova mezi Poisdorfem a Lávou s daleko ke Kremži pošinutou divisí Etzlovou. Za touto linií postupovaly kolonny korunního prince. Byla tedy celá

armáda pruská znovu seřaděna v útočném postupu a dorazila takto do 20. července tak daleko k Dunaji, že přední vojska její hladinu Dunaje a věže měst Vídně a Prešpurku spatřila. Večer bavili se pruští vojáci tu a tam pohledem na osvětlené řady domův.

Armáda i její vůdcové toužili už sice po míru, ale nepřáli si ho dříve, než vejdou vítězoslavně do hlavního města Habsburské říše. Bismarkovi pak záleželo na tom, aby obsazením Vídně stav byl utvořen, o nějž by se všecko diplomatické umění císaře Napoleona musilo rozbiti. Ještě dva tři dni volnosti a bylo by rozhodnuto bývalo.

Pruská armáda stála navzdor krvavým bitvám, navzdor velké rozloze obsazeného nepřátelského území, jež velkého rozptýlení sil vyžadovala, navzdor četným obětem, jež porubala cholera a přese všechnu potřebu vojska na střežení a provázení zajatců, transportů spíže atd. před Vídní v téže síle, v jakéž byla do Čech vtrhla: 664.000 mužů bylo ve zbrani a z těch stálo na Dunaji mužů 240.000. Obdivuhodný organisatorský talent ministra války Roona spůsobil, že všechny ztráty postupně nahrazovány byly nově vytvořeným vojskem, jež ihned po nutném výcviku do Čech bylo posláno.

Rakousko mělo okrouhlým počtem zrovna tolik vojska, jako Prusko na Dunaji. U Vídně stály oba z Italie odvolané armádní sbory, 5. a 9., počtem asi 45.000 mužů. Od severní pak armády stály tam: rakouské sbory 3. a 10., sbor saský a čtyři divise jízdy, celkem asi 70.000 bojovníků. K tomu družilo se 15.000 mužů nově sformovaného vojska, tak že bylo u Vídně soustředěno celkem asi 130.000 mužů. Do Prešpurku dorazil do 22. července jen 2. sbor; sbory 1., 4., 6. a 28. jakož i Taxisova divise lehké jízdy byly ještě na pochodu. Po jich příchodu bylo by u Prešpurka shromážděno bývalo asi 110.000 vojínů. Úhrnná síla Rakušanů obnášela tedy zrovna jako pruské armády, 240.000 mužů. Dělostřelectva mělo Rakousko dosud ještě více, než Prusové.

Ježto na rakouské straně nový vrchní velitel se objevil, nebylo lze ohledně řídící intelligence provésti porovnání; ale za to byl zcela jistě duch vojska u Prusů lepší než na straně rakouské. Síly byly tedy rovné, ale převaha přece na straně pruské.

Svrchovaně chabé, ba nicotné vedení války se strany italské zkazilo Prusku závěrečný triumf, apotheosu války a snad ještě více. Po ztracené bitvě u Custozzy nedělalo italské vojsko vlastně pranic, ačkoli bylo Rakousko dva armádní sbory na sever odvolalo a ačkoli měla Italie ještě přes 200.000 mužů vojska. Co se od bitvy u Custozzy na italském bojišti dělo, nezasluhuje nikterak názvu války. Čtrnáct dní po bitvě ležela italská armáda naprosto nečinna, v táborech. Teprv dne 7. července, po pruském vítězství u Králové Hradce, když bylo Rakousko království Benátské Napoleonovi darovalo, chopila se italská armáda zase tak zvané »offensivy«, ale co podnikli italští strategové? Jedna divise obléhala od 15. do 18. července Borgoforte, osm divisí přešlo dne 8. července dolejší Pád u Feloniky a dostihlo dne 14. července Padovy. Tam čekaly nečinně do 19. července a postupovaly potom tak zvolňounka, že teprv dne 24. července jedna divise Pergina, (na západní straně Tridentu) a jedna divise do Videmu dorazila. Šest až sedm divisí »pozorovalo« celou tu dobu zbytečně pevnostní čtverec.

Za takovýchto okolností nebylo Prusko s to zmařiti úsilí francouzské diplomacie o uzavření klidu zbraní.

* * *

Francouzský velevyslanec u pruského dvora, pan Benedetti, odebral se dne 15. července z pruského hlavního stanu do Vídně, aby tam se svým kollegou, vévodou z Gramontu pojednal Dle císařských instrukcí měl usilovati o uzavření klidu zbraní. Prusko projevilo Napoleonovi ochotu, že povolí třídenní klid zbraní za těchto dvou hlavních podmínek: 1. Rakouské vojsko opustí ihned území, kteréž se prostírá mezi řekou Dyjí a nynějšími posicemi vojska pru-

ského. 2. Všechna pruská vojska, všechna rakouská vojska armády severní i armády jižní (v Italii), saské vojsko, všechno dělostřelectvo i vozatajstvo na všech stranách zůstanou na tom místě státi, kde se nalézati budou v den podepsání úmluvy.

Jádrem podmínek bylo ustanovení, že rakouská jižní armáda svůj pochod z Italie do Vídně zastaviti musí. Proti tomu činilo Rakousko námitku tvrdíc, že se klid zbraní Italie netýká a učinilo protinávrh: Mezi oběma vojsky protáhne se demarkační čára, ale za touto čarou mají obě strany úplnou volnost pohybů. Demarkační čarou budiž řeka Dyje od svého vzniku až k bodu, kterýž se nalézá dvě míle na západ od Břeclavy. — Dle tohoto návrhu byla by mohla jižní armáda rakouská zcela klidně k Vídni dále postupovati a krom toho bylo by mělo Rakousko zcela volné spojení mezi Olomoucí a Vídní. Klid zbraní nebyl by měl tedy dle rakouského návrhu jiného účelu, než aby Prusové na postupu zastaveni byli, ale rakouské armády aby pohodlně a bez překážky na Vídeň bráti se mohly. Prusové ovšem návrh ten rozhodně zamítli a prohlásili, že o žádném klidu zbraní ani příměří jednati nebudou, dokud nebudou smluveny praeliminarie čili předchozí podmínky míru.

Francouzský velevyslanec Benedetti obdržel na to dne 16. července rozkaz, aby do hlavního stanu krále Viléma se odebral a tam na přijetí praeliminarií a neprodlené uzavření klidu zbraní naléhal. Prusko, jehož vojenské postavení dne 16. července značně se bylo zlepšilo 1. vítěznou bitkou u Tovačova; 2. obsazením železné dráhy, jež Olomouc s Vídní spojuje, u Břeclavy vojskem prince Bedřicha Karla a 3. vítězoslavným vjezdem generála Vogla z Falkensteinu do Frankfurtu nad Mohanem, rozšířilo své požadavky, žádajíc, aby mu nebylo bráněno zabrati některá území na severoněmecké půdě. Na tento požadavek Francie i Rakousko po nějakém zdráhání přistoupily a ujednáno dne 21. července, že od 12. hodiny násl. dne 22. července počínajíc zbraně na všech stranách, také v Italii, po pět dní mají odpočívati. Za demarkační čáru ustanoven potok Russbach, kterýž Moravské

pole od severozápadu na jihovýchod protéká a na západní straně Prešpurka do Dunaje vtéká.

Jak se u Prešpurka demarkační čára vinouti měla, stanoveno teprv ráno dne 22. července. To mělo za následek ještě jednu krvavou srážku. Princ Bedřich Karel chtě pruskou válečnou výpravu smělým útočným rozmachem skvěle zakončiti, nařídil ještě dne 21. července generálu Franseckému, aby se svými, na levém břehu Moravy stojícími pěšími divisemi 17. a 8. záhy z rána přes Lomač na Prešpurk prudce postoupil.

Přední voj hlavní kolonny Franseckého srazil se před 7. hodinou s oddílem rakouské jízdy, jež byla na obhlídku vyjela, a zatlačila ji nazpět. Dělostřelectvo spustilo nyní na obou stranách palbu a bitka byla ve frontě zahájena.

Tou dobou obdržel Fransecký zprávu, že nastoupí o 11. hod. klid zbraní. Avšak navzdor tomu či snad právě proto chtěl Fransecký bitku, jež příznivý výsledek slibovala, do konce provésti a vojenské operace pruské dobytím Prešpurku brillantně ukončiti. Bitka rozvinula se plnou silou, ale nebyla už dobojována: o 11. hodině musila býti palba na obou stranách pro nastalý klid zbraní zastavena a takž zůstavena oběma stranám možnost, aby dokazovaly, že by byly válku svým vítězstvím ukončily. Což se také stalo. Bitka u Lomače, jež stála rakouské vojsko 58 zabitých, 244 raněných a 184 zajatých a pruské vojsko (dle jeho udání) 4 mrtvé a 66 zajatých, zůstala tedy na jednání o mír beze všeho účinku. To byl poslední boj v celé válce.

Hned po nastoupení klidu zbraní zahájeno v Mikulově na Moravě vyjednávání o předchozí hlavní a zásadní podmínky míru. Již dne 27. července byla mezi Rakouskem a Pruskem smlouva ohledně čtyřnedělního příměří uzavřena, avšak počátek příměří musil býti, k vůli dorozumění se s Italií, položen teprv na den 2. srpna. Do té doby byl prodloužen klid zbraní.

Zároveň se smlouvou o příměří byly od zástupcův Rakouska

a Pruska podepsány præliminarie míru a dne 23. srpna podepsána v Praze definitivní smlouva o míru, kteráž oproti præliminárnim jenom nepatrné odchylky vykazuje a ve hlavních věcech stanoví:

Jeho Veličenství císař Rakouský svoluje ku spojení Lombardsko-benátského království s královstvím Italským beze vší jiné obtížné podmínky nežli je převzetí dluhů, o nichž uznáno bude, že na odstoupených územích po právu lpí.

Váleční zajatci propustí se ihned tu i tam na svobodu.

J. V. císař Rakouský uznává rozpuštění Německého spolku a svoluje k novému upravení Německa beze všeho účastenství rakouského císařství. Tolikéž slibuje J. V., že uzná užší spolkový poměr, kterýž J. V. král Pruský na severní straně Mohanu utvoří a jest srozuměn s tím, aby se na jižní straně Mohanu rozložené německé státy sestoupily ve spolek, jehož národní spojení se severoněmeckým spolkem svobodnému dohodnutí těchto spolků se zůstavuje, a kterýž mezinárodně bude nezávislým.

J. V. císař Rakouský postupuje J. V. králi Pruskému všechna vídeňskou smlouvou ze dne 30. října 1864. nabytá práva na vévodství Holštýnské a Šlesvické s výhradou, že budou severní okresy Šlesvické Dánsku postoupeny, projeví-li jejich obyvatelstvo svobodným hlasováním takové přání.

Na přání, projevené J. V. císařem Rakouským prohlašuje král Pruský, že jest ochoten, při nastávajících territoriálních proměnách v Německu zůstaviti království Saské v jeho dosavadním objemu, ale vyhražuje si svobodné dohodnutí s J. V. králem Saským ohledně válečné náhrady a příštího postavení Saska v severoněmeckém spolku zvláštní smlouvou o míru. Za to slibuje J. V. císař Rakouský, že uzná nová zřízení, jež J. V. král pruský v severním spolku německém zavede, pojímaje v to i změny v územích.

Žádný příslušník obou vévodství Holštýnska a Šlesviku a žádný poddaný J. V. císaře Rakouského a J. V. krále Pruského nebude

pro své politické chování za posledních událostí a války stíhán, znepokojován ani na svobodě a majetku zkracován.

J. V. císař Rakouský zavazuje se, že zaplatí J. V. králi Pruskému na uhrazení části válečných útrat 40 millionů pruských tolarův, po srážce pak 15 millionův tolarův, jež vévodství Holštýn a Šlesvik Rakousku dlužna jsou, a po další srážce 5 millionů tolarů za vydržování pruské armády v obsazených rakouských územích do uzavření míru, na hotovosti 20 millionů pruských tolarů.

Královským pruským vojskem obsazená rakouská území budou do tří neděl po výměně ratifikac smlouvy o míru vyklizena. Ratifikace této smlouvy mají být nejdéle do osmi dnů v Praze vyměněny.

Plnomocníky byli při konečném redigování této smlouvy: skutečný tajný rada Karel svobodný pán Werther za Prusko a skutečný tajný rada Adolf svobodný pán Brenner-Felsach za Rakousko.

Porovnáme-li smlouvu mezi Rakouskem a Pruskem uzavřenou s uvedenými dříve návrhy císaře Napoleona III., seznáme, jakých vymožeností Bismark v posledních dnech války svými umělými průtahy ve vyjednávání docílil; kromě Saska, za něž se Rakousko a Francie co nejdůtklivěji zasadily, bylo Rakouskem a mlčky také Francií Prusku přiznáno plné právo výboje v pokořeném severním Německu a následkem této stipulace bylo připojení Hannoverska, Kurhessenska, Nassavska a Frankfurtu nad Mohanem ke království pruskému, kteréž se tím stalo nejen skutečnou evropskou velmocí, nýbrž také nad míru silným krystalisačním jádrem v Německu, jehož přirozená, mocná přitažlivost byla bezpečnou zárukou, že dojde záhy na úplné sjednocení německých států v obnovené velké říši.

Jak bylo pruské vedení války skvělé, tak byl pro Prusko velkolepý i její výsledek.

Doslov.

Politické následky této války.

Rakousko-italská válka z roku 1859 byla posledním výbuchem dokonávající periody přechodné, ale zároveň již také předehrou nové doby převratů, již plnou energií zahájil a v proud uvedl rok 1866. Že tento proud nejdříve a v první řadě Rakouska se dotekl, bylo zcela přirozeno, neboť zde, v Rakousku, žil nejdéle duch pověstné svaté alliance a povaliv svobodné hnutí let 1848. a 1849., držel tuhou vládu svých tradic doma i — pokud mohl — v tak zvaném evropském koncertu, až do své první veliké porážky na bojišti u Solferina.

Avšak solferinskou katastrofou duch ten v Rakousku ještě nebyl zcela poražen. Pádem oním otřesen, zviklán a seslaben, učinil doma duchu nové doby jisté, toliko zpola upřímné ústupky, zůstávaje na venek, čím dosud býval.

Tím časem dělal vždy větší a větší mravní výboje duch nové doby, nové politiky, jejímiž hesly byly: národnost, národní státy, národní politika. Tato hesla stala se vládním programem v nejsilnějším a nejpokročilejším státě německém, v Prusku, v době, kdy v Rakousku ještě neobmezeně vládl a vládu dále držeti chtěl princip politiky kabinetní.

Prostěji řečeno: v Prusku vznikla idea, utvořiti velkou národní říši z četných německých států, sdružených chabě v netvorném, pře-

žilém a duchaprázdném německém spolku, ovládaném v hlavě i v údech shnilými tradicemi doby dávno již překonané, a ve světle této idey objevila se celá nesmyslnost, zvrácenost a bezprávnost hegemonie státu, jehož hlavními pilíři a spolu živiteli jsou Slované a Maďaři, státu, kterýž by jenom úplným zkarrikováním své idey za stát německý vydávati se mohl a jemuž tedy ve spolku německých států nepříslušelo nejenom vedení, nýbrž vůbec ani žádné místo. Jakmile se tedy v Prusku idea nového organického sjednocení států opravdu německých vládním programem stala, pocítěna tam naprostá nesnesitelnost rakouské hegemonie jakož i nezbytná potřeba a nutnost, zlomiti tuto hegemonii, dosaditi na její místo vedení pruské a vyhostiti Rakousko docela ze spolku německých států. Tento rozmach idey národnostní v Prusku a odboj zahraničné politiky rakouské proti němu spůsobily válku z r. 1866.

Válka z r. 1866 stala se takto, jakožto válka podnícená novou, svět zvolna uchvacující ideou národnostní, matkou proměn a převratů, jejichž svědky jsme dosud byli a kteréž se ještě — tu dychtivě, tam se strachem — očekávají.

Prvními následky jejími byly v oblastech německého národa: zrušení některých států, jež myšlénce velkého, moderně postupujícího Německa nejzarytější odpor činily a tudíž po Rakousku hlavní překážkou pruské politiky byly; za druhé utvoření severoněmeckého spolku, jejž Prusko zcela ve svém smyslu ovládlo a zpracovalo, jakož i spolku jihoněmeckých států, kterýž, zbaven vlivu a tlaku rakouského, přirozeným věci vývojem myšlenkovému proudu severu podlehnouti musil, kterýžto proud po epochálních úspěších pruské politiky a pruských zbraní neodolatelné síly a přitažlivosti nabyl.

V Rakousku objevil se účinek války z roku 1866 hlavně tím, že starý duch »německého císařství« Maďary z obvodu svého vlivu a své propagandy propustil, aby z ostatních, tak zvaných předlitavských zemí navzdor konstituční vládní formě, udělal stát aspoň zevně německý, kterýž by starým tradicím

[illegible] v Německu [illegible] očekával. Tento účel dua- [illegible] řády v Předlitavsku [illegible] neboť při opravdové [illegible] »německý ráz« Rakouska [illegible] v Německu navždy by [illegible]

[illegible] nejpokrokovější [illegible] výrazem [illegible] celém válečnictví [illegible] revoluci začala a válkou [illegible] příkazem se stala pro [illegible] povolání přenesen tu [illegible] aby napříště národové sami na [illegible]

[illegible] r. 1866 bylo povalení [illegible] spolku a znovuzřízení [illegible] obnovení německého [illegible] Elsas a Lotrinska od [illegible]

[illegible] beze všeho odporu [illegible] krom obnovení ně- [illegible] z nichž nejvelkolepějším byla [illegible] Prusko, kteréž vděčno [illegible] při válce německo-francouzské, [illegible] rozhodující slovo v evropském [illegible] závazku — volnou [illegible] osvobození Bulharska. Této války [illegible] přímými následky byly: utvoření [illegible] Srbska a Rumunska za [illegible] moci v Asii a obsazení Her- [illegible] okkupaci již po- [illegible] a trvalé připojení.

Uvedené tuto převraty pak spůsobily dalším působením utvoření trojspolku čili alliance Německa, Rakouska a Italie.

Německo, kteréž ruskou výpravu na Balkán s nepokrytou sympathií provázelo a tím ostatní na Rusko žárlivé velmoci od vmísení se na prospěch Turecka zadrželo, obrátilo pojednou, když vítězné ruské voje již do Cařihradu vtrhnouti chtěly, spůsobilo svolání berlínského kongressu a připravilo zde Rusko pomocí Anglie a Rakouska o všechno ovoce drahé a svízelné války. Z toho jakož i z následujícího potom zabrání Bosny a Hercegoviny vojskem rakousko-uherským, proti čemuž od Rusů poražené a skoro všeho vojska zbavené Turecko ničeho podniknouti nemohlo, spůsobilo valné napjetí mezi Ruskem na jedné a Rakouskem a Německem na druhé straně, zároveň pak přirozené sblížení mezi Ruskem a Francií.

Napjetí mezi Rakouskem a Ruskem bylo sesíleno ještě zasáhnutím rakouského vlivu do Bulharska a Srbska. Z toho a zabrání Bosny a Hercegoviny vyvinula se konkurence Rakousko-Uherska s Ruskem o hegemonii na poloostrově Balkánském a myšlenka rakouské odvety v Německu ustoupila do hlubohého pozadí. —

Německo majíc nyní na východě i západě mocné odpůrce, ba nepřátele, nabídlo Rakousku spolek a toto, vstoupivši na slovanském jihu v konkurrenci s Ruskem, přijalo nabídnutí ochotně, ačkoli byl již předem do spolku pojat také dosavadní úhlavní nepřítel Rakouska, ani Ruskem ani Francií nikde a ničím neohrožená Italie, spojenec Pruska z roku 1866. Tento trojspolek ovládá na ten čas evropskou situaci, a co z něho pojde, tuší a předvídá Evropa se steskem i úzkostí.

OBSAH.

Seznam vyobrazení: